

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

A TARTALOMBÓL:

Liptai Ervin

NÉPHADSEREGÜNK SZÜLETÉSÉNEK
30. ÉVFORDULÓJA ELŐTT

Dombrády Lóránd

A MAGYAR PÁNCÉLOS MAGASABBEGYSÉGEK
KIÉPÍTÉSÉRE TETT ERŐFESZÍTÉSEK
A HÁBORÚ IDŐSZAKÁBAN (1941—1944)

MÜNNICH FERENC HÍRMAGYARÁZATAI
A MOSZKVAI RÁDIÓBAN

4

XXI. ÉVFOLYAM · BUDAPEST, 1974

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

4

1974

ÚJ FOLYAM · BUDAPEST · XXI. EVFOLYAM

A HADTÖRTÉNELMI INTÉZET ÉS MŰZEUM FOLYÓIRATA

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Ballagó László alezredes, a Honvédségi Szemle főszerkesztő-helyettese (Budapest); *Lengyel István* kandidátus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem docense (Budapest); *Liptai Ervin* ezredes, a történelemtudományok kandidátusa, a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum parancsnoka (Budapest); *Mészáros László* (Szeged); *Széni Imre* alezredes (Zalaegerszeg); *Szentkirályi Frigyes* ezredes, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia (Budapest); *Sztana Béla* (Budapest); *Turóczi Károly* alezredes, a történelemtudományok kandidátusa (Budapest); *Molnár Éva*, *Viniczai István* és *Windisch Aladárné*, a Hadtudományi Intézet főmunkatársai; *Gazsi József*, *Godó Agnes* kandidátus, *Dombrády Lóránd*, *Farkas Márton* kandidátus, *dr. Kun József* és *Rákóczi Katalin*, a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum tudományos munkatársai.

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum folyóirata

Szerkesztő bizottság: Balázs József (főszerkesztő), Benda Kálmán, Farkas Márton, Godó Ágnes, Harsányi János, Háncs Ernő, Liptai Ervin (a szerkesztő bizottság elnöke), Mucs Sándor, Nagy Gábor, Ölvedi Ignác, Tóth Sándor, Urbán Aladár

Szerkesztőség: Budapest I., Kapisztrán tér 2—4. Postacím: 1250 Budapest, Pf. 7.
Telefon: 360-764

Kiadja: a Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest XIII., Dózsa György út 49.
Postacím: 1553 Budapest, Pf. 31.
Telefon: 409-550

Megjelenik negyedévenként. Előfizetési díj: 1 évre 32,— Ft, 1/4 évre 8,— Ft

Terjeszti: a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítónél, a Posta hírlapüzleteiben és a Posta Központi Hírlap Irodájában (Bp. V., József nádor tér 1. Telefon: 180-850. Postacím: Posta Központi Hírlap Iroda, 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215—96182 pénzforgalmi jelzőszámra

Index: 25—371

NÉPHADSEREGÜNK SZÜLETÉSÉNEK 30. ÉVFORDULÓJA ELŐTT

Néhány hónap híján három évtizede annak, hogy a felszabadult Magyarország új hadseregének alakulatai — csatlakozva az antifasiszta háborút viselő szövetséges hatalmak fegyveres erőihez — elindultak a hadműveleti területre.

Harminc esztendő már történelmi mértékkel mérve sem kis idő. Nem csupán az egyes emberek, de népek, államok életében is gyökeres változások történnek ennyi év folyamán.

A mi népünk, országunk is hatalmas utat tett meg a felszabadulás óta eltelt évtizedekben. Az ellenforradalom tőkés-földesúri Magyarországára már a távoli múlté. Szocialista forradalmunk győzelmének eredményeképpen nemzetünk fejlődése új minőségi szintre emelkedett, a megváltozott termelési viszonyok alapján egész társadalmunk korábban elképzelhetetlennek tűnő átalakuláson ment át.

Nagy utat tett meg hadseregünk is. Mai, szocialista néphadseregünk alapvető jellemzőit — a parancsnoki állomány szociális összetételét és felkészültségét, a fegyverzetet és felszerelést, a politikai tudatosság szintjét stb. — aligha vethetjük össze a harminc év előttivel, hogy mindenekelőtt ne a hatalmas különbségek ötljenek szemünkbe.

Bármilyenek legyenek is azonban az eltérő jegyek, e két korszakban néphadseregünk egységes fejlődési folyamatának történelmileg meghatározott szintje tükröződik. Egy olyan folyamaté, amelyben ugyan a hadsereg minőségi változáson ment keresztül, de amely párhuzamosan haladt a hadsereget fenntartó népi demokratikus államnak egy permanens forradalom menetében történő átalakulásával.

Volt idő — különösen a 40-es évek végén és az 50-es évek elején —, amikor az 1945 és 1948 közötti időszakot elemezve, főként a negatív vonásokról esett szó, mint a hadsereg karakterét alapvetően meghatározó tényezőkről. Többször történt említés azokról a retrográd elemekről, amelyek az ellenforradalmi hadsereg maradványaként átmentődtek a népi demokrácia hadseregébe, mint arról a gyökeres

változásról, amelyet az új fegyveres erő megalakulása jelentett a magyar történelemben.

Az elmúlt évtizedben hadtörténelmi irodalmunkban — a lényegét illetően — egyetértés alakult ki az új hadsereg megítélésében. Gellért Tibor, Kis András, Mucs Sándor, Munk Károly, Zágoni Ernő és mások írásai — a felfogásukban megmutatkozó bizonyos eltérések ellenére — nem hagynak kétséget a tekintetben, hogy szerzőik az 1945-ben létrejött hadsereget az új magyar állam jellegének megfelelő, népi hadseregeknek tekintik. Tettünk egyet-mást annak érdekében is, hogy az 1945-ös hadsereg tevékenységét szabadságharcos múltunk nagy hagyományai közé emeljük.

Mégsem mondhatjuk, hogy minden tekintetben világos kép áll előttünk, és társadalmi életünk minden területén egyértelműek az állásfoglalások a hadsereg jellegének megítélésében. Azt is túlzás lenne állítani, hogy az új hadsereg már elfoglalta méltó helyét népünk emlékezetében, történelmi tudatában. Esetenként még mindig tapasztalhatjuk, hogy az új hadsereg értékelésére nem a társadalmi osztály-meghatározottság elemzésén alapuló elvi—elméleti megközelítés, hanem egyes (bár nem lényegtelen) jelenségek túlértékelése, általánosítása nyomja rá a bélyegét. Még találkozhatunk nézetekkel, amelyekben (bár enyhébb, megváltozott formában) az a korábban sokat hangoztatott álláspont tükröződik, hogy a felszabadulással létrejött hadsereg arculatát és tevékenységét a vezetésben szerepet kapott horthysta elemek jelenléte döntő módon meghatározta. Ugyanakkor időnként ellentétes irányú, hasonlóan végletes vélemények is jelentkeznek. Ezek az elmúlt évtizedek megszépítő távlatában idealizálják a hadseregben uralkodott viszonyokat, elhanyagolhatóknak tartják a reakció, s az ellenük vívott osztályharc szerepét.

Ahhoz, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány által életre hívott hadsereg karakterét illetően teljes egyetértés alakuljon ki, mindenekelőtt arra van szükség, hogy a történelmi materializmus elvi alapjairól kiindulva, félreérthetetlenül megjelöljük a hadseregnek a társadalmi felépítményben elfoglalt helyét.

A hadsereg mindig meghatározott társadalmi osztályok érdekeinek védelmezője, és jellege megfelel az őt létrehozó hatalomnak.

Történéseink között az elmúlt években vita bontakozott ki a felszabadulásunkat követő forradalmi átalakulás egyes kérdései körül. Abban azonban lényegében mindenki egyetért, hogy az 1945-ben megszületett új állam — jellegét tekintve — a munkásosztály és a parasztság demokratikus diktatúrájának állama volt.

A Vörös Hadsereg felszabadító hadműveletei során az ellenforradalmi rendszer fegyveres erőit szétzúzták, hatalmi gépezete széthullott. A volt uralkodó osztályoknak a tömegekre gyakorolt erkölcsi-

politikai befolyása, az általuk előidézett nemzeti katasztrófa következtében, alapjaiban megrendült.

E körülmények tették lehetővé, hogy a munkásosztály és a vele szövetséges parasztság — pártjain keresztül — döntő fontosságú pozíciókra tegyen szert az új állam hatalmi szerveiben. E szervezetekben még ott voltak a burzsoázia képviselői is. A kizsákmányoló osztályok érdekeit szolgáló tevékenységüket azonban a forradalmi erők (részben az államhatalmi pozíciókból, részben pedig a tömegek oldaláról gyakorolt nyomással) korlátok közé szorították.

A szocialista forradalom továbbvitele, a proletárdiktatúra megteremtése az adott körülmények folytán nem tette elkerülhetetlenül szükségessé az államhatalom 1945-ben létrehozott szerveinek felszámolását, mert lehetőség nyílt arra, hogy a forradalom erői folyamatosan, lépésről-lépésre hódítsák meg, és a kizsákmányoló osztályok képviselőinek fokozatos kiszorítása után a munkásosztály kizárólagos hatalmának eszközeivé változtassák azokat.

Az új hadsereg jellegét természetesen a hatalom határozta meg: a munkás-paraszt demokratikus diktatúra hadserege volt. Miként a népi hatalom létrejötte új korszak kezdetét jelentette nemzetünk történetében, úgy a hadsereg megszületése is új korszakot nyitott hadtörténelmünkben.

A hatalom más szerveihez hasonlóan, kezdetben a hadseregben is egymás mellett léteztek és hatottak azok az erők, amelyek a népi demokratikus állam továbbfejlesztését, a társadalom szocialista átalakítását tekintették feladatuknak, és azok, amelyek a forradalmi folyamat megállításáért, a tőkés hatalmának visszaállításáért küzdöttek. Alapvető fontosságú tény azonban, hogy a hadsereg arculatát és fejlődését kezdettől fogva elsősorban a forradalmi erők befolyásolták. Népi demokratikus forradalmunk előrehaladásával a hadseregből is fokozatosan kiszorultak a szocializmussal szemben álló elemek, s megteremtődtek a feltételei annak, hogy a fegyveres erők betöltsék a proletárdiktatúra védelmének külső és belső funkcióit. Néphadseregünk életének újabb, magasabb rendű szakasza, a hadsereg fejlődésének szocialista időszaka kezdődött el.

Azoknak az elsődleges feladatoknak a sikeres végrehajtása, amelyek a felszabadulást követően népi demokratikus államunk előtt állottak: az élet, a termelés elindítása, a háború következményeinek felszámolása, a földosztás, nem utolsósorban pedig a fegyverszüneti szerződésben vállalt kötelezettségek teljesítése, az egész nemzet érdekeit szolgálta.

Hogy mielőbb új hadsereget kell teremteni, és azt harcba kell vetni az ország felszabadulásának, a háború befejezésének meggyorsítására, a magyar nemzet becsületén a német fasiszták embertelen háborújához való csatlakozás miatt esett szennyfolt eltávolítására, elsősorban

a kommunista párt hagyományos, forradalmi, antifasiszta politikájából származó követelés volt. A párt a szovjetellenes háború első percétől fogva a német fasisztákkal való szakítás, a hitleristák és magyar bérenceik elleni fegyveres harc szükségességét hangoztatta. A felszabadulás előtt, az országban és az ország határain túl, a magyar kommunisták ezrei harcoltak fegyverrel a kézben ugyanazokért a célokért, amelyeket az Ideiglenes Nemzeti Kormány programja a nemzet elé tűzött. E harcok múltjának természetesen folytatásaként 1945 elején a kommunista partizánok százai jelentkeztek a hadseregbe.

Az antifasiszta harc azonban nem csupán a munkásosztály és a dolgozó parasztság érdekeiből következő feladat volt. A polgárság széles rétegei is szembefordultak a fasisztákkal. Tisztában voltak azzal, hogy a háborúba való bekapcsolódás a szövetséges hatalmak oldalán, javíthat azokon az esélyeken, amelyekkel az ország a háborút követő béketárgyalások elé néz. Ez a felismerés fogalmazódott meg például a Független Kisgazda Párt szónokának az első budapesti toborzógyűlésen elmondott szavaiban: „Nem az oroszoknak, nem Sztálin marsallnak, vagy az angolszászoknak van szükségük ma a kicsiny magyar hadseregre, hiszen tíz- és tízmilliók harcolnak kiképzetten, nekünk van szükségünk arra, hogy mi ebbe a hadseregbe elküldjük legjobb gyermekeinket, hogy a legnagyobb magyar hősiességgel harcoljanak, mert mindenkinek tudnia kell, hogy ettől a harctól és ebből a harcból való dicsőséges visszatéréstől függ nemzetünk jövője...” (Szabadság, 1945. február 13.)

A nemzet legszélesebb rétegei érdekeinek találkozása fejeződött ki abban a tényben, hogy 1945 tavaszán, a tömegek háborús fáradtsága, a fegyverforgatásra alkalmas férfilakosság jelentős részének távolléte ellenére, a felszabadított keleti területen több mint százezer fő jelentkezett a hadseregbe.

Az új hadsereg létrehozásában érdekelt volt a horthysta tisztikar egy része is. Az egzisztenciális okoknak ebben nem kis szerepük volt, hiszen a katonáskodáson kívül máshoz nem értettek. Azt is látnunk kell, hogy a volt hivatásos tisztek között nem kevesen voltak olyanok, akiknek a háború eseményei, az ország sorsának alakulása felnyitották a szemét és a haladó erőkhöz közelítettek. Természetesen voltak olyanok, akik azért léptek a hadseregbe, mert menteni akarták, ami menthető, nem akartak ellenállás nélkül lemondani a fegyveres erőről. Tudták, hogy a polgári társadalom visszaállítását nem remélhetik a hadsereg megszerzése nélkül.

Az új hadsereg létrehozása megoldhatatlan volt a katonai szakemberek nélkül. (Nem csupán a magyar, hanem a többi népi demokratikus ország hadserege is rá volt utalva arra, hogy az antifasiszta háborúban nagymértékben felhasználja a régi hadsereg hivatásos tiszteit.) Ezért az ellenforradalmi rendszer hadseregében szolgálatot

teljesített számos magas, valamint többszáz alacsonyabb rendfokozatú tiszt beosztást kapott az új hadsereg vezető szerveiben és a csapatoknál. Szükségességüket mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy biztonságérzetük szilárdítása, munkakedvük növelése és tekintélyük erősítése érdekében 1945 elején nem egyszer magának a kommunista pártnak vezetői tettek lépéseket.

Tény, hogy a volt hivatásos tisztek számottevő része pozícióját elsősorban nem a hadsereg katonai és politikai fejlődése érdekében, hanem a forradalomellenes törekvések szolgálatában kívánta hasznosítani. S hogy ezek nem maradtak csupán a szándékoknál, azt a korabeli honvédségi sajtó, a munkáspárti orgánumok, a parlamenti felszólalások leplező adatai meggyőzően tanúsítják.

A katonai reakció fő bázisa a kezdeti időkben a honvédelmi minisztérium volt. 1945 első felében itt összpontosult az új hadseregben szolgálatot teljesítő volt horthysta hivatásos tisztek mintegy 45 százaléka. A honvédelmi miniszteri tárcát az első időkben szintén a régi hadsereg embere töltötte be.

E kedvező helyzet ellenére sem tudta a reakció elérni kitűzött céljait. Az ellenforradalmi szándékok megvalósítása úgyszólván minden irányban akadályokba ütközött.

A honvédelmi minisztérium olyan létfontosságú szervei, mint a katonai elhárítás, a személyügyi osztály, a politikai nevelés apparátusa, kezdettől a forradalmi erők kezében voltak. A reakció tehát e fontos területeken még a minisztériumban sem tudta akarátát keresztülvinni. A fasizmus elleni harcra önként jelentkezett honvédek többsége eleve kedvezőbb talajt jelentett a haladó eszmék, mint a népi demokrácia ellen irányuló szándékok részére. A csapatoknál 1945 tavaszán tevékenykedő tisztek nagyobb része (kb. 64 százaléka) tartalékos állományú volt, kiknek származása, neveltetése és gondolkodása különbözött a hivatásosakétól.

A csapatok politikai hangulatának formálásában döntő szerepük volt a nevelőtiszteknek. A nevelőtiszti apparátus a katonákra gyakorolt közvetlen, személyes ráhatáson túl rendelkezett a nevelés és információ egyéb fontos eszközeivel is, így például a honvédségi sajtóval. A „katoná-politikai osztály és a nevelőintézmény minden ellenakciót képes letörni, akár egyes személyek letartóztatásával... akár egyes csoportoknak sajtó (faliújság) útján való kompromittálásával” — panaszkodott 1946 nyarán a Független Kisgazda Párt úgynevezett „Véderő Bizottsága” a pártvezetésnek. (Országos Levéltár M. 265. I. 84—86. f.) A minisztériumban és másutt tevékenykedő reakciósoknak tudomásul kellett venniük, hogy cselekedeteik a katonatömegek ellenőrzése alatt állanak és a nép érdekeivel ellentétes terveik szükség-szerűen megfeneklenek azok ellenállásán.

A népi erők kontrollja azonban nemcsak a hadseregen belül bonta-

kozott ki. A baloldal a parlamentben, a kormányzati szerveken keresztül is nyomást gyakorolt a katonai vezetésre. Erőteljesen érvényesült a dolgozó tömegek közvetett és közvetlen nyomása is. Ez utóbbi egyes helyeken a dolgozóknak a helyi alakulatok reakciós tisztjei elleni konkrét fellépésében nyilvánult meg.

A hadseregben megbúvó reakciós elemek korlátozása szempontjából hatalmas jelentősége volt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság munkájának. A bizottság, amelyet annak szovjet vezetése a demokratikus erők támogatójává tett, a fegyverszüneti szerződésben biztosított jogánál és kötelezettségénél fogva lépett fel a fasiszmus maradványainak felszámolása és a régi, háborús bűnös rendszer visszaállítását célzó törekvések megakadályozása érdekében. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság a hadseregben is nemegyszer közbelépésével akadályozta meg az ellenforradalmi szándékok megvalósítását.

Ebben a helyzetben a vezetésben meghúzódó reakciós elemek még a számukra kedvezőbb, kezdeti időszakban sem tudták a dolgok alakulását döntően befolyásolni, a későbbiek folyamán pedig fokozatosan kiszorultak a hadseregből. 1946 nyarán — a baloldal erőinek a választásokat követő nagy ellentámadása után — a fontosabb beosztások túlnyomó részét már munkáspárti, vagy azzal szimpatizáló tisztiek töltötték be. A hadsereg átszervezését követően, a személyi állomány mintegy felét magában foglaló határőrség már közvetlen kommunista irányítás alatt állott. 1948 tavaszán a hadsereg tiszti és tiszthelyettesi karának $\frac{3}{4}$ -e, a sorállománynak pedig mintegy fele a kommunista párt tagja volt.

A proletárdiktatúra kivívását követően a hadsereg fejlődésének minőségileg (és mennyiségileg) új szakasza kezdődött: a szocialista fejlődés korszaka. Ez a korszak szervesen épül a megelőző időszak eredményeire, azok természetes továbbfejlesztését képezi.

A felszabadulást követően az új állam hivatalos dokumentumainak egy részében a hadsereget Nemzeti Hadseregnek nevezték. Ez az elnevezés azt a tényt hangsúlyozta, hogy a hadsereg — ellentétben a magyarság érdekeit eláruló, németbérenc fasiszta hadsereggel — a magyar nemzet igazi érdekeinek kifejezője. Ezért viselte a Nemzeti-jelzőt az Ideiglenes Kormány is. A későbbiek során azonban e jelzöt fokozatosan mások váltották fel. Ennek feltehetően az volt az oka, hogy a fehérterror ellenforradalmi hadserege, amely idegen szuronyok árnyékában lopózkodott be, gyilkolva, pusztítva az országba, a nemzeti jelzöt bitrolta.

Ekkor kezdték a hadsereget Magyar Honvédségnek, illetőleg Demokratikus Hadseregnek nevezni. Ez utóbbi az új népi állam demokratikus politikai rendszerére utaló elnevezés volt. Nem véletlen azonban, hogy a felszabadulás után a haladó és a visszahúzó erők harcának alapvető kérdése volt, hogy a demokrácia, szociális tartalmát tekintve, népi vagy

polgári legyen. A „Demokratikus Hadsereg” elnevezés sem fejezte ki azt a tényt, hogy a hadsereg az előzőtől alapjaiban különböző, forradalmi fegyveres erő, a munkás-paraszt demokratikus diktatúra eszköze.

A hadsereg forradalmi jellegét, a népnek való elkötelezettségét kívánták hangsúlyozni azok, akik az első időktől fogva a néphadsereg elnevezést használták. A két munkáspárt 1945. január 30-i nyilatkozata szerint: „a honvédség néphadsereg, amelyet a nemzet akarata hív életre...” (A dokumentumot közli a Hadtörténelmi Közlemények 1970. évi 1. száma, 128. o.)

Ezt a lényegre utaló megnevezést használták azokban az 1944 végén és 1945 elején megjelenő írásokban, amelyek az új hadsereg jellegének, erkölcsi-politikai arculatának kérdéseivel foglalkoztak. „Szeretettel, megbecsüléssel, az emberi jogok tiszteletben tartását, igazságot, szabadságot, népi szellemet akarunk látni az új, demokratikus Magyarország néphadseregében” — írta a debreceni Néplap 1944. december 31-i számában. Ezt a megnevezést viselte címlapján a 6. hadosztály újságja, félreérthetetlenül tanúsítva: a név egyben hitvallás, politikai program is.

A néphadsereg megnevezés nem újkeletű fogalom, s nem csupán azoknak a hadseregeknek sajátja, amelyekben a munkásosztály hegemóniája érvényesül.

A történelem folyamán néphadseregek olyankor alakultak ki, amikor a haza védelmének célkitűzése találkozott a nép túlnyomó többségét képező dolgozó osztályok társadalmi felemelkedésének érdekeivel: a nemzeti önvédelem és a forradalom ügye egybefonódott. Ilyen esetekben a nép nem csupán a fegyveres erő tömegeit adja, hanem — a forradalmi erő tudatosságának és szervezettségének arányában — szerepet kap a hadsereg vezetésében, érvényesíti befolyását a háború megvívásának módjára, és rányomja bélyegét a hadművészet alakulására is.

Így történt ez a nagy francia forradalom időszakában, amikor Európa reakciós hatalmai támadásra indultak a forradalmi Franciaország ellen. A magyarországi sajátosságoknak megfelelően, korlátozottabb formában, de lényegében hasonló folyamat bontakozott ki az 1848—49-es forradalom és szabadságharc időszakában.

Korunkban a népeknek a nemzeti függetlenségért és az elnyomott osztályok társadalmi felemelkedéséért vívott harca élén a munkásosztály és annak forradalmi pártja áll. A kommunista pártok által vezetett munkásosztály harcában elválaszthatatlan egységbe kapcsolódik a nemzeti és a szociális tényező. Mivel a kommunista párt vezetése mind a nemzeti szabadság, mind pedig a kizsákmányolt osztályok társadalmi felszabadulásának ügyét a legkövetkezetesebben szolgálja,

e harcokban olyan hadseregek jönnek létre, amelyek népi jellege minden korábbinál erőteljesebb módon érvényesül.

A néphadsereg megnevezés a fegyveres erők népi jellegének — a forma a tartalomnak — legjobban a szocialista államokban felel meg. A társadalom antagónisztikus ellentmondásainak megszűnése, a szocialista nemzet kialakulásának eredményeként a hadsereg és a nép egysége a szocializmus viszonyai között a legmagasabbrendű, a legteljesebb.

Történelmünk folyamán a nép és fegyveres ereje még sohasem ötvöződött olyan szerves, megbonthatatlan egységbe, a néphadsereg elnevezés még sohasem tükrözte ilyen mértékben ennek az egységnek a valóságát, mint napjainkban, a szocialista Magyarországon.

Ennek az egységnek a kialakulása már a felszabadulás után elkezdődött. Ezért úgy gondoljuk, a 30. évfordulón joggal ünnepelhetjük néphadseregünk megszületését.

TANULMÁNYOK

DOMBRÁDY LÓRÁND

A MAGYAR PÁNCÉLOS MAGASABBEGYSÉGEK KIEPÍTÉSÉRE TETT ERŐFESZÍTÉSEK A HÁBORÚ IDŐSZAKÁBAN*

(1941—1944)

Páncélos magasabbegységek megteremtése a háború alatt is egyik legfőbb törekvése volt a Horthy-hadsereg vezérkarának. A háborúba lépés után, az elszenvedett veszteségek ellenére is igyekeztek megteremteni a lehetőséget, hogy a rég áhított páncélos fegyvernemet kifejlesszék.

Jelen tanulmányban a magyar harcokcsigyártás 1941—44 közötti időszakát tekintjük át. A vizsgálódás a harcokcsigyártás 1940 előtti történetét bemutató, a Hadtörténelmi Közleményekben korábban közölt tanulmányra épül. Éppen ezért a következőkben elmondottak sok ponton szükségessé teszik a korábbi tanulmány egyik-másik adatának, megállapításának ismeretét, amelyeket ezúttal helyszűke miatt nem állt módunkban megismételni.

A téma feldolgozásánál — mint korábban is — mellőzve a páncélosok alkalmazásának történetét, elsősorban a magyar páncélos magasabbegységek felállításának menetét, s a megvalósítás lehetőségként a magyar páncéljárműgyártást vizsgáljuk. A téma sokrétűsége következtében igyekeztünk a különböző — bár korántsem elhanyagolható — kitérőket elkerülve, szorosán véve a páncélos fegyvernem problematikájánál maradni mind szervezés, mind pedig a gyártás tekintetében. Ezért a páncélos hadosztályok lövész és tüzér egységeinek szervezési és ipari problémáit mellőztük.

Arra törekedtünk, hogy a rendelkezésre álló keretek között, a feltehető levéltári anyagok által lehetővé tett pontossággal mutassuk be témánkat, korántsem azzal az igénnyel, hogy ezzel a témával kapcsolatos kutatásokat kimerítettük.

* A tanulmány folytatása a szerző a Hadtörténelmi Közlemények 1970. évi 4. számában megjelent „A horthysta katonai vezetés erőfeszítései a páncélos fegyvernem megteremtésére” című tanulmányának. (A szerk.)

A magyar katonai vezetés 1940-ben elérkezettnek látta az időt, hogy a két gépkocsizó dandárból megkezdje páncélos hadosztályok kiépítését. A „Turán” közepes harcokosi gyártása közeli megindulásának reménye megalapozni látszott a megteendő lépéseket.

Ennek megfelelően az 1940 októberében életbe lépő hadrend úgy intézkedett, hogy a gépkocsizó dandárok 9. és 11. kerékpáros zászlóaljai egy későbbi időpontban harcokosi zászlóaljakká alakulnak.¹ A megalakuló harcokosi zászlóaljakat 3—3 könnyű, 1—1 közepes és 2—2 páncélvadász századdal tervezték. Az eddigi 18 harcokosi helyett fokozatosan 23 db-ot akartak századonként beállítani. A páncélvadász századok terv szerint 6 „Nimród”-ot kaptak.

Egy 1941 februári vezérkari rendelet elrendelte, hogy a két kerékpáros zászlóalj átszervezését meg kell kezdeni és 1941. május 1-ig be kell fejezni.² Az időpont azonban korainak bizonyult. A „Toldi” harcokosi gyártása nehézségekkel küszködött, az átadás lassúbb volt a remélt-nél. Márciusban még csak az első „Toldi” sorozat állt rendelkezésre. A Jugoszlávia elleni támadásban való részvétel ezeket is erősen megviselte, javításokra szorultak. A legénység átképzése is lassúbb volt a vártnál. Így aztán a vezérkar javaslatára a HM kénytelen volt a május 1-ig elrendelt átszervezést felfüggeszteni azzal, hogy a zászlóaljak megkezdett átképzése azért folytatandó.³ Június elején azonban — bár még mindig csak 85 „Toldi” volt a csapatnál — már úgy értékelték a gyártás helyzetét, hogy a zászlóaljak megalakítása június 15-tel végrehajtható, a könnyű harcokosiszázadok — egyelőre kevesebb harcokosival — felállhatnak.⁴ Az új századok legénységének átképzése is befejeződött június végén.⁵

A központi készletből június 20-án kiutaltak a két zászlóaljnak 18—18 „Toldi” harcokosit, így a felderítő zászlóaljaktól átadott harcokosiszázadok anyagával együtt lehetővé vált 2—2 század felállítása.⁶ A lovas dandárok harcokosi zászlóaljaitól átvett 8—8 harcokosi pedig a harmadik századok alapjait rakta le. A gépkocsizó dandárokból a kis harcokosikat kivonták.

A harcokosianyag egy része az erdélyi, délvidéki alkalmazás, a kiképzés és az átképzésben való felhasználás következtében erősen leromlott. A gyorsadtest június 23-án már jelentette, hogy a harcokosik egy része az 1941. október 1-ig engedélyezett 3800 km-t már túllépte, ennél fogva kiképzésre nem használhatók fel. Az 1940-ben legelsőnek átadott harcokosik már 4000 km-en felül vannak. Ez a tény, valamint a sok javításra szoruló harcokosi (9. kp. [hk.] zlj-nál 18-ből 7 db) erősen zavarja a kiképzést. Kérték a tilalom felfüggesztését, hogy a

1 HL. HM. Eln. 1. a. 1940/40 000.

2 HL. Eln. Vkf. 1. 1941/4989.

3 HL. Eln. Vkf. 1. 1941/5232.

4 HL. Eln. Vkf. 1. 1941/5442.

5 HL. Eln. Vkf. 1. 1941/5609.

6 HL. HM. Eln. 3. b. 1941/41 314.

harckocsikat egyenletesen lehessen igénybe venni a kiképzésnél, ne csak az újakra háruljon a kiképzés terhe.⁷

A Vkf. nem egyezett bele az egyenletes igénybevételbe. A jövőre nézve javasolta, hogy a megalakuló 4 szakaszos századok (23 harckocsi) 4. szakaszának 5 harckocsiját, melyek az alakulatok „B” készletét képezik, s elvonulás esetén a pótalakulatok számára visszamaradnak, használják fel a kiképzésre.⁸

A Szovjetunió elleni hadbalépés átszervezés közben érte a 9. és 11. harckocsi zászlóalj, mely a két gépkocsizó dandár keretében, 2—2 „Toldi” századdal (egy század 18 harckocsi), összesen 72 db könnyű harckocsival került bevetésre. A gyorshadtest páncélos erejét ezen kívül az 1. lovas dandár páncélos zászlóaljának elvonuló 9 könnyű és 36 kis harckocsija képezte. Ehhez járult még a három felderítő zászlóalj 48 páncélgépkocsija, valamint a kivonuló kerékpáros zászlóalj kisharckocsi-szakaszainak 24 kis harckocsija.

A felerészt erősen használt harckocsianyag nehezen viselte el az igénybevételt. Jelentős részüket — menet közben — anélkül vesztette el a csapat, hogy azokat kilőtték volna. A hiányos javító részlegek, a kevés hozzáértő szerelő képtelen volt a tömeges meghibásodás javítására. A WM, a Ganz és MÁVAG gyártól már július 18-án szerelőcsoportot rendeltek ki a tönkrement harckocsik javítására. Külön csoport ment ki az ekkor már 30 hasznavehetetlen Ansaldohoz.⁹

A szerelők a fellelhető tartalék alkatrészekkel felszerelve mentek a gyáraik által gyártott harckocsik után. Mivel azonban a meghibásodás mértéke minden várakozást felülmúlt, augusztus 5-én újabb csoport indult el. Szeptember végéig a frontra kikerült „Toldi”-k már kivétel nélkül átmentek a kint levő szerelők kezén. A javítások megoszlása: motorhiba 41, csapágyolvadás 9, lövésből eredő kisebb sérülés 10, hajtó- és kormányműhiba 1, erőátviteli berendezés meghibásodása 12, elektromos berendezés hibája 6, futómű rendellenességek 11.¹⁰

A szerelők is tehetetlenek voltak azonban a kilőtt, kiégett, valamint a csak gyárban javítható harckocsik egyre nagyobb számával szemben. Egyre kevesebb volt a harcképes kocsi. A gyorshadtest jelentései a harcérték rohamos csökkenéséről számoltak be. A 9. zászlóalj 3. százada 18 harckocsijából július 13-án már csak 10 volt üzemképes. Hatot kilőttek.¹¹

Egy augusztus 5-i jelentés szerint a csapattal kiment és utána küldött összesen 95 „Toldi” harckocsi közül 57 volt kisebb javítással üzemképes, 14 a hadművelleti területen javítható és 24-et teljesen tönkrement, szétlőtt állapotban már hátraküldtek.¹² (Itt kell megjegyezni, hogy az augusztus 5-én készült számvetésbe a közben kiküldött anyagot, mint a csapatnál levőt, már beszámították.)

7 HL. HM. Eln. 3. b. 1941/44 780.

8 HL. Eln. Vkf 1. 1941/5587.

9 HL. HM. Eln. 3. b. 1941/48 869.

10 HL. HM. Eln. 3. b. 1941/54 011.

11 HL. Gyorshadtest jelentései. L. még a 17. lábjegyzetet.

12 HL. HM. Eln. 3. b. 1941/57 525.

Szeptemberben már oly nagy volt a kiesés, hogy a „Toldi” zászlóalj csak egy-egy század anyagát tudták mozgásba hozni. Ezeket ekkor egy zászlóaljba vonták össze.¹³

A páncélgépkocsi századok kocsijai szintúgy, a WM szerelőinek szorgos munkája ellenére is, egyre nagyobb számban estek ki. A kiment és utánpótlott, összesen 57 páncélgépkocsi közül augusztus 5-én 20 volt használható és 13 javítható, míg 24-et vontak ki végleg az arcvonalból.¹⁴ Az Ansaldo harckocsik már július végén hasznavehetetlen állapotba kerültek.

Az első és egyben utolsó szállítmányt a legszükségesebb páncéljármű hiányok pótlására még július 27-én elindították vonaton. A 14 „Toldi” harckocsi, 9 páncélgépkocsi, 5 Ansaldo kalandos út után — a németek által minduntalan mellékvágányra tolvá, két hónapos késéssel!! — október 7-én érkezett meg Krivoj Rogba, ahol végül is október 12-én sikerült a címzeteknek átadni. A harckocsik és páncélgépkocsik a hosszú úton beáztak, akkumulátoraik kimerültek, az elosztók berozsdásodtak. A hibákat a kint levő szerelők javították ki, két harckocsi kivételével, melyek a vasúttól a csapatig való vontatás következtében teljesen tönkrementek és így azonnal haza kellett őket szállítani. Ugyanerre a sorsra jutottak az Ansaldo is, melyeket a csapat mint hasznavehetetleneket és kivonásra került anyagot nem vett át.¹⁵

A gyorshadtest páncéljármű anyaga szeptember végére tönkrement. A gépjármű-anyag sem járt jobban. A teljesen leharcolt gyorshadtestet hátra kellett hozni.

Horthy a páncélos és gépjármű-anyag teljes leromlására hivatkozva már szeptemberben kérte Hitlertől a gyorshadtest sürgős kivonását. Csak így lehetséges az anyag egy részének megmentése, javítása. Hitler megígérte Horthynak a hiányok pótlását, sőt egy páncélos hadosztály felszerelését is. Természetesen, amikor később, a III. csoportfőnök az ígéretet megemlítette Berlinben, az illetékesek kitérő választ adtak. Végül a berlini magyar katonai attasénak Bächer tábornok tudomására hozta: „az OKW erre vonatkozóan parancsot nem kapott, csupán hallott a dologról. Hallomásból tudja, hogy ezt olyan időpontra tervezték, amikor a német páncélos gyártás maximumra fog fokoztatni és a tekintélyes német veszteségek pótolhattak.”¹⁶

A hadvezetésnek az utánpótlás céljára nem volt harckocsija, sem gépjárműve. A gyárból kikerült újabb „Toldi” harckocsikat — közepes harckocsiról még szó sem lehetett ekkor — az október 1-én hatályba lépő új hadrend szerint felálló páncélos hadosztály alakulatai számára tartalékolták. A hadosztályok kialakításának munkálatait ugyanis a hadműveletekben való részvétel mellett, attól erősen zavarva is folytatták. A 9. és 11. harckocsi zászlóalj itthon maradt pótkerete nyáron át folytatta a kiképzést és megalakította a zászlóalj 1., könnyű századát.¹⁷

13 HL. Gyorshadtest jelentése.

14 HL. HM. Eln. 3. b. 1941/57 525.

15 HL. HM. Eln. 3. b. 1941/50 432.

16 HL. Eln. Vkf. 1. 1941/6466.

17 HL. HM. Eln. 3. b. 1941/48 862, Azért az 1. századot, mert a zászlóalj hadrend szerinti 2. és 3. százada vonult el.

A fronton szerzett lesújtó tapasztalatokat nem lehetett figyelmen kívül hagyni. A harckocsi zászlóaljokat ezidáig a könnyű harckocsikra építették. Ez most tarthatatlanná vált. A gyorsadtest jelentései ugyanis a kis és könnyű harckocsikról csak mint a többi fegyvernemmel szoros együttműködésben, kísérő feladatokra alkalmasakról szóltak, melyek „csak gyalogsági kötelékkel szoros kapcsolatban harcolhatnak.”¹⁸

Makay-Hollósy Ferenc, a gyorsadtesthez beosztott vk. százados haditapasztalati jelentésének a páncéljárművekkel foglalkozó része is lesújtó volt. A kis harckocsikra, mint amelyek azonnal törlendők a hadrendből, szót sem vesztegetett. A „Toldi” harckocsikról adott elemzése csak ismétlése volt annak, amit a „Toldi”-ról már korábban elmondtak, hogy „csak felderítő, összekötő és biztosító feladatokra használható”. A jövőben „a harckocsi a megfelelő sebesség mellett, megfelelő páncélzattal és fegyverzettel rendelkező közepes harckocsinál (15 t-től felfelé) kezdődik. Ezt is csak tömegesen, sok harckocsivadász, erős tűzérés és repülő oltalma alatt lehet eredményesen használni. Egységes harckocsitípus legyen, mely csak a fegyverzetben különbözik egymástól.”

Hasonlóan rossz volt a véleménye a páncélgépkocsikról, melyeket „kényes szerkezet, gyenge fegyverzet” jellemez. Megjegyezte Makay, hogy a páncéljárművek nagy kiesési százalékának oka nemcsak az ellenséges behatás, hanem a gyors elhasználódás. „Garantált km-en felül nem szabad azokat használni, mert egyszer álljon le a motor az ellenség között, s a legénység örökre elveszti a bizalmát. Ezért az anyag igen nagy utánpótlást igényel, tehát a rendesnél is nagyobb mélységű szervezést, és sok raktári anyagot. Enélkül ez a fegyvernem igen gyorsan elhasználódik.”¹⁹

A Vkf. döntött, a könnyű harckocsik számát csökkenteni kell a hadrendben. Gyártásuk csak a kiesett könnyű harckocsik pótlására szorítkozhat. Helyettük fokozni kell a közepes harckocsik gyártását és rájuk kell alapozni a harckocsi zászlóaljakat. Mielőbb meg kell kezdeni a 75 mm-es löveggel felszerelt nehéz „Turán” harckocsik gyártását.²⁰

Az 1941 októberében életbe lépő új hadrend már ezen elvek figyelembevételével épült fel.²¹ (1. ábra)

A 2. gépkocsizó dandárból felállították a 2. páncélos hadosztályt, ezen belül a 2. páncélos és 2. lövész dandárt. A páncélos dandár keretében megalakult az 1. harckocsiezred, 4 zászlóaljjal. Az 1/I., 2/I., 3/I., 4/I. zászlóaljakat a 10., 12., 13., 16. kerékpáros zászlóaljakból, azok átfegyverzésével állították fel. A zászlóaljak számozása a későbbi, 1942 őszi fejlesztési célt, a 2—4. harckocsiezredek létrehozását cé-

18 HL. Eln. Vkf. 1. 1941/3381.

19 HL. Eln. Vkf. 1. 1941/6864.

20 HL. HM. Eln. 3. b. 1941/68 408.

21 HL. HM. Eln. 1. a. 1941/41 000. A hadrendi táblázatokban szereplő csapatjelzések megegyeznek a Vkf. 4. által 1942-ben kiadott „Magyar és német csapatjelzések” c. szabályzatban foglaltakkal.

Gyors-hadtest					
1. Gys. Budapest					
Magasabb pk-ok	1. Budapest 		2. Pc. 2. Pc. Munkács		1. Nyíregyháza
	2. löv. Ungvár 		2. Hk. Szilágysomlyó 		
Hk. alakulatok	31. ö. Hk. M. Jászberény		32. ö. Hk. M. Nyírbátor		Kp. 14. Kolozsvár 15. Kiskunhalas * Szeged
	1. F. M. Budapest		2. F. M. Kassa		
Feld. alakulatok	no. közv-nek		Hk. alakulatok		Pc. alakulatok
			Pc. vad.		
51. Pc. vad. Budapest		1. Hk. Rimaszombat 2. Hk. M. Rimaszombat 3. Hk. M. Munkács 4. Hk. M. Rétság 5. Hk. M. Szilágysomlyó		1. Pc. 1. 2. 3. Zilah M.	
2. Pc. 1. 2. 3. Zenta M.					

1. ábra

lozta. A páncélos hadosztály alárendeltségében megalakult az 51. pc. vadász zászlóalj.

A 9. és 11. hk. zászlóaljból az 1. gépkocsizó, illetve a 2. lövészdandár alárendeltségében megalakult a 31. és 32. önálló harcokosi zászlóalj, 2—2 könnyű századdal és 1—1 páncélvadász századdal.

Habár a kis harcokosoknak a hadrendből való kivonásáról döntés született, a lovas dandár páncélos zászlóaljaiban megmaradtak. Erre annál inkább szükség volt, mivel 1942 elején az elvonuló 1. páncélos hadosztály felállításakor kivonták a kevés számú „Toldi”-t is a lovas dandárokból.

A hadrend szerint felálló zászlóaljak egyelőre csak „Toldi” harcokosokkal alakultak meg. Csak ezek álltak rendelkezésre, de még a hadrendben megmaradt könnyű harcokosi szükségletet sem fedezték. A közepes harcokosi egyelőre csak igényként szerepelt.

A harcokosiszázadokat 22 harcokosival tervezték ellátni. A hadrend 204 „Toldi”-t, 191 közepes „Turán”-t, 36 „Nimród”-ot, 54 páncélgépkocsit és még mindig 104 kis harcokosit igényelt.

Az új hadrendnek tehát egyelőre legfeljebb a kerete állhatott fel, a szükséges páncéljármű és gépkocsianyag hiányzott, illetve romokban hevert.

A bevetésre került páncéljármű anyagot a gyorshadtest kivonása után egyenesen a gyárakba szállították. A Ganz és MÁVAG 1942 januárjában adott jelentése szerint a hadműveletekben részt vett 95 „Toldi” harcokosi közül 62-nél vált szükségessé általános gyári javítás. Ebből 25-öt lőttek ki, a többinél a motor szorult generálózásra.

A páncélgépkocsi anyag sem járt jobban, amit bizonyít, hogy 17 darabot kellett a WM-be küldeni teljes generálózásra.²²

Jól tükrözi az anyagi helyzetet a vezérkar válasza, amit 1941 decemberében adott az érdeklődő német katonai attasénak. A meglevő állományban 1941 júliusától elszenvedett veszteséget kis harcokosokban 100, páncélgépkocsiban 90, könnyű harcokosiban 80⁰/₀-ban határozták meg, amit még 1200 gépjármű és 28 különböző löveg egészít ki. „Igen érzékenyen érint — olvasható a helyzetfelmérés további részében — a rengeteg gépjármű kiesése, valamint, hogy az ezen kívül megmaradtak is egytől-egyig generál javításra szorulnak, ami gyáraink kevés kapacitását tekintetbe véve kb. egy évig is eltart.” Növelte a nehézséget, hogy a gyorshadtest „a többi hadtestek rovására igen sok harcos alakulattal (közepes tüzérség, kerékpáros zászlóaljak) és anyaggal lett megerősítve, amely részben tönkrement”.²³

Betetőzte mindezt, hogy januárban Keitel tábornok benyújtotta a német igényeket a magyar kormánynak. Az eredmény a 2. hadsereg, ezen belül az 1. páncélos hadosztály frontra küldése volt. A hadosztály az 1. gépkocsidandárból kialakított gépkocsizó lövészezredre épült. Ide összpontosították a meglevő és közben kijavított gépjárműanyag jelentős részét. A hadosztály harcokosiezredét, a 30. páncélos

²² HL, HM. Eln. 3. b. 1942/6217.

²³ HL, Eln. Vkf. 1. 1941/6841.

ezredet azonban nem volt miből felszerelni. A 31. önálló könnyű harcokcsi zászlóalj — okulva az előző évi tapasztalatokból — nem képezhetette az ezred alapját, ezt ki is vonták a gépkocsizó dandár kötelékéből.

A harcokcsianyagot végül a németek adták. A 22 darab „Pz—IV”, valamint a 89 darab „T 38”-as könnyű harcokcsi meglehetősen gyengén és korszerűtlenül felszerelt páncélos ezredet eredményezett, melynek Don-menti szereplése közismert.²⁴

Tárgyunk szempontjából csak a hadosztállal kiment magyar eredetű páncélgépjármű anyag áll érdeklődésünk előterében. A 18 „Csaba” páncélgépkocsi, 17 „Toldi” és az 51. páncélvadász zászlóalj keretében alkalmazásra kerülő 19 „Nimród” ekkor a hadsereg hadrafogható páncélgépjármű anyagának jelentős százalékát képviselte. A magyar hadvezetés úgy vélte, a rendelkezésre álló erőkhöz mérten ezzel eleget is tett kötelezettségének. A páncélos hadosztály, ezen belül is elsősorban a páncélos ezred utánpótlását — ígéretüknek megfelelően — a továbbiakban a német hadseregére bízta. Így aztán egészen annak pusztulásáig páncélgépjármű-utánpótlást nem küldtek a hadosztály után.

Az idehaza levő 2. páncélos hadosztály harcokcsialakulatainak feltöltése közben nagyon lassan, rengeteg akadállyal folyt. Mint említettük, a rendelkezésre álló „Toldi” harcokcsi kevés volt a hadrendi kívánalmakhoz mérten. Mivel gyártás nem folyt, a rendelkezésre álló 190-nel kellett gazdálkodni, amiből 95 darab fronton járt, generálózott kocsi volt. Javításuk hosszú hónapokig elhúzódott. A csapatnál csak másodosztályú anyagnak bizonyultak. A harctéri alkalmazásra nem került harcokcsik is, mivel a közepes harcokcsiszázadok kezelőinek kiképzése is ezekkel folyt, már 1942 nyarára meglehetősen elhasználódtak. Tömegesen fordultak elő közöttük is meghibásodások. Így a „kell” álladéukra soha fel nem töltött „Toldi” századok meglevő harcokcsijainak is csak egy részével számolhattak, mint hadihasználhatóval.

Egy 1942 szeptemberben készített felmérés kétségbeejtő képet mutatott a „Toldi” harcokcsik hadrafoghatóságáról. A csapatnál levők 50%-a nem volt hadihasználható.²⁵ (Táblázat, ld. az 599. o.-on.)

A harcokcsik már 4—5000 km-t futottak. Viszonylag kevés volt, mely a maga 2—3000 kilométerével még „újnak” számított. A HTI véleménye szerint viszont a lényeges alkatrészek, így a motor élettartama 4000 km, míg a tengelykapcsolóé, fékdobé, fogas- és lánchajtó fogaskoszorúé, valamint a láncé 5000 km volt. Ilyen fokú használat után csak generálózás és cserék révén voltak használhatóvá tehetőek.²⁶ Az addigi tapasztalatok szerint pedig a generálózottak 2000 km után már nem voltak többé hadihasználhatók.

²⁴ Gindert Károly: Az 1. páncélos hadosztály harcai a 2. magyar hadsereg doni hídfőcsatájában 1942 július—október. Hadtörténelmi Közlemények, 1961. 2. sz. 457. o.

²⁵ HL. HM. Eln. 3. b. 1942/55 695.

²⁶ HL. HM. Eln. 3. b. 1942/53 927.

	„Toldi” harc- kocsik száma	Ebből nem hadihasználható
1/I. zlj.	14	11
2/I. „	18	10
3/I. „	18	5
4/I. „	22	12
31. ö. „	39	22 (később 1/II. zlj.)
32. ö. „	25	6 (később 3/II. zlj.)
Hadműv. területen	17	Feltehetőleg ekkor már nagy- részt nem hadihasználható.
Különböző katonai tanintézeteknél	29	6
Gk. szertárban tartalék	7	—
Selejtezett	1	1
Összesen:	190	73

A HM 3. b. osztálya úgy intézkedett, hogy az összes „Toldi” a kiképzési év végével leállítandó. A további kiképzésre 2 harcokocsit kell kijelölni, a többit hadihasználhatóvá kell tenni és az alakulatnál üzemképes állapotban tárolni. Az általuk — a kötelekkiképzések során — megtett út 1943. március végéig nem haladhatja meg a 400 km-t.²⁷

A közepes harcokosi századok kerete megalakult. Az átképzés a közepes harcokosi anyagra az esztergomi páncélos lőiskolán egyelőre „Turán” harcokocsik nélkül kezdődött meg, mivel ezek gyártása és átadása elhúzódott. Csak 1942. április 28-án jelentette a Weiss Manfréd-gyár (WM), hogy az első négy darab „Turán” átadásra kész, majd június elejéig még 16 darab hagyta el az üzemet.²⁸ Júniusban a másik három üzem is megkezdte a „Turán”-ok szállítását.²⁹ A 3. b. osztály július 15-én az átvétel gyorsítására bízta a KÁB-ot (Központi Átvételi Bizottság), hogy a már átvett 30 harcokocsit augusztus 15-ig legalább 68 darabra lehessen kiegészíteni, s ezzel a kiképzés a zászlóaljknál megindulhasson.³⁰ Ekkor azonban váratlan, előre nem látott nehézségek léptek fel. Az első „Turán”-okat a páncélos lőiskolának adták ki, ahol csakhamar sorozatos gyártási hibák, anyagsérülések jelentkeztek. De nem járt jobban a 2/I. és 3/I. zászlóalj sem a július 25-én kapott „Turán”-okkal.³¹

A meghibásodások vizsgálata okozta megtorpanás után folytatódott a zászlóaljak felszerelése. Augusztus 14-én az 1/I. és 4/I. zászlóalj is megkapta a 4 darab „Turán”-t, s bár a hadrendben nem szerepelt, tervbe vették a két önálló zászlóalj feltöltésének megkezdését is.³²

27 HL. HM. Eln. 3. b. 1942/53 924.

28 OL. Z 407/54/424.

29 HL. HM. Eln. 3. b. 1942/31 414.

30 HL. HM. Eln. 3. b. 1942/41 208.

31 HL. HM. Eln. 3. b. 1942/44 975.

32 HL. HM. Eln. 3. b. 1942/47 113.

		1. pc. hdt.	
Magasabb pk-ok		(Egyben pc. és gk. löv. csapat felügyelő) 1. Pc. 1. Pc. 1 A 1 A 2. Pc.	
		1. Pc. 1. Pc. Budapest	2. Pc. 2. Pc. Kecskemét
HK.		1. HK. 1. HK. 1/2 1. HK. M. 1/2 1. HK. M. Esztergom / Párkány-Nána / Jászberény	3. HK. 3. HK. 1/2 3. HK. M. 1/2 3. HK. M. Cegléd Kecskemét
		1/7 Hk. 1. 2. 3. 4. száll. (3+5) (11+5) (11+5) (17+5) (17+5) (1+4)	3/7 Hk. 1. 2. 3. 4. száll. (3+5) (11+5) (11+5) (17+5) (17+5) (1+4)
		1/11 Hk. 5. 6. 7. 8. száll. (3+5) (11+5) (11+5) (17+5) (17+5) (1+4)	3/11 Hk. 5. 6. 7. 8. száll. (3+5) (11+5) (11+5) (17+5) (17+5) (1+4)
	2/7 Hk. 1. 2. 3. 4. száll. (3+5) (11+5) (11+5) (17+5) (17+5) (1+4)	4/7 Hk. 1. 2. 3. 4. száll. (3+5) (11+5) (11+5) (17+5) (17+5) (1+4)	
	Rétság	Kiskunhalas	
Gk. gyság		1. löv. Budapest 1. löv. 2. löv. Budapest 3. löv. Aszód *Háromsziget (4) (4) (4)	3. löv. Ungvár 4. löv. 5. löv. Ungvár 6. löv. Munkács Kassa (4) (4) (4)
	Pc. gá.	51. Pc. gá. Budapest (1) (1+6) (1+6) (1+6)	52. Pc. gá. Cegléd (1) (1+6) (1+6) (1+6)
Pc. ho. közv. Feld.	1. F. M. 101. Budapest (szak.) (4) (szak.) (13) (12+2) (12+2+2)	2. F. M. Kassa (1) (szak.) (4) (szak.) (13) (12+2) (12+2+2)	
Mű. és von	1. Pc. x M. Esztergom / Esztergom-lábor / x	2. Pc. M. Munkács	

2. ábra

(A páncélos lövészalánál levő 12 és a HTI-nél levő 2 darabbal együtt ekkor összesen 30 darab „Turán” volt már a csapatnál.)

Az 1942. nyarán kidolgozott és október 1-én életbelépő hadrend alaposan megváltoztatta az új hadrend szerint már páncélos hadtest hadrendjét.³³ Megalakították az 1. páncélos hadosztályt is, s az 1. páncélos ezred parancsnoksága ennek kötelékébe ment át. Az 1/I., 2/I. valamint a megszűnő 31. önálló páncélos zászlóaljából megalkulók 1/II. páncélos zászlóaljakat rendelték alá. Ugyanakkor a második páncélos hadosztály keretében felállt a 3. ezred, alárendelve a 3/I., 4/I., valamint a 32. önálló zászlóaljából alakult 3/II. zászlóalj. A korábban tervbe vett 2. és 4. ezred nem jött létre, majdani felállításukra továbbra is csak az ezredek harmadik zászlóaljainak számozása utalt. (2. ábra) A megalkuló lovas hadosztály keretében a két megszűnő lovas dandár páncélos zászlóaljaiból létrehozták a hadosztály harcokosi zászlóalját. (3. ábra.) (A hadrendi táblázatok jelmagyarázatát ld. a 4. ábrán.)

1. lov. ho. (alárendelve az 1. hds. pság.-nak)						
Pk.	 1. Nyíregyháza					
Lság.	 2. Szabadka	 (1)	 3. Nagyvárád	 (1)	 4. Nyíregyháza	 (1)
Kp.	 15.	 (2)	15 Kp. Kiskunhalas			
Hk.	 1. lov. Hk.	 (3+5)	 (szak.)	 (11)	 (17)	 (17) Zenta
Feld.	 (1) 3. F.	 (szak.)	 (4) (szak.)	 (13)	 (13)	Szilágysomlyó

3. ábra

Mint látható, a hadrendből végleg törölték a kis harcokosikat, de megszüntették a könnyű harcokosi századokat is. A „Toldi” harcokosikat a közepes és nehéz századok között osztották szét, s tervbe vették egy részük átfegyverzését. Először tűntek fel a hadrendben a nehéz harcokosik. A 75 mm-es löveggel felszerelt nehéz „Turán” beállítására — ekkor, 1942 végén — már sürgető volt a hadvezetés számára, habár gyártása még nem kezdődött meg. De a „Turán” közepes sorozat gyártása is csak lassan haladt. Vajmi kevés volt a remény a 185 „Toldi”-t, 298 közepes és 143 nehéz „Turán”-t, 106 „Nimród”-ot valamint 51 páncélgépkocsit igénylő hadrend közeli feltöltésére. Épp ezért meglepő hogy a második páncélos hadosztálynak a menetkészültséget már 1943. március 1-re el kellett volna érnie.

33 HL. HM. Eln. 1. a. 1942/42 000.

Csapatjel:	A zárójelben lévő szám (-ok) kifejez (-nek):	Csapatjel:	A zárójelben lévő szám (-ok) kifejez (-nek):	
1. F.	1 pk. pc. gk.	51. Pc. gá.	1 k. pk. hk.	
1. Hk.	3 köz. hk. (ebből 2 pk. hk., 1 kísérő hk.) + 5 k. hk.	pc. gá. szd.	$\frac{51}{1}$.	1 k. pk. hk. + 6 pc. gá.
Hk. zlj. törzsszd. = $\frac{1}{11}$ Hk.	3 köz. hk. (ebből 2 pk. hk., 1 kísérő hk.) + 5 k. hk.		$\frac{1}{1}$ Hk.	1 k. pk. hk. + 4 pc. gá.
$\frac{1}{1}$.	11 n. hk. + 5 k. hk.		1. löv.	4 pc. gá.
--- $\frac{1}{3}$.	17 köz. hk. + 5 k. hk.	Roham tü. oszt. pk. = $\frac{1}{1}$ Ro- ham	1 roham löveg	
		Roham üteg = $\frac{1}{1}$	9 roham löveg+1 pk. hk.	

4. ábra

Abból a tényből, hogy a Donnál levő 1. páncélos hadosztállal párhuzamosan idehaza is felállították az 1. hadosztályt és elrendelték magyar harcokcsianyaggal való feltöltését arra következtethetünk, hogy az egyre inkább leharcolt, német eredetű harcokcsianyagát elvesztő hadosztállal a vezetés már nem számolt, utánpótlását illetően valóban a németekre hagyatkozott.

A vezérkar csakhamar félreismerhetetlenül a 2. hadsereg tudomására hozta ebbéli szándékát. Nagy Vilmos honvédelmi miniszternek októberi harctéri látogatása során elébe tárták azokat a kívánságokat, melyek a legszükségesebbek a hadsereg leromlott állapotának javításához. Ezek között is első helyen állt, hogy „az 1. pc. ho-t személyileg és anyagilag is teljesen fel kell tölteni és ezenkívül szükséges még egy „Turán” hk. zlj. és egy könnyű gv. tü. osztály a hadosztály megerősítésére. A Turán hk. zlj-ra, a hadsereg különös súlyt helyez”.³⁴ A válasz rövid volt: „Újabb alakulatok kiszállítását nem javasoljuk. Különösen nem harcokcsikat, hiszen »Turán« alakulataink közül még egyetlen egy sincs teljesen felszerelve, kiképzésük egészen kezdetleges.”³⁵ Félreérthetetlen az a válasz is, amit a vezérkar főnöke Major Jenő vezérőrnagy, páncéloshadtest-parancsnok november 24-én kelt levelére adott. Major úgy értesült, hogy a 2. páncélos hadosztály 1943. március 1-ig „menetkész kell legyen”. Ugyanakkor Osztovics ezredes, a 3. b. vezetője szerint ezideig csak 11 nehéz „Turán” kerül kiadásra, ennek következtében nehéz harcokcsi nélkül kellene elvonnulni. Kérte a nehéz harcokcsi gyártás sürgetését, hogy azok februárban már a hadrend szerinti mennyiségben álljanak a hadosztály rendelkezésére. Enélkül a hadosztály nem lehet ütőképes. Igazának bizo-

34 HL. Eln. Vkf. 1. 1942/5848.

35 Uo.

nyítására az 1. páncélos hadosztály háborús tapasztalatait hozta fel, miszerint az orosz harckocsik ellen csak a nehéz harckocsik számíthatnak sikerre, támogatásuk nélkül a közepes harckocsik támadása elakad.

Vörös János, akkor hadműveleti csoportfőnök, türelemre intette a rosszul tájékoztatott Majort. Igaz, hogy a menetkészültséget március 1-re kell elérnie a hadosztálynak, „az elvonulásról vett hírciklusban minden alapot nélkülöz.” Ami a nehéz „Turán” gyártását illeti, bár „a vezetés minden eszközzel sietteti, a lehetőségek azonban korlátozottak”. A hadosztályt „anyagi és személyi menetkészültségének teljes elérése előtt alkalmazni egyáltalán nem szándékozom”.³⁶

Megítélésünk szerint nemcsak a harckocsik hiánya okozta, hogy még zászlóaljnyi erővel sem pótolták a kint levő hadosztály veszteségeit. A fő ok abban keresendő, hogy a vezetésnek nem volt több feláldozni való páncéljárműve. Bár a 2. hadsereg pusztulása akkor még nem következett be, az addigi időpontig élőrökben és anyagban elszenvedett veszteségek érzékenyen érintették a vezetést, a hadsereg jövője pedig egyre bizonytalanabbá vált. Az itthon rendelkezésre álló, felszerelés alatt álló erőket, közöttük is elsősorban a páncélos hadtestet, egy esetleges román—magyar konfliktus esetére akarták tartalékolni. A németek által is szított román—magyar ellentét akkor már krónikussá vált. A hadvezetés állandóan figyelemmel kísérte a román hadsereg állapotát, a fronton és az anyaországban levő erők arányát, az utóbbiak diszlokációját. A román támadástól való félelem, annak elhárítása, illetve megelőzése egyik meghatározója volt akkor a magyar katonapolitikának.

A doni katasztrófa után, a német győzelembe vetett hit megingása a Kállay-kormánynak a háborúból való kiugrás lehetőségét az angol-szászok felé kereső hintapolitikájához vezetett. Ennek katonapolitikai vetülete volt a még fronton levő erők hazaszállításának szorgalmazása, újabb erők frontra küldésének megtagadása. Ugyanakkor minden rendelkezésre álló erőforrás igénybevételével hozzáfogtak a megmaradt haderő újjászervezéséhez, ütőképességének növeléséhez, hogy a háborút követő „rendezés” során az készen álljon mind a belső rend fenntartására, mind pedig a megszerzett területek, elsősorban Erdély megtartására; egyszóval, mint ezt Szombathelyi vezérkari főnök az LHT 1943. szeptember 4-i ülésén megfogalmazta, hogy 1918—19 ismétlődése elkerülhető legyen.³⁷

Ez a tisztikar németbarát része által erősen kifogásolt, a kiugrás felé kacsintgató politika határozta meg tehát a hadsereg megőrzésére, fejlesztésére, ezen belül is elsősorban a páncélos és gépesített seregtestek kialakítására, ütőképességének megteremtésére való törekvést egészen 1944. március 19-ig.

A harcokban szerzett tapasztalatok, a frontokon megjelenő új harckocsik, elsősorban a T 34-esek, ráébresztették a vezérkart, hogy

³⁶ HL. Eln. Vkf. 1. 1942/5909.

³⁷ Szombathelyi Ferenc emlékirata Horthyhoz 1943-ban; id. Nagy Vilmos: Végzetes esztendő 1938—1945. c. művében. 174—175. o.

a még gyártás alatt levő „Turán” harckocsik felett is eljárt már az idő. „Ma már korszerű ütközetekben a könnyű harckocsik jóformán csak felderítésre és a nehezebb harckocsik biztosítására valók, de lényegében a jelenlegi közepes harckocsijaink sem sokban különböznek a könnyű harckocsiktól. Az orosz zömében nehéz és legnehezebb páncél járműveinek leküzdésére sokszor egyedül a nehéz harckocsik jönnek csak tekintetbe. A lefolyt harcokban a mi könnyű és közepes páncél járműveinkkel az ellenség nem is törődött, csak a nehezeket kereste és azokat igyekezett kilőni. Nehéz harckocsik nélküli páncélos sereget csak gyalogsággal szemben hatásos” — összegezte Kozorús Ferenc vk. ezredes, az 1. páncélos hadosztály vk. főnöke tapasztalati jelentésében.³⁸ Ezek figyelembevételével szerkesztették meg 1943 elején a páncéljárműgyártás és a hadrendfejlesztés új iránykövetelményeit.³⁹ Ez a páncélos seregtestek korszerű harckocsival való ellátását, valamint a gyalogos egységek mellé, azok átütőerejének és páncélelhárító képességének fokozását célzó rohamlövegek beállítását tette a jövő esztendő feladatává. A rohamlövegek alkalmazására a német tapasztalatok irányították rá a figyelmet. A páncéljármű gyártás tanulmányozásával megbízott és Nádas Lajos ezredes vezetésével 1943 áprilisban Németországban járt bizottság számára „a német hadvezetés erre illetékes tényezői határozottan megjelölték a követendő utat, hogy 75 mm-es aluli űrméretű löveggel rendelkező harckocsi már nem nevezhető korszerűnek, viszont a gyalog seregtestek páncélos kérdését pedig a kétfajta űrméretű löveggel (75 mm-es ágyú, 10,5 cm-es tarack) ellátott, a harckocsi járószerkezetére felépített rohamlöveg alakulatok beállításával látják megoldottnak”.⁴⁰

A magyar rohamtüzérség megteremtése körül már korábban kialakult vita ezzel eldőlt. Kimondták, hogy a rohamtüzérség mielőbbi megszervezését központi kérdésként kell kezelni. Meg kell kezdeni a WM által kialakított „Zrínyi” rohamtarackok gyártását.

Az iránykövetelményeknek megfelelően közeli, 1944 tavaszáig megvalósítandó célul tűzték ki:

1. a meglévő 2 páncélos hadosztálynak a rendelkezésre álló „Turán” anyaggal való teljes kiépítését;
2. a lovas hadosztály „Turán” anyaggal való feltöltését;
3. egyelőre egy rohamtüzér osztály azonnali hadrendbe állítását és felszerelését „Zrínyi” rohamtarackkal, melynek feladata lesz a további rohamtüzér osztályokhoz a személyzet kiképzése.

Az ezt követő időszak feladatául a „Zrínyi” rohamlövegek gyártását és ennek révén újabb rohamtüzér osztályok felállítását tűzték ki. A harckocsigyártást a folyamatban levő „Turán” gyártás befejezése után le akarták állítani mindaddig, míg a modern követelményeknek mindenben megfelelő magyar nehéz harckocsit nem sikerül megteremteni. Erre másfél-két évet szántak. Az összes meglévő „Turán” harc-

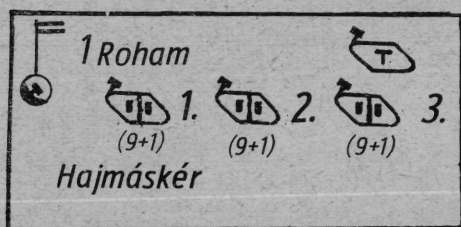
38 HL. Eln. Vkf. 1. 1943/5909.

39 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/31 888. (Eln. Vkf. 1. 1943/5350.)

40 HL. Eln. Vkf. 1. 1943/5041.

kocsi 75 mm-es, hosszú csövű löveggel való átfegyverzését, valamint megtalálását és kötényezését 1944 közepétől tervezték.

A megvalósításhoz azonnal hozzá is kezdtek. Megmutatkozott ez a harcokcsigyártás átállításában épp úgy, mint az 1943. október 1-én életbelépő új hadrendben, mely a páncélos hadtest, valamint a lovas hadosztály páncélos zászlóaljának hadrendjén semmit sem változtatott az előző évhez képest. A 2. és 4. ezred felállításáról lemondtak, amire a 3. zászlóalj új 1/III. és 3/III. számozása utalt. (L. a közölt hadrendet.) Új páncéljárműves alakulatként csak a hajmáskéri 1. rohamlőveg osztály szerepelt a hadrendben.⁴¹ (5. ábra)

5. ábra

A következőkben megkíséreljük rekonstruálni a páncélos hadosztályoknak a hadrendi kívánalmak szerinti feltöltését. Előre kell bocsátanunk, hogy vizsgálódásainkban csak 1943 végéig támaszkodhatunk írásos forrásokra, az 1944-es év — főként a március 19-e utáni időszak — feltérképezése a dokumentációs anyag hiánya folytán nehézségekbe ütközik, itt főként következtetésekre vagyunk utalva.

A „Turán” közepes harcokcsik megjelenése a csapatoknál — mint ezt az előzőekben láttuk — a számtalan konstrukciós hiba következtében lelassult, majd 1942 végén egy időre leállt. A már kiadott harcokcsikat visszavonták, s a gyárakban több módosítást hajtottak végre rajtuk. Az elsőként kiadott 4—4 harcokcsit azonban az alakulatoknál hagyták és helyben javították ki azzal, hogy azokat a jövőben a lehetőség szerinti kíméletes bánásmód mellett, oktató harcokcsiként használják.⁴²

A harcokcsi zászlóaljknál a kiképzés csak nagy nehézségek árán és hiányosan folyt 1942 utolsó hónapjaiban, de nem sokban javult a helyzet 1943-ban sem. A HM ugyanis úgy intézkedett, hogy a harcokcsik lehetőség szerinti kímélése érdekében századonként 4—4 „Turán” és 5—5 „Toldi” harcokcsi használható fel a kiképzéshez. Összesen 27 „Turán” és 43 „Toldi” harcokcsiban határozták meg a 28 harcokcsi századnál oktatásra használható járművek számát. A „Nimród”-dal rendelkező alakulatok 15, a páncélgépkocsis alakulatok pedig 14 járművet kaptak e célra.⁴³ Ráadásul a felszabadított járművek oly rossz

41 HL. HM. Eln. 1. a. 1943/43 000.

42 HL. HM. Eln. 3. b. 1942/53 928.

43 HL. HM. Eln. 3. b. 1942/68 970.

állapotban voltak, hogy jelentős részük állandóan javítás alatt állt. (Megjegyzendő, hogy a kiképzés 1942 nyarán az erre a célra szép számmal átadott öreg Ansaldo harckocsikkal is folyt.)

A helyzet nem elégítette ki az alakulatokat. A 2. páncélos hadosztály 1943. január 19-én jelentette, hogy az engedélyezett jármű és km mennyiséggel a szükséges 571 főt nem képes ki-, illetve továbbképezni. Csak a 135 harckocsivezető kiképzése (1 vezető 150 km-t vezet 3 hó alatt) „Turán”-onként 3525 km-t, „Toldi”-nként pedig 1230 km-t jelent, ami teljesen leköti a harckocsikat és így a többi kezelő kiképzését el kell hanyagolni. „A jelenlegi helyzet eredménye csak rossz kiképzés lehet” figyelmeztették az illetékeseket. Javasolták, hogy adjanak ki külön tornyokat az alakulatoknak az irányzók, rádiót a rádiósok kiképzésére. Minden század kapjon 1—1 teljes Turán hk. szakasz anyagot (5 hk.), ami csak a kiképzést szolgálná és nem tartozna bele az „M” készletbe. Emellett a zászlóalj kapjon még 5 „Toldi”-t és 3 leszerelt tornyú harckocsit, kimondottan a vezető kiképzéséhez.⁴⁴

Major altábornagy, hadtestparancsnok elvben egyet is értett a javaslattal, azonban ő, szerényebben, csak zászlóaljanként legalább 5—5 „Turán”-t (35 darab) kért kiképzési célokra, valamint, hogy a felhasználható km-t „Turán”-nál 1500, „Toldi”-nál 800 km-re emeljék.⁴⁵

A 3. b.-nek a kérdéssel kapcsolatos javaslata mindössze annyi volt, hogy a zászlóaljanként korábban engedélyezett 4 „Turán”-t, illetve 5 „Toldi”-t a jövőben korlátlanul, km-megkötés nélkül lehessen használni.⁴⁶

A döntő szót a Vkf. 5., kiképzési osztálya mondta ki: külön gyakorló „Gy” és „M” harckocsik beállítására nincs mód. A rendelkezésre álló harckocsik kiképzésre való igénybevétele mértékének megállapítását a páncélos hadtestre kell bízni, mind azok számát, mind pedig a megteendő km-t illetően. Azonban tartsa szem előtt a hadtest, hogy „a kiképzésnél felhasznált páncéljárművek egyben az alakulatok hadikészletét is jelentik, mellyel adott esetben el is vonulnak, ezért csak annyi páncéljárművet szabad igénybe venni, mennyi feltétlenül szükséges”. „Turán”-onként a f. kiképzési évben „a megtett út azonban nem haladhatja meg az 1000 km-t.” Kivételt csak a zászlóaljoknak már korábban kiadott 4 „Turán” képezett.⁴⁷

A kiképzést tehát csak az összes harckocsi felhasználásával lehetett megoldani. Ennek következtében az 1943 nyári kiképzési időszakban a harckocsik a kiképzetlen kezelők jóvoltából tömegesen mondtak csődöt.

Az áprilistól—július elejéig kihelyezésen levő 3/I. zászlóalj (80%-ban 1 hónapja vezető újonc vezetőkkel) 40 „Turán” harckocsija között alig volt olyan, mely 1—2 esetben csak szakszerelő által végrehajtható nagyobb javításra ne szorult volna. A szerszám és alkatrész, valamint szakképzett szerelők hiánya akadályozta a munkát. A „Turán” közepes harckocsi megfelel a hadialkalmazásra — jelentette a zászlóalj —,

44 HL. HM. Ein. 3. b. 1943/7433.

45 Uo.

46 Uo.

47 Uo.

azonban „elengedhetetlen feltétel századonként a jól képzett és felszerelt szerelő személyzet” ... ami nélkül „a századok harckocsijainak zöme mozgásképtelen lesz.”⁴⁸

A harckocsianyagnak a gyakorlatlan vezetők okozta károsodására utal egy 1943 októberben készült, a kihelyezések során keletkezett meghibásodásokat vizsgáló és értékelő jelentés. Rámutat arra, hogy míg a 3. páncélos ezred „Turán” anyagának 23⁰/₀-a (119 hk. közül 27) addig a feltöltésre később kerülő, így gyakorlatlanabb vezetőkkel rendelkező 1. páncélos ezred harckocsijainak 57⁰/₀-a (90 hk. közül 51) került nagyjavításra a kihelyezések során.

A tömeges, nemcsak az ütképeséget, de a gyártási program végrehajtását is veszélyeztető rongálódások okát a vizsgálat a zsúfolt kiképzési program és gyakorlatlan vezetők mellett a karbantartásra szánt idő rövidegében, így annak gyakori elmaradásában; a hiányos tudású parancsnokokban; a feltöltetlen javító szakaszok tehetetlenségében; a megfelelő műszaki ellenőrzés hiányában látta.⁴⁹

A szükséges módosítások végrehajtása után, 1943 februárjától tömegesen hagyták el a „Turán 40” közepes harckocsik* a szerelőcsarnokokat. A feltöltés a 3. ezrednél indult meg nagyobb ütemben, s augusztus végére befejeződött. Ez lehetővé tette, hogy az ezred zászlóaljai 1943 tavaszán, majd nyarán hosszan tartó kihelyezéssel együtt járó gyakorlatokat végezzenek. Az 1. ezred feltöltése is szépen haladt, amikor szeptemberben átcsoportosítást rendelt el a Vkf. Ennek célja a lovas hadosztály harckocsi századainak gyorsított ütemű feltöltése volt. Az 1. harckocsi ezred 1/I. és 1/II. zászlóaljainak kellett átadni 10, illetve 19 harckocsit, amivel a lovas hadosztály három közepes harckocsi százada teljes feltöltést nyert.⁵⁰ Az intézkedés nyomán 1943. október 30-ig a következő, a továbbiakban már alig módosuló kép alakult:

3. e. pság	3 db	1. e. pság	2 db
3/I. zlj.	39 db	1/I. zlj.	21 db (volt 31)
3/II. zlj.	39 db	1/II. zlj.	20 db (volt 39)
3/III. zlj.	39 db	1/III. zlj.	18 db
	120 db		61 db
Lov. ho. pc. zlj	56 (volt 28) (A lov. ho. 3 db „T—38” hk-val is rendelkezett ⁵¹)		
1. rotü. o.	2		
Tanintézetek	3		
Összesen: 242 „Turán” közepes harckocsi.			

48 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/49 318.

49 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/75 705.

* A nehéz „Turán” harckocsi megjelenésétől kezdve a közepes harckocsit „Turán 40” (T 40), míg a nehezet „Turán 75” (T 75) elnevezéssel jelölték, ami jobban megfelelt a valóságnak hiszen az utóbbi csak 75 mm-es löveggel felszerelt közepes harckocsi volt.

50 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/66 001.

Az 1943-as évben, majd 1944 elején még 43 közepes „Turán 40” harckocsi került ki a gyártelepekről.⁵¹ Elosztásuk során — habár erről írásos forrásaink nincsenek — már csak az 1. páncélos hadosztály harckocsi ezrede jöhetett szóba. Mivel nem tudunk arról, hogy az alkalmazásra került 2. páncélos hadosztály, illetve lovas hadosztály magyar harckocsi utánpótlást kapott volna — mint erre a „Turán 75” harckocsikkal kapcsolatosan még visszatérünk — valószínűnek tartjuk, hogy 1944 első hónapjaiban az 1. páncélos ezred került feltöltésre. A rendelkezésre álló 43 „Turán 40” elegendő volt a zászlóalj közepes századainak majdnem teljes feltöltésére.

Május 13 és 15-én került ki az első 3 nehéz „Turán” harckocsi a 3. harckocsi ezredhez, de csak mintegy két hónappal később, július közepén kezdődött meg nagyobb ütemben a zászlóalj feltöltése a „Turán 75” harckocsikkal.⁵² A súlyt a 3. ezred nehéz századaira fektették, így az augusztus végéig a csapatnak átadott összesen 49 harckocsi a következőképpen oszlott meg:⁵³

3. e.		1. e.	
3/I. db	7 db	1/I. db	6 db
3/II. db	7 db	I/II. db	5 db
4/I. db	7 db	2/I. db	5 db
	21 db		16 db
Lov. ho. pc. zlj.		2 db	
1. rotü. oszt.		10 db	

A közben megalakult rohamtüzér osztály „Zrínyi” rohamtarackjai igen lassan készültek, 1943 augusztusban még csak 5 darabot adtak át. Ezért, hogy a Hajmáskéren még júliusban megindult kiképzést biztosítani tudják, egy 10 darab „Turán 75”-tel és ugyanannyi átfegyverzett „Toldi 40”^{*} harckocsival kiegészített rohamtüzér osztályt állítottak fel.⁵⁴

Ezt követően a későbbi 2—8. rohamtüzér osztályok már akkor felálló kiképző kerete számára szeptemberben kiadtak 2—2, összesen 14 darab „Turán 75” harckocsit.⁵⁵

A rohamtüzérség ilyen megerősítése után, októberben a 3. harckocsi ezred és a lovas hadosztály nehézharckocsi századainak gyorsabb ütemű feltöltéséhez fogtak. Ezt — mivel a gyárak termelését meggyorsítani nem sikerült — elsősorban az amúgy is elmaradt 1. harckocsi ezred rovására tették. Utasították, hogy a zászlóal-

51 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/36 943.

52 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/11 805.

53 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/49 853, 58 018, 58 857.

* Az átfegyverzett „Toldi” harckocsi jelölése.

54 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/60 455.

55 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/57 081.

jak „Turán 75”-ös harcokcsijaikat október 30-ig 1—1 kivételével adják át.⁵⁶

Így az ezred mindhárom zászlóaljának csak 1—1 harcokcsija maradt vissza. A „Turán 75” elosztása így alakult:

3. e.		1. e.	
3/I. zlj.	10 db	1/I. zlj.	1 db
3/II. zlj.	9 db	1/II. zlj.	1 db
3/III. zlj.	9 db	1/III. zlj.	1 db
	28 db		3 db
Lov. pc. zlj		11 db	
Rotü. 1. zlj.		10 db	
Rotü. 2—8. o.		14 db	

November hónapban tovább erősítették a 3. ezred zászlóaljait. Fenti állományukat egységesen 12—12 darabra egészítették ki.⁵⁷

A rohamtüzér osztályokat a következő év ősztől szándékozták a gyaloghadosztályokhoz beállítani és rohamlövegekkel (főként „Zrínyi 75”-tel) ellátni. Ezt olyan fontosnak tartották, hogy az előkészületeket a harcokcsi zászlóaljnak nehéz századainak rovására is megkezdték.⁵⁸

A harcokcsi zászlóaljok feltöltését dokumentáló források sora itt sajnálatosan megszakadt. A későbbi időszakból csak egy, az 1944. március 14-i helyzetet hiányosan rögzítő irat áll rendelkezésünkre. Ennek tanúsága szerint ekkor a 3. ezred 3/I. és 3/II. zászlóalja 18—18, míg a 3/III. zászlóalj 19 „Turán 75” harcokcsival rendelkezett.

Írásos források híján legyen szabad néhány következtetést levonnunk az 1. páncélos hadosztály nehéz századainak feltöltésével kapcsolatosan. Mint ezt kimutattuk, 1943. november 15-én összesen 74 „Turán 75”-ös volt kint a csapatnál, ami megegyezett a gyárak által addig termelt mennyiséggel. Más forrásaink szerint a három gyár 1943. november 15-től 1944. március 1-ig további kb. 33 „Turán 75”-öt készített el. Ha ebből levonjuk a 3. ezred feltöltésére időközben felhasznált 19 darab harcokcsit, úgy márciusig 14 darab állt rendelkezésre, hogy az 1. ezred nehéz századait 5—5 harcokcsival feltöltsék. Ezt valószínűsíti az is, hogy nem fejezték be a 3. ezred nehéz századainak 22—22 harcokcsira való kiegészítését.

⁵⁶ HL. HM. Eln. 3. b. 1943/66 001.

Az 1/I. a 3. ezred zászlóaljainak 3, a lovas honak 1, míg az 1/II. és 1/III. a lovas hadosztálynak 8 harcokcsit adott át.

⁵⁷ HL. HM. Eln. 3. b. 1943/69 746.

⁵⁸ HL. HM. Eln. 3. b. 1944/18 279.

Feltehetőleg tehát a nehéz harckocsi elosztás 1944. március végére a következőképpen alakult:

3. e.		1. e.	
3/I. zlj.	18 db	1/I. zlj.	6 db
3/II. zlj.	18 db	1/II. zlj.	6 db
3/III. zlj.	19 db	1/III. zlj.	5 db
	55 db		17 db
Lov. ho. pc. zlj.		11 db	
Rotü. o.		24 db	

Az 1. hadsereggel áprilisban elvonult és bevetésre került 2. páncélos hadosztály nagy valószínűséggel ezzel a nehéz „Turán” létszámmal vonult el. A lovas hadosztály 11 „Turán 75”-tel került bevetésre. A harcokban nagy veszteségeket szenvedett páncélos hadosztály utánpótlást „Turán” harckocsiból nem kapott. Mint a Vkf. egy 1944. augusztus 8-i helyzetjelentéséből és Major Jenő altábornagy hadtesparancsnok szemleútjáról ugyanez időben készült jelentéséből kiderül, a hadosztály a veszteségek pótlására meglehetősen elhasznált állapotban levő 10 darab Tigris, 12 darab „Pz—IV.”-et és 10 rohamlöveget kapott a németektől. Nem kapott utánpótlást a hadosztály harckocsiezrede az arcvonalból való július végi kivonása után sem.⁵⁹ A nagy veszteséget szenvedő lovas hadosztálynak is nélkülözni kellett a harckocsi utánpótlást.

Az 1. pc. hadosztály és páncélos ezrede viszont egészen az augusztusban sorra kerülő alkalmazásáig itthon, feltöltés és kiképzés alatt állt.

Nehéz harckocsi századai részére tehát 17 harckocsi, valamint az a 22 darab állt rendelkezésre, mely még március után nagy valószínűség szerint elhagyta a gyárat. Az 1. rotü. osztály „Zrínyik”-kel való áprilisban befejeződő feltöltése után (30 darab) annak 10 „Turán 75”-e is az 1. páncélos ezred állományába került, nemkülönben az a 14 darab is, ami a 2—8. rotü. osztály kiképző anyagát képezte. Így összesen 55 harckocsi állhatott végül rendelkezésre, tehát augusztusban 18—18 „Turán 75” harckocsival rendelkezhetett az ezred, ami megegyezett a 3. ezred elvonult anyagával.

A „Toldi” harckocsi a közepes és nehéz századokban, valamint a törzsszázadokban egyaránt helyet kapott, felderítő és biztosító szerepet szántak neki. A meglehetősen elhasznált állomány azonban nem tette lehetővé a szakaszok feltöltését.

A doni katasztrófa során a páncélos hadosztállyal 14 „Toldi” vészelt el. A megmaradt 176-ból 80-at 1944 áprilisáig 40 mm-es ágyú-

⁵⁹ HL. Eln. Vkf. 1. 1944. VIII. 9. szám nélkül, valamint Eln. Vkf. 1. 1944/634.

val fegyvereztek át. Ez, valamint az időközbeni átszervezések, a „Toldi” harcokcsiknál is új elosztást tettek szükségessé.⁶⁰

	1943. X. 1-i állomány	Az átfegyverzés során október 30-tól kialakuló állomány		Összesen:
		T. 20.	T. 40.	
1. e. pság.	—	—	—	—
1/I. zlj.	15	9	—	9
1/II. zlj.	35	5	4	9
1/III. zlj.	15	6	3	9
	65	20	7	27
3. e. pság	—	—	5	5
3/I. zlj.	21	15	11	26
3/II. zlj.	25	1	25	26
3/III. zlj.	23	20	26	26
	69	36	47	83
51. pc.	2	1	3	4
52. pc.	1	1	—	1
Lov. ho.	3	—	5	5
Kat. tan- intézetek	23	10	13	23
Javításban	9	9	—	9
HTI	4	4	—	4
Rotü. o.	—	15	5	20
Összesen:	176	96	80	176

A 2. páncélos hadosztály harcokcsiezredét teljesen feltöltötték. „Toldi”-jainak több mint 50⁰/₀-a löveges volt. Itt is az 1. páncélos ezred járt rosszabbul mindössze 27 „Toldi”-jával, közte csupán 7 löveggel. Így a 3. harcokcsi ezred „Toldi” állománya is teljes volt az elvonuláskor. Feltehetőleg az 1. páncélos ezred is megerősítést nyert a későbbiek során. Bizonyára megkapta a rohamtüzér osztályokhoz beosztott „Toldi”-kat és a katonai tanintézetek anyagát.

Szólnunk kell még a hadrendben szereplő „kell” álladék és a meglevő páncélgépkocsi-anyag mennyisége közötti, az egész időszakon végig vonuló különbségről is. A hadrendi igény 135 darab volt 1943 elején, ugyanakkor csak 70 „Csaba” páncélgépkocsi volt többé-kevésbé használható állapotban a honvédség birtokában. A 2. hadsereggel al-

60 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/67 937.

kalmazásra került 17 darabból mindössze 2 került vissza, az is üzemképtelen állapotban.⁶¹ A kocsik elosztása a következő volt:⁶²

1. pc. hdt. pság	2
1. Feld. zlj.	5
2. Feld. zlj.	14
3. Feld. zlj. (lov. ho.)	26
II., V., VIII. hdt. kp. zlj (á 2)	6
Kat. tanintézetek	11
Hadműveleti területen megszálló erőkkel	6
Összesen:	70

Csak a lovas hadosztály felderítő zászlóalja volt tehát ekkor teljesen feltöltve, a többi felderítő zászlóalj feltöltéséről egyelőre szó sem lehetett. A megrendelt 50 darab „Csaba” páncélgépkocsi gyártásának megkezdését újból és újból elhalasztották. Az elavult páncélgépkocsik továbbgyártására a hadsereg vezetése nem tudta rászánni magát, ugyanakkor a hadrendben számolt velük.

Az állandósuló hiány arra indította a vezérkart, hogy átcsoportosításokat hajtson végre. Az év nyarán 16 kocsira töltötték fel az 1. felderítő zászlóalj állományát, hogy aztán az újabb hadrendi követelményeknek megfelelően az év végén ismét szétszedjék. Ekkor ugyanis a felderítő zászlóalj kiegészítése mellett tervbe vették a 9 hadtest felderítő osztályainak felállítását (2—2 pcgk.) is. Abban reménykedtek, hogy a tervek szerint végre 1944 márciusától a WM-gyár hozzákezd az 50 darab már módosított, „Hunor” páncélgépkocsi gyártásához, ennek révén majd lehetővé válik a hiányok teljes kiküszöbölése.

Ennek megfelelően 1944 januárban a következő elosztást alakították ki:⁶³

1. pc. hdt.	2	
1. Feld. zlj.	1	
2. Feld. zlj.	14	
3. Feld. zlj.	26	
I—IX. hdat feld. o.	14	(5. feld. o. 2, a többi
Kat. okt. intézetek	4	1 kocsit kapott)
Hadműv. területen megszáll. erőknél	8	
Használhatatlan a gk. szertárban	1	
Összesen:	70	

Nincs tudomásunk arról, hogy az 50 páncélgépkocsiból egyetlen darabot is elkészítettek volna, ennél fogva a fenti elosztás 1944 folyamán már nem igen változhatott. Ez lehetett a 2. és 3. felderítő zászló-

⁶¹ HL. HM. Eln. 3. b. 1943/22 319. Összesen 93 páncélgépkocsit gyártottak. Ebből 8 db vas felépítménnyel készült, és csak kiképzési célra használták.

⁶² HL. Eln. Vkf. 1. 1943/5401.

⁶³ HL. HM. Eln. 3. b. 1943/21 566.

alj elvonuló páncélgépkocsi létszáma. Mikor az 1. páncélos hadosztályal felderítő zászlóalja is alkalmazásra került, bizonyára a hadtest felderítő osztályok számára tartalékolt (3 alakult meg 1943-ban) kocsikat vonták össze a zászlóalj számára.

A 40/36. M. „Nimród” páncélos gépágyú volt az egyetlen páncéljármű, amelyből a hadrendi „kell” álladékot ki tudták elégíteni. Az 1942., majd 1943. évi hadrend ugyanis csak a gyorshadtest alakulataihoz, valamint a lovas hadosztályhoz és a 14. önálló kerékpáros zászlóaljhoz állított be „Nimród”-okat, összesen 88 darabot. Valószínű, hogy a későbbiek során a légvédelmi erőket, valamint a gyaloghadosztályokat is megerősítették volna velük, erre azonban már nem került sor.

A MÁVAG 1942 májusában fejezte be az első 46 darabból álló „Nimród” sorozat gyártását. Ebből szerelték fel a 2. hadsereggel kivonult 51. pc. gépágyús zászlóaljat 18 járművel. Az idehaza szerveződő 2., majd 1. páncélos hadosztálynak 25 állt rendelkezésére, ami 1942 nyarán lehetőséget adott a 2. páncélos hadosztály harckocsi és lövészzászlóaljai, valamint az alárendelt 52. páncélvadász zászlóalj „Nimród” állományának, részbeni feltöltésére. A 3. harckocsi és 3. gépkocsizó lövészezred összesen 11, a páncélvadász zászlóalj — csak harmadrészen feltöltve — 6 darabbal rendelkezett. Az 1. páncélos hadosztálynak ekkor csak 7 darab állt rendelkezésére. A katonai tanintézeteket 3 darabbal látták el.⁶⁴

A páncélgépágyús egységek kiépítésének folytatására csak 1943 májusától kerülhetett sor, mikor a MÁVAG megkezdte a második „Nimród” sorozat kibocsátását. Az októberig átadott 60 darab már elégséges volt a gyorshadtest alakulatainak hadrend szerinti teljes feltöltésére, majd az 1944 márciusáig gyártott további 18 darab lehetővé tette a hadrendi igények teljes kielégítését, sőt még tartalék is maradt.

II.

A „Huba II.” hadrend páncéljármű anyagának gyártása jóformán alig kezdődött meg, mikor már elkészültek a „Huba III.” beszerzési tervek.⁶⁵ A „Huba III.” célja az volt — mint ezt az 1941. június 27-én e tárgyban összehívott értekezlet meghatározta —, hogy a folyamatban levő „Huba II.” gyártási programhoz kapcsolódva biztosítsa a hadrendben szereplő alakulatok teljes „kell” álladékát. Különösen fontos a hadrendbe beállításra kerülő és fokozatosan felszerelendő páncélos hadosztályok anyagának beszerzése.⁶⁶ A kivonuló harckocsi alakulatok mellett a pótalakulatok 30%-os feltöltését vették tervbe. A szükségletet ekkor mintegy 65%-ban fedező gépkocsiállományt 85%-ra kívánták emelni. Épp ezért a 709 millió pengős hitel 54%-át, 345,6 milliót szántak páncél- és gépjármű-beszerzésre.⁶⁷

⁶⁴ HL. HM. Eln. 3. b. 1943/48 698.

⁶⁵ A „Huba II.” pc. jármű megrendeléseit 1. a szerző idézett tanulmányában.

⁶⁶ HL. HM. Eln. III. Csfség. 1941/43 368.

⁶⁷ HL. Eln. Vkf. 1. 1942/5626.

Harmos Zoltán ezredes, a páncéljármű-gyártás miniszteri biztosa,* tárgyalásokat kezdett, hogyan lehetne a befejezés felé közeledő „Toldi II.” és az indulás nehézségeivel küszködő „Turán I.” programhoz kapcsolódva és azt meggyorsítva, a hadrendfejlesztéshez szükséges új harcokcsi megrendeléseket mielőbb kiadni.

Harmos meglehetősen szkepticizmussal nézett az újabb rendelkezések elé, hiszen a „Turán” harcokcsi gyártást akadályozó újabb és újabb nehézségek erre kellő okot szolgáltatottak. A páncéljármű-gyártás helyzetét elemző jelentésében felhívta Heszlényi tábornok, a III. csoportfőnök figyelmét a németországi eredetű szerszámgép- és alkatrészszállítmányok egyre gyakoribb késésében rejlő veszélyekre, amelyek szállításának leállítását a harcokcsi-megrendelések végrehajtását kizárná. A „Huba III.” megrendeléseknél számolni kell ezzel, sőt a helyzet további rosszabbodásával. Ezért „a páncéljármű-tervek, azaz továbbrendelések számára már most kalkulálni kell a külföldi felszerelési cikkekkel. Ezt a mennyiséget azonnal meg kell vásárolni, vagy vásároltatni, hogy bizonyos lehetőséget biztosítsunk függetlenül attól, hogy a gyártás mikor kerül sorra.”⁶⁸

A négy harcokcsigyártó cégnél tett előzetes tájékozódása során bizonyossá vált, hogy azok az árak emelkedésére, valamint az eddig már megtörtént és még szükséges kapacitásemelésekre hivatkozva, csak az eddigi vállalási áraik jelentős emelése esetén tudják az újabb megrendeléseket elfogadni.

A HM 1941. július 4-én adta ki az eredeti elképzelést már módosító előzetes megrendelését 52 „Toldi”, 215 „Turán” közepes harcokcsira, 89 „Nimród” páncélvadászra és 70 „Csaba” páncélgépkocsira.⁶⁹ Eredetileg 230 „Toldi” harcokcsi megrendelésére gondoltak, azonban a Vkf. időközbeni, ismert döntése következtében a „Toldi” harcokcsik számát 52-re redukálták és 168 árából előzetes számvetések alapján kb. 90 darab nehéz „Turán”-t akartak kivitelezni. Gyártásukkal a Ganz és a MÁVAG gyárat akarták megbízni, de végül úgy határoztak, hogy a feladattal a WM-et bízzák meg, és a közepes „Turán” gyártást osztják el a Ganz és MÁVAG között. A július 24-én kiadott módosított megrendelés a „Nimród”-ok és „Csaba”-k számának érintetlenül hagyása mellett 207 darab közepes és 102 darab nehéz „Turán”-ról, valamint 40 darab „Toldi” harcokcsiról intézkedett.⁷⁰ (A megrendelések gyárok közti megoszlását lásd a 615. oldalon levő táblázaton.)

A gyárok augusztus utolsó napjaiban megküldték egyöntetű, azonos feltételeket tartalmazó válaszukat a megrendelésre. Kötelességüknek tartották „a fennforgó pénzügyi nehézségekre a magas Minisztérium figyelmét felhívni, mert elkerülni óhajtjuk, hogy — azon esetben, ha a reánk kirótt teljesítménynek pénzügyi nehézségek miatt nem tudunk eleget tenni — az a vád érhesse, hogy nem mutattunk rá ide-

* Harmos Zoltán ezredes, 1941 szeptembertől a páncéljárműgyártás országos miniszteri megbízottja. 1942 decembertől vezérőrnagy és átveszi a HTI parancsnokságát is.

68 HL. HM. Eln. 3. b. 1941/31 765.

69 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/4865. (Eln. 3. b. 1941/43 429.)

70 Uo. (Eln. 3. b. 1941/38 843.)

	„Turán 75”		„Turán 40”		„Toldi”		„Nimród”		„Csaba”	
	VII. 2	24.	2.	24.	2.	24.	2.	24.	2.	24.
WM	—	102	120	18	—	—	—	—	70	70
M. Vagon	—	—	95	95	—	—	—	—	—	—
Ganz	—	—	—	60	52	40	—	—	—	—
MÁVAG	—	—	—	34	—	—	89	89	—	—
Összesen:	—	102	215	207	52	40	89	89	70	70

jében az előrelátható pénzügyi nehézségekre.”⁷¹ Ezek érzékenyen érintették a vállalatokat. A folyamatban levő munkák, valamint a megelőző évek szállításai ugyanis a vállalati összegeket meghaladó beruházásokra indították őket, ugyanakkor az elvégzett munkák számláinak kiegyenlítése csak vontatottan haladt előre. „A legtöbb szállításra vonatkozóan több év eltelte után sincsen még végleges ár megállapítva — panaszolták — és ezen a címen jelentékeny, milliókra rugó összegek lettek visszatartva.”⁷² Ezért azt kérték, hogy a HM a nagyrészt még szériagyártásba nem került, ennél fogva kialakulatlan előállítási költségű járművek megrendelését irányárakon adja ki. Mielőtt a végleges árhoz szükséges adatok rendelkezésre állnak, de legkésőbb, mikor a rendelés első 10 kocsija elkészül, állapítsák meg a végleges árakat. Ezek már csak az általános jellegű drágulás esetén változnának.

A javasolt irányárak a következők voltak:

„Turán” közepes harckocsi	290 000,— P,
„Turán” nehéz harckocsi	325 000,— P,
„Toldi III.” harckocsi	190 000,— P,
„Nimród” páncélvadász	175 000,— P,
„Csaba” páncélgépkocsi	112 000,— P,

A vállalási ár 20%-át egyenlő havi részletekben 1941 decemberig, 35%-át havi részletekben 1942 folyamán, míg 45%-ot az egyes járművek szállításakor 1943—1944 folyamán kérték kifizetni. Ha a végleges árak a gyártás kezdetén megállapításra kerülnek, az irányárhoz viszonyított túl-, vagy alulfizetések a szállítások során elszámolhatók.⁷³

Ezen túlmenően a gyárak hangot adtak kamatmentes hitelek iránti igényeiknek, melyek lehetővé teszik új beruházásaikat, melyek szükségesek, hogy a „Huba III.” páncéljármű rendeléseket 1943 végéig vagy 1944 elejéig szállíthassák.

A HM nem fogadta el az irányár ajánlatot, és 1941. szeptember

⁷¹ HL. HM. Eln. 3. b. 1941/70 985.

⁷² Uo.

⁷³ Uo.

9-én a következő nem végleges egységáron adta ki (fegyver, optika, rádió nélkül) a megrendelést:⁷⁴

„Turán” közepes	245 000,— P,
„Turán” nehéz	280 000,— P,
„Nimród”	141 000,— P,
„Toldi”	151 080,— P,
„Csaba”	93 500,— P.

Az összegében 104 412 230,— P-ös megrendelés megoszlása:

WM	39 515 000,— P,
Magyar Vagon	23 275 000,— P,
MÁVAG	20 879 000,— P,
Ganz	20 743 230,— P.

A fizetési feltételekre vonatkozóan csak részben fogadták el a gyárak javaslatát, amennyiben 1941 végéig a vállalási összegnek 20⁰/₀-át hajlandók voltak fizetni, viszont 1942-ben csak 30, a szállításkor pedig újabb 20⁰/₀-ot. A fennmaradó 30⁰/₀ csak a végleges ár megállapítása, a szállítás befejezte után került volna kifizetésre.

A HM a továbbiakban is igyekezett elzárkózni a fizetési feltételek módosítása elől, így egyelőre a feltételek változatlanok maradtak. Figyelembe vették a gyárak által más megrendelések révén kapott előlegeket is, ami természetesen az érdekelteket nem nyugtatta meg, s újabb akciókat indítottak azok megváltoztatásáért.⁷⁵

A megrendelésben foglaltaknak megfelelően az összeg 20⁰/₀-át, 20,8 milliót 1941 végéig,⁷⁶ 30⁰/₀-ot, 32 milliót pedig 1942 folyamán bocsátottak a vállalkozó üzemek rendelkezésére.⁷⁷ Figyelembe véve, hogy 1942 végéig a „Huba III.” rendelésből még egyetlen páncéljárművet sem adtak át, sőt a munkát a WM kivételével, amely a nehéz „Turán” gyártás bevezetése érdekében végzett előmunkálatokat, meg sem kezdték, az előleg jelentősége megnövekedett.

A szállítások megindulásával esedékessé vált a „Turán I.” sorozat mielőbbi kifizetése. A HM az általános áremelkedéseket figyelembe véve a 230 000 P nem végleges egységárat 1943 júniusában 290 000 P-re emelte. Ehhez jött még az elvégzett műszaki változások révén kocsinként 40 000 P, ami az összárát 330 000 P-re növelte. A HM hozzájárult a 290 000 P-ös árnak a szállított harcokocsik utáni azonnali kifizetéséhez, mivel ekkor már 50⁰/₀-os felárral lehetett számolni, így a túlfizetés lehetősége nem állt fenn.⁷⁸ A műszaki felárnak viszont 75⁰/₀-át, azaz 30 000 P-öt, fizették ki az árfelülvizsgálat megtörténteig.⁷⁹

74 HL. HM. Eln. 3. b. 1941/59 970., OL. Z. 407/46/363.

75 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/4865.

76 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/4865. (Eln. 3. b. 1941/140 691.)

77 HL. HM. Eln. 3. b. 1942/66 448—51.

78 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/29 944.

79 OL. Z. 407/56/442.

A „Huba III.” megrendelések szállítása csak 1943 nyarán kezdődött meg, így a fizetés is csak ekkor vált esedékessé. A rendelkezésre álló igen kevés forrás alapján megállapítható, hogy az elszámolások a következő módosított egységárakon történtek:

„Turán 75”	325 000,— P,
„Turán 40”	290 000,— P,
„Nimród”	282 000,— P,
„Zrínyi”	450 000,— P.

A „Turán 75” árát ezenkívül még 103 254 P-vel 428 254 P-re egészítették ki a „Turán 40”-nél is felszámított műszaki felár címén.⁸⁰ Megállapítható az is, hogy az árakhoz 1944-ben a rohamosan növekvő infláció következtében már újabb, mintegy 80⁰/₀-os felárat ismert el a HM.

*

A háborús tapasztalatok nyomán nőtt az igény a nagyobb löveggel rendelkező harckocsik iránt. Már 1941 szeptember végén, egy a páncélműgyártás helyzetét ismertető értekezleten felmerült a harckocsigyártó kapacitás emelésének szükségessége, hogy a termelés növelése révén a páncélos seregtestek minél előbb és minél nagyobb számban jussanak hozzá a harckocsikhoz.⁸¹

A kapacitásemeléssel kapcsolatos konkrét kívánalmaikat az illetékes HM osztályok már a megrendelésekkel egy időben elkészítették, azonban vonakodtak azokat a megrendelések lezárása előtt nyilvánosságra hozni és a pénzügyi nehézségeikre panaszkodó vállalatokat zsiгерelni. Ez mind a fő, mind pedig az alvállalkozókra nézve megsabta az elérendő termelési kapacitást, előírta az ehhez szükséges beruházásokat.⁸² Fontos szempontként szerepelt a teljes hazai gyártásra való berendezkedés, azaz a külföldről beszerzendő alkatrészek gyártásának megteremtése. A páncél- és gépjárműgyártás kapacitását két lépcsőben, mintegy 20⁰/₀-kal akarták növelni, 21—25 millió pengő költségkihatással. Az első lépcsőt 6—7 milliós befektetéssel 1942 augusztusig, míg a másodikat 15—18 millióval 1943 közepéig szándékoztak megvalósítani.⁸³

Ez azt jelentette volna, hogy a „Turán” gyártás havi kapacitását a meglevő 33 darabról első lépcsőben 36, másodikban 40 darabra emelik. Ezen belül a WM-nek 9-ről 12-re, a Magyar Vagonnak és a Ganznak 9-re, illetve 8-ról 10-re, míg a MÁVAG-nak csak 7-ről 8-ra kellett volna emelnie gyártási kapacitását. Emellett a Ganz meglevő havi 15 darabos „Toldi” és a WM 6 darabos „Csaba” kapacitását tartani kellett volna.⁸⁴

80 HL. Hadianyaggyártás Hadbiztosság 1944/4523.

81 HL. HM. Eln. 3. b. 1942/1017.

82 HL. HM. Eln. 3. b. 1941/66 688.

83 HL. HM. Eln. 3. b. 1941/66 700.

84 HL. HM. Eln. 3. b. 1941/67 615. A harckocsigyártási kapacitás mellett a „Botond” gyártását 66 ill. 80, míg az addig még nem gyártott „K” tehergépkocsi gyártását 40, majd 60 darabra tervezték felemelni.

A tárgyban összeült értékezeteken hosszas tanakodás után arra a megállapodásra jutottak, hogy bár nagy ellenkezést fog kiváltani, a páncélos program biztosítása érdekében a kapacitásemelési feltételek a megrendelésekhez utólag kiadandók. Mivel azonban a már korábban kiadott, illetve folyamatban levő rendelésekből származó haszon és amortizációs hányad a szükséges befektetéseket valóban nem fedezi, a vállalatokkal való tárgyalás során — esetleg hitelek rendelkezésre bocsátásával — meg kell találni a megoldást.

A WM a páncél- és gépjárműgyártással kapcsolatos kapacitása növelésére már 1941. január és 1942. június 2. között 9,1 millió pengőt fektetett be. Ebből építkezésekre 2,6, míg kül- és belföldi szerszámgépekre (133 darab), acélöntődei és páncéllemez megmunkáló berendezésekre 6,5 milliót költött.⁸⁵ Kérte a HM-et, hogy az összeget áraiába beszámíthassa. Ugyanakkor további, feltétlenül szükséges újabb beruházásaira újabb hitelt kért. További építkezésekre 1,3, míg 170 darab (ebből külföldi 92) szerszámgép beszerzésre 3,6 millióra volt szüksége a gyárnak.⁸⁶ Azonban nemcsak a WM, hanem a gépjárműgyártásban részt vevő többi üzem is sürgős hitelt kért, hogy a kapacitás emelésével kapcsolatos HM követelésnek eleget tehessen. A gyárak hiteligénye 41 millió pengőre rúgott. Ez ugyan a HM megítélése szerint túlzott volt, mert várhatóan csak az összeg felét költenék közvetlenül gépkocsipari investíciókra, a többit csak közvetett beruházásokra, a kölcsön azonban elkerülhetetlen.⁸⁷

Hosszadalmas tárgyalások után végül 1942 szeptemberében a gazdasági minisztertanács úgy döntött, hogy a gépjármű- és repülőgyártási kapacitás fejlesztésére 100 millió IMI* kölcsönt engedélyez a HM garancia mellett az érintett vállalatoknak. A HM 17. b. osztálya a kölcsön „gépjármű részét” a következőképp osztotta el az üzemek között (zárójelben a gyárak által előzetesen kért összeg):⁸⁸

WM	7 millió (7,3)
M. Vagon	8 millió (10,0)
Ganz	6 millió (6,16)
Hoffher	4 millió (4,0)

A kapott hitelt a gyáraknak 5 év alatt kellett visszafizetni.

A hitel nagysága természetesen nem volt kielégítő. A WM már 1943 júniusában jelentkezett, hogy beruházási költségei 11,3 millióra fognak rúgni, ezért kéri a kapott hitel kiegészítését. A HM elzárkózott a kérés elől azzal, hogy újabb hitel csak a kapott összeg felhasználása után lehetséges.⁸⁹

A MÁVAG-nak, mint állami vállalatnak, 1942 folyamán közel 20 millió pengőt biztosított — az IMI hitelen kívül — a minisztertanács.

85 OL. Z. 407/56/442.

86 HL. HM. Eln. 3. b. 1942/4865. (Eln. 3. b. 1942/35 304.)

87 HL. HM. Eln. 17. b. 1942/100 141.

* IMI = Ipari Munkaszervező Intézet.

88 HL. HM. Eln. 17. b. 1942/105 509.

89 HL. HM. Eln. 17. b. 1943/103 849.

A gyár elektrokemencét, hőkezelő berendezéseket és hengersort, valamint újabb szerszámgépeket szerzett be gép- és páncéljármű munkálataihoz.⁹⁰

*

Időközben Harmos ezredes elkészített egy gyorsított „Turán” gyártási tervet, ami bizony lényegesen eltért a gyárak által ajánlott programtól.

„Huba II.”*			„Huba III.”		
WM	1941. XI. — 1942. VIII.	70 db	ajánlat 1942. X. — 1943. XI. — gyorsít. 1942. IX. — 1943. VIII.	9 db/hó 11 db/hó	120 db
Magyar Vagon	1941. X. — 1942. IX.	70 db	ajánlat 1942. XII. — 1944. I. — gyorsít. 1942. X. — 1943. X.	7 db/hó 8 db/hó	95 db
MÁVAG	1942. IV.—XI.	40 db	ajánlat 1943. II. — 1944. I. — gyorsít. 1942. X. — 1943. VI.	3 db/hó 4 db/hó	34 db
Ganz	1942. IV.—XI.	50 db	ajánlat 1943. II. — 1944. II. — gyorsít. 1942. X. — 1943. VIII.	5 db/hó 6 db/hó	60 db
Összesen:		230 db	Összesen:		309 db

Kiegészítette a gyártási programot a MÁVAG 89 „Nimród”-ja, melyet az 1943. II.—1944. IV.-ig terjedő szállítás helyett 1944. II. hóig kívánt Harmos, a havi 6 darabos kapacitást 7 darabra emelve. A 40 darab „Toldi”-t a Ganznak 1943. II—XI. hóig kellett leszállítania 1944. március helyett, ami 3 helyett 4 darab havi teljesítményt jelentett. Csupán a WM 70 darab páncélgépkocsijának 1942. XII.—1943. novemberig terjedő szállítása egyezett meg a kívánalommal.⁹¹

Habár — számtalan akadály következtében — még az első „Turán” széria befejezése is — 1941 végén — bizonytalan volt, Harmos reménykedett, hogy a „továbbiak során, a kezdeti nehézségek kiküszöbölődve, a „Huba II.” terv végső határidői alig fognak kitolódni, s így a „Huba III.” terv „nem szenved ez irányból módosulást”. A tervezett kapacitásemelést bizonytalansága, nemkülönben még sok egyéb akadá-

⁹⁰ HL. HM. Eln. 17. b. 1942/101 793.

* A „Huba II.” szállítási tervet a vállalatok már korábban elfogadták, megvalósítása folyamatban volt. A Ganz és a MÁVAG a „Toldi II.” sorozat gyártása miatt csak később tudott bekapcsolódni a „Turán” programba.

⁹¹ HL. HM. Eln. 3. b. 1941/67 603.

lyozó tényező ellenére is, a tervet a gyárakkal „elfogadtatni” ajánlotta. Hozzáfűzte, hogy az „még nem jelenti a szerencsésebb körülmények között elérhető maximumot”.

A terv ingatagnak bizonyult. Harnos ezredes már 1942. január 2-án összehívta a gyárak képviselőit és közölte, hogy a haditapasztalatok alapján a HM változatlan egységáron az eredeti 102 nehéz „Turán”-nál többet, 200 darabot akar rendelni, a közepesek rovására. A WM mellett a M. Vagont és a MÁVAG-ot kívánják bevonni a kibővült nehéz „Turán” gyártásba. Mivel azonban a MÁVAG az általa már gyártott többféle páncélgépjárműre hivatkozva kérte mentesítését, végül a Ganz gyárat bízták meg.⁹²

Ezt emelte májusban a HM a „végleges megrendelés” rangjára, némi kiegészítéssel. Ez mindössze annyi volt, hogy a WM további 15 darab „Turán 40”, a M. Vagon pedig 5 darab „Turán 75”-ös gyártásáa kapott megbízást.⁹³

	„Turán 75”	„Turán 40”	Összesen:
WM	102	18 + 15	135
M. Vagon	71 + 5	24	100
Ganz	27	33	60
MÁVAG	—	34	34
	205	124	329

Az elkészítendő harckocsik mennyisége körüli vita azonban nem ült el. Intézkedések, javaslatok tárgyalattak meg számos értekezleten. Eredmény: többször is emelték a megrendelt közepes és nehéz „Turán”-ok számát. Az utóbbiak megrendelését 37 darabbal 242-re, míg a közepesekét 26-tal 150 darabra szándékoztak kiegészíteni. Ezt azonban már nem adták ki a gyáraknak.⁹⁴ Időközben ugyanis tervek születtek a gépjármű, ezen belül a páncélos-gyártás átalakításáról. A vezérkar és az Anyagi Csoportfőnökség illetékes osztályai megkíséreltek megoldást találni a páncélgépjármű-gyártás betegségeire, nevezetesen, hogy hogyan lehetne a modern követelményeknek megfelelő páncélgépjárművek gyártására átállni. Lényeges tényező volt a meglévő anyag modernizálásának, átfegyverzésének, a páncélzat erősítésének kérdése is.

Denk-Doroszlai Árpád vezérőrnagy, anyagi csoportfőnök elnökölt 1943. január 23-án azon az értekezleten, ahol megvitatták a páncélos gépjárműgyártás előtt álló feladatokat.

Állást foglaltak a „Turán 40” gyártásának megszüntetése mellett. A „Huba III.” keretében megrendelt „Turán 40” harckocsik közül mindössze 40 darab elkészítését tartották érdemesnek. A felszabaduló

92 HL. HM. Eln. III. Csfség. 1942/852., OL. Z. 407/56/442.

93 HL. HM. Eln. 3. b. 1942/33 299.

94 HL. HM. Eln. 3. b. 1942/68 417.

kapacitást további 80 darab „Turán 75” gyártásra kívánták fordítani, hogy 1944 elején 322 nehéz „Turán 75”-tel rendelkezzen a hadsereg. Azonnal meg kell vizsgálni a 260 darab „Turán 40”-es megerősítésének és átfegyverzésének lehetőségét, határozták el.

A „Turán 75” harckocsik gyártásának lezárulta után, ebből a típusból sem javasolták a további gyártást. Mielőbb ki kell alakítani az új magyar nehéz harckocsi típusát. Addig is a felszabaduló kapacitást rohamlövegek továbbá tehergépkocsik gyártására kell fordítani.⁹⁵

Harmos vezérőrnagy és Osztovics ezredes február 24-én hívták össze a gyárak igazgatóit, hogy tájékoztassák őket a gépjármű és páncéljármű gyártással szembeni új követelményekről és az érvényben levő megrendelés ennek megfelelő módosításáról. Közölték, hogy a megrendelt „Turán 40” számát tovább csökkentik és gyártásukat az év végéig befejezik. Ugyanakkor a „Turán 75”-ösök számát ismét emelik. Harmos kilátásba helyezte, hogy a WM-nél időközben megrendelt 40 darab „Zrínyi”-t további rohamlöveg-rendelések fogják követni. Az azonnal megvalósítandó feladat szintjére emelkedett 80 darab „Toldi” harckocsi átfegyverzése. Kérte az igazgatókat, hogy mielőbb adjanak választ, másfél év alatt képesek-e az új módosított programnak megfelelni.⁹⁶

	Érvényben levő (1942. május)		Új program (1943. február)		
	„T 40”	„T 75”	„T 40”	„T 75”	Zrínyi
WM	33	102	—	147	40
M. Vagon	24	76	12	127	—
Ganz	33	27	24	48	—
MÁVAG	34	—	34	60	—
	124	205	70	382	40

Ugyanakkor a „Toldi”, „Nimród” és „Csaba” program változatlanul hagyása mellett az 1441 darabos „Botond” terepjáró gépkocsi rendelést 1894-re emelte a HM és kilátásba helyezte 1800 darab 3 tonnás tehergépkocsi gyártását is. (A gépkocsi program részleteivel itt nem foglalkozunk.)

Korbuly, a WM igazgatója azonnal közölte, hogy az eddigiekhez képest 12 darab „Turán 75” többletet a Zrínyi-munkálatok miatt nem tudja vállalni, s a MÁVAG is kérte a nehéz harckocsi gyártása alóli további mentesítését. A 34 darab korábban vállalt „Turán 40” szállítását is csak 1944 elején tudja befejezni. Az ilyenformán „gazdátlan” vált 70 darab „Turán 75” átvállalására a még nem nyilatkozó

95 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/3176.

96 OL. Z. 407/44/348.

Ganz és — a húzódozás ellenére is — a WM-gyárakat kérte Harmos, mivel kevésbé vannak és lesznek lekötve a gépkocsigyártással, mint a MÁVAG és a M. Vagon.

A Harmos által feltett kérdésre, az azonnali reagáláson túlmenően mindössze a Ganz későbbi válasza áll rendelkezésünkre, melyben közölték, hogy 1944 áprilisáig a „Toldi” munkálatok miatt csak 36 „Turán 75” elkészítését tudják elvállalni, májustól viszont havi 7 darabot.⁹⁷ Nemleges lehetett továbbra is a MÁVAG válasza, amit az bizonyít, hogy a HM eltekintett a gyárnak a „Turán 75” gyártásában való részvételétől. A HM ezek után csökkentette igényeit és az 1944 közepéig gyártandó páncéljárművek száma a következőképpen alakult:⁹⁸

	1943	1944	Összesen
„Turán 75”	127	195	322
„Turán 40”	39	16	55
„Toldi”	80 „Toldi” átalakítás	12 „Toldi III.”	12
„Zrínyi” rohamlöveg	40	—	40
„Csaba”	15	35	50
„Nimród”	70	19	89

Ebből a „Turán”-ok elosztása a gyárak között:

	„Turán 75”	„Turán 40”	Összesen
WM	147	—	147
M. Vagon	127	12	139
Ganz	48	24	72
MÁVAG	—	19	19
	322	55	377

A megrendelések körüli vita azonban a HM berkeken belül még nem ült el. A végleges döntést sürgette, hogy a „Huba II.” program befejeztével a gyárak most már teljes kapacitással hozzákezdtek a „Huba III.” rendelések gyártásához. Minden újabb változtatás már súlyos milliókat jelentett, hiszen elkészített, leszabott páncéllemezek váltak fölöslegessé. „Igen szükséges, hogy a kérdés végre nyugvópontra

97 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/19 881.

98 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/31 888.

jusson, mert a folytonos változtatásokkal pénzt, időt és anyagot veszünk” jelentette ki Denk-Doroszlav vezérőrnagy, anyagi csoportfőnök, látva a bizonytalanságot a megrendelések körül, ami végtelemül zavarta a gyárat.⁹⁹

Végül májusban a Vkf. pontot tett a vita végére. A „Turán” gyártást a legszükségesebb mennyiség elkészítése után, legkésőbb 1944 tavaszán le kell zárni. A hadrendi szükségletet a már elkészült „Turán” harcokocsik beszámításával 289 közepes és 143 „nehéz Turán”-ban állapította meg a Vkf. Ezen felül a pótalakulatok és iskolák számára további 85 darab „Turán 75”-öt, összesen tehát 228 darabot tartottak szükségesnek. Ennek megfelelően 100 darab „Turán” 75”-ös gyártását törölték. Ugyanakkor az „1. vkf. osztály vezetője arra kérte a 3. b. osztályt, hogy tegye meg az előgondoskodást arra vonatkozólag, hogy mielőbb teljes súllyal a rohamlövegek gyártására térhesünk át. A Turán harcokocsik ugyanis már nem tekinthetők teljesen korszerűnek; az idők múlásával pedig mindinkább elavultakká válnak. Ezzel szemben rohamlövegünk reményt nyújt arra, hogy hosszabb időn át meg fog felelni azon követelményeknek, melyeket a korszerű eszközökkel vívott harcban tőle megkövetelünk”.¹⁰⁰ A megalkuló 1. rohamlöveg osztály 40 darab „Zrínyi”-jének 1943 végi elkészülte után azonnal hozzá kell kezdeni három újabb rohamtüzér osztály anyagának, 100 rohamlövegnek az elkészítéséhez. A rohamtarack mellett ki kell alakítani a 75 mm-es ágyúval ellátott, szintén „Turán” alvázra épített rohamágyút, hogy 1944 júniusától gyártása megkezdődhessen. A tarackok („Zrínyi II.”) és ágyúk („Zrínyi I.”) aránya 3:7 kell legyen. A rohamlöveg programmal a WM és Ganz gyárat kell megbízni.

Legkésőbb 1944 tavaszától hozzá kell kezdeni az összes „Turán”-ok hosszú csövű 75 mm-es löveggel való átszereléséhez és „talpalásához”.¹⁰¹

A Vkf. döntés után elkészült a páncéljármű-gyártás programjának újabb, de immár végleges, módosított változata. Ez csak a „Turán” harcokocsikra és rohamlövegekre terjedt ki, a többi erősen másodlagos jelentőségűvé vált páncéljármű gyártásának tervét érintetlenül hagyta. A HTI a 3. b. osztállyal egyetértve javasolta, hogy csak a WM gyárat bízzák meg a rohamlöveg gyártással, s a Ganz egyelőre csak „Turánok” gyártásával foglalkozzon, amit a WM-nek a rohamlövegek gyártásában eddig szerzett tapasztalata tesz szükségessé. Negyven darab „Turán” gyártását a Ganz vegye át, a már elkészült alkatrészekkel együtt. Az indítvány meghallgatásra talált a vezérkarnál és a „Turán” gyártási program ennek figyelembevételével került 1943. június 16-án kiadásra a gyáraknak.¹⁰²

99 HL. Eln. Vkf. 1. 1943/5550.

100 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/46 577.

101 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/31 888.

102 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/46 577.

	„Turán 40”	„Turán 75”	Összesen
WM	62	—	62
M. Vagon	68	12	80
Ganz	92	24	116
MÁVAG	—	19	19
	222	55	277

A rohamlöveg-programról Osztovics ezredes már június 17-én megbeszélést folytatott Korbullyal, a WM igazgatójával. Kérte, hogy a 62 darab „Turán” és 40 darab „Zrínyi II.” gyártásával párhuzamosan készüljenek fel újabb 140 darab rohamlöveg gyártására. Az ideális az lenne, ha a gyár mielőbb kialakítaná a „Zrínyi” rohamágyút, és az új sorozat keretében már azt gyártaná, azonban az új 75 mm-es lövegekkel aligha lehet 1944 augusztusa előtt számolni. Ezért 1944 nyaráig 60 darab „Zrínyi II.”-öt, majd az év második felében 40 darab „Zrínyi I.”-et kell szállítani.¹⁰³

Szeptemberre sikerült a gyárakkal egyeztetni és elfogadtatni a gyártási programot és megkezdődött az 1941 óta húzódó, a követelményeknek megfelelően állandóan változó „Huba III.” harckocsi-program megvalósítása. Akadályozó tényezők azonban a csökkentett program megvalósításában is azonnal jelentkeztek és eltolódásokat idéztek elő a gyártás menetében. Egyre nagyobb rés támadt a HM igényei és a megvalósítás határideje között. A gyártást akadályozó okok közül egyre nagyobb szerepet kaptak a német eredetű alkatrészek, melyek itthoni gyártása legfeljebb jámbor óhaj lehetett. A Bosch eredetű alkatrészek állandó reklamálásainak iratanyaga időközben több csomónyira gyűlt az irattárban, de ennek ellenére az eredmény egyre siralmasabb volt. Ugyanez mondható el a szerszámgépek szállításáról is.

Az akadályok ellenére 1943 őszén nagyobb lendületet vett a gépgyárak termelése, így a bennünket érdeklő páncéljármű-gyártás is. Ez — az energiahiány következtében — a téli hónapokban megtört, a termelés lelassult. Az 1944. március 19-i német megszállás után pedig a harckocsigyártás gyakorlatilag megszűnt. Az addig is meglévő nehézségeket tetőzte ettől kezdve a még rosszabb anyagellátás, illetve a szerszámgépellátás teljes megszűnte. Mindehhez járult még a bombatámadások sorozata, mely érzékeny veszteségeket okozott. A munkaerőhiány a bevonulások, bombatámadások következtében egyre nagyobb lett. Megnőttek a szállítási nehézségek. A páncéllemez-szállítmányok egyre többet késtek Ózdról és Diósgyőrből. Már júniusban azt jelentette a WM, hogy „a hadianyaggyártásban egyelőre a kiesés a havi teljesítmény 6—7⁰/₀-ra tehető.¹⁰⁴ Az új járművek gyártása ek-

103 OL. Z. 407/56/442.

104 OL. Z. 407/44/359.

kor fokozatosan megszűnt, új típusok („Zrínyi I.”) gyártásáról, valamint a „Turán”-ok átfegyverzéséről már szó sem lehetett. A „Turán” harckocsik alkalmazásra kerültek, ennél fogva a csökkenő kapacitás egy részét a tönkrement kocsik javítása kötötte le.

A németek közben megkezdték a magyar gazdaság bevonását az „összeurópai tervezésbe”. „Egyetértettünk abban, hogy a magyar gazdaságot termelésének fokozása érdekében be kell vonni a tengelyhatalmak összesített tervezésébe” — olvasható Veessenmayernek a magyar gazdaság mielőbbi teljes és hathatós beillesztéséről Imrédyvel 1944. június 2-án folytatott tárgyalásáról készült jegyzőkönyvben. Mint a továbbiakban kiderült, a németek a teljesen vezetésük alá vont magyar hadsereget német fegyverekkel akarták ellátni, s ennek megfelelően a magyar típusú fegyverek gyártását leállítani szándékozták, illetve egyelőre annyiban hagyni teret ezek gyártásának, amennyiben erre az utánpótlás biztosítása céljából még szükség van. A magyar ipart teljes egészében a német hadianyaggyártásba akarták bekapcsolni, részben a gyárak felszerelésének Németországba szállítása, részben pedig német fegyverek alkatrészeinek itthoni gyártása révén. Nincsenek pontos adataink, hogy a hátralevő hónapokban ez mennyiben történt meg, azonban tény, hogy a magyar felszerelések, így páncéljárművek gyártását — az egyéb gátló tényezőktől függetlenül is — az alkatrészgyártás és javítások szintjére süllyesztették.¹⁰⁵

A HM Gépkocsiszertár, a 3. b. osztály, a HTI, a Hadianyaggyártás Hadbiztossága és a WM-művek megmaradt töredékes iratanyagának — jelentések, átadást-átvételt, kiutalást dokumentáló iratok — áttekintése eredménye képpen mintegy 90—95⁰/₀-os pontossággal sikerült megállapítani a „Huba III.” keretében még 1944-ben elkészült páncéljárművek számát. A pontatlanság elsősorban a „Turán 75” és „Zrínyi” rohamlöveg körül van. Azt kétségkívül meg lehet állapítani, hogy az új harckocsik gyártása legfeljebb 1944 májusáig—júniusáig folyt, azt azonban, hogy pontosan hányat sikerült előállítani, nem. A még elkészült harckocsik száma legfeljebb néhány darabbal haladhatja meg a táblázatban foglaltakat, de lehetséges, hogy még minimális számú rohamlöveg összeszerelésére is sor kerülhetett. (A WM a 2H-000—2H-053, a Ganz 2H-400—2H-435, a M. Vagon 1H-077—1H-086 és 2H-213—2H-235 frsz. „Turán 75” harckocsikat adta át, mint a forrásokból ez összeállítható.) A többi elkészült páncéljárműnek a táblázatokban szereplő számát — a rendelkezésre álló iratok alapján — pontosnak vehetjük. Hasonlóképpen valós számot kapunk a „Turán 75” és „Zrínyi” gyártás kivételével az egyes gyárak páncéljárműtermeléséről. Összesítésünk kiterjed az egész magyar páncéljárműgyártásra, tehát a „Huba I.” és „II.” keretében 1938—44 között elkészült páncélos harceszközökre is.

¹⁰⁵ Ránki Gy.—Pamlényi E.—Tilkovszky L.—Juhász Gy.: A Wilhelmstrasse és Magyarország 1933—1944. Kossuth K. 1968. 862. o.

*A páncéljárműgyártás eredménye az 1938—44-es időszakban
és megoszlása a gyárak között:*

		Ganz*	M. Vagon	MÁVAG	Össz.
„Toldi”	—	(40+69)108	—	(40+42)82	190
„Turán 40”	70	(50+24) 74	(70+12)82	(40+19)59	285
„Turán 75”	54	36	39	—	129
„Zrínyi II.”	40	—	—	—	40
„Csaba”	(61+32)93	—	—	—	93
„Nimród”	—	—	—	(46+89)135	135
Összesen:	257	218	121	276	872

Az elkészült páncéljárművek megoszlása a „Huba” hadrendfejlesztés egyes fázisai között:

	„Huba I.”	„Huba II.”	„Huba III.”	Összesen:
„Toldi I—II.”	80+110 190	—	—	190
„Turán 40”	—	230	55	285
„Turán 75”	—	—	129	129
„Zrínyi II.”	—	—	40	40
„Csaba”	93	—	—	93
„Nimród”	—	46	89	135
Összesen:	283	276	313	872

III.

A „Turán” harcokosi rendszeresítésekor ismert volt a HM vezetői előtt, hogy egy bonyolult, mind a kezelők, mind pedig a műszaki szakszemélyzet és javító apparátus részéről komoly hozzáértést igénylő harceszköz került a hadsereg birtokába. Azonban csak a rajzok megérkezése és a gyártási előkészületek megkezdése után vált ismertté, hogy egy kiforratlan, sok módosítást igénylő konstrukcióval állnak szemben, amely a tervezett gyártási programot jelentősen ki fogja tolni. Arra nem gondoltak, hogy ez több mint egy esztendő fog felölelni.

A gyártás munkálatai csak 1940. októberében indultak meg a WM gyárban, mikor a rajzok első két csoportja megérkezett a Skoda-mű-

* A Ganz átalakított 9 „Toldi”-t egészségügyi hk-vá, 80 „Toldi”-t löveges hk-vá.

vektől. Ezek ugyanis többszöri sürgetés ellenére is csak részletekben, megkésve érkeztek, az utolsók csak 1941 márciusában. Ennek oka, hogy maga a Skoda gyár is módosításokat végzett a rajzokon.¹⁰⁶

A első magyar konstrukciós változás a torony átmérőjének 200 mm-rel való megnövelése volt, hogy ezzel az eredetileg 2 személyes tornyot 3 személyessé tegyék. Ugyanakkor a tornyon kétoldalt 1—1 oldalajtót vágtak, mivel az eredeti tornyon csak felülről volt ki-bejárási lehetőség.

Megvásárolták az eredeti löveg licencét is, amit viszont 40 mm-re kellett átalakítani.¹⁰⁷

Zavarta a megindult munkálatokat, hogy maga a Skoda gyár is rájött konstrukciós hibákra és egyre másra küldte rajzait azok kiküszöbölésére. A hengerfejen és hengertömbön végrehajtott módosítások komoly zavart okoztak. „A gyár nincsen tisztában azzal, hogy nálunk már sorozatgyártás folyik. Tömegesen küldi a módosításokat” — panasolta a HTI a HM 3. b. osztályának. Ezt nem lehetett elkerülni, így a WM-nél és a MÁVAG-nál 1941 májusában már 176 elkészült hengerfej, 113 hengertest és 270 tömítés ment kárba, mintegy 88 000 P értékben. Ugyancsak rajzmódosítás miatt vált használhatatlanná a MÁVAG-nál 75 darab dinamómeghajtó tengely. Ezután, a helyzet tisztázásáig, a HTI leállította még több, már gyártás alatt levő alkatrész, így a ventilátor, levegő-, víz- és olajvezetékek munkálatait. A HM igyekezett a felmerült költségekkel a Skoda gyárat megterhelni, amely azonban azzal bújt ki, hogy egyrészt a harcokci a javítások nélkül is „garantált teljesítményű, másrészt a licenc szerint kötelesek a javításokat közölni, a magyar félen múlik, azt átveszi-e”.¹⁰⁸

Később a Skoda a hűtő gyártását állította le, mert „rájöttek, hogy a nekünk átadott rajzok szerinti hűtő nem felel meg”, mire a félig kész hűtők közül csak egyet készítettek el, hogy a WM-nél készülő vas mintakocsival mielőbb próbamenetet lehessen végrehajtani.¹⁰⁹ A WM 1941. július 8-án készült el a vas mintakocsival, és július 22-én meg is kezdte a 6000 km-es próbautat. Ezt azonban hamar le kellett állítani, mert a hűtő valóban használhatatlannak bizonyult.¹¹⁰ A Skoda augusztusban küldte meg az új hűtő rajzait és 4 darab hűtőt. A WM szakemberei nem tartották jónak ezt a változtatást sem. Ez be is bizonyosodott, mikor a mintakocsi 1941. októbertől decemberig ezzel teljesítette a 6000 km-es utat.¹¹¹ A kísérlet során ugyanis „még a téli hideg időben is a forrás határán járt a hűtővíz”. Ezek után a WM és a Ganz gyárak bevonásával magyar hűtő kikísérletezéséhez fogtak. A kb. 200 000 P-ös kísérletek végre 1942 márciusában vezettek eredményre.¹¹² A WM ekkor jelentette, hogy kísérletei sikerrel jártak, az általa szerkesztett hűtő jó. Mivel a legújabb Skoda és a Ganz-féle Jendrasik hűtő még kipróbálás alatt volt, a HM úgy intézkedett, hogy

106 HL. HM. Eln. 3. b. 1941/11 697.

107 HL. HM. Eln. 3. b. 1941/28 442.

108 HL. HM. Eln. 3. b. 1941/28 738.

109 HL. Eln. Vkf. 1. 1941/5516.

110 HL. HM. Eln. 3. b. 1941/47 474.

111 HL. Eln. 3. b. 1941/62 575.

112 HL. Eln. Vkf. 1. 1943/4746.

egyelőre a maga és a többi gyártó cég részére 50 darab hűtőt készítsen a gyár. A későbbiek során a másik két hűtő konstrukció rosszabbnak bizonyult, így az összes kocsiba WM hűtő került. A hűtő kísérletek s beépítésükkel járó munkák 36 000 P többletkiadást jelentettek.¹¹³

A próba során természetesen más hibák is kiütköztek. A HTI és WM 17 pontba foglalta a legsürgősebben végrehajtandó módosításokat. Már ekkor jelentkeztek a sebességváltó hibái és sok baj volt a futóművel is. A további hibáknak elejét veendő a HTI a megindult sorozatgyártást leállította, csak egyes alkatrészek gyártása folyt tovább.¹¹⁴

Az eddig felsoroltak mellett a páncéllemez is gyártási gondot okozott a vezetéseket. Az ötvöző anyagok korábbi felhalmozása csak pillanatszerűleg elégítette ki a szükségletet. A további, a páncélos program megkövetelte páncéllemez mennyiséghez az anyagok már nem voltak biztosítva. Nikkelből csak 5,4 vagon állt rendelkezésre 1941 elején, ami a 230 „Turán” szükségleteit még az eredetileg tervezett vékonyabb lemezekkel sem fedezte.¹¹⁵ Komoly hiányok voltak vanádiumból is.

Korábban a magyar ipar csak 13 mm-es és ennél vékonyabb (króm-nikkel-molibdén) páncéllemezek gyártásával foglalkozott. Ezek jó minőségű lemezek voltak, a „Toldi” gyártásánál még ezt használták. Most, nemes ötvöző anyagok híján, új megoldást kellett találni. Ezt a Mester-féle páncél bevezetésében találták meg. Mester, a diósgyőri vasgyár mérnöke, 1941 márciusában fejezte be kísérleteit a pótpáncéllal.¹¹⁶ A Mester-páncél előnye volt, hogy a krómon kívül csak hazai anyagokat használt fel és teljesen nélkülözte a nikkelt.¹¹⁷ A páncél jó löállóképességűnek bizonyult, gyártását májusban megkezdték. Hátránya volt viszont, hogy csak 13 mm és ennél vastagabb lemezeket lehetett belőle előállítani. Különösen a vékonyabb lemezek megmunkálása járt nagy selejttel, ugyanis az edzés következtében beálló nagyméretű elhúzóadás az egyenetlenséghez nehézségeket okozott. Nem számítva a gyártási műhiba következtében beálló selejtet, az egyenetlés folyamán a 20 mm és vastagabb lemezeknél 15⁰/₀, míg a 13 mm-es lemezeknél a selejt 40—50, sőt bizonyos formáknál 80⁰/₀-ig ment. Ennek következtében a 13 mm-es Mester-lemezekről lemondtak.

Így a 13 mm-es és annál vékonyabb lemezeket kevesebb a „békebeli” gyártásnál használt nemes ötvöző anyag (nikkel) felhasználásával gyártották. Az így keletkezett ún. takarékpáncél ellenállóképessége viszont erősen lecsökkent.¹¹⁸

A Mester-páncél hátrányai arra indították a HTI-t, hogy 1941 októberében a Magyar Vagon — Rimamurány közreműködésével — új kísérletekbe kezdjen. Az eredmény 1942 októberére az ún. Ajax-páncéllemez lett, amivel sikerült megoldani a 13 mm-es és vékonyabb lemezek kérdését. De a 25 és 50 mm-es lemezek terén is sikerült egy, a

113 HL. HM. Eln. 3. b. 1942/18 196. (Eln. 3. b. 1942/18 196.)

114 HL. Eln. Vkf. 1. 1943/4746.

115 HL. HM. Eln. III. Csfség. 1941/2206.

116 HL. HM. Eln. 3. b. 1941/11 689.

117 HL. HM. Eln. 3. b. 1941/30 100. A Mester-páncél összetétele: C 0,55—0,72⁰/₀, Mn max. 0,5⁰/₀, Si 0,35⁰/₀, Cr 0,65⁰/₀, teljesen nélkülözötte a nikkelt és molibdént.

118 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/23 295. A lemez nikkeltartalmát min. 4,0⁰/₀-ról 1,0—1,5⁰/₀-ra csökkentették. A 0,3⁰/₀ molibdént teljesen elhagyták.

Mester-páncéllal egyenértékű Ajax-lemezt produkálni. Az Ajax-lemezekhez a krómon kívül titánt használtak fel a külföldi hozanyagok (ötözőanyagok) közül. Bár sikerült Svájc-ból és Belgium-ból nagyobb mennyiségű titánhoz hozzájutni, további utánpótlása nem volt biztosítva. 1943-ban kísérleteket kezdtek a titánnak alumíniummal való pótlására.¹¹⁹

Az Ajax-lemezek védőképessége alatta maradt a Mester-félenek. Előnye volt, hogy készítésénél az egyengetés művelete elmaradt, de ugyanakkor hőkezelése bonyolultabb, komplikáltabb technikai apparátust igényel.

Mindkét lemez közös tulajdonsága volt törékenységük, ami azzal járt, hogy nagy űrméretű lövedék találata esetén egyik sem adott kellő védelmet, szilánkjakkal nagy veszélyt jelentettek a kezelőkre.

Problémaként jelentkezett a 75 mm-es páncél kérdése is. Hosszas kísérletezés után sikerült 1943 októberére előállítani egy elfogadható, 78—90 kg/mm² szakítószilárdságú Ajax-lemezt.¹²⁰ Addig is a HTI egyrészt a lemezek törékenységének csökkentésére a nemesíthető acélminőség helyett „betét acél minőségre tért át a króm-mangán ötözés megtartása mellett”, másrészt a lemezek vastagságát megosztva, 3 darab 25 mm-es lemez egymás mögé való elhelyezésével biztosította a szükséges 75 mm-es lemezvastagságot.¹²¹

A 75 mm-nél vastagabb páncéllemezek — 120 mm — hazai gyártására nem volt kilátás. Az 1943-ban munkába vett nehéz harcokosi lemezeinek gyártását a német lemezek licencének átvételével remélték megoldani.

Mivel más lehetőség nem volt, s a külföldi — német, svéd — tapogatózások sem vezettek eredményre, erre a kétféle páncéllemeze lehetett építeni a páncélos programot.

A kitérő után térjünk vissza az eseményekhez. A Mester-féle páncélból 1941. június 26-án érkezett az első 11 harcoksihoz a lemez a WM-be.¹²² A HTI azonnal engedélyt adott a megmunkálásra, augusztus 6-án jelentette is, hogy a nyersanyag előállítás, hengerlés, megmunkálás és hőkezelés nehézség nélkül megy”. Az egyengetést az egyetlen ilyen gépen a MÁVAG a maga és a Ganz, a Magyar Vagon pedig a rendelkezésére álló sajtón, több selejttel, a saját és a WM szükségletére végezte. Sürgős szükség volt 2 új egyengetőgép mielőbbi beállítására.¹²³

Szeptember elején már 119 „Turán” nyers-páncéllemez anyaga volt a gyárakban feldolgozásra. Ebből 44 db még 4⁰/₀ nikkelt tartalmazó lemez, míg 75 darab már Mester-lemez volt. Ekkor döntés született, hogy a gyorsadtest harctéri tapasztalatai következtében a „Turán”-ok mellő az alsó lemezét 20 mm-ről, orrlemezét 25 mm-ről 35 mm-re kell megerősíteni.¹²⁴ A gyárak utasítást kaptak, hogy a még nikkelt tartal-

119 Uo. Az Ajax-lemez összetétele: C 0,45—0,55%, Mn 1,0—1,3%, Si max 0,4%, Cr 0,8—1,0%, Ti max 0,3%.

120 HL. HM. Eln. III. Csfség. 1943/65 144. A 75 mm-es Ajax-lemez összetétele: C 0,32—0,40%, Mn 0,9—1,2%, Cr 1—1,7%, Si max. 0,4%, Va. max. 0,2%, Ti max. 0,15%.

121 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/23 295.

122 HL. HM. Eln. 3. b. 1941/42 519.

123 HL. HM. Eln. 3. b. 1941/54 015.

124 HL. HM. Eln. 3. b. 1941/65 044.

mazó lemezeket — később kicserélendő — eredeti méretben használják fel, míg a Mester-lemezeket ki kell cserélni. Így aztán nem csoda, hogy az amúgy is későn érkezett nyers lemezek készre munkált darabjai csak októberben érkeztek a szerelőcsarnokokba.

Csakhamar újabb döntés született. A csapat kívánságára — miszerint a „Turán”-ok védettsége még 35 mm-es homloklemezekkel sem kielégítő — elhatározták, hogy az elülső lemezeket 35 mm-ről immár 50 mm-re kell emelni, a harckocsi mozgékonyságának kárára is. A harckocsik végső súlya ezután 18 200 kg-ra módosult. A HTI úgy intézkedett, hogy a gyárakban szerelés alatt álló kocsik már beépített 20, 25 és 35 mm-es lemezeit kívülről egy 35 vagy 25 mm-es Mester-lemez rászegecselésével (talpalással) kell megerősíteni. A jövőben készülő kocsikon pedig, míg az 50 mm-es lemezek nem készülnek el, egy 25 és 35 mm-es Mester-lemez összeszegecselésével kell a szükséges lemezeket kialakítani.¹²⁵

Ilyen körülmények között hiába halmozódtak fel egyre nagyobb mértékben a félig kész kocsik, alkatrészek a gyárakban, a kocsik átadása késett. A hűtő és páncéllemezek körül támadt nehézségeken kívül természetesen egyéb kisebb gyártási módosítások, kooperációs nehézségek, anyaghiány, külföldről rendelt alkatrészek és szerszámgépek késése, már ekkor is akadályozták a munkát. Az 1942 februárra kialakult helyzetet tükrözi a WM tájékoztatása a gyártás állásáról. Ez ugyan elsősorban a WM-ben levő gyártási helyzetről szól, de a másik három gyárban is hasonló helyzettel találkozni ebben az időben. Annál is inkább, mert a WM volt a gyártás irányítója, a legtöbb konstrukciós változtatás kidolgozója. A tájékoztató szerint ekkor 12 db még nikkeles kocsitest és torony, 15 darab motor, valamint a 70 kocsi teljes belső berendezése volt kész. A többi kocsi anyaga is 60%-ban kész. Az összeszerelés, valamint a további kocsitestek elkészítése váratott magára, mert — mint írták — „annak ellenére, hogy gyártásunk az előírt terminusoknak megfelelően haladt előre, a kocsikat egyrészt a licenc-adatok, másrészt mivel a nikkal páncéllemezekről Mester-féle páncél lemezekre való áttérés a kocsitestek készítésében nagymértékű késést okozott, készre szerelni nem tudjuk”.¹²⁶ A nehézségek áthidalása és a jobb irányítás érdekében 1941 szeptemberében Harmos ezredes nagy buzgalommal fogott hozzá, hogy a sokféle és szerteágazó nehézségektől akadályozott páncélosgyártás eredménytelen ügyét egyenesbe hozza.

A hűtő- és páncéllemezkérdés megoldódása után a közben 10 000 km-t futott mintakocsival szerzett tapasztalatok alapján úgy látszott, hogy végre sikerült megoldani az összes fennálló problémát, a „Turán” megfelel a sorozatgyártásra. „Joggal vártam tehát, hogy a sok saját tapasztalat és a sok módosító javítás után a csapathoz kikerülő, sorozatgyártású harckocsi csapathasználatban is meg fog felelni” — írta Harmos egy, a harckocsigyártás helyzetét elemző jelentésében.¹²⁷ Az

125 HL. HM. Eln. III. Csfség. 1942/23 869.

126 HL. HM. Eln. 3. b. 1942/10 531.

127 HL. Eln. Vkf. 1. 1943/4746.

első harckocsik májusban kerültek ki a WM gyárból, s júniusban a csapathoz. Ezt követően a többi gyár is csakhamar megkezdte a harckocsik kiszállítását. Az öröm korainak bizonyult. A bajok csakhamar csóstül jelentkeztek. Ismét idézzük Harmost: „Ilyen előzmények után kerültek ki 1942. év júniusában az első harckocsik a csapathoz és olyan hibák léptek fel, amelyek a 10 000 km alatt még nem fordultak elő. A csapathasználat ui. túlhajtott mennyiségben és a kiképzetlen vezetőjelöltek nyers mozdulataival (fogásaival) eszközölt sebességkapcsolásokkal kezdődött, ami a szerkezet hatalmas túligénybevételét jelentette.”¹²⁸ Nincs lehetőségünk arra, hogy nyomon kövessük a csapatnál az egyes harckocsik sorsát. (Elosztásukat l. az előzőekben.) Ennél fogva megkíséreljük summázní azokat a hibákat, melyek a csapatnál jelentkeztek. Ezek oka egyrészt kétségtelenül a szakszerűtlen és gyakorlatlan kezelésben keresendő, de nem kétséges, hogy a terepmentek, akadályok leküzdése és általában a kiképzés megpróbáltatásai addig rejtett hibákat is feltártak.

A harckocsi zászlóaljak és a páncélos löiskola hosszú listákon jelentették a harckocsik különböző meghibásodását. Kormány- és futóműhibák, a torony forgatószerkezetének hibái, a levegő szökése a lég-hengerből és a légvezetékekből, hengerfejtrepedés, a kocsitest és a löveg kisebb-nagyobb hibái szerepeltek a panaszlistán.¹²⁹ Mindezen többé-kevésbé egyedi hibákat felülmúlta azonban a sebességváltók tömeges meghibásodása. A sebességváltóba beépített „szinkronizáló öntöttvas lemezei összetörték és a törött darabok zavart okoztak” ... „3 napig tartó és a csapattal végrehajtott 4000 kapcsolást tartalmazó kísérlettel beigazoltuk azt, hogy ha az öntöttvas lemezek helyett sárgarezet alkalmazunk, akkor azok nem törnek össze. A módosítás miatt ismét szét- és össze kellett szerelni most már több darab kocsit” — olvasható Harmos már idézett jelentésében.¹³⁰

A gyárak a csapatnál levő és a gyárakban szerelés alatt álló harckocsikon egyaránt kicserélték a szinkronizáló lemezeket és végrehajtottak még a HTI által előírt nyolc legfontosabb módosítást.¹³¹ A szakemberek abban reménykedtek, hogy további, minden kocsiira kiterjedő módosításokra, javításokra nem lesz szükség. Csakhamar — miközben már 160 harckocsit adtak át a gyárak — újabb kocsikat szállítottak be sebességváltó-hibákkal. Harmost idézzük: „A hibát végignyomozva, az irányváltó kúpkerék nyakát vékonynak és a kerék ágyazását helytelennek találtuk. Hat különböző megoldást készítettünk ezután, és azok mindegyikével 2000—2000 km-t futottunk terepen, Esztergom körül és utána szétszereltük a kocsikat. A hat kocsi szétszerelésével szerzett tapasztalatok alapján ismét 3 módosított kivitelezésű kocsival futottunk terepen újabb 2000—2000 km-t, s megnyugtató eredményei alapján az összes harckocsin végrehajtottuk a módosításokat.”¹³² Februárban a csapatnál

128 Uo.

129 HL. HM. Eln. 3. b. 1942/48 073.

130 HL. Eln. Vkf. 1. 1943/4746.

131 HL. HM. Eln. 3. b. 1942/63 937.

132 HL. Eln. Vkf. 1. 1943/4746.

levő összes harcokosit vissza kellett szállítani a gyárakba. Ezt a lehetőséget kihasználva, az időközben szükségessé vált, összesen 31 különböző módosítás végrehajtását is előírta a HTI. További 10 változtatást már csak a későbbi összerelékre kerülő kocsikon hajtottak végre.¹³³ Az átalakítások végrehajtására, melyek a WM-ben már februárban, a többi gyárban márciusban kezdődtek, s április végére be is fejeződtek, az alakulatok folyamatosan szállították be harcokosijukat. Átlag napi 2 db-on végezték el a munkálatokat. A harcokosigyártásban másfél hónapos elcsúszás keletkezett. A költségek kocsinként egységesen 5750 P-re rúgtak.¹³⁴

E nagyarányú munkálatok után nagyobb módosítást már nem hajtottak végre a „Turán” harcokosikon. A konstrukciók végleges formája kialakult.¹³⁵ A harcokosik a maguk bonyolultságával, sérülékenységével sohasem váltak népszerűvé a csapatnál. A nyers és kellő műszaki érzékelt nélküli tiszt, altiszt és legénységi kezekben a harcokosianyag szenvedett. Harmos vezérőrnagy felhívta a vezetés figyelmét, hogy bár az adott harcokosikon már nem, de a kiképzésen és a javító részlegek színvonalán feltétlenül lehet és kell változtatni, mert „bár tagadhatatlan, hogy a »Turán« harcokosi bonyolultabb hk. megoldások közé tartozik, nem lehet azt állítani, hogy jól kiképzett csapat ne tudná hk. anyagát abban a mértékben üzemképes állapotba tartani, amely mértékben ez, a mai hk-nál egyáltalán elérhető”. Áddig, míg a „Turán”-ok elhelyezése és karbantartási lehetősége olyan sincs mint a lovaké, s nincsenek javító részlegek, szakemberek, a csapat kisebb javításokra sem képes, s mindezen nem változtatnak, elkrülhetetlenek a hibásodások, „nem lehet az anyag rovására írni azokat a hiányosságokat, amik az anyagot környező viszonyok mostoha voltából származnak”.¹³⁶

A HTI vezérletével tanfolyamok sorozatát indították, hogy a tisztek és altisztek ismereteit megfelelő szintre emeljék. Ugyanakkor a karbantartó és javító részlegek személyi és tárgyi feltételeit is igyekeztek megteremteni. Ez utóbbi azonban akadályokba ütközött. Az a cél, hogy az ezredek műhelyszázadai mellett 1944 márciusig harcokosi századonként létrehozzák a javító szakaszt, személyzet, szerszám, felszerelés és megfelelő alkatrészek hiányában sohasem jutott el a megvalósulásig. Különösen nagy hiányok voltak mindvégig speciális műhelygépkocsikban, vontatókban, darus kocsikban.¹³⁷

*

A hadrendbe beállításra kerülő nehéz harcokosi típusának kérdése már 1941 első hónapjaiban a hadseregvezetés érdeklődésének elő-

133 HL. Eln. Vkf. 1. 1943/4720.

134 OL. Z. 407/44/348.

135 40. M. „Turán (közepes) 40” hk.: súlya 18 200 kg., hossza 5500 mm, szélessége 2440 mm, magassága 2300 mm. Páncélzata (torony és test) elől 50 mm, oldalt és hátul 25 mm, alul és felül 13 mm. Motorteljesítménye 260 LE, legnagyobb seb. úton 47,2 km/óra, hatótávolság max. 165 km. Fegyverzete, 1 db 41. M. 40 mm-es hk. ágyú, 2 db 34/40 M. 8 mm-es géppuska. Személyzet: 5 fő.

136 HL. Eln. Vkf. 1. 1943/4746.

137 HL. Eln. Vkf. 1. 1943/5592.

terébe került. A megoldást a meglevő közepes harcokcsi továbbfejlesztése jelenthette. A közepes „Turán” új toronnyal és abban 75 mm-es löveggel, valamint 30, illetve 40 mm-es lemezekkel megerősítve, 22 t körülire emelte volna a harcokcsi súlyát, ami mozgékonyágát erősen csökkentette volna. A motor és sebességváltó nagyobb teljesítményre való méretezéséről szó sem lehetett, hiszen még a közepes motorjának gyártása is kísérleti stádiumban volt. Ezek figyelembevételével tette közzé 1941. május 7-én a Vkf. a nehéz harcokocsira vonatkozó iránymeghatározásait.¹³⁸

A nehéz harcokocsit a már rendszeresített és gyártás alatt álló közepes harcokocsiból kell kialakítani úgy, hogy motorja teljesen, súlya nagyjából egyezzen meg azzal (kb. 17,5 t). Védettsége is a közepesével egyezzen meg, sőt „ha a harcokcsi mozgékonyága a löveg beépítéséből származó súlytöbblet folytán lényegesen szenvedne, a kevésbé fontos páncéllemezek vastagságának csökkentése is megengedhető”.

A fegyverzet 75 mm-es ágyú és 12,7 mm-es géppuska a toronyban, 8 mm-es géppuska a vezető mellett. A löveggel szembeni követelmény, hogy 500 m/sec. kezdő sebesség mellett 400 m lőtávolságról, 90° szög alatt legalább 50 mm-es korszerű páncélt átüssön.¹³⁹

A harcokcsi egyéb tulajdonságainak — sebesség, emelkedő és gázló-képesség, fajlagos talajnyomás, tengelymagasság, kapaszkodó képesség, 5 fős személyzet stb. — meg kellett egyezniük a közepes „Turán”-éval.

Mindebből következően nem nehéz harcokocsiról, csupán a „Turán” közepes harcokcsi nagyobb úrméretű löveggel ellátott változatáról beszélhetünk.

A harcokcsi mintapéldányának, valamint az új 75 mm-es lövegnek az elkészítését 1941 júniusban rendelte el a Vkf. A költségekre 433 000 P-t kért a HTI. Ebből 128 000 P az új löveg előállítására kellett.¹⁴⁰

A nehéz „Turán” gyártását — a közepes gyártáshoz csatlakozva — 1942 decemberében szándékoztak megkezdeni. Ehhez a löveg mintapéldányának 1942 januárra kellett elkészülnie, hogy az esetleges műszaki változtatásokat időben végrehajtva, a lövegüzem márciusban megkezdhesse a lövegek gyártását. Úgyszintén a megfelelő páncél- és repeszgránátokat is ez ideig kellett a HTI-nek megszerkeszteni. Nem kis problémát jelentett a megfelelő optikai felszerelés kialakítása sem.¹⁴¹

Szeptemberben le kellett mondani a 12,7 mm-es géppuskáról. A Danuvia jelentette ugyanis, hogy a fegyver nem készül el, mire a nehéz harcokocsik elkészülnek. Így döntés született, hogy 2 db 8 mm-es géppuska kerüljön beépítésre.¹⁴²

A kísérleti torony az új löveggel 1942 januárra elkészült és bemutatásra került. A torony a férőhely és elrendezés szempontjából egy-

138 HL. Eln. Vkf. 1. 1941/4616.

139 Uo.

140 HL. HM. Eln. III. Csfség. 1941/38 274.

141 HL. Eln. Vkf. 1. 5862.

142 HL. Eln. Vkf. 1. 1941/6746.

aránt megfelelt, de a kísérleti löveg „bölcsoje elrepedt”, javításokra volt szükség.¹⁴³

A löveggel támadt zavarok nem akadályozták az 1942. február 19—22. között Esztergomban tartott csapatpróbát az új toronnyal felszerelt kísérleti harckocsival.¹⁴⁴ Célja főként az volt, hogy a torony belső berendezésének módosítása folytán (75 mm-es löveg) keletkezett szűkebb férőhely szempontjából az alkalmasságot elbírálják. A kirendelt bizottság megállapította, hogy a kezelők kényelmesen elférnek, de egyes kisebb módosítások — a torony jobb forgathatósága, lőszer, rádió elhelyezése — sorozatgyártásnál figyelembe veendő. Az új torony a közepes harckocsinál nagyobb, hátrafelé nyújtott volt. A parancsnok a löveg mögött helyezkedett el, az irányzó és a töltő kétoldalt. Hiányossága volt a próbának, hogy „a harckocsi viselkedése és a kezelők helyzete tüzelés alatt kivizsgálható nem volt, mert korábban eltört a löveg, nem tudott tüzelni”.¹⁴⁵ A harckocsi ilyenformán véglegesen elbírálható nem volt, s rendszeresítése előtt még egy újabb csapatpróbát helyeztek kilátásba. Ekkor már bizonyossá vált, hogy a sorozatgyártással 1943 tavasza előtt nem lehet számolni.

A HTI és a diósgyőri lövegüzem szakembereinek figyelme elsősorban a toronyra és lövegre terjedt ki, hiszen az alváz azonos volt. Mindazon általunk már ismert módosítások, melyek a közepes harckocsi gyártása során ekkor folyamatban voltak, természetesen a nehéz „Turán” alvázának kialakítását is célozták. A páncélozottság módosítása, az eredeti tervekkel szemben, természetesen tovább növelte a harckocsinak a torony és löveg okozta amúgy is megnövekedett súlyát és csökkentette mozgékonyágát.

A következő csapatpróbát 1942. május 6-án tartották meg Hajmáskéren, Harmos vezérőrnagy jelenlétében. Megállapítást nyert, hogy a torony forgatása vízszintes helyzetben kifogástalan, ferdén nehezebb, de a segédforgatóval a körülforgatás így is eszközölhető. A löveggel ezúttal 10, a géppuskával 200 lövést adtak le csukott torony és járó motor mellett, anélkül, hogy a bent ülőknek a lövések után élettani panasza lett volna.¹⁴⁶

Ezután megtörtént a nehéz „Turán 75” harckocsi rendszeresítése és gyártása megkezdődhetett.¹⁴⁷ Az első 4 „Turán 75”-öt a WM-től a HM külön engedélyével még fegyverzet nélkül vették át 1943 májusában, mivel a vártnál lassabban készülő 75 mm-es lövegek ballisztikai adatainak vizsgálata, valamint az irányzékosztás megállapítása meglehetősen elhúzódott. Nemkülönböztetve a lőszerkísérletek és a löveg-távcsövek is.¹⁴⁸ Ezek után az első 28 db harckocsi távcsövel való felszerelését és belövését csak júliusban tudta megkezdeni a HTI

143 HL. Eln. Vkf. 1. 1942/4191.

144 HL. Eln. Vkf. 1. 1942/4339.

145 HL. HM. Eln. 3. b. 1942/12 713.

146 HL. HM. Eln. 3. b. 1942/32 409.

147 41. M. „Turán (nehéz) 75” hk: súlya 19 200 kg. Fegyverzete 1 db 41. M. 75 mm-es hk. ágyú, 2 db 34/40 M. 8 mm-es géppuska. Egyéb adatai megegyeznek a „Turán 40” harckocsiével.

148 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/18 176.; 41 M. 75 mm-es hk. ágyú: hátrasikló csövű löveg, függőlegesen mozgó félautomata ékzárral. Kezdősebesség 42. M. rep. gr. és 36/AM. pc. gr. 450/sec. Tűzgyorsaság 12/perc, hordtávolság 8400 m, ill. 6300 m.

Esztergomban.¹⁴⁹ Augusztusban megtörtént a 75 mm-es löszerek rendszeresítése, s gyártásuk megkezdése. Mindez azt jelentette, hogy a nehéz harcokosi századok a kiképzést csak az őszi hónapokban kezdehették meg.¹⁵⁰

*

Mint erre már utaltunk, a harctéri tapasztalatok, a páncéljárművek újabb típusainak megjelenése a hadseregekben, 1943 elején arra késztették a hadseregvezetést, hogy a még gyártás alatt álló, de a modern harcokosikkal szembeni követelményeket már messze ki nem elégítő „Turán” harcokosik gyártását a munkába vett sorozatok elkészültével megszüntesse, rátérjen a rohamlövegek gyártására, valamint intézkedéseket tegyen egy új, a modern kívánalmaknak mindenben megfelelő nehéz harcokositípus bevezetésére.

Az új nehéz harcokosi megvalósulásáig a közepes, majd a nehéz „Turán”-ok átalakításához hozzá kell kezdeni, rendelte el a Vkf. 1943 februárjában.¹⁵¹ A korszerűsítés csak olyan mértékű lehet, hogy nagyobb előzetes kísérletezés mellőzésével, az átalakításokra a rendelés már 1943 április végén kiadható legyen. A harcokosik modernizálása — amit a Vkf. óhaja ellenére is csak 1944 nyaratól tudtak volna a gyárak programjába iktatni — a következőkre terjedt ki:¹⁵²

- a) új, nagy teljesítményű, de a jelenlegi toronyba beférő 75 mm-es (hosszú csövű) löveg;
- b) a harcokosi lemezeinek talpalással való megerősítése — elöl 80 mm-re;
- c) kötényezése két oldalt — a futómű és az oldalfalak védelmére —, valamint a torony körül 8 mm-es páncéllemezzel;
- d) a motor teljesítményének lehetőség szerinti növelése.

A csőszájfékes, 770 m/sec. kezdősebességű, nagy teljesítményű löveg kialakításának kísérleteit a HTI már korábban megkezdte. Ez annál is sürgetőbb volt, mert a „Zrínyi” rohamágyúba is ezt akarták beépíteni. A kísérletek azonban lassan haladtak előre, csak decemberben jutottak el a megrendelésig. Ekkor — 1944 februárjában — kiderült, hogy a löveg nem fér a régi toronyba, újat kell készíteni. Ez hosszú hónapokat vett igénybe. De a megrendelt lövegek sorozatgyártására sem került sor. Az utolsó forrásunk a löveg sorsát illetően 1944. június 6-i keltezésű, melyben a diósgyőri gyár a WM-mel közli, hogy a 900 db csőszájfék (nemcsak a harcokosik, de páncéltörő lövegek részére is készültek volna) részére a bugát az öntödében megrendelték. A szállítás 2—3 hónap múlva indul. A csőszájfékek készítését a WM ekkor kezdheti meg.¹⁵³

149 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/46 842.

150 HL. Eln. Vkf. 1. 1943/5722.

151 HL. Eln. Vkf. 1. 1943/4772.

152 OL. Z. 407/56/442.

153 43. M. 75 mm-es (hosszú) hk ágyú: hátrasikló csövű, csőszájfékes löveg, függőlegesen mozgó félautomata ékzárral. Kezdősebesség 43. M. pc. gr. 770/sec, 43. M. pc. gr. 450 m/sec, 43. M. rep. gr. 550 m/sec. Tűzgyorsaság 12/perc.

Nem jártak jobban a páncéllemezek megerősítésével sem. A tervezett átalakításokhoz — mint a HTI előterjesztéséből kitűnik — igen nagy mennyiségű lemez kellett volna. A „Turán 75” megerősítéséhez (á 635 kg) 220 db elkészülte esetén 139 t, míg a 285 db „Turán 40” átfegyverzéséhez (hosszú csövű löveg, új torony) valamint megerősítéséhez (á 2980 kg) 849 t acéllemezre lett volna szükség 1944 szeptembertől, amikor az új lövegek elkészültek. Ez lehetővé tette volna az átfegyverzés megkezdését.¹⁵⁴ Ez a tekintélyes, 988 t lemez-mennyiség a jelzett időben már akkor sem állhatott volna rendelkezésre, ha az átfegyverzendő harckocsik még egyáltalán léteztek volna.

Az átalakítási tervekben egy átfegyverzett, kötényezett mintaharcocsi 1944 februári elkészítésén kívül mindössze annyi valósult meg, hogy néhány — az 1. páncélos hadosztállyal később bevetésre kerülő — „Turán”-t és „Zrínyi”-t köténnyel láttak el.

*

A „Turán” alváz felhasználásával alakította ki a WM-gyár a „Zrínyi” rohamtarackot (Zrínyi II.) A Vkf. 1942. őszén örömmel fogadta a gyár jelentkezését, mivel ez egybeesett ama szándékával, hogy a hadrendbe rohamlövegeket állítson be. A Vkf. eddig sötétben tapogatózott, iránykövetelményeket még nem adott ki, mivel „a rohamlöveg alkalmazásának és kivitelezésének elvi részletei még nem eléggé tisztázottak.” Szükségesnek tartották a német típusok és alkalmazásuk tanulmányozását, de mivel azok megszerzése — ha egyáltalán lehetséges — nagy anyagi áldozatokat kívánt volna, a „Toldi” vagy „Turán” alkatrészeiből idehaza kialakított rohamlöveg gyártását tartották célszerűnek.¹⁵⁵

A WM-gyár a rendelkezésre álló 10,5 cm-es 40. M. tarack „Turán” alváza való beépítésével kívánta kialakítani a „Zrínyi” rohamtarackot (Zrínyi II.). A HM vállalta a kísérlet 150 000 P-s költségét és október végén megbízta a gyárat a kocsi elkészítésével.¹⁵⁶

A kísérleti jármű 1942 decemberben el is készült. A rohamtűzérséget a tüzérséghez kapcsolták és annak felügyelőjét vonták be a kísérletekbe. Ez felháborította Major altábornagyot, aki így csak véletlenül értesült a rohamlöveg kísérletekről. Ingerült hangú levélben fordult Schmol vezérőrnagyhoz, a III. csoportfőnökhöz. Mint a páncélosok felügyelője, és így a „kérdésben felelős”, elmarasztalta azokat, akik a páncélos csapatok véleményének megkérdezése nélkül vezetnek be páncéljárműveket. Ha a páncélos szakember véleményét figyelembe vennék — írta —, elkerülhető lenne az olyan járművek születése, mint a „Nimród”, mely „páncél elhárításra (magas, gyenge páncél, kis löveg) alkalmatlan. Légvédelmi célra pedig felesleges az önmozgó lánctalp. Ezzel az alvással erősebben páncélozott »Toldi«-t lehetett volna csinálni.” De így jött létre Major szerint a vég-

154 HL. Eln. Vkf. 1. 1943/6565.

155 HL. Eln. Vkf. 1. 1942/5674.

156 HL. HM. Eln. 3. b. 1942/62 892.

telenül bonyolult, nem a magyar emebranyagot figyelembe vevő „Turán” harckocsi is. Ne „műszereszek számára készítsenek járműveket, mert ilyen kevés van”.¹⁵⁷

A III. csoportfőnök igyekezett megnyugtatni Majort. A kísérletek előtt az összes illetékes véleményét kikérték.

A páncélos hadtest parancsnokát nem mellőzésből, hanem pusztán azért nem vonták be, mivel a tüzérséghez tartozó eszközről van szó. Felhívta Major figyelmét, tudatában van, hogy mint a korábbiakban, ez esetben sem az ideális, hanem a „lehetőségeknek megfelelő” páncéljármű készült, amit a „páncélos felügyelő bekapcsolása esetén sem lehetett volna megváltoztatni”. A csapatpróba után még lesz alkalom módosításokra, s a páncélos felügyelő véleményének kikérésére.¹⁵⁸

A rohamlövegeket a tüzérség keretében mint támadó fegyvert s a gyalogság támogatóját kívánták alkalmazni. A gyalogságnak az ellenes állásokba való betörése után „az átörést biztosítja, lendületes előretöréssel... A gyalogos támadásnak és a mélységi övön való átküzdésének ütemét lényegesen meggyorsítja”. Ennélfogva a rohamlöveg nem lehet a páncélos hadosztály tüzérségének önjáró lövege. Alkalmazási egysége osztály vagy üteg.¹⁵⁹

Miközben hovatartozás, illetve hatáskörök körül folyt a vita, a munkálatok előrehaladtak, s 1942. december 12. és 1943. január 28-a között elrendelték a csapatpróbát Hajmáskéren, a tüzér lőiskolánál. A vizsgának különösen a „Zrínyi” védettségére — mint a gyalogságot kísérő lövegnek, különösen elöl kell védettnek lennie — sebességére, akadályleküzdő képességére, akciósugarára kellett kitérnie.¹⁶⁰

A csapatpróba eredményességét zavarta, hogy csak megosztott lőszer állt rendelkezésre, valamint, hogy motorjavítások miatt több ízben le kellett állítani. Így február 5-ig meg is hosszabbították.¹⁶¹

A kéthónapos, mostoha időjárási viszonyok közt lezajlott csapatpróbáról készült terjedelmes jelentés közlésétől eltekintünk. A javasolt módosítások — mint egyesített lőszer; jobb szellőzés; a csőnek 5° helyett 15°-kal a vízszintes alá való süllyeszthetősége; a védettség növelése stb. — elvégzése után, mindaddig, míg a „Turán”-nál jobb és egyszerűbb alvázal nem rendelkezik a hadsereg, rendszeresítését javasolták.¹⁶²

A kedvező jelentéshez hozzáfűzte véleményét a páncélos felügyelő, Major vezérőrnagy is. Véleménye szerint is a rohamlöveg megfelelt a követelményeknek. Szervezését illetően javasolta, hogy a rohamtüzér osztályok a magasabb parancsnokságok alakulatai legyenek, de a páncélos hadosztályok hadrendjében is szükséges lenne 1—1 osztály. A páncélos hadosztályok lövészei is rászorulnának kísérő lövegre, tekintve, hogy a páncélos ezredekben kísérő harckocsi kikülöníté-

157 HL. HM. Eln. III. Csfség. 1942/79 018.

158 Uo.

159 Uo.

160 HL. HM. Eln. 3. b. 1942/73 133. (Eln. 3. b. 1942/75 585.)

161 HL. Eln. Vkf. 1. 1943/4590.

162 HL. HM. Eln. III. Csfség. 1943/1451.

se nem lehetséges. Javasolta a vezetők és kezelők páncélos iskolai kiképzését. Feltétlenül szükségesnek tartotta továbbá az egységesített lőszer használatát.¹⁶³

Még véget sem ért a csapatpróba, mikor a HM 1943. január 26-án 40 db „Zrínyi” rohamtarackot rendelt meg a WM-nél 440 000 pengős, nem végleges egységáron.¹⁶⁴

A gyártás megindult, de különböző kooperációs hibák következtében az a vártnál lassúbbnak bizonyult. A 75 mm-es lemezeket csak júliusban kezdte szállítani a ózdi vasmű. Nem különben Diósgyőr is késett a lövegekkel. Ilyenformán a megrendelés szerint 1943. év végéig leszállítandó 40 rohamtaracknak csak felét sikerült ez ideig előállítani. Az elkészült kocsik átvételét is számos hiba — főként a beépített lövegek körüli hibák — akadályozta.¹⁶⁵

A tervek szerint 1944-től át kellett volna térni a rohamágyú („Zrínyi I.”) gyártására, melyben a már említett 75 mm-es új löveg lett volna beszerelve. A jármű többi része megegyezett volna a „Zrínyi” rohamtarackkal. Bár egy példány 1944 februárban elkészült, gyártására már nem került sor.¹⁶⁶

*

Az új, nehéz harckocsi megteremtésére két út kínálkozott: a németektől egy megfelelő harckocsi utángyártási jogának megszerzése, vagy a „Turán”-ra alapított, önálló magyar szerkesztés.

Az első megoldásra Leeb német tábornok 1943 májusi budapesti tárgyalásai irányították rá a figyelmet. A németek ugyanis felfigyeltek a magyar harckocsi- és löveggégyártásban elért eredményekre, s úgy ítélték meg, azok hasznosíthatók lennének saját céljaikra is. Leeb itt tartózkodása során olyan kijelentéseket tett, amiből a magyar partnerek azt vélték kicsengeni, hogy a németek ajánlatot akarnak tenni: „páncéljármű, légvédelmi és páncéltörő löveg gyártás terén alakítsunk munkaközösséget. Mi magunk nem teljesen kész hadianyagokat, hanem csak azok egyes alkatrészeit gyártanánk. A nagyobb mennyiségű alkatrészt cserébe kapnánk bizonyos kulcs szerint kész hadianyagot a németektől.”¹⁶⁷ Az ajánlatot fenntartással fogadták, mivel egy ilyen megállapodás létrejötte semmi kétséget nem hagyott afelől, — amint ezt Vörös János ekkor hadműveleti csoportfőnök állásfoglalásából kitűnik —, hogy „a fegyvergyártás néhány ágazatában éspedig épp a legkorszerűbb harceszközök terén, tökéletes függő viszonyba hozná a honvédséget, hadiiparunkat pedig alvállalkozói színvonalra süllyesztené. Sohasem tudnánk, hogy mikor mire

163 HL. HM. Eln. III. Csfség. 1943/11 753.

164 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/6415. A 43. M. „Zrínyi” rohamtarack súlya 21,500 kg, hossza 5900 mm, szélessége 2890 mm, magassága 1900 mm. Páncélzata elől 75 mm, oldalt és hátul 25 mm, alul és felül 13 mm. Motorteljesítmény 260 LE, legnagyobb sebesség úton 40 km/óra. Fegyverzete 40/43. M. 10,5 cm-es tarack. Kezdősebesség 448 m/sec, hordtávolság (legnagyobb) 8200 m.

165 OL. Z. 407/79/650.

166 HL. Eln. HdM. Csf. 1944/117.

167 HL. Eln. Vkf. 1. 1943/4771.

számíthatunk. Ezért az osztály nézete szerint, ha a németek valóban ezt tervezik — ilyen megoldásba nem egyezhetünk bele”.¹⁶⁸

Mindesetre a lehetőségek tanulmányozására 1943 áprilisában Nádas ezredes vezetésével bizottság utazott Németországba. Megtekintették a német páncéljárművek típusait és azok gyártását, és érdeklődtek egy megfelelő típus átvételének lehetőségéről. A magyar küldöttséget kalauzoló Philips tábornok közölte velük, hogy 30 t körüli megfelelő harckocsijuk nincs ugyan, de a „Pz IV.” „G” változatának (80 mm páncél, oldalt 5 mm-es kötény, 75 mm-es hosszú csövű löveg) után-gyártási jogát megszerezhetik. A „Pz V.” és „Pz VI.” (Párduc és Tigris) harckocsikat — adatok közlése nélkül — bemutatták ugyan a németek, de sajnálatos közölték, hogy azok „még nem érett típusok” ahhoz, hogy „egyidejűleg Németországban a fejlesztés és egy külföldi államban az utánépítés elképzelhető volna”. Különben is, ha ismereteik nem csalnak, a magyar ipar munkagépparkja, a szakemberek felkészültsége nem alkalmas nagy tapasztalatokat igénylő, bonyolult harckocsik gyártására.¹⁶⁹

A bizottság hazatérte után azt ajánlotta, hogy meg kell kísérelni a „Pz IV.” család (harckocsi és rohamlöveg) megvásárlását. Ruzsiczay-Rüdiger altábornagy, a honvédelmi miniszter helyettese Harnos vezérőrnagy meghallgatása után úgy döntött, meg kell érdeklődni az átvétel részleteit, ami „még nem jelent megvétel”. Harnos és a vezetése alatt álló HTI ugyanis tisztában volt azzal, miszerint a „Pz IV.” a német hadseregben jól bevált, de azzal is, hogy a „Pz. IV.” bevezetése nem jelent sok haladást a jövőendőbeli hosszúcsövű 75 mm-es „Turán”-nal szemben. Az sem volt kétséges előttük, hogy a „Pz IV.” gyártásra való áttérés majdnem áthidalhatatlan nehézségekbe fog ütközni, továbbá, hogy a németek óriási összegeket fognak kérni a gyártási jogért. Harnos mégis javasolta a kezdeményező lépések megtételét a bárki részéről érkező „szemrehányás elkerülése végett, mely a vezetőséget érhetné, hogy a németek felajánlották jól bevált harckocsijuk gyártását, mi nem éltünk vele”.¹⁷⁰

A németekkel folytatandó tárgyalások várható kétes kimenetele arra indította a vezérkart, hogy a HTI-t megbízza egy magyar nehéz harckocsi kialakításával. A munka a WM tervezőgárdájának bevonásával azonnal megindult. A „Turán” alváz és motor felhasználásával alakították ki a „Tas” nehéz harckocsi tervét. Az új, 36,2 tonnás harckocsit — mint az az 1943. július 30-án kelt leírásból kitűnik — két darab „Turán” motorja (a 260 LE) 520 LE összteljesítménnyel 44,5 km/óra sebességgel mozgatta volna.

A „Turán”-nál szélesebb és hosszabb hegesztett kocsiszekrény lemezei elöl és hátul 100, oldalt 50, alul és felül 20 mm vastagságúak. A kör alakú, hegesztett, kézi és mechanikus úton egyaránt mozgatható torony páncélzata körös-körül 100 mm lett volna. A toronyban 8 cm-es löveg és 8 mm-es géppuska, a vezető mellett is 8 mm-es

168 Uo.

169 HL. Eln. Vkf. 1. 1943/5041.

170 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/41 915.

géppuska. A futómű megerősített (szélesebb lánc) „Turán” futómű. A kezelők száma 5 fő. Érdekessége volt a tervezett harcokcsinak, hogy a két motor egymástól szétkapcsolva, külön-külön is képes volt mozgatni a harcokcsit.¹⁷¹

A „Tas” kialakítása 1943 augusztus végére megtörtént, s a WM kérte a mintakocsi sürgős megrendelését. A 2 db, vas és páncél felépítményű mintakocsira — a szerkesztés 500 000 P-s költségével együtt — 3,7 milliót irányoztak elő. A teljes rajzdokumentáció elkészítését 1944 májusig vállalta a WM, s a mintakocsit 8—10 hónap múlva.¹⁷² A megrendelés megtörtént, a munkálatok meg is indultak, azonban a rajzok elkészítésénél nem juthattak tovább. Az utolsó — már 1944. szeptember 13-án keltezett feljegyzés szerint — a WM a munkát átadta a Ganznak. Ez ideig 2,5 milliót költöttek, amiből az következik, hogy a rajzok nagy részének elkészültén túlmenően, a mintakocsi kialakítása is megkezdődött. A Ganz szerint még 2 millió kellett a teljes befejezésig.¹⁷³

A „Pz IV.”-el kapcsolatos tárgyalások szeptemberben zsákutcába jutottak. A „Tas” kísérletek előrehaladtával a magyar félnek egyre kevésbé állt érdekében a „Pz. IV.” gyártásba való bekapcsolódás. Ugyanakkor a németeket egyre súlyosabb harctéri helyzetük és hadianyaggyártásuk fokozódó nehézségei a magyar hadianyaggyártó iparnak a német utánpótlás céljaira való minél nagyobb mérvű felhasználására sürgették. A Philips tábornok vezetésével júliusban itt tárgyaló bizottság, tudomást szerezve a magyar nehéz harcokcsi kísérletről, azonnal felvetették immár a „Tas”-hoz nagyon hasonló 44,8 tonnás, jól bevált „Pz V.” (Párduc) harcokcsi gyártásának „egységsítését”. Azonnal német bizottság érkezett Budapestre, köztük Woelfert, a Krupp-művek egyik harcokcsiszerkesztésben legrégebb és legnagyobb tapasztalatokkal rendelkező főmérnöke, mint a Wa—Prüf technikai tanácsadója. A bizottság azonnal tájékozódott. A magyar harcokcsi-terveket készséggel tárták eléjük, miközben a szoba jövő „Pz V.” harcokcsi pontos adatait a bizottság még ekkor is elhallgatta, az csak kerülő úton került a HTI tudomására. A németek most már hajlandók voltak — félretéve a magyar harcokcsigyártó iparral szembeni korábbi bizalmatlanságukat — „Pz V.” gyártásába is bevonni magyar partnerüket. A teljes „Pz V.” gyártásra történő valóban nehézkes és hosszadalmas átállásra hivatkozva, természetesen most is azt ajánlották, a gyártásba ne a teljes kocsi gyártásával kapcsolódjanak be.¹⁷⁴

A tárgyalások után Harmos vezérőrnagy azt ajánlotta feletteseinek, hogy a „Tas” harcokcsi kialakításának munkálatait tovább folytassák, de amellett tovább kell folytatni a tárgyalásokat a németekkel, ugyanis amennyiben a „Pz. V.” licencet teljes egészében mégis megkapnánk, annak gyártása, a fennálló gyártási és kiképzési nehézségek

171 OL. Z. 407/80/653.

172 OL. Z. 407/79/652.

173 OL. Z. 407/56/442.

174 HL. HM. Ein. 3. b. 1943/73 286.

ellenére is, hamarabb megvalósítható lenne, mint a „Tas” harckocsié. Hangsúlyozta azonban: „A Panther gyártására való átállás esetén valószínűleg eleinte nem lehet 100% magyar gyártásról szó, azonban a német fél eleinte ki is segíthetne bennünket alkatrészekkel vagy fődarabokkal, de teljes gyártási függetlenségre való törekvést feltétlenül biztosítandóknak és elérendőnek tartom.”¹⁷⁵

A tárgyalások további alakulásáról nincs tudomásunk, valamint arról sem, hogy az ország megszállása után, a németek a javításokon túlmenően hogyan kapcsolták be a magyar ipart a német harckocsi-utánpótlásba.

*

A „Toldi II.” sorozat harckocsijainak átadása még be sem fejeződött, mikor a „Huba III.” keretében már tervbe vették új „Toldi” harckocsik gyártását. A „Toldi”-kkal szerzett tapasztalatok azonban nyilvánvalóvá tették, hogy azok változatlan formában való továbbgyártása teljesen felesleges. Ezért a Vkf. úgy döntött, hogy az eredetnél lényegesen kisebb számban és átalakított formában kerüljön az új sorozat megrendelésre. Megbízták a HTI-t egy erősebb páncélzatú, 40 mm-es löveggel ellátott, helyben forduló, ennél fogva új kormány-szerkezetet igénylő harckocsi gyors megszerkesztésére.¹⁷⁶

A HTI 1942. január 20-án adott szakvéleményében leszögezte, hogy a harckocsi motorja és futóműve legfeljebb 700 kg súlynövekedést bír el, ami a 8,7 t-ás harckocsi súlyát 9,4 t-ra emeli. Ebből következőleg a lövegen és ennek megfelelő új tornyon felül legfeljebb 495 kg páncéllemez-vastagításról lehet szó, ami a jelenlegi 13 mm-ről elől 32, oldalt 20 és a tornyon körül 25 mm-es vastagítást tesz lehetővé. A védettségnek ilyen fokú növelése elégtelen. A 40 mm-es löveg beépítését a „V 4” gyártásból még rendelkezésre álló 37. M. lövegekkel elképzelhetőnek tartották. A HTI nem rejtette véka alá abbeli véleményét, hogy a „Toldi” harckocsi továbbgyártását még ilyen formában is ellenzi.

Habár a vezérkar sem tartotta a harckocsit továbbgyártásra érdemesnek, a Ganz elkészítette a „Toldi III.” egy mintapéldányát és előkészületeket tett a gyártásra. Hosszas huzavona indult ezután, melynek során a mintakocsival nem kevesebb, mint három csapatpróbát is tartottak — 1942 júniusában, majd 1943 január és március hónapban — melyek mindegyikén valamilyen újabb, jelentéktelen módosítás javaslásával új csapatpróbát rendeltek el. Nem véletlen, hogy a harmadik csapatpróba, ahol épp a HTI és a Ganz szakemberei felejtettek el megjelenni, és ennek ürügyén újabb, immár negyedik próbát is elrendeltek, a próbabizottságra „azt a benyomást tette, hogy a csapatpróba eredménye csak a páncélos központi iskolának és a páncélos hadtestnek az érdeke”.¹⁷⁷ Végül is olyan döntés született, hogy mivel a gyártás már előrehaladott állapotban van, így annak

175 Uo.

176 HL. Eln. Vkf. 1. 1942/4203.

177 HL. HM. Eln. Vkf. 1. 1943/27 488.

azonnali beszüntetéséből a kincstárra tetemes kár hárulna, a jóformán kézsre legyártott 10—12 db-ot járművé összeszerelgetik, a többi 28—30 darab alkatrészeit viszont a meglévő „Toldik”-hoz tartalék alkatrészként használják fel. A 12 „Toldi III.” munkálatait, bár a rendszeresítés és a megrendelés 1943 szeptemberben megtörtént, elhalasztották arra az időre, mikor a Ganz végez a „Toldi” harckocsik átfegyverzésével.¹⁷⁸

A 80 darab „Toldi”-ra kiterjedő átfegyverzés sem az eredeti elképzelés szerint zajlott le. Úgy gondolták ugyanis, hogy nemcsak a 37. M. 40 mm-es lövegek némileg módosított 42. M. változatának¹⁷⁹ és az új 34/40. M. géppuskának a beszerelésére kerül sor, hanem a kocsik páncélzatának megerősítésére is, a HTI által javasolt mértékben.¹⁸⁰ Ez utóbbiról azonban le kellett mondani, ugyanis a régi, sok javításon átesett harckocsik futóműve, torziós rugói és motorjai nem bírták volna el a fegyverzetten felüli súlytöbbletet. Mivel a „Toldi” harckocsik átfegyverzése csak 1944 májusában fejeződött be, a 12 db „Toldi III.” elkészítésére minden bizonnyal már nem került sor.

IV.

Az elmondottak alapján összefoglalva a magyar harckocsigyártás és a páncélos magasabbegységek kiépítésének sok évi erőfeszítéseit, annak végeredményét, megállapíthatjuk, hogy a páncéljárműgyártás korábban gyermekbetegségnek tűnő nehézségei krónikussá váltak, sőt az idők folyamán újabb neuralgikus pontokat termeltek ki.

A magyar harckocsigyártás, mint ezt grafikonunk mutatja, (6. ábra) nem volt képes megteremteni a tervszerű, egyenletes sorozatgyártást, ennél fogva nem tette lehetővé, hogy a hadsereg rövid idő alatt, még a teljes elavulás időhatárain belül, legalább magasabbegységeinek egy részét feltölthesse harckocsikkal.

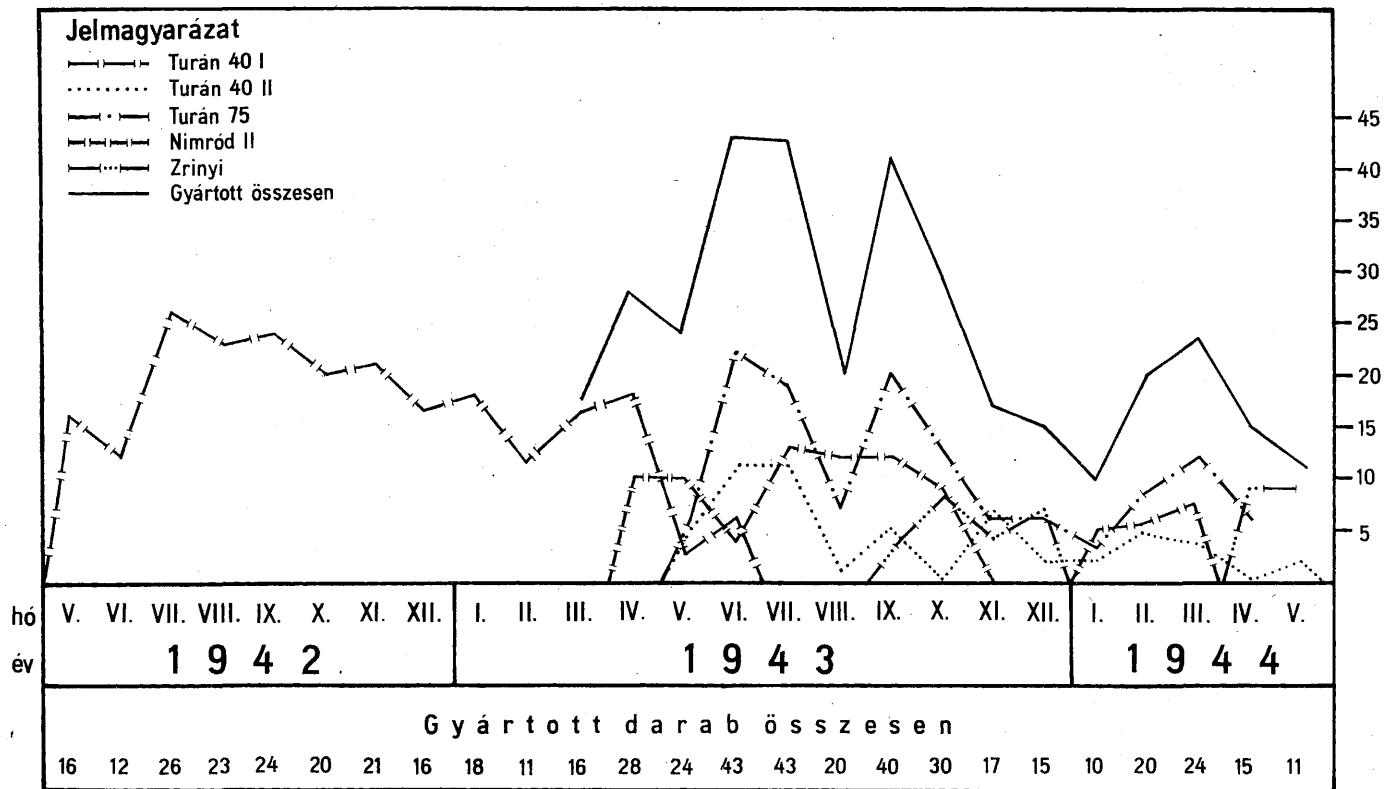
A grafikon jól érzékelteti az egyes harckocsisorozatok (a „Toldi I.” és II. nélkül) gyártásának időben való elnyúlását, az ezen belül bekövetkező szakaszosságot, a csúcs- és mélypontokat, bizonyítékát adva ezzel az egész gyártási program érzékenységének, mellyel azonnal reagált a minduntalan jelentkező, a termelést késleltető akadályokra.

A gyártás folyamatát vizsgálva, ide kívánkozik néhány megállapítás. A „Turán I.” sorozat átadásának 14 hónapja közel sem azonos a gyártás egész időszakával. Az 1940 szeptemberi licencvásárlást követő megrendelés, valamint az első kocsi átadása között további 14 hónap telt el az ismert módosítások következtében. A grafikonból jól kivehető a program 1943 eleji lelassulása, melynek oka elsősorban a valamennyi addig átadott kocsin végrehajtott módosítás volt, amely je-

178 HL. HM. Eln. 3. b. 1943/19 069., (Eln. Vkf. 1. 1943/5994.)

179 42. M. 40 mm-es nk. ágyú: hátrasikló csövű, csőszájfékes löveg vízszintesen mozgó félautomata ékzárral. Kezdősebessége 800 m/sec., legnagyobb tűzgyorsaság 15—16 lövés/perc, hordtávolsága 8400 m.

180 HL. Eln. Vkf. 1. 1942/5281., Eln. Vkf. 1. 1942. szám nélkül.

6. ábra

lentős kapacitást kötött le. Ennek következtében a „Turán 75” gyártása nehezen indult. A harckocsik sokáig félig kész állapotban voltak a szerelőcsarnokokban, míg aztán a kapacitás felszabadultával lehetővé vált, hogy befejezzék és június—július hónapokban egyszerre adják át a csapatnak, ezzel az 1943. évi termelés csúcspontját teremtve meg. A következő hónapban már mélypont keletkezett, mivel a megüresedett szereldékben munkába vett újabb kocsikat csak a következő hónapokban tudták átadni nagyobb számban. Az 1943/44 telén jelentkező energiaválság (szén- és anyaghiány) alaposan lecsökkentette a termelést. Ennélfogva az ekkor átadott páncélművek száma ismét kevés. A tavaszi időszakban még ismét emelkedett a termelés, mivel sikerült befejezni és nagyobb számban átadni a téli hónapokban munkába vett harckocsikat.

Anélkül, hogy ismétlésekbe bocsátkoznánk, a harckocsigyártás fent jelzett krónikus és gyógyíthatatlan betegségének okait a következőkben foglalhatjuk össze:

— A rossz, kiforratlan konstrukciókból eredő kényszerű, hosszú gyártási előkészületek, módosítások költséges és a gyártandó páncélmű teljes elavulásához vezető, vég nélküli gyártási folyamatot eredményeztek.

— Az ipar kapacitásának növelése korántsem volt elégséges. A kapacitás megfelelő emelését a pénzügyi nehézségeken túlmenően, a legnagyobb mértékben a szükséges gépi berendezések beszerzésének lassúsága, majd teljes megszűnése tette lehetetlenné. Ennek következtében az erőfeszítések ellenére sem sikerült a „Turán” harckocsi gyártásához szükséges 31 000 munkaórát csökkenteni. (Ugyanekkor pl. egy db „Pz. IV.” német harckocsi gyártására 8000 órát fordítottak.)

— A termelés folyamatosságát zavarta, hogy az állandó módosítások és a csak a gyárakban, illetve gyári szakemberek által végrehajtható javítások nagy kapacitást kötöttek le. A gyáraknak nem voltak szakembereik, hogy külön javító részlegeket állítsanak fel.

— Állandó volt a munkáshiány. Nagy volt a hiány szakmunkásokban, de még nagyobb betanított munkásokban és segédmunkásokban.

— Leküzdhetetlen, sőt egyre fenyegetőbb volt az anyag- és energiahiány, mely fokozta a gyárak közötti kooperációs nehézségeket is. A járművek átadásának késését az üzemek legtöbbször ezzel indokolták.

— Külön kell megemlíteni a külföldi eredetű alkatrészek késedelmes érkezését, sőt kimaradását. Ezen alkatrészek itthoni gyártását megvalósítani nem lehetett, az ezirányú törekvések legfeljebb a tervekig jutottak.

A fentiek eredményeképpen a tervezett hadrendfejlesztés lassú volt. A páncélos magasabbegységek feltöltése hosszú hónapok alatt is csak hiányosan sikerült. A minden tartalékot nélkülöző hadosztályok páncélos egységei végül ugyan a hadrendben megkövetelt számú, de

elavult, a kiképzés és a szakszerűtlen kezelés következtében erősen elhasználódott, agyonjavított, a követelményeket ki nem elégítő páncélos anyaghoz jutottak. A Horthy-hadsereg így 1944-re hozzájutott ugyan az áhított páncélos magasabbegységekhez, ezek azonban legfeljebb hat évvel korábban lettek volna modernnek, a kor színvonalán állóknak nevezhetők. Mindez azonban nem zavarta a hadsereg vezetését, hogy német parancsra, a biztos pusztulásba küldje őket.

ЛОРАНД ДОМБРАДИ

УСИЛИЯ ПО СТРОИТЕЛЬСТВУ ВЕНГЕРСКИХ БРОНЕТАНКОВЫХ СОЕДИНЕНИЙ В ПЕРИОД ВОЙНЫ (1941—1944 гг.)

Резюме

Автор, в качестве продолжения статьи, опубликованной ранее, рассматривает историю венгерского производства бронетанковой техники в период 1941—1944 гг.

Хортистское военное руководство, начиная с 1941 года, удвоило свои усилия, направленные на строительство бронетанковых дивизий. Было сформированы боевые контингенты двух танковых дивизий, после чего приступили к оснащению их бронированными машинами. Осуществлению поставленной цели воспрепятствовали военные потери, понесенные в этот период, а также всё более учащавшиеся экономические и технические трудности, поэтому намеченную цель удалось осуществить лишь частично до 1944 года — до момента оккупации Венгрии гитлеровцами. Таким образом дивизии были введены в бой с некомплектным и устаревшим оснащением. В статье рассматривается вопрос о том, какое место и роль играло развитие и запланированное применение бронетанковых сил в хортистской системе военной политики в целом.

После характеристики формирования боевых контингентов статья переходит к исследованию процесса производства бронемашин. Экономические и технические трудности, непрерывно возникавшие по ходу осуществления программы производства в рамках развития боепорядка типа «Хуба II» и Хуба III, приводили к неоднократному приостановлению и изменению полученных заказов и процесса производства. В результате этого созданные типы бронемашин уже ко времени их изготовления оказывались устаревшими. Автор статьи, до конца прослеживая процесс производства, полный трудностей и неудач, подытоживает количество бронетанковой техники, произведенной на венгерских заводах, по типам и по фирмам-изготовителям. Рассматривает экономические аспекты процесса производства, в том числе как финансовые вопросы, так и проблемы увеличения производственной мощности.

Отдельная глава работы отводится техническим проблемам типов производимой бронетанковой техники. Дается подробный анализ технических недостатков, препятствовавших началу производства танков типа «Туран», а также тех необходимых модификаций, которые в конце концов сделали возможным серийное производство боеспособных танков типа «Туран». Статья затрагивает также и вопрос создания тяжелых танков Потребности в тяжелых танках венгерское руководство намеревалось временно удовлетворить путем производства модифицированных средних танков типа «Туран», одновременно с чем приступили к созданию нового типа тяжелых танков. В статье подробно излагается тактическая и техническая оценка созданных танков типа «Туран», расследуются причины их неоднократной аварийности, и подробно описываются усилия, приложенные в целях устранения неисправностей. Точно таким же образом дается основательный анализ программы создания самоходных штурмовых орудий (САУ), в том числе анализируется создание штурмовых гаубиц типа «Эрини», а также результаты и неудачи их производства.

В заключение статьи автор дает обобщение тех причин, которые — несмотря на усилия нескольких лет — привели к производству лишь небольшого числа типов бронетанковой техники, в техническом отношении отставшей от уровня того времени, и — в соответствии с этим — также и к созданию слабых, несовременных бронетонковых соединений.

LÓRÁND DOMBRÁDY

ANSTRENGUNGEN ZUM AUSBAU DER HÖHEREN UNGARISCHEN PANZER-EINHEITEN ZUR ZEIT DES KRIEGES (1941—1944)

Resümee

Als Fortsetzung seiner früher publizierten Studie untersucht der Verfasser die Geschichte der ungarischen Panzerfahrzeugfabrikation in den Jahren 1941—1944.

Die Horthystische militärische Führung steigerte ab 1941 ihre Anstrengungen zum Ausbau der Panzerdivisionen. Es wurden die organisatorischen Rahmen für zwei Panzerdivisionen geschaffen und es wurde begonnen, diese mit Panzerfahrzeugen aufzufüllen. Die Verwirklichung des gesteckten Zieles wurde durch die inzwischen eingetretenen Verluste im Kriege, sowie die ständig zunehmenden wirtschaftlichen und technischen Schwierigkeiten behindert, so dass dasselbe bis 1944, der Besetzung des Landes durch Deutschen nur teilweise erreicht werden konnte. So kamen die Divisionen nur mit mangelhafter und veralteter Ausrüstung zum Einsatz. Der Verfasser verweist darauf, wie die Entwicklung und geplante Anwendung der Panzerwaffe in das militärpolitische Ganze des Systems eingefügt wurden.

Nach Darstellung der organisatorischen Vorarbeiten geht die Studie auf die Untersuchung des Prozesses der Panzerfahrzeugfabrikation über. Die im Zuge der Rüstungsprogramme „Huba II“ und „Huba III“ aufgetretenen wirtschaftlichen und technischen Schwierigkeiten führten wiederholt zu einer Unterbrechung, bzw. Abänderung der Bestellungen und des Fabrikationsprozesses. Die Folge davon war, dass die hergestellten Panzerfahrzeuge zum Zeitpunkt ihrer Fertigstellung bereits veraltet waren. Der Autor verfolgt den mit Schwierigkeiten und Fehlschlägen behafteten Produktionsprozess und summiert die Zahl der hergestellten Fahrzeuge nach den einzelnen Erzeugerfirmen gruppiert. Er beschäftigt sich auch mit den wirtschaftlichen Aspekten des Fabrikationsprozesses, innerhalb derselben mit den finanziellen Fragen und dem Problem der Steigerung der Produktionskapazität.

Ein separater Abschnitt beschäftigt sich mit den technischen Problemen der verschiedenen Panzerfahrzeugtypen. Detailliert werden die technischen Mängel beschrieben, die die Aufnahme der Herstellung des Kampfwagens „Turán“ behinderten, sowie die notwendigen Abänderungen, die schliesslich die serienmässige Herstellung des kriegstauglichen „Turán“ ermöglichten. Dann befasst sich die Studie auch mit der Frage der Schaffung schwerer Panzer. Dem Bedarf an schweren Panzern versuchte man provisorisch mit dem abgeänderten mittleren „Turán“ nachzukommen, gleichzeitig wurde aber auch mit der Herausbildung eines neuen schweren Panzertyps begonnen. Es folgt eine eingehende Bewertung der Kampfkraft und der technischen Seite des Kampfwagens „Turán“, die Gründe des serienweise Schadhaftwerdens, bzw. der zur Reparatur gemachten Anstrengungen. Ebenso gründlich befasst sich der Autor mit dem Programm der Herstellung von Sturmgeschützen, innerhalb dessen mit der Sturmhaubitze „Zrínyi“, bzw. den Erfolgen und Fehlschlägen bei der Herstellung derselben.

Als Abschluss erhält der Leser eine Summierung jener Gründe, dass trotz mehrjähriger Anstrengungen nur eine geringe Zahl von Panzern hergesellt wurde, die technisch unter dem Niveau der modernen Panzerfahrzeuge standen, so dass nur schwach und mit veralteten Fahrzeugen ausgestattete höhere Panzer-einheiten geschaffen werden konnten.

KÖZLEMÉNYEK

TURÓCZI KÁROLY

ADALÉKOK A MAGYAR ELLENFORRADALMI RENDSZER HÁBORÚS KÉSZÜLŐDÉSÉHEZ (1937—1938)*

Az 1930-as évek utolsó harmadában Közép- és Kelet-Európában is beérték a nyugati nagyhatalmak hírhedt, úgynevezett „be nem avatkozási politikájának” első „gyümölcsei”. Mindenekelőtt Ausztria annektálása, majd azt követően a Csehszlovákia feldarabolására irányuló fasiszta törekvések felgyorsulása, illetve realizálása 1938 őszén és 1939 tavaszán, egyértelműen jelezték, hogy a hitleri Németország — és potenciális szövetségesei — expanziós törekvéseinek fő élett sikert „megfelelő” irányba, vagyis kelet felé, végső fokon a Szovjetunió irányába terelni. Mindezek a tények és a velük együtt ható tendenciák erősödése kedvező feltételeket teremtettek a magyar uralkodó osztályok számára a szövetséges népek ellen táplált irredenta, agressziós törekvések valóra váltásához, nem utolsósorban pedig a Szovjetunió megtámadására irányuló német agressziós cselekményekben való aktív közreműködésükhöz.

Horthynak és a magyar uralkodó osztályoknak ezek a külpolitikai törekvései — közismerten — nem voltak újkeletűek. Ezek határozták meg minden cselekvésük lényegét, alapvető tartalmát, kül- és belpolitikájukat tekintve egyaránt, valamint katonapolitikai koncepciójuk, katonai doktrínájuk valamennyi lényeges elemét. Az említett célok elérése érdekében és szellemében fejlesztették kapcsolataikat a fasiszta Olaszországgal és — főleg a harmincas évek közepétől — a hitleri Németországgal, s engedtek mindinkább teret a hazai szélsőjobboldali erőknek — köztük a nyilas mozgalomnak is.

* A témáról megjelent viszonylag gazdag irodalom lehetővé teszi, hogy a háborús készülődésnek csak egy területét, nevezetesen a „győri program” előkészítését, annak társadalompolitikai hátterét és katonapolitikai célkitűzéseit, továbbá a Darányi-, majd Imrédy-kormány revíziós célokat szolgáló külpolitikáját vegyük vizsgálat alá.

Jelentősebb feldolgozások: *Berend-Ránki*: Magyarország gyáripára a második világháború előtt és a háború időszakában. Budapest, 1958.; *Adám-Juhász-Kerekes*: Magyarország és a második világháború. Budapest, 1959.; *Berend-Ránki*: Magyarország a fasiszta Németország „életterében”. Budapest, 1960.; *Dombrády*: A horthysta katonai vezetés erőfeszítései a páncélos fegyvernem megteremtésére. Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban — HK) 1970. 4. sz.; *Tóth S.*: A Horthy Magyarország felkészülése és bekapcsolódása a Szovjetunió elleni háborúba. Hadtudományi Közöny, 1971., 1. sz.; *Dombrády*: Adalékok a Horthy-hadseereg gépesítésének történetéhez. HK 1971. 1. sz.; *Spáczay H.*: A Honvédelmi Minisztérium szervezeti változásai a Horthy-korszakban. Levéltári Szemle, 1971., 1–3. sz.

Horthyék az uralkodó osztályok két fő irányzata — az egyoldalú német orientáció feltétlen hívei és a csatlakozástól óvakodó csoport — közötti véleménykülönbségek kiéleződése, olykor keményebb nyíltszíni, vagy a kulisszák mögött zajló összecsapásai közepette is kitartottak és egységesek maradtak közös agresszív törekvéseik, területszerző céljaik valóra váltásában. Csak a kellő alkalomra vártak. Várakozásokkal és reményekkel telve áhították a „nagy pillanatot”, azt, hogy „Európa megmozduljon”, azaz a fasiszta német hadigépezet mozgásba jöjjön.

Erre a „nagy pillanatra” készültek lázasan és egyre nyíltabban a magyar uralkodó osztályok 1937 végén—1938 elején, amikor gyorsított ütemben láttak hozzá a trianoni békeszerződés katonai szankcióiból eredő hadseregfejlesztési lemaradások pótlásához, azaz a nyílt fegyverkezési program, az 1938. március 5-én meghirdetett „győri program” előkészítéséhez és megvalósításához. A program legfőbb szorgalmazói mind a hadseregben, mind a hadseregen kívül az egyoldalú német orientáció feltétlen hívei voltak. A gyors fegyverkezési törekvések, a fokozódó háborús készülődések párosultak a magyar ellenforradalmi rendszer további belpolitikai jobbratolódásával, a szélsőjobboldali erők súlyának növekedésével. Ezek az erők jelentős befolyást gyakoroltak a felső katonai vezetésre, illetve személyükben is képviselve voltak a hadsereg legfelsőbb vezetésében. Fokozódó aktivitásukkal 1937 végén—1938 elején tevékeny előidézői voltak a kialakult belpolitikai feszültségnek, s azzal együtt az általános jobbratolódási tendencia erőteljes növekedésének.

A belpolitikai atmoszféra és a politikai gyakorlat általános jobbratolódását számos olyan esemény dokumentálja, amelyek valamilyen formában — indirekt vagy direkt módon — összefüggésben állottak a Darányi-kormányzat mind nyíltabban szélsőjobboldali orientációjú politikájával. Ezek főbb mutatói: a Nemzeti Egység Pártján (NEP) belüli szélsőjobboldali erők fokozódó megerősödése és ezekre támaszkodva a hivatalos kormánypolitika jobbratolódása; a katonatiszti — hivatalnoki — középbirtokos és keresztény újbuzsoá rétegek gazdasági és politikai követeléseinek kiszélesedése és növekvő igényeiknek a korábbiaknál szélesebb körű kielégítése; a Darányi-kormány fokozatos elerőtlenedése a szélsőjobboldali nyilas mozgalommal szemben, a mind nyíltabb irányvétel a nyilas mozgalom egyes vezetőinek a hivatalos kormánypolitikába való esetleges bevonására, illetve megnyerésére.

Az általános belpolitikai jobbratolódási folyamat, mely 1937 végén, s főleg 1938 elején vált komolyabban érezhetővé, ha nem is meghatározó szereppel, de bizonyos vonatkozásban összefüggésben állott Darányi Kálmán miniszterelnök és Kánya Kálmán külügyminiszter 1937 novemberi németországi látogatásával. A látogatás alkalmával a magyar kormánydelegáció és Hitler között folyó tanácskozások középpontjában az Ausztriával, de főleg a Csehszlovákiával szembeni német agressziós tervek megvitatása állott. A tárgyalások eredményeként egyetértettek abban, hogy Csehszlovákiát fel kell darabolni. Ennek kapcsán megállapodás jött létre arra vonatkozóan is, hogy a német és a magyar vezérkar megbeszélésre ül össze egy közös katonai előkészítés tárgyában.

Ami Ausztria sorsát — anektálását — illeti, a német szomszédsággal kapcsolatos aggodalmak Darányiék részéről továbbra is fennálltak, de annak két okból nem adtak hangot. Az egyik: az aggályok szellőztetése elmérgesítette volna a két ország közötti kapcsolatot és teljesen kilátástalanná tette volna a Csehszlovákia feldarabolásában való részvételt, osztozkodást. Márpedig — éppen a folyó tárgyalások alapján — első alkalommal tűnt úgy, hogy elérhető közelségbe került a magyar uralkodó körök ez irányú külpolitikai célkitűzésének német segítséggel történő megvalósítása. A másik ok, hogy az annexió legcsekélyebb ellenzése is a hazai szélsőjobboldal fokozódó nyomását vonta volna maga után, s erőteljesen fokozta volna Hitler kétélyeit Darányi személye és kormányának politikája iránt, holott ezek a kétélyek éppen ebben az időszakban kezdtek először oszladozni Darányi miniszterelnöki székbe kerülése óta.

Darányi és Kánya azt az utat választották, hogy egyetértőleg tudomásul vették az Ausztriával kapcsolatos német terveket (elárulva ezzel Ausztria érdekeit és a korábban kötött magyar—osztrák együttműködési egyezményben foglaltakat), idehaza pedig — a tárgyalásokat követően — a kormányzat még tovább engedett a szélsőjobboldal nyomásának, Hitlert is engesztelni akarva ezzel Darányi személye iránt, s bizalmat kelteni benne a Darányi-kormány politikáját illetően.

Ebben összegezhető az 1937. novemberi berlini látogatás mérlege, melynek káros hatása az Anschlusst követően tovább hatványozódott, s egyben súlyos belpolitikai problémák kiindulópontjává vált. De nem is kell oly nagyon előre tekintenünk, hogy Darányi és Kánya 1937. őszi berlini látogatásának bel- és külpolitikai hatását közelebbről szemügyre vehessük és kitapinthassuk annak mindinkább a középpontba kerülő katonapolitikai következményeit. A katonapolitikai problémák fokozott előtérbe kerülése tovább erősítette a szélsőjobboldali tendenciák fokozódását, s azzal egyetemben a nyílt háborús készülődésre való áttérést, a fegyverkezés meggyorsítását.

A megvalósítás stádiuma felé közeledő hitleri agressziós tervek konkrét ismerete újra felszínre hozta a magyar uralkodó osztályok soraiban — szűkebb értelemben véve a kormánypárton (NEP) belül — az egyoldalú csatlakozást mérlegelők és a német orientáció feltétlen hívei közötti véleménykülönbséget, amely első alkalommal Gömbös miniszterelnöksége idején jelentkezett komolyabban.

A két irányzat közötti véleménykülönbség ez alkalommal az ország katonai potenciáljának állapotával, s Magyarországnak a náci Németország oldalán való aktív katonai beavatkozásával kapcsolatosan merült fel újra, számolva egy esetleges — és gyorsan bekövetkezhető — európai fegyveres konfliktussal. „A katonai potenciál megítélése, az ország felfegyverzése kérdésében alapvetően megegyezett a két irányzat véleménye abban, hogy az ország a trianoni békekötés katonai vonatkozású szankciói miatt és az ország korlátozott anyagi körülményeiből eredően nincs kellően, megfelelő módon felfegyverezve. Ezt mindkét fél igen

sajnálatosnak tartotta.”¹ Ezen egybehangzó ténymegállapításból, valamint Németország győzelmének esélyeit mérlegelve azonban, egy háborús konfliktus esetére, eltérő konzekvenciákat vontak le a két irányzat hívei. Ez szükségszerűen vonta maga után a NEP-en belüli és az uralkodó osztályok egészének két irányzata közötti külpolitikai véleménykülönbségek újbóli felvetődését és elmélyülését, amely egy-két hónap után a kormánypolitika viszonylagos stabilitásának megingásában és további jobbratolódásában is érzékelhető volt. A Darányi-kormány ugyanis 1938 elején további nagyfokú engedményeket tett az egyoldalú német orientáció feltétlen híveinek és a hozzájuk szorosan kapcsolódó katonatiszti — államhivatalnoki — középirtokos és keresztény újburozsoá rétegeknek.

A két orientáció hívei közül a németekkel nem feltétlenül szimpatizáló, a realitásokat inkább számba vevő, az egyoldalú csatlakozástól óvakodó csoport a magyar külpolitikai vonalvezetés és az ország felfegyverzésének kérdésében abból a feltevésből indult ki, hogy egy adott fegyveres konfliktusból Németország esetleg vesztesen kerülhet ki. Ezért, ha nem is kategórikusan, de lényegében elutasították a németekkel közös támadó katonai akció gondolatát és lényegesnek tartották, hogy Magyarország ne tegyen további lépéseket — legalábbis egyelőre — a Németországgal való szorosabb együttműködés irányában.² Azaz, ne kössék feltétlenül és egyértelműen az ország sorsát Németország jövőjéhez.

E csoport tagjai a fenti megfontolásokból kiindulva — s részben megközelítő realitással mérlegelve a rövid idő alatt végrehajtandó fegyverkezés költségkihatásait is — egy megszálló-típusú hadsereg szerényebb fegyverkezési igényeit tartották szükségesnek és gyorsan megvalósíthatónak. A hadseregfejlesztéssel kapcsolatos ilyen irányú elgondolásuk, állásfoglalásuk kialakításában az említettek mellett az is közrejátszott, hogy — mint esetleges lehetőséggel — számoltak azzal is, hogy a magyar ellenforradalmi kormányzat a nagyhatalmak (beleértve nemcsak a németeket és az olaszokat, hanem az angolszász hatalmakat és Franciaországot is) „békés” diplomáciai ráhatása eredményeként is hozzájuthat a Trianonnal elvesztett területek egy részéhez. Ha pedig a nyugati nagyhatalmak eltűrik a Csehszlovákia elleni német fasiszta katonai agressziót, amihez „be nem avatkozási” politikájuk addigi jelei is biztató alapul szolgáltak a magyar uralkodó körök ezen csoportja számára, akkor a „mesterséges államalakulat” felbomlása nyomán „a nétektől függetlenül”, „önállóan” léphetnek fel a korábban Magyarországhoz tartozott területek katonai megszállása — az érintett területeknek „az esetleges anarchiától való megóvása jogcímén.”³

Szemben az előző csoport által képviselt állásponttal, az egyoldalú német orientáció feltétlen hívei, akik fenntartás nélkül hittek Németország győzelmében, elsőrendű szükségességnek tartották az ország

1 C. A. Macartney: *October Fifteenth, a History of Modern Hungary*. I. Edinburgh, 1957. 210. o.

2 Uo. 210—211. o.

3 Uo. 211. o.

mindenáron való gyors felfegyverzését, egy támadó jellegű hadsereg mielőbbi megteremtését, különösen az adott körülmények között, amikor egy európai konfliktus kirobbanása közvetlen közelségbe került. „Mindenekelőtt a hadsereg tisztikara — ennek nagy többsége közismerten németbarát, szélsőjobboldali beállítottságú volt — türelmetlenkedett és szorgalmazta az ország gyors felfegyverzését, egy korszerű támadó hadsereg megteremtését, egy nagyszabású fegyverkezési program keretében”.⁴ Az általuk szorgalmazott hadseregnek nemcsak létszámában kellett volna lényegesen nagyobbak lennie az addighoz mérten, hanem mindenekelőtt korszerű támadó fegyverekkel kívánták azt felszerelni. Ezért elsősorban a légierő, a légelhárítás, a páncélos fegyvernem és a gépesített alakulatok, valamint a tüzérség gyors fejlesztését sürgették. Tehát minőségileg teljesen új hadsereget akartak, amelynek megteremtése gyakorlatilag kivihetetlen volt.

A tisztikar szűkebb, de legbefolyásosabb szélsőjobboldali vezető csoportja (ugyancsak az egyoldalú német orientáció feltétlen hívei), élén Rátz és Ruszkay tábornokkal,⁵ a szorosabb értelemben vett fegyverkezési és hadseregfejlesztési program keretein túlmenően — nyilvánvaló szélsőjobboldali politikai célzattal — belső, politikai-strukturális változásokat is követelt. Ilyen irányú törekvésüket azzal indokolták, hogy az ország és a hadsereg technikai felfegyverzése mellett, s azzal egyidejűleg, elengedhetetlen az ország egésze és a fegyveres erők morális állóképességének további növelése. Ennek szükségességét hangoztatva arra apelláltak, hogy a fegyverkezést zsidó és más németellenes erők tudatosan akadályozták, s hogy zsidó, demokratikus és szocialista ráhatások veszélyeztetik a hadsereg erkölcsi-politikai állapotát, sőt aláaknázzák a lakosság egészséges közhangulatát is.

A tisztikarnak ez a szélsőjobboldali csoportja, amely türelmetlenül szorgalmazta az ország azonnali, gyors felfegyverzését és a hadsereg korszerűsítését, Darányi miniszterelnök berlini látogatását követően — nyilvánvalóan annak hatására is —, fokozott mértékben aktivizálódott. Erre utal, hogy már 1937. december végén egy felsőbb szintű értekezlet összehívására került sor Rátz vezérkari főnök kezdeményezésére. Az előkészítő munkálatok már közvetlenül a berlini látogatást követően elkezdődtek. A tanácskozáson, amelyen Horthy kormányzón, Darányi miniszterelnökön, Röder honvédelmi miniszteren, Fabinyi pénzügyminiszteren és Rátz vezérkari főnökön kívül a tábornoki kar több vezető személyisége is részt vett, Rátz általános javaslatot (katonapolitikai programtervezetet) terjesztett elő a fegyverkezés és hadseregfejlesztés meggyorsításáról.⁶ Rátz előterjesztésében 1500 millió pengőt kért az azonnali felfegyverkezés megindítására.⁷ A javaslatot a jelenlevők több szempontból kifogásolták, Fabinyi pénzügyminiszter pedig — pénzügyi okokra hivatkozva — egyenesen ellenezte. Az értekezlet résztvevői

⁴ Uo.

⁵ Rátz — az akkori honvéd vezérkar főnöke — és Ruszkay tábornok már abban az időszakban úgy szerepeltek, mint a szélsőjobboldali katonai körök vezető személyiségei.

⁶ C. A. Macartney: i. m. 212. o.

⁷ Rátz tábornok eredetileg 1700 millió pengőt kért. Röder és Fabinyi azonban már eleve túlzottnak nyilvánították az összeget, így került az előterjesztésbe az 1500 millió.

végül is elvetették Rátz előterjesztését, mire Rátz tábornok vezérkari főnöki tisztéről való lemondását helyezte kilátásba. Csupán a kormányzó személyes kérésére és „megpróbálunk megoldást találni”⁸ sokat mondó megjegyzésére állt el lemondási szándékától.

A fegyverkezési program mielőbbi és nyílt meghirdetését, valamint a megvalósítását elősegítő belpolitikai strukturális változásokat nemcsak a szélsőjobboldali katonai csoportosulás szorgalmazta, hanem lényegét tekintve a tisztikar egésze, s a hozzájuk közel álló államhivatalnoki—középbirtokos és keresztény újburzsoá rétegek is. Ezek a törekvések voltaképpen e túlnyomórészt szélsőjobboldali beállítottságú társadalmi-politikai erők katonapolitikai és politikai programjaként értékelhetők. Ezt dokumentálja a Soós tábornok⁹ által összeállított és 1938. januárjában (tehát az említett magas szintű értekezlet eredménytelenségét követően két-három héttel) a kormányzó elé terjesztett memorandum is, amely a hadsereg tisztikarának a kialakult helyzettel kapcsolatos aggályait, s az általuk javaslatba hozott fegyverkezési és belpolitikai strukturális változások „szükségességét” hangsúlyozta és próbálta indokolni.

A memorandum — C. A. Macartney angol történész ismertetése szerint — hosszú panasszal kezdődött és szemrehányással illette a Darányi-kormányzatot hanyagsága miatt, a baloldali agitáció és zsidó befolyás megtűréseért. Ezt követően a háború kirobbanásának várható időpontját illetően arra a megállapításra jutott, hogy azzal 1941-ben lehet számolni. Ennek megfelelően a memorandum szerkesztői elengedhetetlennek tartották az ország azonnali és gyors felfegyverzését, „Ha csak Magyarország félre nem akar állni, megtagadva nemzeti céljainak valóraváltását”.¹⁰ A Soós tábornok által készített memorandum a továbbiakban a kisebb létszámú, de szilárd és jól felfegyverzett hadsereg előnyeivel foglalkozott, majd részletesen rátért a tisztikar által óhajtott és szükségesnek tartott új politikai program kialakításának kérdéseire.

A Soós tábornok által előterjesztett új politikai program szükségességére vonatkozó érvelést és a program főbb pontjait C. A. Macartney — a memorandum alapján — a következőkben ismerteti: „Érvel, hogy a nemzet belső életének talpraállítása csak egy korlátlan hatalommal rendelkező kormány segítségével vihető keresztül. Magyarország szomszédai folyamatosan ilyen rendszerre tértek át . . . A memorandum ennél fogva a tisztikar nevében kéri a kormányzót, indítson el egy új, határozott, meg nem alkuvó programot nemzeti, keresztény és népies irányvonalon — programot, mely nemcsak szavakból áll, de cselekedetekből is, melynek fő vonalai a következők legyenek:

1. A zsidó befolyás csökkentése a gazdasági életben, főleg a keresztény gazdasági tevékenység erősebb alátámasztásával.
2. Törvényes rendszabályok által kizárni a zsidó befolyást a sajtóból, színházból, moziból és általában a kulturális életből, a keresztény tevékenység rendszeres támogatásával ezekben az érdekkörökben.

⁸ C. A. Macartney: i. m. 212. o.

⁹ A Horthyhoz memorandummal forduló Soós tábornok 1919-ben a szegedi ellenforradalmi kormány hadügyminisztere volt.

¹⁰ C. A. Macartney: i. m. 213. o.

3. A nagy cégek progresszív adóztatása, és rendszabályok alapján történő szorosabb ellenőrzésük az adó nem fizetés ellen.
4. A jogtalan mammut-fizetések megszüntetése.
5. Sokkal energikusabb rendszabályok az álláshalmazs ellen.
6. A legerélyesebben hadakozni az atyafiság támogatása ellen; rendszabályok az egyetemen, biztosítani legtehetségesebb hallgatók számára azokat az állásokat, amelyekre legjobban alkalmasak.
7. Azon személyeket, akik pazarolták és rosszul kezelték a nemzeti vagyont, közmegvetésnek kitenni.
8. Könyörtelen üldözése minden baloldali agitációnak, de egyúttal a lehetséges legteljesebb szociális gondoskodás a szegényebb osztályokról, az igazságosabb földosztást is beleértve.
9. Végül, ha az új választási törvény keresztül ment, nagyobb szabadság a jobboldalnak, hogy szervezkedhessen.”¹¹

A memorandum előterjesztésének puszta ténye, s még inkább az abban foglalt szélsőjobboldali (a szociális demagógia eszközeivel is bőven operáló) programpontok félreérthetetlenül bizonyították, hogy 1937—1938 fordulóján Magyarországon mind számottevőbb szerepet vindikáltak maguknak azok a kormánypárton belüli és kívüli szélsőjobboldali beállítottságú társadalmi-politikai erők, amelyeknek egyik fő erősségét éppen a hadsereg tisztikarának többsége alkotta. Ami pedig követeléseik megvalósításának módszerét illeti, leplezetlenül a nyílt diktatúra bevezetése mellett törtek lándzsát, mondván: „Alkotmányos metódusok nem használhatók, mert nincs olyan politikus az országban, aki megfelelő tekintéllyel rendelkezne”.¹² Ez a kitétel voltaképpen utalás arra, hogy a memorandum szerzői elgondolásaikat a fennálló hatalmi struktúrára építve, annak — többé-kevésbé — totalizált változata formájában és keretei között kívánják megvalósítani, a kormánnyal egyetértésben és támogatásával. Tehát elvetve minden még fellelhető alkotmányos formulát, Horthy fasiszta diktatúrájának további erősítése és jobbratolása mellett foglalnak állást.

Ez a belpolitikai program, s a hadsereg tisztikara és a hozzájuk szorosan kapcsolódó erők által annak sürgős megvalósítására felsorakoztatott érvek azt bizonyították, hogy ezek az erők már nemcsak számottevő, de ugyanakkor többé-kevésbé jól szervezett és egységes politikai karakterrel rendelkező belpolitikai tényezőt, olyan belpolitikai potenciált képeztek, amely programjánál, politikai célkitűzéseinél és kormányzási elveinél fogva közel állt a dinamikusan fejlődő nyilas mozgalomhoz, valamint a hitleri fasizmushoz. Ez pedig egyáltalán nem volt lebecsülendő körülmény egy esetlegesen élesebb formában kibontakozó belpolitikai harc alakulása szempontjából.

¹¹ Uo.
¹² Uo.

Következésképpen, a kormányzatnak feltétlenül számolnia kellett ezekkel a szélsőjobboldali erőkkal, legyenek azok a NEP-en belül vagy kívüli politikai csoportosulások. Hogy ez a „számbavétel” a kormányzat részéről megtörtént, sőt — az adott belpolitikai erőviszonyokat figyelembe véve — túlzott mértékben is, azt Horthynak, de még inkább Darányi miniszterelnöknek a memorandumra, illetve a benne foglaltakra történt reagálása is világosan bizonyította. Ebben a túlzott „számbavételben” az egész ellenforradalmi rezsim vezető garnitúrájának jobboldali, fasiszta beállítottsága, a nyílt diktatórikus törekvésekkel szembeni következetlensége, vagy éppenséggel az uralkodó körök felső rétegének és a kormány egyes tagjainak — személy szerint Darányinak — a szélsőjobboldali irányzatokkal szemben mindinkább megnyilvánuló bizonyos fokú szimpátiája is jelentősen közrejátszott.

Az említett megállapítások mellett szól az is, hogy a kormányzó, meghallgatva a Soós tábornok által eléje terjesztett memorandumot, nem nyilatkozott elutasítóan a program lényegét illetően, de az esetleges megvalósítással járó felelősséget igyekezett elhárítani magáról. Elsősorban a nyílt diktatúra alkalmazásának terve — s azzal összefüggésben saját személye — miatt voltak aggályai Horthynak, túl kockázatosnak minősítve az elképzelést. Hasonlóképpen veszélyesnek ítélte meg — legalábbis az adott helyzetben — a szélsőjobboldalnak, de főleg a nyilas mozgalomnak adandó nagyobb szervezkedési szabadságot. A nyilasokkal és személy szerint Szálasival való esetleges együttműködést — erről Soós tábornok ugyancsak említést tett Horthynak a memorandum ismertetése közben — a kormányzó határozottan elutasította, feltételezhetően ugyancsak a fenti megfontolásokból, s nem kis mértékben presztizs-okokból eredően. Horthy aggályai és fenntartásai ellenére javasolta Soós tábornoknak, keresse fel Darányi miniszterelnököt és ismertesse vele is a memorandumot, ami hamarosan meg is történt.

Ha egybevetjük és értékeljük Rátz vezérkari főnök (1937. december végén a már említett felsőbb szintű értekezleten vitára bocsátott) katonapolitikai koncepcióját Soós tábornoknak (1938 januárjában) a kormányzóhoz felterjesztett memorandumával, megállapíthatjuk, hogy a kettő között a lényegét és a célt illetően teljes az azonosság. A két javaslat azonos alapon nyugvó és azonos indítékokból táplálkozó koncepciót tartalmazott. Az eltérés csupán abban jelentkezett, hogy míg Rátz tábornok, mint vezérkari főnök, előterjesztésében elsősorban a felfegyverkezés és a hadseregfejlesztés szükségességét hangsúlyozta és helyezte előtérbe, s annak alátámasztására sürgette és körvonalazta az általuk szükségesnek tartott belpolitikai strukturális változások lényegét és irányát, addig Soós tábornok memorandumja, amelyben többek között Rátz tábornok véleménye is benne foglaltatott, a belpolitikai változások lényegére és szükségességére helyezte a fő súlyt, konkrét és világos szélsőjobboldali belpolitikai programot terjesztve a kormányzó elé.

A két előterjesztési javaslat közötti szerves kapcsolat hitelt érdemlően bizonyítja, hogy tulajdonképpen azonos társadalmi-politikai erőforrásokból eredő és táplálkozó, egységes szélsőjobboldali katonapolitikai és bel-

politikai koncepció érvényrejuttatásáért folyó küzdelemről volt szó. Ennek sikere érdekében — egymástól látszólag elhatároltan, de valójában szoros egységben — egyidejűleg kettős offenzíva indult meg a szélsőjobboldali katonai és politikai erők részéről az „alkotmányos” fasiszta körök, illetve az azok hatalmát megtestesítő Darányi-kormányzat ellen, amelynek előkészítésében jelentős szerepet játszott Rátz és Soós tábornok is. Ezt a megállapítást támasztja alá az a tény is, hogy a Soós tábornok által előterjesztett memorandummal csaknem egyidejűleg, Rátz vezérkari főnök újabb előterjesztésében sürgette — most már közvetlenül Darányi miniszterelnöknél — az ország felfegyverzését és a hadsereg fejlesztését.¹³

Rátz ezen újabb katonapolitikai programja pénzügyi nehézségekre való hivatkozással Imrédy Bélának, a Magyar Nemzeti Bank (továbbiakban: MNB) akkori elnökének közreműködésével készült és pénzügyi vonatkozásban is koordinálták. A programtervezetet lényegében kedvezően fogadták, és már 1938 februárjától — az egyezség létrejöttétől — a hivatalos kormánypolitika egyik alappillérvé vált. Ez a tény önmagában véve is a szélsőjobboldali társadalmi-politikai, katonai erők kormányzatot ostromló offenzívájának első sikereként értékelhető annyiban, amennyiben a memorandum követeléseinek nagy része a későbbi „győri program” egy részét képezte. Az említett követelések nagy részének beépítése a hivatalos kormányprogramba megnyitotta a lehetőséget ezen a szélsőjobboldali társadalmi-politikai, katonatiszti erők számára új pozíciók elnyerésére és a fegyverkezési programból fakadó nagyobb haszonszerzésben való részesedésre.

E siker elérésében — több más tényező mellett — számottevő szerepet játszott Imrédy Béla is, aki alapjában véve magáévá tette, igaz, nem lényegtelen módosításokkal, a Rátz és Soós tábornok által beterjesztett koncepció elfogadhatónak talált magvát. Ugyanakkor Imrédy, mint nemzetközileg is elismert pénzügyi szakteknitély és az MNB elnöke, magára vállalta a katonapolitikai program pénzügyi finanszírozásának megtervezését és gyakorlati kivitelezését.¹⁴

Imrédynek, Rátz és Soós szélsőjobboldali katonapolitikai és belpolitikai „reformprogramjával” kapcsolatosan, főleg a nyílt diktatúras kormányzási forma és a nyilasoknál a kormányzásban való esetleges aktív bevonása kérdésében voltak fenntartásai. (Mint kitűnik, Imrédy fenntartásai Horthy kormányzó már ismertetett állásfoglalásával voltak egybehangzók.) Ezért a közte és Rátz vezérkari főnök között 1938. január közepe táján lefolytatott megbeszéléseknek a középpontjában ezeknek a — nem lényegtelen — politikai felfogásbeli különbségeknek a kiküszöbölése, illetve áthidalása állott. Ezekben a kérdésekben Rátz — mint a szélsőjobboldali katonai csoport, s az ugyancsak nagyrészt szélsőjobb-

¹³ Uo. 213—214. o.

¹⁴ Rátz vezérkari főnök ugyanis — a december végi magas szintű plénumon elszenvedett kudarca után — mások tanácsára, kapcsolatot keresett Imrédyvel, akit előzőleg nem ismert közelebbről, hogy mint neves pénzügyi szakembertől tanácsot kérjen, illetve megnyerje őt katonapolitikai programja gazdasági-pénzügyi alapjának kidolgozására és rajta keresztül biztosítsa a felfegyverzés finansziális bázisát. Rátz vezérkari főnök e próbálkozása teljes sikerrel járt.

oldali elveket valló dzsentri-katonatiszti — államhivatalnoki — újburszó rétegek képviselője — visszavonulásra kényszerült annak érdekében, hogy katonapolitikai programjuk — bár bizonyos mérvű csökkenésekkel —, belpolitikai reformprogramjuk viszont lényeges változtatásokkal alapul szolgálhasson az uralkodó osztályok „alkotmányos” fasiszta elemeivel, illetve a kormányzattal való egyezkedésre.

Így a Rátz—Imrédy megbeszélések lényegében kompromisszummal zárultak, melynek lényege a következőkben összegezhető: „Az erősen szélsőjobboldali tervezet nyílt diktatúras élének letompítása után — kiiktatva abból a korlátlan hatalmon alapuló kormányzási formára és a nyilasoknak a hatalomba való bevonására irányuló kitételeket — Imrédy vállalta a program támogatását és a kormányelnök elé történő terjesztését.”¹⁵ Ilyen előzmények után került sor — 1938. január végén — február elején — a módosított tervezetnek Darányi miniszterelnöknél történő előterjesztésére, amelyet ekkor már Rátz tábornok és Imrédy Béla közösen képviseltek.

Az 1938. február elején lezajlott Darányi—Rátz—Imrédy találkozó megbeszélései teljes eredménnyel zárultak. Ennek értelmében, a parlament előtt fekvő választójogi törvényjavaslat elfogadását követően, Darányi miniszterelnök két fontos törvényjavaslatot terjeszt a törvényhozás elé: az egyiket az ország széles körű felfegyverzésére, a másikat pedig a zsidók szerepének korlátozására a nemzeti élet egyes területein. A megbeszélések alkalmával rögzítették azt is, hogy mindkét törvénytervezet részletes kidolgozásánál — ennek irányítását Imrédy vállalta magára — szem előtt kell tartani az ország korlátozott pénzügyi lehetőségeit, valamint az adott problémákkal, s általában a belső és külső helyzettel kapcsolatosan kialakult nemzeti közvéleményt. Továbbá, hogy a két törvénytervezet parlamenti előterjesztése és elfogadtatása, továbbá gyakorlati kivitelezése érdekében kormányrekonstrukciót kell végrehajtani. A kormányátalakítás során Imrédy, mint tárca nélküli közgazdasági miniszter lép majd be az új kabinetbe — továbbra is megtartva az MNB elnöki tisztét —, és kézbe veszi a „gazdasági rekonstrukciót”, valamint a hadseregfejlesztés, a fegyverkezés finanszírozásának irányítását.¹⁶

Tisztázták végül a szélsőjobboldali nyilas mozgalommal és vezetőivel szemben követendő politikát, valamint a kormányzási metódus kérdését is. Az erre vonatkozóan kialakított álláspont lényegében az addig alkalmazott kormánypolitika további fenntartását jelentette, ellentétben az egyezmény nagyobbik részével, amely — mint a fentiekből is kitűnik — döntően a Rátz—Imrédy-féle előterjesztés elvein, illetve a Soós tábornok által szerkesztett memorandum programpontjain nyugodott.

A Szálasival, illetve a nyilas mozgalommal szemben követendő politika kérdésében abból a tényből indultak ki, hogy Szálasival szemben, akinek népszerűsége a hadsereg tisztikara nagy részében és bizonyos

¹⁵ C. A. Macartney: i. m. 214 o.
¹⁶ Uo. 214—215. o.

szélsőjobboldali körökben egyre inkább növekszik, óvatos, sőt megnyerő taktikát kell folytatni. Annál is inkább, mert egyre számottevőbbek azok a NEP-en belüli és kívüli szélsőjobboldali erők is, amelyek, bár nem Szálasi hívei, s nem is tartoznak a nyílas mozgalomhoz, de úgy ítélik meg a Szálasi vezette mozgalom híveit, sőt magát Szálasi is, hogy jóhiszemű, de „gyakorlatlan hazafiak”, akiket kellő hozzáértéssel és tapintattal — különösen a tervbe vett új katonapolitikai és belpolitikai intézkedésekkel — meg lehet nyerni a hivatalos kormányzat számára, „... ahol lelkesedésükkel hasznos közreműködői lesznek a közös ügynek és ellenőrzés alatt lévén, nem lesznek veszélyesek.”¹⁷

A hadseregfejlesztési, de főleg a belpolitikai „reformprogram” kormány szintre emelése szerves részét, s egyben fontos állomását képezte annak az erős jobbrtolódási és nyílt fasizálódási folyamatnak, amely a belső indítékokon és erőeltolódásokon túl, szoros összefüggésben állott a totális fasizmus erői dinamikusnak látszó nemzetközi előretörésével. A Rátz—Soós-féle memorandum „sorsának eldőlté” az „alkotmányos” fasiszta és a szélsőjobboldali nyílt fasiszta erők közötti pozícióharc egyik periódusának lezárulását és egyértelműen a szélsőjobboldal jelentős előretörését, megerősödését jelentette. A két erőtegyező között folyó küzdelem azonban 1938 kora tavaszán korántsem zárult le, illetve dőlt el. A soron következő periódusokban a küzdelem a szélsőjobboldali, nyílt fasiszta erők visszaszorítására — a szó szoros értelmében váltakozó sikerrel — tovább folyt, s végeredményben csak 1944 márciusában, méginkább októberében dőlt el a totális fasizmus javára.

A Darányi és Imrédy, illetve Rátz vezérkari főnök között 1938 februárjában lefolyt megbeszéléseket és egyezséget követően — az ügy „sürgősségére” való tekintettel — nyomban megkezdődtek a hadseregfejlesztéssel és a belpolitikai „reformprogrammal” kapcsolatos előkészítő munkálatok. Ezzel egyidejűleg a kormány sajtó is megkezdte a közvélemény „előkészítését” a tervezett intézkedések „kedvező” fogadtatására.¹⁸ Röviddel ezt követően pedig a program nyilvános deklarálására is sor került Győrött, s ennek alapján kapta az 1938. március 5-én Darányi miniszterelnök által meghirdetett hadseregfejlesztési és belpolitikai „reformprogram” az ún. „győri program” elnevezést.

A program „A honvédelem és a közgazdaság fejlesztéséről, egyes népjóléti beruházásokról, ezek költségeinek fedezéséről” címmel került 1938 májusában előterjesztésre és elfogadásra a képviselőházban.¹⁹ A honvédelem és a közgazdaság fejlesztésére, valamint egyes „népjóléti” beruházásokra — az állami költségvetésekben megállapított összegeken felül — mintegy egymilliárd pengő felhasználását írta elő,²⁰ tehát közel egyharmadával csökkentve a Rátzék által tervezett, illetve szükségesnek

17 C. A. Macartney: i. m. 215. o.

18 Függetlenség, 1938. február 20—28-i számai.

19 A törvényjavaslat XX/1938. tc. megjelöléssel emelkedett törvényerőre, s az Országos Törvénytár 1938. évi június 3-án kiadott 8. számában jelent meg. (Magyar Törvénytár, 1938. évi törvénycikkek, 250—264. o.)

20 Uo. 250—251. o.

tartott beruházási összeg volumenét. (1,5 milliárd helyett 1,005 milliárd pengő.)

A több mint egymilliárdos beruházási összegből kerekén 600 millió pengő közvetlenül hadseregfejlesztési, fegyverkezési célokat szolgált, mely felett a honvédelmi tárca diszponált. A fennmaradó 405 millió pengő a következők szerint oszlott meg: belügy 20, pénzügy 77, iparügy 10, kereskedelem és közlekedésügy 210, földművelésügy 75, vallás- és közoktatásügy 13 millió pengő.²¹ Közvetett formában azonban ezek az összegek is a hadseregfejlesztés céljait szolgálták, illetve a nagyarányú fegyverkezésnek a gazdaságfejlesztésre gyakorolt negatív hatását voltak hivatva némileg ellensúlyozni.

A győri programban előírt beruházásokat az eredeti terv szerint 1938—1943-ig — az esedékes évi költségvetési tervekkel párhuzamosan — öt év alatt kellett végrehajtani a minisztertanács által meghatározott arányokban. Ennek megfelelően az egyes tervévre eső beruházási összegek az alábbiak szerint alakultak: 1938—39-ben 230 280 000; 1939—40-ben 254 580 000; 1940—41-ben 248 645 000; 1941—42-ben 162 275 000; 1942—43-ban 109 220 000 pengő.²² A programban meghatározott beruházási összeg pénzügyi fedezetének biztosítására a XX/1938. tc. minden 50 000 pengőt meghaladó alaptőke után — a tőke összegétől függően 5⁰/₀-tól—14⁰/₀-ig progresszíven emelkedő — egyszeri beruházási hozzájárulás fizetésére kötelezte a tőketulajdonosokat (magánszemélyek, vállalatok stb.), amely az összberuházási összegnek több mint 60⁰/₀-át fedezte. A fennmaradó közel 40⁰/₀ beruházási összeg fedezése céljából pedig állami beruházási kölcsönkötvények kibocsátását írta elő a törvény, négyszázmillió pengő értékben.²³

1938. március 13-án, alig egy hét elteltével, Darányi miniszterelnök győri beszédének elhangzását, a fegyverkezési program meghirdetését követően, sor került Ausztria német megszállására. Ezzel az 1937. novemberi magyar—német tárgyalásokon megvitatásra került és tervbe vett osztrák- és csehszlovákellenes agresszió egyik része tényé vált. Elérkezett tehát a rég várt „nagy pillanat”, „Európa megmozdult”: mozgásba jött a fasiszta német hadigépezet, amelytől oly sokat reméltek a magyar kormánykörök.

Ausztria bekebelezése és a fasiszta Németország közvetlen szomszéd-sága azonban a „kedvező kilátások” mellett számos nemkívánatos kihatással járó tényezőt is tartalmazott a magyar uralkodó osztályok számára. Főleg a Németországhoz történő egyoldalú csatlakozástól óvakodó csoport tagjai körében merült fel olyan aggodalom, hogy Hitler esetleg egyes nyugat-magyarországi területekre is jogot formál a későbbiek során. Sokkal negatívabb és aggasztóbb volt azonban az uralkodó osztályok egésze szempontjából a lakosság hangulatának gyors romlása. Az Anschlusst követő napokban, hetekben az ország közhangulatát az általános zűrzavar, s a legnagyobb ellentmondásosság jellemezte.

²¹ OL. MT iratok, 93. cs., 36. pont.

²² Uo.

²³ Magyar Törvénytár, 1938. évi törvénycikkek, 250—264. o.

A belső nyugtalanság szünni nem akarása, a kedvezőtlen, sőt mind veszélyesebbé váló közhangulat és egyéb belső körülmények készítették az uralkodó osztályok legfelsőbb köreit 1938. április első napjaiban arra, hogy a kormányzót szólaltassák meg — Horthy személyes tekintélyében bízva — a felcsigázott kedélyek lecsillapítására és megnyugtatótatására. „Ausztriának Németországgal történt egyesülése — mondotta Horthy rádióbeszédében, álszent módon — nem jelent mást, csak azt, hogy régi jó barátunk, akit a békeszerződések lehetetlen helyzetbe sodortak, egyesült egy másik régi jó barátunkkal és hűségesebb fegyvertársunkkal... Ennyi az egész; egyéb a mi szempontunkból nem történt.”²⁴

A kormányzónak e „közvéleményt nyugtató” szavainál sokkal őszintébb, sőt minden kockázattal számoló és egyértelmű megnyilatkozás volt Kozma Miklósnak, a Magyar Távirati Iroda elnök-igazgatójának az Anschlusst követő napon tett kijelentése, amikor az MTI vezető munkatársai előtt tartott beszédében teljes nyíltsággal szólt (igaz, hogy zártkörű plénum és nem a nagy nyilvánosság előtt) az uralkodó osztályok túlnyomó többségének az eseményekre történt — nyílt vagy burkolt — őszinte reagálásáról. „Ami az új szomszédság kérdését illeti, ... örvedetesnek tartom — jelentette ki Kozma —, hogy Európa új elrendezésének folyamata megindul és ez megindult, mert hiszen az események az Anschlusst pontján nem fognak megállni. Így, vagy úgy, békésen vagy békésebben, háborúsabban vagy háborúval, de folytatódni fog az európai folyamat... Magyarországnak tehát... örülnie kell annak, hogy valami történt. És örülnie kell mindannak is, ami a jövőben történni fog. Mert kell, hogy további események következzenek.”²⁵

1938. április 17-én Bethlen István volt miniszterelnök — az ellenforradalmi rendszer prominens képviselője — vezércikkben fejti ki álláspontját a Pesti Napló hasábjain az Anschluss hazai közhangulatával, a bekövetkezett tények megítélésével és a várható külpolitikai fejleményekkel kapcsolatban. A vezércikk, ismerve Bethlen közismert hazai és külföldi tekintélyét, az itthoni közhangulat megnyugtatótásán túl, legalább olyan mértékben volt hivatva szolgálni a külföldi — mindenképp Berlin és Róma — informálását a magyar uralkodó osztályoknak az eseménnyel kapcsolatos (bár nem hivatalos, de annál többet mondó) állásfoglalásáról és jövő reményeiről.

„Hivatalos külpolitikai vezetésünk gondosan és előrelátóan került minden olyan lépést — írja Bethlen —, amely kezünket megkötötte vagy bennünket Németországgal szembeállított volna. Épp ezért merem állítani, hogyha ma Németországban nem totális pártrendszer lenne, vagy ha Németország valamely demokratikus forma uralma alatt hajtotta volna végre az Anschlusst, akkor azoknak a magyar tényezőknak nagy része, akik ma rémülten keresnek Németország miatt segítséget, kevesebb nyugtalansággal követné a szomszédban lejátszódó eseményeket, és a most tapasztalt izgalom jó része egyáltalán nem jelentkezett volna.

²⁴ Horthy Miklós titkos iratai. Budapest, 1962. 176. o., 35. sz. irat.

²⁵ OL. Kozma iratok, 39. csomó.

A legutolsó hetekben bekövetkezett változásokat vizsgálva, meg kell mondanom, hogy 1921 óta nem volt nemzetközi esemény, melynek nemzeti jövőnk szempontjából oly nagy külpolitikai jelentősége lett volna, mint Ausztria Németországhoz történt csatlakozásának. Ez az esemény történelmünk négyszáz éves szakaszára tett pontot, kizárva az osztrák—magyar közösség feltámadásának minden lehetőségét. Ausztria bizonytalan helyzete számunkra is a legnagyobb veszély csiráit tartalmazta... Kétségtelen, hogy rohamléptekkel közledik az az idő, melyben a Dunamedence nagy megoldatlan kérdései napirendre kerülnek. Az újjárendezésnél a Róma—Berlin tengelynek lesz döntő szava és súlya, ami számunkra csak előnyös lehet...”²⁶

Bethlennek a területi revízióra vonatkozó jóslatához nem volt szüksége látnoki szemekre. A magyar kormánykörök és uralkodó osztályok világosan látták és teljes bizonyossággal tudták, hogy Ausztria után Csehszlovákia a német agresszió legközelebbi célpontja. Erről kellő tájékozottsággal rendelkeztek az 1937 novemberi, Hitlerrel folytatott megbeszélések alapján.

A magyar uralkodó osztályok közvetlen érdekeltsége a Csehszlovákia ellen tervezett német agresszióban, illetve az abban való aktív közreműködés gondolata azt eredményezte, hogy a hivatalos kormányzat már közvetlenül az Anschlusst követően, de főleg a nyár derekától, a külpolitikai fejlemények e kritikus pontjára összpontosította figyelmét és tevékenységét. Imrédy Béla miniszterelnök, aki a szélsőjobboldali erőkkel történt lepaktálása miatt megbuktatott Darányi helyett 1938. május 13-án került a kormányelnöki székbe, mind nagyobb figyelmet fordított az ország külpolitikai helyzetének és kapcsolatainak tisztázására, különös tekintettel a csehszlovák válság fokozott elmélyülésére, s azzal összefüggésben a területi revíziós követelések valóra váltásának gyors előkészítésére. Ezekkel a kérdésekkel állott szoros összefüggésben Imrédy Béla miniszterelnök és Kánya Kálmán külügyminiszter római útja 1938. július második felében, majd alig egy hónappal később Horthy kormányzó, valamint Imrédy és Kánya kieli látogatása.

A magyar kormánydelegáció olaszországi látogatására 1938. július 18—20. közötti időpontban került sor. A Mussolinivel és Ciano olasz külügyminiszterrel folytatott eszmecsere középpontjában alapvetően annak tisztázása állott, milyen álláspontra helyezkedik Olaszország a Csehszlovákiával szemben támasztott magyar területi igényekkel kapcsolatban. Egyszersmind igyekeztek megszerezni az olasz kormány garanciáját arra az esetre, ha a Csehszlovákia elleni magyar katonai agresszió román és jugoszláv katonai beavatkozást váltana ki.²⁷

E probléma sürgős és mielőbbi megnyugtató tisztázását az említett két szomszédos ország Csehszlovákiához fűződő ismert szövetségesi kötelezettségei tették indokolttá. A magyar kormánykörök ezt semmi-

²⁶ Ránki—Pamlényi—Tilkovszky—Juhász: A Wilhelmstrasse és Magyarország, Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933—1944., Budapest, 1963., 266. o., 120. sz. irat.

²⁷ *Ádám Magda*: Magyarország és a kisantant a harmincas években. Budapest, 1968. 247—252. o.; *Ádám—Juhász—Kerekes*: 1. m. 97—98. o.

Ilyen körülmények között nem hagyhatták számításon kívül, hacsak nem akartak, egy általuk kiprovokált csehszlovák—magyar fegyveres konfliktus kirobbantásával egyidejűleg, egy számukra teljesen kilátástalan jugoszláv—magyar és román—magyar fegyveres összecsapásba is belekeveredni. Egy ilyen kritikus szituáció elkerülésének „egyetlen” lehetséges módját a magyar kormánykörök egyedül abban látták, ha Olaszország fasiszta vezetői, akik mindig szolidárisak voltak a magyar uralgó oszttályok irredenta törekvéseivel, külön egyezményben biztosított katonai garanciát nyújtanak Magyarországnak egy esetleges jugoszláv támadás megakadályozására.

Imrédy miniszterelnök és Kánya külügyminiszter a megbeszélések során olyan értelmű javaslatot tett az olasz kormánynak, hogy Olaszország titkos egyezményben vállaljon kötelezettséget Magyarország katonai megsegítésére egy esetleges jugoszláv támadás esetén.²⁸ E kérdésben azonban Mussolini, s még kevésbé Ciano — aki kifejezetten ellenezte egy ilyen értelmű titkos egyezmény megkötését —, nem bizonyult „megértően” nagyvonalú tárgyaló partnernek, jóllehet mind Imrédy, mind Kánya határozott ígéretet is tett az olasz kormánynak arra vonatkozóan, hogy egy csehszlovákellenes fegyveres konfliktusban semmiképpen sem vállalnak magukra kezdeményező szerepet, s csakis a németeket követően — de akkor halaszthatatlanul — lépnek akcióba.²⁹

Az olasz fasiszta vezetők azonban — bár teljes szolidaritásukról biztosították a magyar kormányt a tervezett csehszlovákellenes agresszió kérdésében — Imrédy és Kánya minden fogadkozása ellenére csak olyan szóbeli ígéretig voltak hajlandók elmenni, hogy Olaszország nem hagyja cserben Magyarországot — a nem Magyarország által provokált bármelyik kisantant-beli állam támadása esetén sem. Különben is, egy ilyen helyzet bekövetkezését az olasz vezetők teljesen abszurdnak tartották, éppen Stojadinović jugoszláv külügyminiszternek Ciano olasz külügyminiszterrel folytatott eszmecsereje alapján, amikor is a jugoszláv külügyminiszter — az ellenoldalról nem provokált esetben — kormánya teljes érdektelenségét nyilvánította egy esetleges német—csehszlovák, illetve magyar—csehszlovák fegyveres konfliktus kirobbanása esetére.³⁰ „Amire az olaszok vállalkoztak, csupán az volt, hogy ígéretet tettek a magyaroknak arra vonatkozóan, hogy mind Belgrádban, mind pedig Bukarestben igyekeznek befolyásukat felhasználni arra, hogy egy adott csehszlovák—magyar fegyveres konfliktus esetén a két ország semleges maradjon.”³¹

Imrédy és Kánya római küldetése, bár alapvető külpolitikai célját tekintve lényegében fiaszkóval végződött, kétségkívül szerepet játszott abban, hogy az Imrédy-kormány az elkövetkezendő két-három hónapban nagyobb biztonságérzettel és intenzitással tevékenykedett agresszív külpolitikai tervei valórváltásán. A kormánynak ez a fokozott külpoli-

28 C. A. Macartney: i. m. 233. o.

29 Uo. 234. o.

30 Uo. 233—234. o.

31 Uo. 234. o.

tikai intenzitása azonban, július végétől—augusztus elejétől, alapvetően mégsem az olaszországi úttal állott a legszorosabb összefüggésben, hanem mindenekelőtt a csehszlovák krízis további kiéleződésével. Nem utolsósorban pedig annak a nyugati nagyhatalmak részéről tapasztalt és kezdeményezett diplomáciai tevékenységnek a megélénkülésével, amelynek egyre nyilvánvalóbb célja az ún. „be nem avatkozási politika” ürügyén — Csehszlovákia feláldozása volt —, hogy a hódításra éhes hitleri Németországot és hadigépezetét kelet felé terelje.

Az Imrédy-kormány és a revízióra törekvő magyar uralkodó osztályok külpolitikájában, agresszív terveik előkészítésében — a nyugati nagyhatalmak „be nem avatkozási” politikája mind nyilvánvalóbb céljának hatására — fokozatosan csökkentek azok a bizonytalansági tényezők, amelyek korábban, különösen a csehszlovák válság első fázisában, még erősen befolyásolták és fékeztek a magyar külpolitika agresszív jellegének erőteljesebb kibontakozását. E bizonytalansági tényezők legfőbb indítéka a nyugati nagyhatalmaknak és a kisantant államoknak Csehszlovákia oldalán történő esetleges katonai beavatkozásától való félelem volt. Bár ez a félelemérzet a nyár derekától csökkenőben volt, teljesen soha nem küszöbölődött ki a csehszlovák krízis időszakában, s időnként kisebb-nagyobb „rövidzárlatot” idézett elő az Imrédy-kormány külpolitikájában, mint pl. a kielii német—magyar tárgyalások alkalmával is. E külpolitikai „rövidzárlatok” időnkénti bekövetkezésében a Nyugattól, de főleg a kisantant beavatkozásától való félelmen túl — jóllehet csak járulékos bizonytalansági tényezőként — Magyarország katonai felkészületlensége is közrejátszott.

1938 nyarán és kora őszén —a nemzetközi politika homlokterében álló csehszlovák krízis időszakában — a magyar uralkodó osztályok területi revíziós igényeinek sikeres megvalósítása szempontjából a római látogatásnál lényegesen nagyobb súllyal esett latba a kormányzó, Imrédy miniszterelnök és Kánya külügyminiszter, továbbá Rátz honvédelmi miniszter egyhetes németországi látogatása. Ez alkalommal a csehszlovák probléma „megoldásában” legközvetlenebbül érdekelt német és magyar állami vezetők folytattak beható eszmecserét egymással.

A németországi látogatást (a kielii tárgyalásokat) említve, előzetesen feltétlenül célszerű és szükséges szólnunk a magyar kormányzat egy másik lépéséről is, amely szintén szoros összefüggésben állott a Csehszlovákia ellen tervezett esetleges katonai agresszióval. Nevezetesen az Imrédy-kormánynak a kisantant, pontosabban Jugoszlávia és részben Románia felé tett diplomáciai lépéséről, a bledi konferencián (1938. augusztus 21—23.) kötött egyezményről.

A magyar uralkodó osztályok, a csehszlovák—magyar konfliktus bekövetkezésével számolva, mindenképpen el akarták kerülni egy jugoszláv—román fegyveres beavatkozás, egy Magyarország elleni támadás veszélyét és lehetőségét. Ezért mindenképpen garanciát igyekeztek szerezni e veszély elhárítására. 1937—38 telén még nagy reményeket fűztek ahhoz, hogy azt német—olasz közreműködéssel és jótállással sikerül elérniük, illetve meg tudnak egyezni Jugoszláviával, amelynek

akkori kormányzata erős közeledést mutatott a két fasiszta nagyhatalom felé. Hitler és Mussolini — még 1937 végén — ígéretet is tettek a közbenjárásra. „Így tehát a magyar közeledés útja Belgrádhöz Berlinen és Rómán keresztül vezetett.”³²

A meg nem támadási garancia német—olasz segítséggel történő megszerzésének vérmes reménye azonban már 1938 tavaszán szertefoszlott. Különösen egyértelművé vált ez az 1938 júliusi olaszországi tárgyalások során, amikor Imrédynek és Darányinak a pusztán szóbeli ígéreten kívül semmit sem sikerült kicsikarnia az olasz fasiszta vezetőktől. Hitler pedig már előzőleg elzárkózott bármiféle írásos garancia vállalásától, illetve annak Jugoszláviától és Romániától való kikényszerítésétől, nem akarva rontani a velük kialakult jó kapcsolatokat. Mindezen próbálkozások sikertelensége után arra kényszerült a magyar kormányzat, hogy maga közelítsen Románia, de mindenekelőtt Jugoszlávia felé és a velük kötött egyezség alapján próbálja elhárítani a támadás veszélyét és ugyanakkor elszigetelni szövetségeseitől Csehszlovákiát.

„A magyar kormány kisantanttal kapcsolatos politikájában bekövetkezett hirtelen fordulatnál kétségkívül szerepet játszott az is, hogy a küszöbön álló németországi tárgyalásaihoz a szomszéd államokkal való megegyezéssel erősítse pozícióit Németországgal szemben, és kényszerítse a németeket a Jugoszláviát és Romániát feltűnően támogató politika feladására; Bled segítségével, ha a helyzet megkívánja, kiterhessen olyan — mindenekelőtt katonai — kötelezettségek vállalása elől, melyek ellenkeznek külpolitikai elgondolásával. S mindez nem is mondott ellent a kisantanttal kapcsolatos politikájának. Miután sem a németek, sem az olaszok nem voltak hajlandók a jugoszláv semlegességet biztosítani, ezúton próbálta azt elnyerni. Ez utóbbi döntő szerepet játszott abban, hogy Imrédy végül is hozzájárult a bledi megegyezéshez.”³³

A bledi egyezmény alapján Jugoszlávia és Románia elismerte Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát és kölcsönös meg nem támadást ígértek egymásnak és megállapodásra jutottak a kisebbségi kérdésben. Az egyezmény megkötésével az Imrédy-kormány kétségkívül nyert a kisantanttal szemben, de ugyanakkor vesztett is más oldalról, mivel az éppen akkor kezdődött kieli tárgyalásokon Hitler nemcsak hogy nem volt hajlandó engedményeket tenni Magyarországnak, hanem az egyezményről szóló, a tárgyalások közben kapott hír hallatára igen feldühödött és mereven elzárkózott az Imrédyék által „késve” tett felajánkozás elfogadásától. Így a bledi egyezmény nem hozta meg azt az eredményt a németekkel folytatandó augusztusi tárgyalások során, amit Imrédy és Kánya várt tőle, ellenkezőleg, hátrányos helyzetet teremtettek a maguk számára Hitlernél.

A németországi látogatásra, amelyet magyar részről — érthető okoknál fogva — nemcsak nagy érdeklődés, hanem legalább olyan mérvű aggodalmaskodás és bizonytalanság előzött meg, 1938. augusztus 21. és 28. között került sor.

32 *Adám Magda*: i. m. 176. o.

33 Uo. 258. o.

A kielői tárgyalásokon a németek kezdetben nem tértek el attól az eredeti szándékuktól, hogy Magyarországot a legintenzívebben és minél rövidebb időn belül bevonják egy csehszlovákellenes fegyveres agresszióba, sőt, olyan verzió is szóba került részükről, hogy esetleg Magyarország játszhatná annak kirobbantásában a kezdeményező szerepet. Hitler, aki első megbeszéléseit Horthyval négy szemközti folytatta — miközben a kormányzó minisztereit „megpuhításra” Ribbentrop rendelkezésére bocsátotta —, céljait tekintve nem ütközött különösebb akadályokba a kormányzónál. Horthy, bár voltak bizonyos aggályai és fenntartásai a Csehszlovákia elleni fegyveres agresszióba való bekapcsolódás kérdésében — főleg a Nyugat esetleges közbelépése miatt —, alapjában véve szimpatizált a németek elgondolásával, és nagyobb határozottságot tanúsított az agresszióba való bekapcsolódás iránt, mint Kánya vagy akár Imrédy.³⁴ Imrédy, de főleg Kánya külügyminiszter ugyanis, Ribbentrop-pal folytatott első tárgyalásuk alkalmával (augusztus 23-án délelőtt), a német külügyminiszter érvelése ellenére is kitartottak azon álláspontjuk mellett, hogy Jugoszlávia semlegességének a két fasiszta nagyhatalom valamelyike által történő garantálása nélkül, de mindenekelőtt Magyarország katonai felkészületlensége miatt nem áll módjukban határozott kötelezettséget vállalni a csehszlovákellenes agresszióba való azonnali bekapcsolódásra — ha az a közeljövőben kirobbanna. Így a tárgyalások első menete német részről eredménytelenül zárult, aminek okát — nem minden alap nélkül — Kánya „makacskodásában” látták. E megítélésből kiindulva, nem volt véletlennek tekinthető, hogy a németek a továbbiakban — a lehetőségekhez mérten — mellőzni igyekeztek Kányát a tárgyalásokon, s a magyar delegáció más tagjaival való eszmecsere helyezették a fő súlyt, miközben ők maguk is taktikát változtattak. (Mind a valószínűség szerint Hitler ekkor már hírt kapott a bledi konferencián történt megállapodásról, az egyezmény aláírásáról.)

Augusztus 23-án délután Hitler Imrédyvel és Rátz honvédelmi miniszterrel folytatott személyes eszmecsere — Kányát tendenciózusan mellőzve —, amikor is a németek a vitatott kérdést a magyarokat érzékenyebben érintő oldaláról közelítették meg. Hitler, eltérően a délelőtti folyamán általa és Ribbentrop által képviselt állásponttól, Imrédy és Rátz előtt alternatív módon úgy vetette fel a kérdést, hogy „... a birodalomnak nincs szüksége Magyarország direkt segítségére...”, s ennek megfelelően pillanatnyilag nem is igényli Magyarország határozott kötelezettségvállalását az agresszióban való azonnali részvételt illetően. Ha viszont Magyarország igényt tart bizonyos csehszlovák területekre, akkor Németország nem tekinthet el a magyarok aktív közreműködésétől — Imrédy szerint a konfliktus kirobbanásától számított két-három héten belül.³⁵ A kérdés tehát végeredményben úgy volt feltéve Magyar-

³⁴ C. A. Macartney: i. m. 242. o. — Horthy kevésbé kételkedett, mint miniszterei, „akik tisztábban látták a direkt veszélyt Magyarország védtelen határai tekintetében.” (Weizsäcker feljegyzései a kielői tárgyalásokról.)

³⁵ C. A. Macartney: i. m. 243. o.

ország számára, hogy amennyiben kötelezettséget vállal az agresszióba való bekapcsolódásra, akkor Németország elismeri és támogatja a magyar igényeket, ellenkező esetben elszalasztotta — talán véglegesen — a „nagy történelmi alkalmat”. Imrédy, aki — megszokott határozottságától eltérően — bizonytalanná vált a kérdés ilyen formán történt felvetésének hatására, végül is (Rátz véleménye szerint Kánya tanácsára) kitért az agresszióba való azonnali bekapcsolódás egyértelmű politikai elkötelezettségének vállalása elől. S bár „fellelegezve” távozott a megbeszélésekről, minthogy őt Hitler nem állította „ultimátumszerű kérdések” elé — mint azt Ribbentrop Kányával tette —, csak félig volt meggyőződve arról, hogy ő és kollégái helyesen cselekedtek. Rátz honvédelmi miniszter, akinek egészen más véleménye volt a felajánlott szövetségről, az adott helyzetben kénytelen volt Imrédy álláspontját támogatni.³⁶

A tárgyalásoknak ez a napja ilyenformán mindkét fél részére vegyes érzelmekkel, s lényegében eredménytelenül zárult. A tárgyalások hátralevő szakaszában sem történt jóformán semmi érdemi előrehaladás, jóllehet a magyarok többször is — szinte kétségbeesett — kísérletet tettek arra, hogy javítsanak helyzetükön.

A magyar kormánydelegáció — a jugoszláv támadás veszélyére és az ország katonai felkészületlenségére való hivatkozással —, ha elvileg fenn is tartotta korábbi tartózkodó álláspontját az agresszióba való azonnali bekapcsolódást és az egyértelmű politikai elkötelezettséget illetően, gyakorlatilag már nem ezen a talajon állott. Kánya külügyminiszter ugyanis, aki korábban elsősorban érvelt az ország katonai felkészületlenségével, s egy-két éves terminust emlegetett a lemaradás pótlására, most maga jelentette ki Ribbentropnak, hogy amennyiben a konfliktus lokalizálható, Magyarország hajlandó október 1-én cselekedni.³⁷ „Hasonló szellemben nyilatkozott Imrédy is, aki kijelentette, hogy Magyarország véglegesen elhatározta részvételét egy csehszlovákellenes kampányban.³⁸ A németek azonban közömbösen fogadták a magyaroknak ezt a „késői” felajánlkozását, és semmi hajlandóságot nem mutattak arra, hogy ezen az alapon végleges megállapodást kössenek. A magyar kormánydelegáció így végül is dolgavégezetlenül tért haza, tele kétségekkel, hogy esetleg végleg elszalasztották a „nagy alkalmat”.

*

Az 1938 augusztus végi eredménytelen kielői tárgyalásokat követő több mint két hónapon át a magyar kormánykörök és az uralkodó osztályok — minden belső ellentétük és Imrédy szélsőjobboldali politikai

³⁶ Uo.

³⁷ Uo. 244. o.

³⁸ Uo.

pálfordulása ellenére — figyelmük és erejük döntő többségét a „magasabb nemzeti célok”, a területi revízió érdekében továbbra is a nemzetközi politika homlokterében álló csehszlovák krízis kimenetelének alakulására összpontosították. Erre annál is inkább szükségük volt, mivel a szeptemberi napokban újabb kritikus és egyben végső szakaszába lépett a hitleri fasizmus által előidézett csehszlovák válság.

A válság a nyugati nagyhatalmak „be nem avatkozási” politikája folytán — mint köztudott — az 1938. szeptember 29-i müncheni egyezmény megkötésével, majd pedig a november 2-i (első) bécsi döntéssel zárult. Ez utóbbi a magyar ellenforradalmi rendszer területi revíziós politikájának első sikerét jelentette.

VISSZAEMLEKEZÉSEK

SZENTKIRÁLYI FRIGYES

FORDULÓPONT ÉLETEMBEN*

1944 tavaszán Kassán a gyorshadtesthez tartozó 4. gépkocsizó zászlóaljnál teljesítettem szolgálatot, mint főhadnagy. A zászlóaljközvetlen páncélgépágyús szakasz, mintegy 40 fő és 4 Nimród harcokcsi parancsnoka voltam. Mindegyik harcokcsiban egy-egy 40 mm-es légvédelmi gépágyú volt. A „harcokcsi” kifejezés némi túlzás, mert a páncélos járműnek teteje nem volt, páncélvastagsága sem volt több 13 mm-nél. A parancsnokkal és a harcokcsivezetővel együtt 6 fő volt a személyzete, ezek is meglehetősen szűkösen fértek el benne. Eredetileg páncélvadásznak készült a Nimród, de mire rendszeresítésre került, korszerűtlen lett, éppen úgy, mint a Horthy-hadsereg valamennyi harcokcsija (Toldi, Turán). A Nimród nem volt elég mozgékony — meghosszabbított Toldi alvázra szerelték — a páncél vastagsága gyalogsági tűz ellen sem védett megbízhatóan, a löveg pedig — igen jó lövésszaki tulajdonságai ellenére — páncélos célok ellen, csekély páncélatütő képessége miatt, csak korlátozott mértékben volt alkalmas. Légvédelmi feladatokra viszont jól megfelelt. Négy Rába—Botond és két 3 tonnás német Ford tehergépkocsi is a szakasz állományába tartozott. Ha létezhet haditechnikában sikerületlen konstrukció, úgy a Ford—Marmonok ilyenek voltak, bár nem tudom, hogy ebben a németek, vagy magyarok voltak-e a ludasak. Ezek a gépkocsik ugyanis közútinak készültek, itt Magyarországon alakították át őket terepjáróvá. Az első differenciálmű felszerelésével valóban biztosították a négykerék-meghajtást, de ez olyan rázódást idézett elő, melynek következtében a hűtők sorra kilyukadtak. Gyakran a Botondokkal, olykor a Nimródokkal vontattuk őket. Ezzel szemben a Botond gépkocsik kiválóak voltak. Technikai szempontból nagyszerűen helytálltak, különösen a második széria, amellyel mi rendelkezünk. Ezekben 70 lóerős motorok voltak — az előző 65 lóerővel szemben. Országúton,

* Szentkirályi Frigyes 1944-ben szakasz-, majd századparancsnoki beosztásban főhadnagyként szolgált Kassán, a 4. gépkocsizó zászlóaljnál. Azok közé a tisztek közé tartozott, akik felismerték, hogy a németek oldalán viselt háború csak károkat okoz a magyar népnek, s ez a felismerés jelentősen fokozta németellenességét. 1944 júliusában hadifogságba került. Itt ismerte meg a háborúról az igazságot, csatlakozott az antifasiszta mozgalomhoz. Ő volt az egyik tiszt, aki 1944. október 13-án levelet hozott az 1. magyar hadsereg parancsnokának és vállalkozott a válasz visszavételére is. Ennek a történetét mondja el visszamelékezésében. — (A szerk.)

különösen mai szemmel nézve, kissé lassúnak bizonyultak 50 km/óra ideális sebességükkel, terepjáró képességük azonban bőven kárpótolta előbb említett fogyatékoságukat.

Ezzel az állománnyal vártuk — szó szerint így — a mozgósítást, amely 1944. áprilisában be is következett. A Nimródokra — mint a „rendes” harcokocsikra — számokat kellett festeni, így a H—055-ösre a 441-est, a H—088-asra a 442-est, a H—641-esre a 443-at és a H—654-esre a 444-es számot. Velünk együtt került mozgósításra két társzászlóaljunk, az ungvári 5. és a munkácsi 6. gépkocsizó zászlóalj is. Ez a három zászlóalj szervezetileg a 3. gépkocsizó ezred (Ungvár) állományába tartozott, mely a 2. páncélos hadosztály alárendeltségében tevékenykedett.

A mozgósítás rendben zajlott le. A zászlóaljnak volt már gyakorlata e téren, hiszen 1940-ben az erdélyi, 1941-ben a délvidéki bevonulás előtt, majd 1941-ben a Szovjetunió ellen már mozgósították. Azzal „vigasztaltuk” magunkat, hogy nem kell messzire mennünk, hiszen a Kárpátok túlsó oldalától nem messzire, Sztrij—Kolomija térségében folytak a harcok.

Több okból is rossz érzéssel indultam a hadműveleti területre. 1944. tavaszán a szövetséges német csapatok — elég sajátos módon értelmezve a szövetséget — megszállták országunkat. Ez több, mint ellen-szenvet váltott ki belőlem. Politikai látóköröm szűk volt, de azért — úgy magamban — feltettem a kérdést, hogy fogunk egymás mellett harcolni az ilyen szövetségessel. Ehhez járult még, hogy nem bíztam már a háború sikeres befejezésében, meg voltam győződve a bekövetkező vereségről.

Rossz előérzetemhez az is hozzájárult, hogy jól emlékeztem az 1941 júliusában történetekre. Akkor is ennél a zászlóaljnál teljesítettem szolgálatot, mint géppuskás szakaszparancsnok. A Bug menti harcokban az 1. századhoz vezényeltek megerősítésként. Ennek a századnak parancsnoka Gallai Emil százados volt. Július 27-én vissza kellett vonulnunk — ilyen is volt 1941-ben. Én fedeztem a visszavonulást szakaszommal, melynek során mind a két lábamon megsebesültem. Ez a tény önmagában véve is több, mint kellemetlen volt és felettébb sok aggodalomra adott okot. Nem tudtam lábra állni, csak kúszni voltam képes. Az megnyugtatót, hogy nem láttam szovjeteket, de az rendkívül nyugtalanított, hogy a mieinket sem. Végül is az út árkából felkúsztam a másik oldalra. Észrevettek katonáim, a továbbiakban ők segítettek és hátravittek. Közel fél évig tartott gyógyulásom, műtéttel és hosszan tartó utókezeléssel együtt. Talán érthető, hogy ez az epizód is felvetődött bennem, amikor elindultunk. Ha a nagy „győzelmek” idején így jártam, vajon mi vár rám — és reánk — most, 1944-ben.

Gallai személye különben is érdekes. Őrnagy volt és zászlóaljparancsnok. Rendkívül energikus, határozott egyéniség, kiváló katona, különösen ami a gyakorlati kérdéseket illeti. Tiszteltem mint parancsnokot, akinek határozottságára jellemző volt, hogy március 19-én, amikor — véletlenül — együtt mentünk be a laktanyába és meglát-

ta, hogy a kapuban német katona áll, perfekt németséggel úgy legorombította, olyan hangerővel, hogy a fél laktanya összecsendült. Az a német tiszt, aki intézkedett a laktanya „örzésére”, gyorsan vissza is vonta az őrt, mivel Gallai — ugyancsak a megfelelő hangerővel — kikérte magának e pimaszságot: „elvégre szövetségesek vagyunk!” Valami elégtételt azonban éreztem: nem volt a német „kolléga” irigylésre méltó helyzetben. Gallai tekintete szűrni tudott, ha dühös volt. Szürke szemei szinte világítottak, sötét bőrének és fekete hajának kontrasztjaként.

A mozgósítás után, a kapott feladatot végrehajtva, minden különös probléma nélkül érkeztünk a hadműveleti területre. Én az egyik Nimródon utaztam, a 442-esen. Azért választottam ezt a legénységet, mert jól összeszoktak és a harckocsit Kohut Pál őrzető vezette. Még a nevére is emlékszem, de „Vörös” becenevére is, amelyet vörös haja miatt kapott társaitól. Vörös, egyszerű parasztyerek lévén, bevonulásakor semmit sem értett a motorokhoz. Előbb a gépkocsivezetői, majd a harckocsivezetői vizsgát tette le és az egyik legjobb vezetőnké lett. Jó érzéke volt a vezetéshez, a javításokhoz is, született tehetség ilyen vonatkozásban. Mindehhez szorgalom és lelkiismeretesség is párosult.

Még nem is kerültünk bevetésre, máris volt vesztesége a zászlóaljnak. Az árkász szakasz katonái közül ketten egy harckocsiakna robbanása következtében életüket veszítették. Értelmetlen halál, de a többi értelmesebb lesz-e — gondoltam.

Az első találkozás az ellenséggel a zászlóalj egyik előnyomulása alkalmával történt. A motorkerékpáros szakasz, felderítő tevékenysége során, a szovjet csapatok jól megszervezett tűzébe került. A szakasz kis létszámához viszonyítva jelentős volt a veszteség, de nemcsak ez döbentett meg sokakat, hanem a szakaszparancsnok magatartása is. Zászlóaljunk egyik legkiválóbb tisztjéről volt szó, aki békében — otthon — tele volt dicséretekkel, minősítése is kiváló volt, nem is alap-talanul. A sikertelenség, az emberek elvesztése — és nyilván az életveszély, amibe került — szinte sokkolta és olyan depressziós állapotba került, hogy nem lehetett a továbbiakban a fentiekhez hasonló feladattal megbízni. Egy minden porcikájában remegő tisztet, aki egy ép vezényszót nem tud kiadni, mégsem lehet katonák elé állítani. Talán nem is tehetett róla, talán...

Azok a harci cselekmények, amelyekben részt vettem, nem időrendi sorrendben, hanem epizódszerűen maradtak meg emlékezetemben. Olyan elképzeléssel indultam el katonáimmal a háborúba, hogy minél kevesebb veszteséget szenvedjünk. Ezt meg is mondtam és igyekeztem megfelelően is cselekedni — természetesen az adott kereteken belül. Ez alatt az értendő, hogy kerültem a konfliktusokat, bár azt magam is tudtam, hogy valamennyit elkerülni nem lehet. Tudom, ezt a felfogást lehet így is, úgy is értékelni. Magyarazatot erre az eddig elmondottak adnak: a háború nem világos célja, a győzelmi kilátások reménytelensége, a németek iránti ellenszenv. Ez utób-

bi csak fokozódott bennem, ahogy együtt kellett működni velük. Kiseb- és nagyobb eseményekkel tudom indokolni.

Igy például már a hadműveleti területre való vonulásunk alatt tapasztaltam, hogy maguknak követelnek minden előnyt. Többször szétszakították menetoszlopunkat és még arra sem voltak hajlandók, hogy szembejövő forgalom esetén megfelezzék az utat. Az ő oszlopuk élén haladó gépkocsiból egy tiszt tárcsával parancsolt minket az út szélére. Ilyenkor örültem a Nimródoknak, meg Vörösnek, aki végrehajtotta azt a parancsot, hogy „nincs letérés”. Öröm volt nézni, ahogy a németek húzódtak félre: a Nimród erőben messze felülmúlta a legerősebb gépkocsit is. Fenyegetésüket hamar megszoktam, káromkodásban pedig felvettem a versenyt a legjobb képviselőjünkkel is, bár tudom, ez nem minősíthető erénynek.

Egy másik eset még jobban dokumentálja a németek akkori magatartását. Egy Párduc harcokcsi állt egy úton, nyilván valamilyen feladatra várva. Valahogyan én is mellé kerültem a Nimróddal. Tisztázatlan helyzet volt előttünk. Egyszer csak nagyon határozott mozdulatokkal előreparancsolt minket a német, meg is mutatta az irányt, sőt meg is vigasztalt, hogy biztosítja e nemes tettünket. Természetesen nem vállaltam a kockázatot és a következő másodpercekben visszairányítottam a harcocsit, persze pont az ellenkező irányba, mint amit mutatott. Néhányszor hátra is tekintettem, nem fordítja-e felénk a löveg csövét, de nem tette. Nem lepett volna meg, ha megteszi.

A későbbiek során mind gyakrabban kerültünk bevetésre. Ennek rendszerint meg volt az előjele. Ha közel—távol komolyabb lövöldözésre, tűzérségi tűzcsapások végrehajtására került sor, rendszerint riadóztatták a zászlóaljat. Ezek a megmozdulások több-kevesebb veszteséggel jártak. A mi zászlóaljunk a viszonylag kevesebb veszteséget szenvedett alakulatok közé tartozott, ám állandóan érkeztek hírek azok haláláról, akikkel nem is olyan régen még együtt voltunk.

Közben az egyik Nimród meghibásodott. Tudtuk, hogy ez a harcokcsi volt a prototípus és már úgy indultunk el vele a háborúba, hogy nagyjavításba kellett volna küldeni. Szép, hogy eddig kitartott. Mivel a mi eszközeinkkel nem lehetett már megjavítani a H—055-öst, leadtam nagyjavításba. Még mindig maradt három.

1944 április végén ismét riadóztattak bennünket és a szovjet csapatok által szilárdan tartott Tlumacsik községet kellett birtokba venni Kolomija térségében. Az első kísérlet eredménytelen volt, de a következőket sem koronázta nagyobb siker. Később a zászlóalj három Turán harcocsiból álló erősítést kapott. Már alkonyodott, amikor megérkeztek. Arra lettem figyelmes, hogy oszlopban nekirohannak a támadási célul kijelölt falnak. Az eredmény: mind a három harcocsit kilőtték úgy, hogy a két arcvonal között maradtak a halottakkal sebesültekkel és az egyikük járó motorral. Erre az eseményre nemcsak azért emlékszem jól, mert szemem láttára történt az eset, hanem azért is, mert Kohut őrvezető, látva a harcocsik előretörését, azt támadási parancsnok vélte és igen jól álcázott fedezékből ő is elindult a

Nimróddal. Ahogy azonban a nyílt terepre értünk, egy páncéltörő ágyú nyomjelzős lövedékkel reánk tüzelt. Az első lövés fejünk fölé, a második közvetlenül mellénk csapódott. Már az első lövés észlelésekor kiadtam a parancsot a fedezék mögé való vonulásra, amelyet nagyon gyorsan és pontosan végrehajtott a harcokcsivezető. Így szerencsésen megúsztuk a dolgot. Utána mondtam is valamit Kohutnak. Az bizonyos, hogy saját bőrömön tapasztaltam, milyen kellemetlen, ha nyomjelzős lövedékkel veszik célba az embert. Egy villanást lehet látni, a torkolattüzet, majd egy fénycsíkot, amely pokoli gyorsan rohan az ember felé, akinek csak egy dolga lehet, várni a sorsának beteljesülését, talál, vagy nem talál.

A következő éjszaka is szolgáltatott tanulságot. A zászlóaljunk egyik tisztje — egy szakaszparancsnok —, aki nemrég került áthelyezésre a harcokcsizóktól, éjjel, önként, a két arcvonal között kilőtt harcokcsikhoz kúszott és onnan egy harcokcsit sebesültekkel vissza is hozott. Ennek előzménye az volt, hogy az egyik sebesült fájdalomában jajgatva kért segítséget. Borzalmas volt hallgatni, különösen az éjszaka csendjében. Érdekessége a dolognak még az, hogy ezt a tettet, amelyet mindig nagyra értékeltem, egy olyan tiszt hajtotta végre, aki kiképzési eredményei, de különösen magatartása miatt egyáltalában nem tartozott a kiválóak közé. Most lehetőség nyílik összehasonlítást tenni a motorkerékpáros szakasz parancsnokának és ennek a tisztnek békében és háborúban tanúsított magatartása között. Az bizonyos, hogy más dolog békében és más háborúban katonáskodni. Valószínűleg nem nevezhető általánosnak az említett nagy különbség, nyilván határesetről volt szó, de előfordult. Nem árt ebből a megfelelő tanulságot levonni.

A Tlumacsik község körüli harcokban az egyik Nimróddal aknára mentünk. Egy valószínűtlenül nagy robbanás rémítette meg a kочи személyzetét, magamat is beleértve. Először azt gondoltam lövést kapunk, esetleg egy aknagránát esett be — véletlenül — a harcokcsiba. Miután a füstfelhő eloszlott, láttam, hogy egy alattomos, föld alá bújtatott harceszköz áldozatai lettünk. Nem hiába féltem az aknáktól. Azt hiszem, jogos a félelem szót hangsúlyozni. Kohut órvezetőt kivéve nem lett különös bajunk, ha nem számítom a légnyomást, amely kellemetlen fejfájást és fülzúgást idézett elő. Ha baj van, az ember gyorsan gondolkodik és még gyorsabban cselekszik. Kiugráltunk a harcokcsiból, a sebesültet kiségitettük. Kohut a fején sebesült meg, erősen vérzett, de nem hagyta el magát. Magunkkal vittük a megmaradt lőszert és a nyomon, ahol a harcokcsival bejöttünk az aknamezőre, visszamentünk. Úgy gondoltam, ha 10 tonna alatt nem robbant, minket is elbír. Így is lett. Az aknamezőről kiérve bekötöttük sebesültünket és csatlakoztunk a többiekhez. Később tudtam meg, hogy csaknem 1 órát tartózkodtunk az aknamezőn és meglehetősen sokat mozogtunk az aknák között. Néhány nap alatt ez volt a második Nimród veszteségünk, ami — akárhogy számolom — 50%-nak felel meg.

A zászlóaljat ért nagy személyi veszteségek, továbbá a két Nimród

harcképtelenné válása következtében Gallai őrnagy kinevezett a 3. század parancsnokának. Amikor felsorakoztattam a század megmaradt katonáit, 26-an voltunk velem együtt és ebben a számban azok a páncélgéppágyúsok is benne voltak, akik feleslegessé váltak a szakasznál. Ha számvetést csinálók, a mintegy 80 főt számláló század 3/4-e meghalt, megsebesült, vagy eltűnt. Egyetlen tiszt sem maradt a századnál. Parancsnokát súlyos sebesüléssel egy harckocsira tették, úgy vitték hátra. Később hallottuk, akkor halt meg, amikor a műtőasztalra fektették.

Elképzelhető, milyen hangulat uralkodott a századnál, amelynek értéke egy szakaszéval volt egyenlő. Először egy biztosítási feladatot kellett ellátnom, Erdőben, éjjel, egy megadott irányból mintegy egy kilométeres szakaszon kellett biztosítani a zászlóalj zömét. 40—50 méterre helyeztem el a katonákat, mindegyiknek megadva feladatát és megmutatva, hogy hol a szomszédja. Én az egyik katona mögött helyezkedtem el néhány méterre. Én voltam a tartalék is, másodmaggal. Igaz, nem erre tanítottak, de mit lehetett volna mást csinálni!

Az ilyen veszteséget szenvedett alakulattal sokat kezdeni nem lehetett, így hamarosan pihenőbe kerültünk. Ez alatt valamelyest feltöltötték a zászlóaljat, így a 3. századot is. Terv szerinti kiképzést kellett folytatnunk. Többek között éles lőszerrel harcászati gyakorlatot is végrehajtottunk.

A pihenő alatt az egyik nap megjelent a századnál egy német hadnagy — tanácsadóként. Rendszeres kiképzésünk során ő mutatta meg, hogy kell a páncéloklöt kezelni. A többi századhoz is került egy-egy német tiszt. Nekem nem tetszett ez a dolog, egyszer meg is mondtam neki, tudom, hogy spiclinek küldték ide. Ilyen irányban a katonáimat is figyelmeztettem. Később összebarátkoztunk. Neki a háború éppen olyan púp volt a hátán, mint nekem, ha ugyan nem nagyobb. Amikor már bátran beszélgettünk egymással, nemcsak Hitler-ellenes dalokra tanított meg bennünket, de elmondta, ő is értelmetlennek és kilátástalannak látja a háborút. Sűrű szidalmakkal illette az SS-eket. Tartalékos lévén vágyott vissza a civil életbe. Szó ami szó, nehéz szívvel vált meg tőlünk tanácsadónk, akinek katonai „tanácsai” kevésbé voltak értékesek, mint az egyéb vonatkozásúak.

A németek részéről a háborúról alkotott negatív vélemény nemcsak a mi hadnagyunkban mutatkozott meg. Nyíltan emlegették a zászlóaljnál, hogy a várpalotai kiképző tábortól magyar tisztek rummal és cigarettával felszerelve kijöttek a hadműveleti területre és a németektől géppisztolyokat, lőszert, páncéloklöt és úszó gépkocsit „csen-cseltek”. Ez pedig sokat mond. Magas erkölcsi fokon levő katonák semmiféle ellenértékért nem válnak meg harceszközeiktől, különösen nem fegyvereiktől. Azoknak volt igazuk, akik megkérdőjelezték a németek magas fokú erkölcsi állapotát, mert az említett eset nem volt egyedi.

Pihenőnknek egy vállalkozás végrehajtására kapott parancs vetett véget. Zászlóaljunkra hárult az a feladat, hogy az arcvonal kiegyenesítésével a szovjet csapatok beékelődését átvágja. Igen alapos előké-

szület előzte meg a vállalkozást. Részletekbe menő, precíz tervet készítettek a feladatra, amelynek érdekessége az volt, hogy a németek jelentős repülő támogatást helyeztek kilátásba, JU—88-as stukáikkal. Tüzérek és műszakiak a saját hadosztálytól voltak kirendelve. Először a tisztekkel ismertették a feladatot, a vállalkozás célját és tervezett lefolyását. Nekem ezzel kapcsolatban kételyeim voltak. Nem értettem, miért van szükség az arcvonal kiegyenesítésére. Századparancsnoki fejjel nem láttam értelmét, annál is inkább, mert számtalan hasonló betüremelés akadt az adott arcvonalszakaszon. Nem is lelkesedtem a feladatért, de zászlóaljparancsnokom, Gallai sem.

A terv szerint századom tartalékban — második lépcsőként — szerepelt, később történő bevetéssel kellett a zászlóalj feladatának teljesítését biztosítani. A megerősítésen és támogatáson túl, igen jelentős anyagi biztosítás szerepelt a tervben, amelyet kivételes képességű és rátermettségű gh. — (mai kifejezéssel élve hadtáp) — főnökünk, Vágó Mátyás fhdgy. dolgozott ki.

A vállalkozás idejét titokban tartották. Az a tény, hogy egyik nap Gallai vezetésével népes parancsnoki csoport indult szemrevételezni, a közeli végrehajtás idejét sejtette.

A hadosztálytól és a németektől is jelen voltak. Minden parancsnok — szakaszparancsnokig bezárólag — a terepen ismerkedett meg feladatával, melyet térben és időben is összehangoltak. Eközben meggyőződtem arról, hogy nehéz napok előtt állunk. Ezt megerősítették azok a parancsnokok, akik a szovjet csapatokkal napok óta szemben álltak. Ők már megkísérelték az arcvonalszakasz kiegyenesítését, de eredmény nélkül.

Amikor mindenki tisztában volt a feladattal és az egész állomány felkészítésére került volna sor, parancsot kaptunk a vállalkozás beszüntetésére. Pontos indokát nem ismerem. A kialakult helyzet volt az oka a visszakozásnak, vagy valaki belátta, amit sokan már láttunk — nem tudom. Mindenesetre jó volt, hogy továbbra is pihenőben maradhattunk, igyekeztünk azt kihasználni, mert mindannyian sejtettük, hogy hamarosan véget ér.

Egyik nap messziről is jól hallható nagy csatazaj arra engedett következtetni, hogy hamarosan bevetésre kerülünk. Így is lett. Egy másik arcvonalszakaszon, Kolomijától délre kellett leváltanunk az igen nagy veszteségeket szenvedett 25. gyalogezredet. Meglehetősen hosszú menet után egy éjjel végre is hajtottuk a váltást. Védelmi feladatot kaptunk. Jobbról a 2. századunk, balról a németek voltak a szomszédaink. Nappal nem lehetett nagyon mozogni, sokkal inkább éjjel. Ekkor lehetett a lövészárkot mélyíteni, éjjel osztottuk ki a meleg étkezést, cigarettát, ekkor kapták meg a katonák a vízadagjukat, a hideg élelmet, a leveleket. Nappal aludtak, természetesen a figyelőket kivéve. Figyelést folyamatosan, éjjel—nappal végeztünk. Minden éjjel felkerestem minden katonámat, ekkor beszámoltak, mit tapasztaltak, elmondták bújukat-bajukat. Egyébként az éjjelek a lövöldözések miatt is mozgalmasak voltak. Ha valaki elkezdett tüzelni, az szinte

láncszerűen végigsöpört az egész arcvonalon. Ha elkezdődött, megállítani alig lehetett.

A védelmi harcok során alig volt veszteségünk. Ami volt, az fegyelmetlenségéből, elővigyázatlaniságból eredt. Egyik jó képességű rajparancsnokomnak ujjait lőtte el egy mesterlövész, mert feleslegesen kidugta az árokból a kezét.

Mindenesetre ezt a tevékenységet a háború könnyebbik oldalához sorolhatom. A védelmi harccal kapcsolatos nehézségekből, vagy éppen borzalmakból kevés jutott nekünk. Mégis öröm volt, amikor mintegy 10 nap múlva leváltottak minket. Tudtuk ugyanis, ha a szovjetek támadnak, szörnyű sorsunk lesz. Ez pedig — a támadás — csak idő kérdése volt, nemsokára be is következett. A szovjet csapatok Kolumija térségében megindították nagyarányú támadásukat. Ezt megelőzően az arcvonal jó néhány szakaszán felváltották a német csapatokat a magyar alakulatok. Másnap már ezeket érte a csapás. A váltás időpontjának illetékesen megválasztása aligha lehetett a véletlen műve. Nyíltan mondták is a katonák, a németek tudták, hogy a szovjetek mikor és hol fognak támadni és ennek figyelembevételével rendelték el a váltást.

A mi zászlóaljunk tartalékban volt, de csakhamar megindultunk. Századommal egy útkereszteződéshez rendeltek biztosítási feladattal. Szétszórt magyar csapatok özönlöttek vissza, ezt kellett biztosítanom. Rettenetes látvány volt. A visszavonulók között találtam egyik volt parancsnokomat, Nemeshanyi őrnagyot is. Teljesen szétverték a zászlóaljját. Borzalmas dolgokat mesélt ezzel kapcsolatban. Ahogy kinézett, el is lehetett hinni neki. Furcsa volt hallani tőle „az én gyerekemből baka nem lesz” kijelentést, attól az embertől, aki előtt a katona a gyalogosnál kezdődött és ott is fejeződött be. Elláttam élelemmel, itallal és gondoskodtam hátraszállításáról. Közben örültem, hogy én a kis századommal szervezetten megvagyok, de hogy ezt az állapotot so- káig fenn tudom tartani, magam sem hittem.

Jól értékeltem a helyzetet, nemsokára megkezdtem én is a visszavonulást, bár ez viszonylag szervezett keretek között történt — a néhány nappal ezelőtti özönléshez képest feltétlenül.

Mind nehezebb helyzetbe kerültünk, veszteségeink is egyre nőttek. A visszavonulás során Sztanyiszlav—Nadvornaja—Kalus térsége környékén századommal, amelyhez mások is csatlakoztak és így lehetünk 50—60-an, egy völgykatlanba kerültünk, mely körül az uralgó pontokat szovjet csapatok foglalták el, igen erős gyalogsági és aknavető tüzet zúdítva ránk. Az egyetlen lehetséges menekülési irányt a magyarok által már régebben telepített aknák zárták el. Ez több súlyos sérülést okozott azoknak, akik nem mérték fel reálisan a helyzetet és nem akartak beletörődni abba, amin úgy sem tudtak változtatni.

En egy bokorban húzódtam meg, amikor zászlóaljparancsnokom, Gallai Emil őrnagy szökellt mellém. Átlátta a helyzetet és így szólt hozzám: „Frigyes, mit csináljunk?” Kicsit megdöbbenett a kérdés,

amely ugyan feltétlen jogos volt, de láttam a mindig határozott ember bizonytalanságát.

Azt tanácsoltam ne mozduljunk, várjuk meg a sötétséget, akkor talán ki tudunk törni bekerített helyzetünkből. Erre meg is volt a lehetőség, hiszen — nyilván jól rejtőztünk — mellettünk lánc-alakzatban, több lépcsőben elhaladtak a szovjet katonák. Ám valamely hátsó lépcső néhány harcosa mégis észrevett és egyenesen a mi bokrunknak tartott. Az eredmény: fogság.

Kellemetlen kezdeti benyomások: szitkozódttak, lefegyvereztek, elvették iratainkat, óránkat. Egy helyen többünket összegyűjtöttek. Kísérőink megvédték a többiek inzultusától, mert bizony volt, aki fegyverét fogta ránk. Különösen a sebesültek fenyegettek gyűlölettel. Egy meredek — kőbánya-szerű — fal előtt kellett megállnunk. Gallai megszólalt: „Frigyes, alighanem agyonlőnek bennünket”. „Úgy néz ki” — mondtam. Az olyan nehéz helyzetben, mint amilyenbe kerültünk, fokozott mértékben érezte hatását az a propaganda, melyet irányunkban kifejtettek. Mi tagadás, nemcsak Gallai, magam is számoltam azzal, hogy itt fejezem be életem. Kellemes meglepetés volt a „davaj”, mely a meredek sziklás fal megmászására utasított. Hosszabb gyaloglás után érkeztünk aznapi végcélunkhoz. Hadosztályparancsnokságnál lehettünk, magyarul tudó tolmács is volt.

Ezek szerint, ha a szabadságunk el is vészett, megmaradt életünk. Abban a helyzetben ez nagy szó volt, ennek is örülni kellett. A sors visszafizette pár nappal azelőtti cselekedetem. Az történt ugyanis, hogy egy tanyaszerű településre értünk, ahonnan a szovjet csapatok visszavonultak. Itt egy súlyosan sebesült szovjet katonát találtunk. Szerzsant volt, ahogy később megismertem a rendfokozatokat. Egyik katonám javasolta: lőjük agyon. Nem gonoszságból akarta ezt, tényleg rossz volt nézni, hogy szenvedett. Nem engedtem, hogy valami bántódása essék, bekötöttem, teát adattam neki. Hálás szemekkel nézett ránk. Nemsokára nekünk kellett visszavonulnunk. Otthagytuk a sebesültet. Sohasem fogom megtudni mi lett vele.

Alaposan kikérdeztek valamennyiünket, majd nemsokára megjelent közöttünk egy rendfokozat nélküli szovjet egyenruhás egyén. Izgatottan kérdezte érezhető beszédhibával, de tökéletes magyarsággal: „Maguk miért harcolnak még mindig?” Szerencsémre, nálamnál magasabb rendfokozatú, idősebb tisztek, törzstisztek is voltak ott, így a válaszáadás őket illette. Ha jól emlékszem, egy Ambrózi nevű műszaki alezredes volt a rangidős közöttünk. Alighanem korelnökünk is ő volt. Persze erre a kérdésre nem tudott válaszolni, mint ahogy én sem tudtam. Később közelebbről is megismertük az illetőt, Farkas Mihály volt. Ő volt tehát az első emigráns kommunista, akivel a fogságban találkoztam.

Másnap — július 28-án — ismét hosszabb menet következett. Az arcvonaltól hátrább vittek bennünket. Furcsa érzés volt azokon a helyeken hadifogolyként menetelni, ahol néhány napja még harcoltunk. Néhány — a falutól távoli — házban helyeztek el minket. Így sem

lehattunk messze az első vonaltól, hiszen jól hallatszott a tüzérségi tűz és a Kárpátok keleti nyúlványai is láthatók voltak.

Nem panaszkodhattunk a bánásmódra, de az ellátás — az adott helyzetnek megfelelően — gyenge volt. Ezen a helyen gyakran kerestek fel bennünket emigráns magyar kommunisták és azok a volt hadifoglyok, akik antifasiszta iskolát végeztek. Őszinte hálával emlékszem munkájukra, ügyesen összekapcsolták a felvilágosító tevékenységet a vizsgálatással. És mindezt magyarul. Ezt csak az értékelheti, aki átélte azokat a napokat. Nekem módom van, erre az értékelésre és úgy érzem, kötelességem ennek itt is hangot adni. E ponton többször felkeresett a már említett Farkas Mihályon kívül Vas Zoltán, Illés Béla (mint szovjet őrnagy), valamint Jánosi Ferenc református lelkész főhadnagy, aki istentiszteletet is tartott. Itt találkoztam először Földes Pállal és az antifasiszta iskolát végzett Somogyi Imrével.

Már e helyen felvetődött az a kérdés, hogy mit tehetünk egy új, demokratikus Magyarország érdekében. E tekintetben fogékony voltam. Németellenes beállítottságom eléggé közismert volt, és felfogásom mentes a szélsőségektől. A legkevésbé sem voltam kommunista, de még oly kevésbé nyilas beállítottságú. Úgy vélem, hogy ez utóbbi hangsúlyozása érdemel figyelmet arra az időre vonatkozólag. Egyébként közeli családtagjaim hasonlóan gondolkodtak. Tulajdonképpen ezek adták meg az alapot ahhoz a fordulathoz, amely további életemet meghatározta.

Néhány nap múlva Sztrijbe meneteltünk. Itt egy nagy laktanyában helyeztek el bennünket. Irigykedve néztük a cseheket, akiknek alkalomuk volt a cseh légióba jelentkezni.

Folytatódtak a számunkra szervezett foglalkozások is. A már említettek közül különösen Illés Béla és Somogyi Imre volt gyakran közöttünk. Rajtuk kívül itt ismertem meg Geróné Fazekas Erzsébetet és találkoztam az általam régről ismert Örley Zoltánnal. Itt már konkrét választ kellett adni, hogy hajlandók vagyunk-e egy demokratikus Magyarország érdekében dolgozni. Annak ellenére, hogy a feladat előttünk ismeretlen volt és partnereink őszintén feltárták a vállalás veszélyes oldalát, többen jelentkezünk ilyen feladatra. Nem láttunk egymásba, nem is fogjuk megtudni, kiben mennyi volt az őszinte elhatározás és ki gondolt csupán a gyors hazatérés lehetőségére. Gondolom, mindenki így mérlegelt, bár én már ekkor eljutottam odáig, hogy őszintén akartam cselekedni annak érdekében, hogy Magyarország lépjen ki a háborúból.

A sztriji hadifogolytáborban megkezdődött a szelektálás. Különválasztották azokat, akik vállaltak feladatokat és azokat, akik nem. Utóbbiaknak világosan megmondták, hogy a Szovjetunió belsejébe viszik hadifogolyként és a háború befejezése után térhetnek haza. Jó néhányan ezt az utat választották. Ha ez volt a felfogásuk, becsületesen cselekedtek.

A másik csoport tagjaival egyenként elbeszélgettek. Ha jól emlékszem, Illés Béla és Somogyi Imre vezették a beszélgetést, ahol Gyulai Mihály százados is jelen volt, a hadifogoly tisztek képviselőjében. Ezek-

nek a beszélgetéseknek nyilvánvaló céljuk volt az ember megismerésén túl megtudni, kinek milyen feladatot lehet majd adni. Én például csak végső sorban vállaltam egy esetleges ejtőernyős ugrással járó feladatot. Ha nem is zárkoztam el teljesen ettől, kifejezésre juttattam, hogy nem lelkesedem érte, nem is vagyok felkészülve ilyen feladatra. Társaim közül Neubauer Pálra, Gyila Barnabásra, Szabolcs Gyulára és Pri-belszkire emlékszem. Valamennyien kijelentették, Magyarország érde-kében hajlandók feladatot vállalni.

Egy bizonyos idő után csoportunkat elszállították Sambor térségébe. Sajnos, ennek időpontjára nem emlékszem, mint ahogy több helység nevére sem, ahol megfordultunk. Igen alaposan, tervszerűen foglalkoz-tak itt velünk. Rendszeresen tartottak előadásokat a Szovjetunióról, magyarázva egy-két alapvető marxista tételt, és tartottak előadást Magyarországról is, bemutatva azt az oldalát, melyet oly gondosan takartak sokunk elől. Különösen Geróné Fazekas Erzsébet volt aktív, aki élelmzésünk javítása érdekében még egy tehergépkocsi krumplit, lisztet, kását, zöldséget is szerzett, ezzel is fokozva népszerűségét. Eb-ben a táborban, ahol többségükben tiszték voltak, bár mellettük né-hány tiszthelyettes, tisztas és honvéd is, nagy volt a tettvágy. Állandó beszédtemánk volt, hogyan tehetnénk valamit. Különösen Gyulai Mi-hály százados volt aktív, aki mint zászlóaljparancsnok került fogságba.

Itt vetődött fel a gondolat, hogy a hadifogoly tiszték juttassanak el egy levelet a magyar vezetőkhez, felszólítva az esztelen vérontás, a szovjet csapatok elleni harc beszüntetésére, továbbá a németekkel való szembefordulásra. Először Gyulai és Gallai vált ki közülünk és az arcvonalon át vittek el egy levelet, mely — mint ahogy később meg-tudtam — Horthy kormányzóig is eljutott. Ennek időpontja szeptem-ber 20—25. között lehetett.

Nemsokára sor került egy újabb levél megírására, A fogalmazásában Gyulai is nagy szerepet játszott, aki visszajött válással. A levél meg-írásában magam is részt vettem. Ez a levél az 1. magyar hadsereg parancsnokának, Dálnoki Miklós Béla vezérezredesnek szólt. A hadi-foglyok írták és arra kérték, szüntesse be a haditevékenységet a szem-ben álló 4. Ukrán Front — Petrov tábornok — csapatai ellen, nyisson szabad utat a szovjet csapatoknak és forduljon a németek ellen. Gyakor-latilag ezt a levelet a szovjet vezetők ajánlatának is lehetett tekinteni. Nyilvánvaló, hogy ők ezzel nem állhattak elő, hiszen a magyaroknak volt fontosabb a tüzszünet, bár számukra sem volt közömbös. És még valami, a győztesek nemigen szoktak ilyen ajánlatot tenni a veszte-seknek.

A levél megfogalmazása, megírása a szovjet vezetők teljes egyetér-tésével, eljuttatása pedig nagy segítségükkel történt. Hárman kaptuk azt a feladatot, hogy készüljünk fel a levél átvitelére: Mázló Ferenc őrgy., Horváth Géza szds. és én. Különösen Mázló Ferenc kiválasztása volt érdekes. Mázló a 18. hadosztály egyik zászlóaljának parancsnoka-ként esett fogságba. Mégpedig hadosztályparancsnoka, Vasvári vezér-őrnagy, akaratlanul, kellő tájékozottság hiányában, szinte a szovjet csapatok karjaiba küldte őt. A később fogságba esettektől úgy értesül-

tünk, hogy Vasvári lelkiismeretfurdalást érzett Mázló sorsa alakulását illetően, annál is inkább, mert Mázlóra három gyermek felnevelése várt. Ezért kértük, tegyék lehetővé, hogy a levelet a 18. hadosztály arcvonalán hozzuk át. A fentiekén kívül az is meghatározó volt ebben, hogy Vasvári nem volt nyilas beállítottságú, és ez — visszaemlékezve az 1944. kora őszi helyzetre — a feladat végrehajtása szempontjából nem volt közömbös. Tudtuk, hogy a Horthy-hadsereg tisztikara felfogását tekintve nem egységes és mind inkább differenciálódik. A többség szilárdan áll a kormányzó mellett, kisebb, de nem elhanyagolható része szélsőjobboldali, nyilas beállítottságú, így a németek hű kiszolgálója. A tisztikar jelentős része meglehetősen nagy általánosságban németbarát volt, bár a 2. magyar hadsereg sorsának alakulása, az 1944. márciusi magyarországi események és a hitleristák mind jobban megnyilvánuló agresszivitása a tisztikar egy részéből ellen-szenvet váltott ki. Az adott esetben előnyösnek ítéltük, ha a levél átvitelekor a 18. hadosztály parancsnokához, Vasvári vezérőrnagyhoz kerülünk. A többi hadosztályparancsnokról nem volt kellő információnk, így kockázatosnak véltük fogadtatásunkat. Tisztában voltunk a veszéllyel, ezt nemcsak magunkban mérlegeltük, de meg is beszél-tük egymással. Erthetően, igyekeztünk minél kevesebbet kockáztatni, a veszélyt a minimumra csökkenteni, egyéni sorsunk további alakulá-sán túl, a feladat végrehajtása érdekében is.

A feladatra való felkészítés érdekében külön vittek bennünket a Kárpátok északkeleti vidékére. Parasztházaknál helyeztek el, teljes szabadsággal. Itt ismertem meg Kassai elvtársat, aki szovjet kapitány volt, Wágner Annát és a velünk különösen sokat foglalkozó Solt Lajost, az antifasiszta iskolát végzett volt hadifoglyot. Itt találkoztam az ungvári Szántó elvtárral is. Vas Zoltán itt adta át — személyesen — „Tizenhat év fegyházban” című könyvét, mely magyar nyelven Moszkvában jelent meg. A kiadás első példányai egyikéhez jutottunk.

Közben csigalassúsággal teltek a napok. Türelmetlenek voltunk, szerettünk volna már tenni valamit. Pedig nem volt rossz sorsunk. Sétálhattunk, olvashattunk, ellátásunk is jó volt, a hadifogolytáboro-kéhoz képest feltétlenül. Itt olvastam először a SzKP történetét, röp-lapokat szerkesztettünk és hallgattuk Kassai, Wágner Anna, Solt Lajos és mások, mint például Pártos szovjet kapitány magyarázatait. Ekkor már beszélgető partnerei voltunk a tapasztalt harcosoknak.

Valamivel október 10-e előtt egy szép, kies völgyben levő, kastély-szerű épületbe vittek bennünket, ahol a feladat konkrét megbeszélé-sére került sor. Mindhárman jelen voltunk. A 4. Ukrán Front pa-rancsnoksága részéről egy rendkívüli műveltségű főtiszt, mint később megtudtuk, Tyulpanov ezredes, a front propaganda-osztályvezetője tárgyalt velünk, valamint Illés Béla és Farkas Mihály. Nagyon komoly témáról folyt a beszélgetés. Olyanokról is szó volt, ami nem szerepelt konkrétan a levélben, mint például, hogy a szovjet parancsnokság az 1. magyar hadsereg átállása esetén milyen jelentős segítséget ad techniká-ban, fegyverzetben. Elmondták, hogy választ várnak a levélre, melyet át is adtak kísérőnknek, egy németül jól beszélő fiatal szovjet fő-

hadnagynak. Figyelmeztettek a feladat veszélyességére és kérték, ha meggondolta magát valaki közülünk, mondja meg, azt mentesítik a feladat végrehajtásától. Egyikünk sem visszakozott. Poharak kerültek elő, megtöltötték borral. Farkas Mihály szavára koccintottunk a sikerre. Ezzel új szakasz vette kezdetét sorsunk alakulásában: a levél eljuttatása.

Szép vidéket jártunk be a számunkra biztosított két Jeep gépkocsin. Mégsem ez kötötte le figyelmünket, hanem azon töprengtünk, hogyan sikerül feladatunk végrehajtása. Közben létszámunk megfogyatkozott. Horváth Géza nélkül folytattuk útunkat. Nem arról volt szó, hogy meggondolta magát és nem akart velünk jönni. Én technikai hibára emlékszem lemaradását illetőleg. Horváth a másik gépkocsin jött utánunk, de lemaradtak és a szovjet főhadnagy úgy határozott, hogy nem várja meg a hiányzó gépkocsit, mert akkor a feladatot nem tudtuk volna időben végrehajtani. Horváth Géza kiválása nem lehetett akadálya a feladat végrehajtásának. Ketten maradtunk Mázlóval és a szovjet kísérőnkkel. Így már elértünk egy gépkocsiban.

Két említésre való eset történt útunk során. Az egyik: megálltunk az egyik szovjet parancsnokságon, ahol rápillantottam egy térképre. Ezen a két szemben álló fél helyzete volt feltüntetve. Engem a magyar kötelékek érdekeltek — főleg a 18. hadosztály — és meg is jegyeztem elhelyezkedésüket. E momentumra később visszatérek, mert úgy lesz érthető, miért említem meg e látszólag jelentéktelen epizódot.

A másik Lavocsne körzetében, a hegyek között játszódtott le, október 12-én este. Teljes sötétségben, rossz úton és nagy emelkedőn csak lassan haladtunk, amikor váratlanul több géppisztolyból tüzet nyitottak ránk. A szovjet főhadnagy és a gépkocsivezető határozottan viszonozta a tüzet, miközben mind a négyen az út árkában fedeztük magunkat. Valóságos tűzharc zajlott le, amely fokozott erővel hallatszott az erdőben, megtörve az esti csendet. Támadóink hamarosan becsüztették a tüzelést, mi pedig, amilyen gyorsan lehetett, visszamentünk Lavocsnéba, ahol az éjszakát töltöttük. Itt mondta el kísérőnk, hogy ezen a területen banditák garázdálkodnak, akiknek mindegy, hogy szovjet, német, vagy magyar, támadnak, gyilkolnak, rabolnak. Néhány nappal előttünk egy áttelepülő szovjet hadosztálytörzslet támadtak meg nagyobb erővel és veszteséget is okoztak nekik. Valóban, a két szovjet katona határozott fellépésének és a szerencsének köszönhető, hogy útunkat folytathattuk. Én Mázlóval, fegyver nélkül, nem játszhattam szerepet a csetepatéban.

1944. október 13-a Lavocsnéban köszöntött ránk. Még jó pár kilométert kellett megtennünk gépkocsinkon, hogy a szovjet csapatok első vonalához érjünk. Jól tudtuk követni a hadosztály- és ezredparancsnokságok településeit. A késő délutáni órákban érkeztünk el a szovjet csapatok peremvonalához. Innen pár kilométerre voltak a magyar csapatok első állásai.

Megkaptuk kellékeinket. Mázló vitte a levelet és egy konzervet, nekem egy kenyér és a parlamentereket illető fehér zászló jutott.

A csaknem három hónapos fogságunk alatt megszoktuk, bizonyos mértékig megismertük a szovjet katonákat. Összehasonlíthatatlanul más véleményünk volt róluk, mint ahogy azt nekünk annak idején elmondták. Mégis meglepett az az őszinte, együttérző, mondhatni baráti magatartás, amelyben részesítettek bennünket. Nemcsak a kísérőnk, és gépkocsivezetőnk — akikkel már összeszoktunk —, de az adott arcvonalszakasz szovjet tisztjei és katonái is barátságosan ráztak kezét velünk, sok sikert kívántak munkánkhoz. Abban állapotodtunk meg, ha tőlünk függ, azon az útvonalon hozunk választ, amelyen most megyünk.

Még egy utolsó üdvözlés, integetés és nekivágtunk a nagy útnak. Útunk egy lakatlan falun — ha jól emlékszem Ripinjén —, vezetett keresztül. Itt-ott ugattak a kutyák, embert véletlenül sem láttunk. Magyar részről — látták-e a zászlót vagy nem, ki tudja — erős aknatüzet kaptunk, úgyhogy helyenként szökellve tudtunk csak haladni. Közben egy aknaszilánktól jelentéktelen sebesülést is szenvedtem, ami szerencsére nem zavarta további menetünket.

Már erősen szürkült, amikor jobb kéz felől, egy hegyről magyarul szólítva megállítottak és felrendeltek bennünket a hegyre. Itt találkoztunk először magyar katonákkal. A 10. ezredbeli Szilasi főhadnagy századánál léptük át az arcvonalat. A konzervet, kenyeret és a zászlót odaadtuk a katonáknak, a levél Mázlónál maradt. Szilasit megkértük, irányítson a hadosztályparancsnokához, Vasvári vezérőrnagyhoz.

Már jó este volt, amikor gyalogosan, szekéren, gépkocsin megérkeztünk a hadosztályparancsnokságra. Vasvári már várt bennünket, nyilván Szilasi jelentette jöttünket. Szemmel láthatóan örült, hogy Mázló megvan, egészséges és itthon van. Itt közölte Mázlóval, hogy felterjesztették a soron levő alezredesi előléptetésre, amelyet meg is kapott a későbbiek során.

A levelet, melynek tartalmát Mázló ismertette Vasvárival, maga a hadosztályparancsnok juttatta el a hadseregparancsnokságra. Olyan irányban is tájékozódunk, hogy hajlandó lenne-e hadosztályával átállni, ha a hadseregparancsnok nem reagálna a levélre. Az ilyen kényes kérdéseket természetesen csak személyesen Vasvárival beszélhettük meg, mert a hadosztály vezérkari főnöke, Brindzei György vezérkari százados kifejezetten szélsőjobbaldali érzelmű volt. A hadosztályparancsnok katonailag nem tartotta lehetségesnek a hadosztályával való átállást, de a levél továbbítását becsülettel eszközölte.

A hadosztályparancsnokságon töltöttük az éjszakát, majd másnap Husztra mentünk. A hadseregparancsnokság egy része ott volt, másik része Beregszászra települt át. Az október 14—15-re virradó éjszakát a huszti fogházban töltöttük. Nekünk azt mondták, karanténban vagyunk, bár ennek több minden ellene szolt. Rendes ágyunk volt, az ajtó nem volt bezárva, de a „napos” ott volt a folyosón, aligha csak azzal a feladattal, hogy álmunkat őrizze.

A hadseregparancsnokságon az 1/b. osztályhoz kerültünk, amely a mai saját viszonylatunkban körülbelül a felderítő osztálynak felel meg. Az osztály vezetője, Molnár vezérkari őrnagy és beosztottai —

különösen egy jól megtermett gyalogos százados — hallgatott ki bennünket. Ennek során én kijelentettem, hogy ha kell választ visszavinni, szívesen közreműködöm ebben. Ezzel egyet is értettek. Ők is inkább rám gondoltak, mint Mázlóra. Nemcsak fiatalabb voltam, de nem is volt olyan családi kötöttségem, mint Mázlónak a három gyerekek. Közben alkalmam volt haza is írnom, hogy jól vagyok.

Érdekes módon, a hadifogságunk alatti bánásmód nagyon érdekelte őket. Mi elmondtuk, hogy jól bántak mindannyiunkkal, nem lőttek tarkón — mint ahogy itt mondják —, ezt nem is volt nehéz elhitetni velük. Egyébként korrektül viselkedtek velünk szemben. Számítottunk arra is, hogy hadbíróság elé állítanak. Fel is készültünk a védekezésre, de szerencsére nem került rá sor. Meg merem kockáztatni azt a kijelentést, hogy ezen a fórumon nem is foglalkoztak ilyen kérdéssel.

A szovjet csapatok helyzetéről — egy esetet eltekintve — nem érdeklődtek. Pedig helyénvaló lett volna. Az egyik térképen ugyanis helytelenül volt berajzolva a magyar — tehát a saját — hadosztályok helyzete. Két szomszédos hadosztályt cseréltek fel, nyilván tévedésből. En erre felhívtam figyelmüket, ami általános csodálkozást váltott ki belőlük. De akkor sápadtak és vörösödtek el igazán — ki-ki vérmérséklete szerint —, amikor kérdésekre megmondtam, hogy az adatokat egy szovjet térképről tudom. Úgy vélem, nem kell kommentálni az eset jelentőségét: az egyik fél az ellenség helyzetét pontosabban tartja nyilván, mint a másik fél a sajátját! Ez még akkor is figyelemre méltó, ha az 1/b. osztály feladata elsősorban a felderítés, tehát az ellenséggel kapcsolatos teendők végzése volt.

Akik az 1/b. osztályon velünk foglalkoztak, nem voltak nyilasok. Magukban el is fogadták az október 15-i Horthy-proklamációt és őszintén sajnálták sikertelenségét. Ez a felfogás akkor, az adott helyzetben pozitív volt.

Egyik nap délelőtt — ha jól emlékszem, október 16-án — hívtak Molnár őrnagyhoz. Kérdezte, érvényes-e még az az ígéretem, hogy hajlandó vagyok választ vinni a szovjet parancsnokságra. Igennel feleltem. Erre elmondta, feladatot kapott Dálnoki Miklós Bélától, hogy menjen át a 4. Ukrán Front parancsnokságára és ott az 1. magyar hadsereg parancsnoksága részéről kössön fegyverszünetet. Dálnoki Horthy kormányzótól kapott felhatalmazást erre. Minden ezzel kapcsolatos tevékenység a legnagyobb titokban folyt. Véleményemet kérte két dologban: mire számíthat odaát, melyik menetvonalon menjünk. Rögtön kész voltam a válasszal: megnyugtattam, haja szála sem fog meggörbülni, a menetvonalnak pedig — érthetően — azt az utat javasoltam, amin mi jöttünk át néhány napja. Még egy dolgot javasoltam, induljunk azonnal, mert tanácsosnak véltem még sötétedés előtt elérni a szovjet első vonalat, amelyet Molnár kérésére pontosan megmutattam térképen.

Ha nem is azonnal, de hamarosan megalakult csoportunk. Molnár őrnagyon és rajtam kívül egy hadnagy, vagy főhadnagy tolmács és a gépkocsivezető indult el a kora délutáni órákban Beregszászról. A

megbízás Molnárnál volt, rádiót is vittünk magunkkal, meg fehér zászlót is. A javasolt útvonalon mentünk. Amikor elértük a 18. hadosztályparancsnokság harcálláspontját, Molnár bement az épületbe Vasvári vezérőrnagyhoz. Mi mindnyájan a gépkocsiban maradtunk. Sokáig nem jött ki Molnár. Ideges voltam, már kezdett szürkülni.

Nagy sokára izgatottan jött ki vezetőnk, beült a gépkocsiba, annyit mondott, hogy visszamegyünk, a feladatról egy szót se.

Menet közben tájékoztatott bennünket, hogy néhány órával ezelőtt, Dálnoki Miklós Béla szűk törzsével az általam részünkre javasolt menetvonalon átment az oroszokhoz. Több csoport nagy apparátussal üldözi, Brindzei György vezérkari százados vezetésével. Molnár azt is mondta, hogy a fegyverszünetet most már a hadseregparancsnok maga is megkötheti.

Ezzel meghiúsult a nagy álom, a nagy lehetőség, amelynek valóra váltásával bizonyára sok minden másképpen alakult volna. Nem lehet rekonstruálni sohasem, mitől menekült volna meg az ország, ha tervünk sikerül. Talán egyéni sorsom is másképp alakult volna.

Mindenesetre Mázlóval együtt hamarosan megkaptuk áthelyezésünket a 3. hadsereg parancsnokságához, amely akkor a Dunántúlon volt. Nemcsak ketten voltunk hasonló helyzetben. Neubauer Pál, Pribelszky és mások is átjöttek hasonló feladattal, nekik is menniök kellett Kárpátaljáról.

Persze úgy mentem el új állomáshelyemre, Dombóvárra, hogy Budapestet is érinthettem, néhány napot családommal töltöttem. Dombóvár mellett, Mágocson volt a hadseregparancsnokság. Ott a vezérkari főnök — ha jól emlékszem Kozár vezérkari ezredes — fogadott bennünket. Optimálisan vázolta a helyzetet, de mi tudtuk, hogy hazudik. Elmondta, olyan stabil a helyzetünk, hogy német testvéreink nem is adnak most segítséget, de ha baj lenne, segítenének. Ritkán hallhatni ilyen ostoba, primitív érvet, különösen egy olyan katona szájából, aki egy hadsereg vezérkari főnöke. Mintegy cáfolatképpen másnap — a „stabil” helyzet ellenére —, pánikszerűen csomagolt a hadseregparancsnokság és vonult vissza a Balaton felé. Velük együtt mentünk mi is.

Különböző helyekre kerültünk. Engem a hadsereg kiképző táborhoz helyeztek, ahol segédtsiztként kaptam beosztást. Zircen, az apátságban helyezkedtünk el. Parancsnokunk Kregczy Valdemár huszár alezredes volt. Jóindulatúnak ismertem meg, nem volt szélsőjobboldali felfogású. Mázló máshová került. Több mint 25 esztendő után találkoztam vele, mint nyugdíjas MÁV raktárossal. Szerénysége és a körülmények miatt alakult így sorsa.

Zircen kisebb jelentőségű ellenálló munkát végeztem, önszántamból. Neubauer Pál is velem volt, hasonlóan gondolkodott, mint én. Segítségemre volt írnom, Kajtár örvezető, aki Budapesten, a Pál utcában lakott. En léptettem elő. Amikor alá akartam írni előléptetését, kezemre tette kezét és figyelmeztetett, hogy ne írjam alá, mert ő zsidó származású és így bújkál. Aláírtam és mondtam, mint örvezető, még kevésbé lesz gyanús. Neubauerrel együtt megfogalmaz-

tunk és Kregczyvel aláírtunk egy felterjesztést a 3. hadseregparancsnokságra. A németek ugyanis a szó legszorosabb értelmében vandál módon viselkedtek. Az apátságban lefoglalták a könyvtárszobát, ahol Luther-bibliák és más pótolhatatlan nemzeti értékek voltak. Kitépték a lapokat, odapiszkítottak és így tovább. Ezt írtuk le felterjesztésünkben és megmutattuk az apátnak, Endrédy Vendelnek, kihangsúlyozva, hogy a legcsekélyebb mértékben sem értünk egyet „szövetségeseink” magatartásával — felekezetre való tekintet nélkül.

1944. december közepén édesanyám testvére meghalt. Szabadságot kaptam. A karácsonyt otthon töltöttem. Mindenképpen szomorú karácsony volt. Nagybátyám halála, tönkrement otthon, fogyó élelmiszerkészlet, bizonytalanság. Közben a szovjet csapatok körülzárták Budapestet. Akkori felfogásom szerint már nem tartottam lehetségesnek, hogy harcoljak a szovjetek ellen. A szovjet csapatokkal és az ellenálló magyarokkal viszont nem tudtam kapcsolatot teremteni. Bújkáltam, ami nem volt veszélytelen játék. Már Zircen magamhoz vettem az érvényes szabadságolási igazolványon kívül egy pecséttel ellátott bianco igazolványt. Ezt a szabadságos igazolványomat kitöltöttem, saját kezűleg mindig meghosszabbítottam, türelmetlenül várva a szovjet csapatokat, amelyek február 13-án foglalták el azt a házat, ahol laktunk, a mai Kosztolányi téren.

Közben a nyakamon egy szilánktól megsebesültem. Szerencsémre ez sem volt veszélyes sérülés.

A szovjet és a velük együtt jövő magyar katonáknak felfedtem magam. Mindenképpen el akartam menni otthonról. Ha fogságba kell esnem, az semmiképpen se családom szeme láttára történjék. Élénken emlékezetemben voltak a néhány hónappal előbbi kellemetlen élmények.

Így ismét fogságba kerültem. 1947. júliusában kerültem haza, sok élménnyel, tapasztalattal, de amelyeket szívesen elengedtem volna.

Hazaérkezésem után felkerestem Illés Bélát. Wágner Annával dolgozott az Új Szó főszerkesztőjeként. Meghatott, ahogy fogadott. Kérdezte, mik a terveim. Elmondtam, hogy szeretnék a demokratikus hadseregben szolgálni. Írt egy levelet Veres Péternek az akkori honvédelmi miniszternek. Leírta találkozásunkat és javasolta, adjon lehetőséget, hogy a hadseregben szolgálatot teljesíthessek. Így kerültem néphadseregünk kötelékébe.

SZÉNI IMRE

JÁSZBERÉNYTŐL WINZENDORFIG

1945. január 23-án, kedden délután érkezett menetoszlopunk Miskolcra, az akkori huszárlaktanyából kialakított fogolytáborba. Igen kellemetlen benyomást tett rám a nagy szakszerűséggel elkészített szögesdrót kerítések és a géppuskával felszerelt őrtornyok látványa.

A fogolykísérő tiszt átadott a táborparancsnok embereinek és mielőtt még a körletbe engedtek volna, megmotoztak bennünket, nehogy ez úton lőszer, fegyver vagy robbanóanyag kerüljön a táborba.

Nem volt igazam, amikor bizalmatlanul szemléltem ezt az eljárást, mert ismét megfeledkeztem arról, amit a fiatal szovjet főhadnagy mondott, akinél átállásomkor jelentkeztem, hogy „háborúban nincs előlegezett bizalom”. Nem lehet ezt másként csinálni. Háborúban ember embernek farkasává válik és az óvatosság áthághatatlan törvény minden helyzetben.

Még ezen a napon fürdőbe parancsoltak bennünket, ahol nemcsak megtisztálkodhattunk a kellemes zuhanyok alatt, de ruháinkat is fertőtlenítették, féregtelenítették. Ennek volt köszönhető, hogy a vacsora elfogyasztása után, hosszú hónapok óta, először aludtam nyugodtan, mert testemet nem rágták a tetvek.

Másnap reggeli után sorakozó volt a laktanyaudvaron és rajokba, szakaszokba, századokba osztottak bennünket. A 33. század második szakaszába kerültem és meglepetésemre én lettem a szakaszparancsnok. A századparancsnok egy szlovákul jól beszélő katona lett, aki civilben a füleki Zománccgyárban volt munkás. A nevére már nem emlékszem.

A fogolytáborban sajátos napirend alakult ki. Reggel hatkor volt ébresztő. Reggeli héttől nyolcig, ezután létszámenőrzés. Ezt követően mindenki szabadon rendelkezett idejével. Délután öt órakor ismét létszámenőrzés, majd vacsora. Este tízkor általánosan kötelező takarodó.

Néhány nap eltelte után, a reggeli elfogyasztását követően, körletként politikai tájékoztató volt, amit a tábor egyik tisztje tartott, tolmács segítségével. Egy nagy térképről pontos tájékoztatást adott az általános katonai helyzetről, amit belpolitikai tájékoztató követett.

Ilyen alkalmakkor mindig felötlött bennem az a gondolat, amit már előző katonaidőm alatt is többször hallottam egyes bajtársaimtól, hogy hazugság az a sok mendemonda, amit a horthysta kormányzat hivatalos propagandaszervei a Szovjetunió politikai rendszerének ki-sebbitésére, rágalmozására összehordtak.

A politikai tájékoztatók megítélése kapcsán merült fel és alakult ki bennem az a gondolat, hogy a szovjet társadalom, amely hadifoglyainak tájékoztatást ad a politika alakulásáról, nyilván azért nem titkolja szándékát, mert nincs is titkolni valója az egyszerű emberek tömegei előtt. Az ilyen társadalmi rend csak igazságos társadalmi rend lehet.

A táborélet megkezdése utáni időben érzéseim, gondolataim alakulását két irányból ható benyomások alakították. Egyfelől a még mindig gyötrő kétségek, a gyanakvás, „a göbbelsi propaganda” hatása alapján keletkező benyomások, másfelől azok a felismerések, melyeket a táborparancsnokság rólunk való gondoskodásának egész sora ébresztett bennem.

Például: volt egy jóképű, magas, barna, fiatal szovjet hadnagy, aki amolyan táborparancsnoksági törzsfőnök lehetett, mert mindenhol ott volt, ahol valamilyen intézkedésre volt szükség. Ez a hadnagy minden délelőtt tíz óra után bejött a körletbe és felsorakoztatott századunk legénységét megkérdezte, van-e valakinek tetűje. Ha valakinek van, az bátran mondja meg, ne szégyellje. De aki eltitkolja, azt bezárja a „karcserba”, mert az olyan katona, aki a többi bajtársa egészségét veszélyezteti, nem érdemel mást.

Ilyenkor megint felötlött bennem, miért fontos ezeknek a mi egészségünk, hiszen átállásunk előtt még ellenségeik voltunk? Meg ugyan-akor is, amikor naponta, pontosan délután három óraker, a professzor kinézésű szemüveges orvosszázados létrán felmászott a víztartályhoz és ellenőrizte a víz tisztaságát.

Ejjel minden barakkban két ügyeletes adott szolgálatot azzal a feladattal, hogy a behordott fával állandóan fűtsék a benzines hordókból fabrikált kályhát, hogy egyeneletes, jó meleg legyen.

Olyan sok emberséges intézkedésnek voltam szemtanúja és alánya, hogy gyanakvásom egyre inkább kezdett feloldódni annak ellenére, hogy dolgozott köztünk a suttogó propaganda is. Például azt ismételték únos-úntalan, hogy azért gondoskodnak rólunk, mert a hadifogságban csak így tudnak majd bennünket dolgoztatni. Becsempészték közénk szovjetellenes könyveket. Én is olvastam egy ilyen könyvet. Az író nevére már nem emlékszem. A könyv címe ez volt: „Hat ló, negyven ember”. Ebben egy tiszt fogolytábor élete volt leírva és a fogolyélet minden borzalma. Az, hogy mennyit éhaztek, hogy megfőztek a deréksziját is és azt ették.

Egy szóval, bizonyos láthatatlan erők igyekeztek közöttünk ébren tartani a hadifogság mumusát. Mintha valahonnan irányították volna hangulatunk alakulását.

Egyik napon azt vettem észre, hogy a szomszéd barakkban, a tisztsek, tiszthelyettesek közül sokan leszedik zubbonyukról a rangjelzé-

seket. Már a mi barakkunkra is átragadt a kór. Én nem követtem példájukat, gondolván, hogy a fogolynyilvántartásban úgy is benne van, kinek mi van a zubbonya gallérján.

Még ezen a napon — ebéd után — napirenden kívül sorakozót rendelt el a már említett fiatal hadnagy, akit egymás közt lityinantnak nevezünk.

Magából kikelve kérdezte, ki volt az, aki elhíresztelte, hogy le kell szedni a gallérról a rangjelzéseket? További indokolásul hozzáfűzte, hogy a Genfi Egyezmény tiltja a rendfokozattól való megfosztást. Ezt a Szovjetunió is aláírta. Ezt az egyezményt eddig csak Hitler vezérkara sértette meg. „Mi pedig nem vagyunk hitleristák.”

Megparancsolta, hogy a délutáni létszámmellenőrzésen már minden tiszt és tiszthelyettes rangjelzéssel köteles részt venni.

A tisztek külön voltak elhelyezve, színvonalasabb körletben, fehérre meszelt szobákban, rendes vasályakon. Mi fapriccsen aludtunk, mivel nem volt elég vasály. A tisztek rendszeresen bejártak barakkjainkba beszélgetésre, volt aki cigarettapapírt árult. A csillagleszedés után megszűnt látogatásuk.

Pár hét múlva kezdtek újra jövegetni. Ekkor ismertem meg Köteles Jenő főhadnagyot, későbbi parancsnokomat, aki volt alakulata katonáit jött meglátogatni. Feltűnt közvetlen modoráról és arról, hogy az egyszerű katonák nagy tisztelettel beszéltek róla és mindig szeretettel vették körül.

Egyik napon a századparancsnok elmondotta, hogy a rangjelzés leszedését eredményező rémhír a tisztek köréből indult el azzal a sajtós tartalommal, hogy a tisztek között nem volt rangjelzés-leszedési hangulat. Most már szabályozva van, hogy a tisztek közül kik látogathatják a legénységi körleteket.

A csillagleszedési eset a tisztek iránt amúgy is meglevő bizalmatlanságot csak fokozta köztünk. Emiatt előfordult, hogy ha a barakkba olyan tiszt jött be, aki katonái ellenszenvét még a frontszolgálat idején felkeltette maga iránt, azt volt beosztottai látványos jelenet közben kizavarták a legénységi barakkból.

Ezen a télen február közepén felengedett a fagy. Enyhe, tavaszias napok követték egymást. Az egyik ilyen február közepi nap délutánján a parancskihirdetés alkalmával a táborparancsnok is jelen volt és beszélt hozzánk tolmács útján.

Elmondotta, hogy az ideiglenes magyar kormány felvette a kapcsolatot a 2. Ukrán Front hadműveleti körzetében tevékenykedő fegyverszüneti bizottsággal és arra kérte, hogy a fegyverszüneti szerződés értelmében felállítandó új magyar hadsereg részére toborzó tevékenységet végezessen a miskolci fogolytáborban a magyar katonák között, főleg azokat véve számításba, akik önként álltak át a Vörös Hadsereghez. A toborzási feladattal a táborparancsnokság lett megbízva. A mai naptól a toborzó munka megkezdődik. Jelentkezés az új magyar hadseregbe szigorúan az önkéntesség alapján történik. A fegyverszüneti szerződés értelmében az új magyar hadseregnek részt kell vennie a német fasiszta hadsereg széttűzésében.

Ezér tehát, mielőtt bárki jelentkeznék, jól gondolja meg. A jelentkezők másnap, reggel feliratkozhatnak a táborparancsnokság irodájában. Ez volt a lényege a táborparancsnok hozzánk intézett beszédének.

A táborparancsnok közlésére megbolydult a szokásos életritmus. A barakkban kisebb-nagyobb csoportokba verődve vitatkoztak a katonák. Ki így, ki úgy értékelte a hallottakat. A háború akkor már a hetedik esztendőbe is kezdett átnyúlni. A katonák ezreiben egyre világosabban felismerhetővé vált az események láncolatában, hogy a háborúnak rövidesen vége lesz. Tehát a háború végének belátható közelsége miatt sokan igyekeztek félrehúzódni. A táborlakók többsége a háború túlélésének körülményeit latolgatta.

A táborparancsnokság számolt ezzel a várható körülménnyel. Másnap reggeli után a táborirodában gyülekeztették a szakasz- és századparancsnokokat. Itt azt a feladatot kaptuk, hogy minden parancsnok tartson megbeszélést alegysége katonáival és érje el, hogy a legjobbak jelentkezzenek a faszizmus elleni harcra.

Az én szakaszom túlnyomó részben azokból a katonákból állott, akiknek parancsnoka voltam a Vörös Hadsereghez való átállás idején. Elértem, hogy ezek — néhány fő kivételével — jelentkeztek az új hadseregbe, vállalva a háborúval járó újabb veszélyeket. Hálás szívvel köszöntem meg nekik és másnap büszkén jelentettem a táborparancsnoki irodán, hogy szakaszom néhány kivétellel önként jelentkezik a faszizmus elleni fegyveres harcra. Az még talán jobb is, ha az a néhány lemarad, azok úgysis amolyan kalandorságra hajlamos, zavaros fejű emberek voltak.

A jelentkezések megkezdődése után a táborlakók között amolyan két pártra szakadás folyamatát lehetett megfigyelni. Az egyik — kisebb — részhez azok tartoztak, akik jelentkeztek az új magyar hadseregbe. A másik rész azokból állt össze, akik nem jelentkeztek. Mivel ezek az utóbbiak többen voltak, ellenvetéseiket egyre nyíltabban hangoztatták. Esetenként parázs viták alakultak ki a két csoport tagjai között. Egyesek még fenyegetőztek is, hogy „jaj lesz nektek, ha fordul a kocka”. Mások szemünkbe nevettek és kuncogva mondták, hogy az egész csak humbug, azért jelentkeztetnek önként, hogy ezeket viszik ki elsőnek Szibériába.

A laktanyaudvar hátsó részében egy istállóból átalakított körletben német hadifoglyok is voltak. Lehetek úgy kétszázan. Az ellenlábások csoportja közül a németül beszélők elmondták a németeknek, hogy a magyarok közül sokan jelentkeztek a faszizta Németország elleni harcokra. A németek többsége ezen felbőszültek és elmondták a magyarokat mindenféle söpredék, cigány népségnek. Közülük az egyik majdnem sírva ordította felénk, hogy a nagy német birodalom azért szenved vereséget, mert ilyen szövetségesei vannak. A mieink sem maradtak adósak. Szóbeli tehetségük legalább olyan jó volt, ha nem jobb, mint a németeké.

A dolog azonban nem maradt annyiban. A németek a laktanyaudvaron tettelesen is bántalmazták azokat, akik jelentkeztek. A

mieink ismét csak nem maradtak adósak. Parázs verekedés kezdődött. A verekedés láttán a „magyar virtus” azokban is felülke-rekedett, akik eleinte a németek felé orientálódtak és oda fejlődött a dolog, hogy a jelentkezők védelmében ők is bekapcsolódtak a verekedésbe. Ez az eset bizonyította, hogy az egyszerű katonák között általános volt a németgyűlölet.

A háborúskodásnak a táborparancsnok igen erélyesen vetett véget. Magas drótkerítéssel elkerítette a németek barakkját és büntetésül munkára osztotta be őket. Ez a megoldás a magyarok között általános tetszést váltott ki. A jelentkezteteket pedig jelentősen felbátorította. Igen jó hatást váltott ki a táborparancsnoknak az az intézkedése is, hogy a jelentkezett katonák részére szakaszkötelékben minden nap 10 órától 11-ig zártrendi, alaki foglalkozást kellett tartani. Ezzel is kifejezésre igyekezett juttatni, hogy csak formailag tartott bennünket hadifoglyoknak.

Szép, tavaszt ígérő március eleji napok következtek. A jelentkezők száma egyre gyarapodott. Már lehattünk kétezren is, amikor úgy március tizedike táján orvosi vizsgálatra hívták be az új magyar hadseregbe jelentkezett katonákat. Nagy izgalommal sorakoztunk az orvosi rendelő előtt és drukoltunk, nehogy valamilyen ok miatt kiszuperáljanak bennünket. Azt tapasztaltuk, hogy az orvosi vizsga inkább amolyan egészségügyi intézkedés volt, mert csak néhányan estek ki valamilyen bőrbetegség miatt.

A sorozások befejezése után a táborparancsnokság még rendszere-sebbé tette a politikai felvilágosítást. Most már minden nap megkaptuk az Új Szó című magyar nyelvű újságot és óriási lelkesedést váltott ki, amikor megtudtuk belőle, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány megszavazta a földreformot és a Magyar Kommunista Párt helyi szerveinek irányításával a nemzeti bizottságok megkezdték a földek kiosztását az Alföld lakossága között.

Március 15-e táján egyik reggel, amikor éppen a reggelire főzött kukoricakását kanalazgattuk, a századparancsnokokat a táborirodába parancsolták. Izgatottan vártuk, mi követi majd, mert ilyenkor mindig történt valami a táborélet egyhangúságában. Talán fél óra sem telt bele, jön a századparancsnok és vidáman kiáltva adott parancsot, hogy „szakaszparancsnokok hozzám”. Kipirult arcáról láttuk, hogy valami szokatlan következik.

Az a parancs — mondotta —, hogy akik a sorozóbizottság előtt voltak és megfelelték, azonnal szedjék holmijaikat és sorakozzanak századonként a parancsnoki épület előtt. Nagy nyüzsgés, izgatott kapkodás következett, majd a barakk előtt sorakozva a század elindult a kijelölt helyre. Nem sokat vártunk, amikor kijött az irodából egy sebhelyes arcú szovjet százados és a következő eligazítást adta: a század ezen az éjszakán új körletben fog aludni. A körletet senki nem hagyhatja el, mert kora reggel egy külön vonatszerelvény indul, viszi az önként jelentkezteteket Jászberénybe, ahol a táborparancsnokság át adja őket a magyar katonai hatóságoknak, és még a hét folyamán megalakulnak a magyar csapattek.

A Szibériától való rettegés és a mai események lényege között — hogy újra visszanyerjük egyéni szabadságunkat — olyan nagy volt a távolság, a különbség, hogy a gyanakvás a kétkedés újra felébredt bennünk és ennek kínos víziójától nem tudtam magam sem olyan gyorsan megszabadulni, mint amilyen gyorsan az események követték egymást.

Másnap korán ébresztettek bennünket és a hajnali derengésben fegyelmezett menetoszlopokban elindultunk a Miskolc—Gömöri pályaudvarra, a menet két oldalán fegyveres szovjet katonáktól kísérve.

A pályaudvaron felszálltunk a számunkra kijelölt vagonokba. Ott száraz, friss búzaszalmából készített fekhelyet találtunk és vaskályhát, mellette nagy kosár barnaszemet, a szénhalom tetején gondosan apróra hasogatott, száraz gyújtóskötegeket.

Még alig derengett valami gyér világosság a vagonban. Mindenki elhelyezkedett. Elhalkult az alattunk lapuló szalma zizegése is. Csendes szuszogás közben vártuk az idő múlását. A várakozás csendjében egyszerre a mozdony felől vonóhorgok csörgése indult el. Nagy rántással mozgásba lendültünk és a kerekek éles csikorgása közben vagonunk kigurult a pályaudvarról.

Most, hogy a szerelvény egyre gyorsuló ütemben fokozta sebességét, a vagonban is megindult a hangos beszélgetés a politikáról, a háborúról, helyzetünk várható alakulásáról. Már jó ideje folyt a vita, amikor észrevettük, hogy a féktuskók erősen csikorognak. Beértünk valamilyen állomásba. Később megtudtuk, hogy Mezőkövesdre. Vagonajtók húzogatásának zaja közeledett hozzánk, majd a mi vagonunk ajtaját is elhúzták. A „lityinant” jelent meg az ajtóban, mellette a tolmács. Parancsot kaptam tőle, hogy a szakaszt sorakoztassam a vagon előtt, reggeliosztásra. A táborban szárított káposzta, bablevés, kukoricakása, tea váltották egymást az étrendben. Kíváncsiak voltunk, hogy a menet alatt mit kapunk enni? Nagy volt a meglepetés, mert szalonnát, feketekávé, és nagy darab téglá formájú kenyeret kaptunk reggelire. A bőséges, hazai ízeket idéző reggeli után elégedetten várunk a szerelvény továbbindulását.

Mielőtt ez megtörtént volna, megint jött a „lityinant”, tolmácsból, adjutánsból, írnokból meg két fegyveresből álló sleppjével. Megállnak az ajtó előtt és a lityinant a tőle szokásos módon kezdi mondókáját, amit a tolmács így fordított: „Rosszindulatú emberek azt híresztelik maguk között, hogy ez a szerelvény Szibériába viszi önöket. Mi ahhoz tartjuk magunkat, amit eddig is mondtunk. Magukat még a mai nap folyamán Jászberényben átadjuk a magyar katonai hatóságoknak. Önöknek pedig elismerésünket fejezzük ki, mert, azzal, hogy önként jelentkeztek a fasiszták elleni harcra, magas szintű erkölcsi kötelességről mutattak példát egész népük előtt. Ehhez tartásuk magukat”. Azzal megfordult és kíséretével elindult a másik vagon felé. Ezek az egyszerű, de félreérthetetlenül fogalmazott szavak nagy hatással voltak ránk. Mindenki leült szalmafedőjére és csak hallgattunk.

Eközben a vonat újra elindult és már jó lendülettel száguldott velünk. Számolgatták a fiúk, mikor következik Füzesabony. Ott tolong-

tak a szögesdróttal befont vagonablak körül. Majd jelezte az egyik katona, aki ezen a vonalon volt civilben vasutas, hogy most következik Füzesabony! A vonat azonban nem fékezett, hanem teljes lendülettel átrobogott a füzesabonyi állomáson Hatvan felé.

A fékek csikorogni kezdtek, sokan a drótozott vagonablakhoz tola-kodtak. Izgatottan kiáltotta valaki, hogy Hatvanban vagyunk, ott a Cukorgyár kéménye. A vonat lassan, tempósan megállt.

A szerelvény elejéről orosz vezényszavak, kiáltások hallatszottak, majd az is elcsendesedett.

Már jócskán delelőn járt a kora tavaszi nap, amikor kívülről nagy zajjal félrehúzták a vagon ajtaját. Az egyik fegyveres őr beszólt, hogy a szakasz sorakozzék ebédre. Ez gyorsan ment. Nagy csajkacsörgés közben leugráltunk a kocsiból és sóvárgóan, kíváncsi figyelemmel lestük, mit kanalaz a szakács az odahozott kondérból.

Nagy volt az öröm, mert jó zsíros rizseshúst kaptunk. Ilyet bizony már régen ettünk. Az étel íze egészen újszerűen hatott. Igen elégedettek voltunk. Csajkáinkat, kanalainkat egy másik kondérben levő melegvízzel el is mosogattuk. Ezt követően az őrok felparancsoltak bennünket a vagonokra és ránkzárták az ajtót. Újra feszült várakozás következett. Közénk telepedett a nagy kérdés, elfordul-e a vonat Jászberény felé?

A várakozás csendes neszezésébe a mozdony sípszava hasított bele. Egy hosszú, két rövid. Majd erős rántással megindult a szerelvény. Aki odafért a vagonablakhoz, izgatottan bámult kifelé. Vajon merre fordul a vonat?

A szerelvény lassú döcögéssel, a váltókon hangos csikorgással, há-tározott lendülettel húzott kifelé az állomásból. Az északi oldalon levő ablaknál állók közül valaki elkiáltotta magát: Ott a pesti sínpár, elfordultunk!

— Elfordultunk fiúk Jászberény felé!

— Nézzétek az a nyárfasor az oda vezető vasúti pálya mellett van, mindjárt odaérünk!

Még olyanok is odanyomakodtak az ablakhoz, akik életükben most jártak itt először. Ők is látni akarták, tényleg jó irányba megy-e a vonat? Élénkség, izgatottság vett erőt rajtunk.

A feszültség véglegesen megtört. Hangos beszélgetés, vidám vitatkozás zaja öntötte el a vagon belsejét. Az otthon felé áhítozás is hangot kapott. Most már lehet haza is gondolni, maholnap szabad emberek leszünk.

A legtöbben szabadságot fognak kérni új parancsnokaiktól. Már arról is szó esett közöttünk, hogy otthon ki mit főzet édesanyjával, feleségével. A mindig éhes frontkatona élénk fantáziája szabad utat kapott. Volt, aki hízott kacsát vágat, mivel otthon már fogytán a téli hízó szalonnája és ilyenkor az asszonyok kacsát hízlalnak. Volt, aki a tészta után áhítozott, mivel a katonakonyhán ebből soha nincs bőség. Lekváros derelye, túróscsusza, mákosmetélt körül forgott a szó.

Délután négy óra lehetett, amikor szerelvényünk megállt a jászberényi vasútállomáson. A nap már jócskán a nyugati égbolt aljáról

szórta ránk maradék sugarait. Ezután már gyorsan követték egymást az események.

Parancsot kaptunk a kiszállásra. Felsorakoztunk az állomás mögötti téren, ahol a menet élére magyar katonazenekar állt. Majd elhangzott az indulj vezényszó. A zenekar rázendített a Klapka indulóra és az oszlop katonás, fegyelmezett sorokban megindult a jászberényi pán-célos laktanya felé.

Az utcán barátságosan integetve fogadott bennünket Jászberény lakossága. Sok asszony, lány szemeit törölgetve nézte kutatón-keresőn a gyűrött, kopott ruhás magyar katonákat.

Jászberénybe érkezésünket követő másnapon, úgy emlékszem 16-a, vagy 17-e lehetett, igen korán volt reggeliosztás. Falusi ember számára ismerős nesz, zaj jelezte, hogy most más környezetben vagyunk, mint Miskolcon. A kakasok abbahagyták reggeli koncertjüket, de még innen-onnan lehetett hallani egy-egy elkészt kukorékolást. A paraszti udvarokból kiszüremlő hangos kiáltások együttes neszezése, itató-vödör hangos csörömpölése, egy-egy kútgém keserves nyikorgása jelezte, hogy az állatok kora reggeli etetése a befejezéshez közeledik. Megnyugtató, jóleső érzés volt hallgatni a bennünket körülvevő békés élet megszokott jeleit. Éreztük, hogy elmúlóban van bennünk a táborélet nyomasztó fásultsága. Képesek voltunk már érzékelni az életöröm apró megnyilatkozásait is.

A reggeli után sorakozó, majd névsorolvasás következett. Aki a nevét hallotta, annak a kijelölt helyen kellett várakoznia arra, hogy majd hivatják az irodába.

Teljesen új arcok, új emberek együttesébe kerültem. Közöttük arról folyt a szó, a találgatás, hogy miért is hívhatnak bennünket az irodába.

Nemsokára megtudtam, mert mindjárt az elején szólították a nevemet. A parancsnoksági épület első emeletén az egyik irodában magas nyakú, rendfokozat nélküli gimnasztyorkában az íróasztal mögött állva várt rám egy jól megtermett szőke fiatalember. Előtte hosszú névsor, írószer, papírok. Katonásan jelentkeztem nála. Kezet fogott velem és szólt, hogy csak álljak kényelmesen. Kérdezte a nevemet és a névsorba bejegyzett valamit.

Meglepett, hogy tiszta kiejtésű magyarsággal szólt hozzám. Elmondotta, az átadó bizottság tudja, hogy teljes fegyverzetű szakasszal önként álltam át a Vörös Hadsereghez. Hogy milyen indítékok vezették ezt a lépésemet, azok ismeretesek. A fasiszmus elleni fegyveres harcra való önként jelentkezésemet, azt, hogy a 16. hadosztályból az én szakaszom volt az egyetlen katonai alakulat, amely kötelékben állt át a Vörös Hadsereghez, valamint, hogy szakaszom tagjai is csaknem valamennyien velem együtt jelentkeztek, az átadó bizottság erkölcsileg nagyra értékeli és az átvevő magyar katonai hatóságok figyelmébe fogja ajánlani. Felállt, kezet fogott velem. Sok katonaszerencsét kívánt és jelezte, hogy eltávozhatom vissza, kijelölt helyemre.

Szavai nagyon megnyugtattak, fokozták önbizalmamat. Szavain keresztül igazolva láttam, hogy helyesen döntöttem, amikor átálltam.

Az általam vezetett emberek sorsa nem került bizonytalan helyzetbe, sőt életünk újra értelmet, célt kapott.

Délután négy óra lehetett, amikor a táborparancsnokság befejezte az átadási előkészületeket és az átadáshoz ötösével sorakozva felálltunk közel a kapu kijáratához.

Körülnézgettem és megállapítottam, hogy a jelentkeztettek közül vagy kétszáz embert visszatartottak. Ezek között csendőrök, rendőrök, pénzügyőrök voltak, vagy olyanok, akikre valamilyen háborús bűncselekmény bizonyult.

Vigyázz vezényszó hangzott, majd elindultak soraink a kapun kívül levő térségre. Itt volt a katonazenekar újra, s néhány magas rangú szovjet és magyar katonatiszt.

Egy magas termetű magyar őrnagy megállt az oszloppal szemben és Fülöp József őrnagyként mutatkozott be. Majd beszélni kezdett. Mondókája elég rövid volt. Elmondotta, hogy reánk, akik önként jelentkeztünk a fasiszta Németország elleni küzdelemre, most nagy szüksége van a hazának. Kért, hogy legyünk fegyelmezett, hűséges katonái az új magyar hadseregnek. Letisztelgett az egyik szovjet ezredes előtt. Kezet fogtak, majd parancsot adott a mellette álló tiszteknek, hogy álljanak a századok élére és vezessék el őket a méneskari laktanyába. A menetre szóló parancsok elhangzása után az oszlopok indulásba lendültek. Elindultunk. Ezzel bezárult a kör.

Újra szabad ember voltam. De ezt nem csak én éreztem így, hanem valamennyien, akik fegyelmezetten, egyszerre lépve meneteltünk az új élet felé. A történelem új fejezetet nyitott számunkra.

*

Azon az estén, 1945. március 17-e estében, harsány katonadaltól volt hangos Jászberény állomás felé vezető utcája. Asszonyok, lányok tódultak az utcára és barátságos integetéssel köszöntöttek bennünket. Másnap reggel ragyogó napfényes tavaszi napra ébredtem a jászberényi méneskari laktanya egyik istállójának szalmáján. A szerény reggeli elfogyasztása után sétára indultam a laktanya udvarán, ahol ekkor már háromezren is lehettünk. Közöttük sok ismerősre akadtam, akikkel még a békehelyőrségben, Berettyóújfaluban együtt szolgáltam. Ezek tájékoztattak, hogy az ezredük már alakulóban van és szeretnék, ha én is oda kerülnék, legalább a régi ismerős bajtársak együtt lehetnének. Elmentem velük a laktanya bejárata melletti egyik épületbe, ahol bemutatottak Schmidt László őrmester ezredírnoknak, aki néhány tiszthelyetessel az ezredtörzs szervezésén dolgozott. Schmidt őrmester kérdésre elmondtam, hogy előző alakulatomnál a frontra induláskor a beosztásom zászlóalj-kürtös volt, majd később szakaszparancsnok lettem.

Nagyszerű! — kiáltott fel, te leszel a harmadik gyalogezred kürtöse és egyúttal ellátod a törzsben a szolgálatvezetői teendőket is! Már úgy is azon főtt a fejem — mondotta Schmidt —, hogy erre a beosztásra honnan keríték alkalmas embert, így legalább ez is meg-

oldódott. Hozd ide a holmidat és helyezkedj el itt köztünk valamelyik sarokban, aztán majd alakul valamire a helyzetünk.

Ebben a környezetben pezsgő élet zajlott. Itt már nem lehetett nyomát sem találni a szovjetekkel szembeni bizalmatlanságnak. A katonák között élénk vita folyt arról, hogy mi lesz ezután. Akik az Alföld keleti és nyugati részéből kerültek a laktanyába újságolták, hogy megkezdődött a földreform, földet adnak a szegényparasztoknak. Ebben a környezetben teljesen felszabadultam és magam is bekapcsolódtam a beszélgetésekbe. A velem átállt katonákat magammal hoztam a harmadik ezredhez és különböző beosztásokba helyeztük őket. Elmondták, most már nem csak örülnek, hogy az átállás mellett döntöttek, hanem büszkék is arra, hogy olyan új népi hadsereg katonái lehetnek, akik a szovjet katonákkal együtt harcolhatnak az új Magyarországért, hogy alkalmuk nyílik törleszteni a szenvedésekért.

Elmondhatom, hogy örömmel és fegyelmezetten vettem részt a szervezés munkálataiban. Ekkor még nem volt nyilvántartás, a szervezetség nagyon kezdetleges volt. Ennek ellenére egyetlen esetben sem fordult elő, hogy közülünk bárki is megszökött volna, vagy elhagyta volna alakulatát, holott nemcsak az alkalom kínálkozott, de körülményeink is igen mostohák voltak. Naponta háromszor darált búzából, vagy árpából főtt kását ettünk. Ellátásunk egészen a frontra indulásig igen gyenge volt. Ekkor ugyanis a 3. Ukrán Front 26. hadseregének alárendeltségébe került hadosztályunk és ettől kezdve ellátásunk gyökeresen megjavult.

Március 19-én megérkezett hozzánk a Budai Önkéntes Ezred egyik nagylétszámú csoportja és ezután a szervezőmunka nagy lendülettel megkezdődött. Nagyon kevés tisztünk volt. A szervezőmunka nagy részét a tiszthelyettesek és tisztések végezték. Szakaszparancsnoki helyekre őrmestereket, szakaszvezetőket osztottak be. Századparancsnokok tartalékos tiszttekből kerültek ki, akik velünk együtt önként jelentkeztek, civilben tanítók, tisztviselők voltak.

Ezerparancsnokunk Viharos Gyula őrnagy, hivatásos tiszt lett. A budai önkéntesek közül került hozzánk, segédtisztje előbb egy Rézbányai nevű öreg főhadnagy, de idős kora miatt leszerelték. Az ezred törzsfőnöke Gyéressy János tartalékos százados, aki bevonulása előtt az alagi lóversenyistálló vállalatnál tisztviselő volt.

Én az ezredtörzs részlegeinek megalakítását kaptam feladatul, a különféle műhelyek szakembereinek kiválogatását. Majd ezt követően a szovjet parancsnokságtól megkaptam a törzs fegyverzetét, a lóállományt, szakembereket, számszámokat. A szervezőmunkát március végén befejeztük és április elsején az ezredparancsnokság kitelepült a városba, civil házakhoz. A laktanyában maradt a három zászlóalj és a közvetlenek.

Április elejére ellátásunk javult valami keveset. Kenyeret már eleget kaptunk, de ruházatunk nagyon siralmas állapotban volt. Egyik napon a laktanyakapuban álló örön ezt a ruhát láttam: katonasapka, kopott civilruha, rövid télikabát, derékszíj, rajta tölténytáska, kezében puská, lábán semmi. Sok százan voltak az önként jelentkezők.

között hasonló öltözetben. Ruha-utánpótlást csak kint kaptunk a hadműveleti területen, zsákmányolt magyar anyagból.

Hetenként egyszer megkaptuk az Új Szó című tábori újságot, aminek nagy keletje volt közöttünk. Addig nem is ettünk, míg ki nem olvastuk. Ezután élénk vita következett. Egyik alkalommal az újságban közölt szerkesztőségi cikk kapcsán élénk vita folyt az iskolában levő körletben arról, hogy hazánkban polgári, vagy népi demokracia legyen-e? A többség egyértelműen a népi demokracia mellett foglalt állást, csak néhányan — amolyan úriember-félék — voltak amellet, hogy a polgári fejlődés irányát kell érvényesíteni. Ezeket azonban a többség hangos nemtetszéssel lehurrogta. Egy ilyen hangos szóváltás közben váratlanul belépett az ezredsegédtsízt, Ondrék József zászlós, aki magából kikelve ordítani kezdett azokra, akik ellenezték a polgári fejlődést, majd azzal fejezte be, „vegyék tudomásul, hogy itt nem lesz bolsevizmus”. Ettől kezdve Ondrék zászlóst a legénység tagjai messziről kikerülték. Megindult tehát a politikai erjedés a katonák között is.

Amikor befejeztük a szervező munkát, Viharos őrnagy összehívta a törzs állományát és kihirdette, hogy az új hadseregben kezdetét veszi a demokratikus fejlődés néhány gyakorlati feladatának megvalósítása. Mától kezdve — mondotta — a jelentkezéseknél nem kell használni az „alázatos” szót és a megszólítás „felfelé úr, lefelé bajtárs”. Ez meglepő volt és nagyon tetszett a legénységnek. A gyűlés után többek kifejezték, hogy lesz még bajtárs „felfelé” is.

Április 5-én Viharos őrnagy újra összehívta a törzset és kihirdette Szalai Tibor ezredes, hadosztályparancsnok írásos üdvözetét, amelyből megértettük, hogy a magyar nemzet súlyos feladattal bízott meg minket, az új hadsereg katonáit, mert a nemzet becsületén a hitleristák által ejtett gyalázatot a mi hősi helytállásunknak kell lemosnia. Ez és a szebb magyar jövőbe vetett hit kell, hogy erőt adjon nekünk nemes megbízatásunk sikeréhez. Valahogyan ilyen formán volt a mondanivalója a hadosztályparancsnok levelének, amennyire vissza tudok emlékezni. Lelkesítő meglepetésként hatott a parancsnok bejelentése, hogy a szovjet parancsnokság közlése szerint tegnap a németeket végleg kiverték hazánk területéről a szovjet hadsereg csapatai. Kitoró örömmel vettük tudomásul a hírt és ettől kezdve rohamosan növekedett a szovjet katonák iránti rokonszenvünk, akikben eddig is a legönzetlenebb bajtársakat ismertük meg.

Április 10-én a harmadik ezred már teljesen feltöltött állapotban volt és türelmetlenül vártuk, mikor indulhatunk hadműveleti területre. Április 24-én este Schmidt Laci örömmel újságot, hogy megjött a menetparancs. Éjjel az ezred riadóparancsot kapott és a jászberényi állomás rakodója mellett álló tehervonatba megkezdtük a berakodást. 26-án este befejeztük a rakodást, majd lefeküdtünk aludni. Egyszer csak arra ébredtem, hogy gyors tempóban megy velünk a vonat. Ezután már nem tudtam aludni az izgalomtól.

Reggel nyolc óra lehetett, amikor elértük Budapestet és az összekötő vasúti híd helyén épült toronymagas fahídon át cammogott velünk a vonat a budai oldalra.

Elszorult szívvel szemléltük a lesújtó látványt, fővárosunk összerombolt romhalmazát. Sokan voltak köztünk pestiek, akik közül többen könnyeztek a látvány hatására. Elkecseregésük minket is magával ragadott. Ökölbe szorult a kezünk és mondogattuk nekik vigasztalásul: „Ne búsuljatok, ezért még megfizetünk!”

Szerelvényünket Celldömölkön át Sopron felé irányították, mert ezen a vonalon a hidakat a szovjet csapatok már helyreállították. Április 30-án reggel Wiener-Neustadtba érkeztünk és megkezdtük a vagonok kiürítését.

Megtudtam, hogy ezredünk a hadosztály harcrendjében az első lépcsőben kerül alkalmazásra. Ez a körülmény fokozta bennünk a várakozás izgalmát. A zászlóaljnak már az éjjel menetet hajtottak végre és Wiener-Neustadt-tól délnyugatra, Winzendorf és Netting községek körzetében gyülekeztek.

A harmadik ezred törzse április elsején éjszaka menetfeladattal Winzendorf községbe települt és itt elszállásolt. Az éjjeli menet alatt hallani lehetett a front hangját. Az ágyúzás zaja hol gyengébben, hol erősebben hallatszott. Egymásra néztünk. Nem sokára mi is ott leszünk.

A Winzendorfban eltöltött napok élénk tevékenység közben teltek. A 26. hadsereg parancsnoksága kiegészítette ruhakészleteinket. Mindenkiről leszedték a civilruhát és új posztó egyenruhával cserélték ki. A lábbeliellátás gyökeresen megoldódott. Nagyon jó síbakancsokat kaptunk és azokkal mindenkit elláttunk. Élelmezésünk sokkal jobb lett, mint a legjobb békeellátás volt a horthysta hadseregben. Olyan finom dohányt kaptunk, hogy olyat csak az urak szívtak nálunk Magyarországon. Így mondták akkor a katonák.

Elterjedt a hír, hogy ezredünk rövidesen bevetésre kerül. Ezt megerősíteni látszott az az esemény, hogy május 7-én reggel kilenc órakor az ezred szemlére sorakozott Winzendorf község mellett egy tágas, füves legelőn. A felállás díszoszlopban történt. Az oszlop jobb oldalán az ezredtörzs, élén a törzsfőnök, mögötte az ezredsegédtiszt, emögött pedig én mint ezredkürtös. Feladatomnak megfelelően a közeledő tábornok megjelenésekor trombitámon fújni kezdtem a „generálmarsot”. A tábornok végighaladt az arcvonal előtt és pihenjt vezényelt.

A tábornok a 26. hadseregtörzs vezérkari tisztje volt és meg szemléltette a hadosztály első lépcsős ezredét. Meglepő volt, mert olyat még nem láttunk, hogy a pihenj után a tábornok a katonák sorai közé ment, megnézegette a katonák ruháját, felszerelését és tolmácsa segítségével egyik-másik katonától megkérdezte, van-e családja, mikor volt otthon, mi újság odahaza. Meglepő azért volt, mert az előző időben a tábornok a szemlén megmutatta magát és azzal elviharzott. A katonák családi körülményei iránt pedig még a szakaszparancsnok sem érdeklődött, nemhogy egy igazi tábornok!

A hatás óriási volt. A katonák napokig beszéltek róla. A megkérdezett katonákkal ezerszer elismételtették bajtársaik, hogy mit kérdezett a szovjet tábornok és hogyan kérdezte, és mit nézett meg szerelvényükön.

Május 7-én este kilenc órakor az ezredet riadókészültségbe helyezték. Ilyen helyzetben voltunk még nyolcadikán is. A szerelvényt éjjel nem volt szabad letenni, csak a derékszíjat engedték meg. Kilencedikén hajnalban irtózatossá vált a lövöldözésre ébredtünk. Álunkból felriadva mondogattuk egymásnak: no pajtás, itt az idő, eljött az alkalom, mindjárt jön a riadóparancs. Ahogyan így szedelőzködünk, be-rohan az ügyeletes hangosan kiabálva: „Fiúk, vége a háborúnak!”

Erre senki sem számított és mondhatom, hogy vegyes érzelmekkel fogadtuk a hírt. A leszámolás szándéka minden katonába befészkelte magát és erre hónapokon keresztül készültünk. A leszámolás lehetőségét elfújta a szél. Nem volnék következetes, ha azt állítanám, hogy nem örültünk a háború végének. Ez az érzés azonban csak később kezdett bennünk tudatosodni, csak lassan, fokozatosan szorította ki az előbbit, a leszámolás érzését.

Ma, az idők távlatában már elképzelni is nehéz, milyen nagy, milyen mélyreható önvizsgálatra, önmagunkkal való számvetésre volt szükség ahhoz, hogy félretegyük különböző fenntartásunkat, hogy merjük kinyitni szemünket a világosság előtt. Hogy merjük, akarjuk félretenni családi gondjainkat, legyőzzük kételyeinket, félelmünket és szilárd meggyőződéssel vállaljuk a harcot. Ha nem is tudtuk, de éreztük, hogy vállalnunk kell a fasizmusellenes harcot, annak minden kockázatával. Hogy áldozatkészségünk és helytállásunk megérdemli-e valaha az elismerést, azt eldönti majd a történelem.

OKMÁNYTÁR

GAZSI JÓZSEF

MÜNNICH FERENC HÍRMAGYARÁZATAI A MOSZKVAI RÁDIÓBAN

(1944. augusztus 23—1945. április 4)

Dr. Münnich Ferencné jóvoltából a közelmúltban vaskos kézirat került a Hadtörténelmi Intézet kutatói elé. A becses forrásanyag a Moszkvai Rádió magyar szekciója egykori vezetőjének, dr. Münnich Ferencnek rádiókommentárjait tartalmazza az 1944. január 1 — 1945. augusztus 30 közötti időszakból.

A kéziratból eddig már két alkalommal publikáltak kisebb részleteket,¹ de a 147 oldalnyi szöveg nagy része még ismeretlen a történészek előtt. Ebből az anyagból teljes egészében közreadjuk az 1944. augusztus 23 és 1945. április 4-e közötti 17 darabból álló hírmagyarázatot. A választott korhatárt az események kínálják.

Münnich Ferenc élete maga a történelem. 1958. január 28-i miniszterelnöki beiktató beszédében így szólott a hátrahagyott évekről: „Abban a ... szerencsében részesültem, hogy 41 esztendő alatt négy polgárháborúban harcoltam a kommunizmus eszméiért... és azt hiszem, hogy ez eléggé megedzett”.²

Tegyük hozzá ehhez, hogy ott volt az első világháború vérzivatarában is, majd később a Nagy Honvédő Háború idején a Vörös Hadsereg soraiban küzdött. Szóban és írásban szerényen nyilatkozott élete következő szakaszáról. Partizánképzésben részesült, hogy „hazai földre való bevetés esetén itthon segítsük a felszabadulásért folyó harcot”.³

Ismeretes, hogy 1941—42-ben valóban egész sor magyar partizán-csoport tért haza a Szovjetunióból felderítő, diverziós és harci-politikai tevékenységre.

Münnich Ferenc nem került bevetésre. 1942 nyarától november végéig a sztálingrádi arcvonalra vezényelték, ahol — tudtommal — a felderítésnél végzett munkát. Innen a szovjet fővárosba hívták, ahol Szántó Zoltán helyére lépve átvette a szovjet állami rádió, a Moszkvai Rádió magyar osztálya főszerkesztői tisztségét. Abban az

¹ Hadtörténelmi Közlemények, 1964. 4. sz. 551—562. o. Itt 6 kommentár olvasható; Münnich Ferenc: Viharos út. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 158—181. o. Itt hét hírmagyarázatot talál az érdeklődő.

² Münnich Ferenc: Egységben a békéért, a szocializmusért. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1959. 150. o.

³ Münnich Ferenc: Viharos út. 156. o.

időben ez olyan beosztás volt, amit a frontszolgálatnál is fontosabbnak tartottak.

A rádió munkatársi gárdájához tartozott Révai József, Nagy Imre, Gerő Ernő, Rákosi Mátyás, Lakatos Éva, Vas Zoltán, Farkas Mihály, Háy László, Háy Adél, Vozári Dezső, Gyöngyös Iván, Wágner Anna, Bokor Margit és még sokan mások. Olyan jeles írók segítették a szerkesztőséget, mint Lányi Sarolta, Gábor Andor, Sik Endre, Illés Béla, Madarász Emil és Hidas Antal.

A Moszkvai Rádió, mint a szovjet kormány hivatalos szócsöve, a háború alatt rendkívül fontos szerepet játszott. Katonai igazgatás alatt volt, s a munkatársai is úgy teljesítették feladataikat, mint akik harci poszton állnak.

A Moszkvai Rádió és a Komintern égisze alatt működő Kossuth Rádió — pontosabban az adások magyar szekcióinak — az volt a feladata, hogy a magyar katonáknak, s az ország népének feltárja az igazságot a háború jellegéről, tényeiről, eseményeiről. Leplezze le a fasiszták gáztetteit, fossa meg őket biztonságérzetüktől. Mint hatékony propagandaeszköz, bomlassza a tengelyhatalmak szövetségét. A szovjet földről sugárzott rádióadások szüntelenül azt hangoztatták, hogy a magyarság nemzeti érdekei a Hitlerrel való szakítást követelik meg.

A rádiók hangja Európa leigázott népei számára azt a hitet sugallta, hogy eljön még a szabadság, a feltámadás órája. Aragon, a jeles francia kommunista költő, a „Rádió Moszkva” című versében így köszöntötte a távrolról jövő üzeneteket: „Ébreszd fel, aki alszik. Ki csügged, meg ne törjön. Bánatunk ne sziszegjen, a jókedv ne körözzön”.⁴

A horthysta államhatalmi szervek az antifasiszta rádióadások hallgatását szigorúan tilalmazták, börtönnel, internálással sújtva az azzal gyanúsított személyeket. Levéltárakban elfekvő peranyagok sokasága bizonyítja ezt. A fasiszta propagandától félrevezetett, igazságra szomjazó emberek azonban mégis vállaltak minden kockázatot. A Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnoksága véleménye szerint a kommunista munkások „élénk figyelemmel kísérik a Moszkvai Rádió és a 42 méteres hullámhosszon magyar nyelven híreket adó állomást. Felfogásuk szerint ezek az adók követendő magatartásukra adnak irányelveket és utasításokat”. „A kommunista érzelmű munkások körében sokat beszélnek a Moszkvai Rádió 1942. március 4-én a 41 méteres hullámhosszon adott felhívásáról” — állapítja meg a csendőrség.⁵

A Moszkvai Rádió magyar adásait sokoldalúság és sokrétűség jellemezte. A rádió-propaganda legkülönbözőbb műfajait használták. Ezek közé tartoztak például az itt közlésre kerülő hírmagyarázatok is.

A műsorokra az a jellemző, hogy az egyes programok mindig ténytyszerűek voltak, pontos adatokra, valós eseményekre épültek. A felhasznált írások frissek, elevenek voltak, összhangban álltak a minden-

⁴ A Nagy Honvédő Háború története. II. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1964. 330. o.

⁵ Párttörténeti Intézet Archivuma. Baloldali összesítő. 1942. február 13., március 6.

kori helyzettel. A történetekre gyorsan reagáltak, s mindig a valós, hihető dolgokra építettek. A hosszú távú politikában ezek az elvek mindig beváltak.

Münnich Ferenc főszerkesztő az adások számára rendszeresen készített hírmagyarázatokot, szemléket. Nyikolaj Fjodorovics aláírással szignálta őket. Korábban ezen az illegális néven tért haza a spanyol polgárháborúból.

A forrásanyag értékelésénél ne feledjük, hogy a rádió elsődlegesen propagandaeszköz, s ez szükségszerűen tükröződik az itt közölt kommentárokból is. Nagy értéke viszont, hogy — mint a szovjet kormány rádiója — egy egész sor kérdésben hűen tükrözi az akkori hivatalos szovjet álláspontot. Minden hírmagyarázat meghatározott célokat tűzött maga elé. A sorozat minden része a háború győzelmes befejezését, a fasizmus szétzúzását volt hivatva szolgálni.

Az egyes anyagok központi gondolata annyira szembeütő, hogy a kommentárokból utólag is szinte teljes pontossággal összeállíthatjuk az egykori szerkesztőségi tematikát. Így pl. többször írtak elemzéseket a frontok helyzetéről, értékelték a Lakatos-kormány tevékenységét, méltatták a romániai fordulat hatását. Szeptember elején Magyarország reménytelen katonai helyzetét tárták fel. Szóltak a külföldi magyarság antifasiszta mozgalmáról, értékelték a Szálasi-puccs utáni helyzetet. Beszéltek a debreceni Ideiglenes Kormányról, a Vörös Hadsereg felszabadító küldetéséről, az új magyar hadseregről. Központi helyet kapott a nagybirtok és a földreform kérdése. 1945. március 15-e felé közeledve 1848 tanulságait idézik. Közben bőséges anyagot adnak a felszabadult, és a még fasiszta kézen levő országrészek helyzetéről. Íme egy töredékes kivonat a gazdag tematikából.

A közölt anyagok stílusa egységes. Látszik, hogy ugyanaz a kéz vette őket papírra. Mindenütt egyszerű mondatokat, világos, tiszta okfejtést találunk. A kommentárok alkalmasak arra, hogy a munkások, parasztok, a fronton senyvedő katonák egyszeri hallásra megértsék őket. Az írások úgy vannak felépítve, hogy egy részen belül több helyen is be lehet kapcsolódni a műsorok hallgatásába.

A felszabadulás időszakában készült adásokban sok a városnév, személynév, fontos tények, adatok szerepelnek. Nehéz volt akkor a tájékozódás. Akadozott a hírközlés, nem jelentek meg az újságok. A hadszíntérré vált országban az emberek az antifasiszta adókból, főleg a Szovjetunióból sugárzott rádióműsorokból értesülhettek a világ igaz dolgairól.

A kommentárokat olvasva megkap bennünket, hogy a szovjet nép mennyi bizalmat előlegezett, mennyi támogatást adott a magyar nép demokratikus felemelkedéséhez. Az anyagokból kirajzolódik a jövő, a felszabadult Magyarország képe. Tükröződik az az erkölcsi, politikai és katonai segítség is, amit a fasizmus és a reakció felszámolásához kaptunk. A marxizmus tudományos igazságaira épített elemzések az esetek többségében pontosaknak, szinte jövendölésszerűen igaznak bizonyultak.

Münnich Ferenc hivatásos forradalmár, kiemelkedő párt- és mun-

kásmozgalmi vezető volt. Elsősorban a tettek embere, aki a proletariátus érdekében a történelmet formálta és nem megörökítette. De — mint a legtöbb kommunista vezető — az írást, újságírást, a propaganda- és tömegmunkát a nagy célt szolgáló eszköznek tekintette, s maga is színvonalasan művelte.

Önéletrajzában némi iróniával szól első irodalmi kísérleteiről, az itt-ott megjelent verseiről. Számottevő a sajtópublikációs és szerkesztői tevékenysége is. Tagja volt a Sarló és Kalapács című folyóirat szerkesztő bizottságának. Moszkvában, 1930-ban, füzete jelent meg a Szovjetunió ötéves tervéről.⁶ Számos cikket írt gazdasági kérdésekről.

A felszabadult Magyarországon két önálló kötete jelent meg, s hat kiadvány elé írt sokszor egy-egy tanulmánnyal is felérő bevezetőt. A hat könyvből három a Hadtörténelmi Intézet munkatársainak tollából látott napvilágot.⁷ Folyóiratunk is több alkalommal adott teret írásai számára.⁸

Münnich Ferenc rádiószemléit átadjuk a kutatóknak. A szövegen csupán annyit változtattunk, hogy a bemondó számára fonetikusán leírt földrajzi és személyneveket visszaállítottuk az eredeti írásmódnak megfelelően.

I. RÉSZ

1944. augusztus 23.

Nehéz elképzelni meggyőzőbb cáfolatot a magyar hírverés hazudozásaira a szovjet—német arcvonal stabilizálásáról, mint a szovjet haderő 2. és 3. ukrainai hadseregcsoportjainak győzelmes új támadásai Iași körzetében és Bengyerinél. Mindkét támadás széles arcvonalon ment végbe és nagy mélységben törte át a német—román csapatok hosszú időn át kiépített, vasbeton erődökkel és páncélkúpolás lövészfűszkekkel biztosított védelmi állásait. Ezeket az eseményeket nem azért emeljük ki, mintha a szovjet—német arcvonal többi szakaszain végbemenő hadműveletek kevésbé hazudtolnák meg Horthyékat. Kizárólag azért, mert ez a két esemény, főleg a második ukrainai arcvonal csapatainak áttörése Iașinál, a magyar határok közelében történt. A tölgyesi szoros vidékének lakói már hallhatják az Erdélyi-Kárpátokhoz közeledő szovjet csapatok ágyúinak dörgését.

Horthy és Sztójay a német megszálló csapatok behívását, március 19-i nyílt árulásukat, azzal igyekeztek megmagyarázni, hogy a németek segítségével megvédik a magyar határokat. Ebből azt lehetett volna következtetni, hogy a magyar hadsereget Magyarországon tartják és azt a német csapatok Magyarország határain fogják támogatni. A valóságban az ellenkezője történt. A németek maradtak Magyarországon, a honvédeket pedig szétszórták az óriási szovjet—német arcvonal különböző szakaszaira, a központtól egészen a Kárpátokig. Odavitték a honvéd hadosztályokat, ahol a németeket legjobban veri a Vörös Hadsereg, ahol égető szükség volt friss ágyútöltelékekre, hogy a németek, amint legújabban mondani szokták, — időt nyerjenek.

Az időnyerésből — mint a német—román arcvonal Iașinál és Bengyernél történt áttörése, Sandomierznek a szovjet csapatok kezére jutása bizonyítja — semmi

6 Münnich Ferenc: A szocialista építés ötéves terve. Centrizdat. Moszkva, 1930.

7 Györkei Jenő—Józsa Antal: Magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. Kossuth Kiadó. Budapest, 1957.; Horváth Miklós: A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1959.; Györkei Jenő: Magyar önkéntesek a spanyol nép szabadságharcában. Kossuth Kiadó. Budapest, 1959.

8 Hadtörténelmi Közlemények, 1959. 1. sz. 3—38. o.; 1964. 4. sz. 551—562. o.

sem lett. Ugyanilyen a német hadsereg helyzete a központi arcvonalon, s eszakon is, a Balti Szovjetkötársaságok területén. Mindenütt a szovjet csapatok támadnak. Sikerrel és megszakítás nélkül harcolnak. Nem adnak időt a német hadseregnek átcsoportosításra, erői rendbeszedésére. A német hadvezetőség kénytelen a nyugaton és magában Németországban összeszedett tartalékokat a frontra érkezésükkor nyomban harcba küldeni. Ezt teszi a rendelkezésére bocsátott magyar honvéderőkkel is, csak sokkal kíméletlenebbül, mert a magyar ágyútöltelék feláldozásával német vért akar megtakarítani.

Az arcvonal stabilizációjáról szóló mesét Horthyék részben a katonák hozzátartozóinak, részben pedig a frontra induló katonának a megnyugtatóására találják fel. Ha stabilizálódott az arcvonal, akkor rend van, kevés a veszteség, a hozzátartozók megnyugodnak és a honvédek is könnyebben szállnak be az arcvonalra induló halálvonatokba.

A Vörös Hadsereg új győzelmei a Duna alsó folyásának terében, az Erdélyi-Kárpátok irányában, azt jelentik, hogy a német—román arcvonalon új, hatalmas rések támadtak. Az egyik rést a Kárpátok irányában ütötte a Vörös Hadsereg. Horthy és Sztójay egy percig sem haboznak, ha Hitler ezt a rést is magyar honvédek holttesteivel akarja betömni. S hogy ezt könnyebben tehessék, tovább fognak stabilizációról beszélni, még akkor is, amikor már magyar és német területen fogják verni Hitler hordáit. Horthy, Sztójay és egész hazaáruló klikkjük nem törődik a magyar nép életével és jövőjével. Ma már nemzetellenes uralmuk meghosszabbítása a fő céljuk, s ez szorosán összefügg Hitler végleges vereségének elodázásával. Ha Hitler végleges katasztrófájának, s ezzel saját pusztulásuknak csak rövid időre való elhalasztására a magyar nép egész élő és anyagi erejét kell feláldozniok, ezek a hazaárulók ettől sem riadnak vissza.

Mindent odaadnak Hitlernek, az utolsó honvédig, és a Hitlerért elesett magyar katonák hullahegyei felett tovább fognak fecsegni a szovjet—német front stabilizációjáról. Ezt fogják tenni mindaddig, míg a magyar katonákat német fasiszta szembe Hitlerrel és a magyar nép sírásójával, Horthyval, és egész nemzetellenes bandájával.

1944. szeptember 3.

Magyarországon az utóbbi időben Horthy tábornokokat állít a Hitlert kiszolgáló kormányai élére. Sztójayval kezdte, Hitler belső bizalmasával, aki hamarosan belebetegedett a hazaárulásba és a hírek szerint meg is halt.⁹ Utódja, Lakatos Géza vezérezredes, a keleti hadsereg eddigi főparancsnoka lett.

Lakatos éppenúgy, mint Jány Gusztáv, az 1943-as voronyezsi hadvezető, jó pár tízezer honvédet juttatott tömegsírba Hitler—Németország védelme érdekében. Talán éppen az, hogy hidegvérrel áldozta fel a magyar katonákat német fasiszta gazdája és Horthy parancsára, tette ma különösen alkalmassá Lakatost arra, hogy Sztójay utódja lehessen.

A háború Magyarország közvetlen közelébe ért. Hitler balkáni parancsnokságai már Budapestre helyezik át székhelyüket. A Romániában szétvert német haderők futó maradványai Magyarorszáig eljutnak. A német fasiszta hatalom felbomlásának e kétségtelen jelei bomlasztóan hatnak Horthy—Magyarország belső rendjére is. Szlovákiában felszabadító népmozgalom indult meg. Partizán-harcok hírei érkeznek a Vág-völgyéből, sőt Kárpátalja és Észak-Erdély területről is. Horthy fél, hogy a magyar nép természetes öfenntartási törekvése példát vesz erről és áttöri a koncentrációs táborok drótsövényét és a börtönök falait. Ezért vette elő Sztójay után Lakatos Géza vezérezredes, a magyar honvédek kíméletlen hóhérját, s nevezte ki miniszterelnökké. Horthy nem azért állított új embert a kormány élére, mert fordulatot, új politikát akart. Egyáltalán nem ezért. A régi, Hitlert kiszolgáló politikát akarja tovább folytatni, ingadozás, kertelés nélkül, kíméletlenül. Erre kell neki Lakatos Géza vezérezredes, miniszterelnök és Henyei Gusztáv altábornagy—külgügyminiszter. A kormány tagjai között ott látjuk Reményi Schneller Lajos pénzügyminisztert, aki már néhány

⁹ Sztójayt a Népbíróság ítélte halálra és végeztette ki 1946. augusztus 22-én.

kormányválságot baj nélkül átélte, mert fedezi az ország kirablását leplező klíringviszonyt Németországgal. Jurcsék Béla is miniszter maradt. Tovább rabolja Hitler számára a magyar gazdaságot. Csataj tábornok ebben a kormányban is hadügyminiszter lett. Megérdemli. Szorgalmasan küldi a kiegészítést a Hitlerért elvérző honvédhadosztályok számára. Bonczos Miklós belügyminiszter, a Sztójay kormány rövid szereplése idején elég érdemet szerzett arra, hogy Lakatos kormányában is megtarthassa ugyanazt a tárcát. Csak most még Sztójaynál is erélyesebb vezetés alatt szervez új koncentrációs táborokat és üldözi, irtja a hazafias ellenállás harcosait. Rakovszky Iván, a közigazgatási bíróság volt elnöke, az egykori legítimista, a miniszteri bársonyszéket — úgy látszik — még ebben a társaságban is megtisztelőnek tekinti a maga számára. Két új kormánytag, dr. Vladár Gábor igazságügyi és dr. Markos Olivér kereskedelmi és vasútügyi miniszterek államtitkári állásaikból kerültek a minisztériumok élére. Ezek lakajhűségükkel és szolgálatkészségükkel nyerték meg Horthy és német gazdáinak jóindulatát. Az igazságügyi tárcát dr. Gyulai Tibor, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara volt főtitkára kapta. Ez a Hitler háborúján meggazdagodott gyárosok és hadiszállítók képviselője.

Egy részüket, a tábornokokat és az előző kormányok tagjait, a magyar nép szabadsága és függetlensége ellen elkövetett árulás köti össze Horthyval. S amint az utóbbi nem tudja és nem is akarja elválasztani sorsát Hitlerétől, úgy ezek a kalandorok is kitartanak Horthy és hazaáruló politikája mellett. A többiek az események által felszínre vetett kalandorok, akik a miniszteri bársonyszékért hajlandók közreműködni a magyar nép nyomorának és háborús szenvedéseinek meghosszabbításában.

A magyar népnek ma, amikor közeledik a német fasiszta uralom végleges szétverése, különösen tisztában kell lennie azzal, hogy Horthy kinek adta kezébe az ország vezetését. És ha Sztójay szolgai hűséggel hajtotta végre Magyarországon a Hitler érdekeit szolgáló fasiszta politikát, Lakatos és a köréje csoportosult kalandorok ezt még kíméletlenebbül fogják megtenni. Ha ezt eltűri a magyar nép, annak a veszélynek teszi ki magát, hogy mint Hitler végig kitartó szövetségese kerül a szabad népek ítélőszéke elé. De ha a magyar nép önfenntartási akarata harcos cselekvéssé lendül, ha szembeszáll elnyomóival és most, az utolsó órában, beáll a szabadságért küzdő népek sorába, akkor az igaz ügye ott megértésre és támogatásra talál.

1944. szeptember 4.

A Szovjet Tudósító Iroda legutóbbi közleményében ismertette azokat az eredményeket, amelyeket a második és harmadik ukrainai arcvonalak csapatai a déli frontszakaszon folytatott 12 napi támadó küzdelmük során elértek. Mint a Szovjet Tudósító Iroda közleményében rámutat, az ellenség augusztus 20. és 31. között óriási veszteségeket szenvedett. A Vörös Hadsereg megsemmisített és hadizsákmányként birtokba vett 351 repülőgépet, közel ezer tankot és rohamágyút, több mint öt és fél ezer különböző kaliberű ágyút és sok egyéb hadieszközt. A német fasiszta rablók csupán halottakban 210 ezer embert vesztek. A Vörös Hadsereg csapatai foglyul ejtettek több mint 208 000 ellenséges katonát és tisztet, köztük 19 tábornokot és 4 ezredet, hadoszályok és hadtestek parancsnokait. A szovjet csapatok ezenkívül igen gazdag más hadizsákmányt is szereztek. A Vörös Hadsereg déli arcvonalának támadó harcai következtében Románia, mint Hitler-Németország szövetségese, kilépett a háborúból. Márpedig Románia, mint ismeretes, Hitler-Németország egyik legfontosabb szövetségese volt. Románia több mint 3 esztendőn át embert, benzint, fegyverzetet, lőszert, élelmiszert és nyersanyagot adott a németeknek. Azzal, hogy Románia kilépett a fasiszta Németország oldalán folytatott háborúból, a németek egyszer s mindenkorra elvesztették Dnyeszter menti és Duna menti folyamhajózási bázisaikat is. És ami a legfontosabb, Németország ma, amikor óriási hiányt szenved embertartalékokban, hadfelszerelésben, élelmiszerben és stratégiai nyersanyagban, elvesztette a román kőolajat, búzát és a román ágyútelékeket, amelyre pedig még soha nem volt olyan szüksége, mint éppen most. Röviden szólva — a németek elvesztették Romániát.

Mit jelent ez? Először is azt jelenti, hogy a balkáni katonai és politikai helyzet gyökeresen megváltozott, mégpedig Hitler-Németország hátrányára, és a németek védelmi rendszerük déli szárnyán teljes vereséget szenvedtek.

Másodszor azt jelenti, hogy Románia felismerte, hogy Németország végérvényesen elvesztette a háborút. El akarván kerülni azt a katasztrófát, amelybe Hitler kergette, megdöntötte Hitler lakájának, Antonescunak rendszerét és véglegesen szakított a németekkel.

Harmadszor azt jelenti, hogy a Vörös Hadsereg felszabadítja Romániát a német rabiga alól, lehetőséget nyújt a román népnek ahhoz, hogy kivívja a szabadságszerető népek sorába való visszatérés jogát.

De ezek az események mindezek felül számos nagyfontosságú problémára is ráirányítják a magyar nép figyelmét.

Magyarország kormánya, Horthy Hitler előtt hajbókoló klikkje, tovább folytatja nemzetellenes politikáját.

Magyarországnak, a véglegesen csődbe került német fasiszták és magyar ügynökei tervei szerint, most egymagának kell majd embertartálékokkal, stratégiai nyersanyaggal és élelmiszerral ellátnia Németországot. Ami még súlyosabb, amikor a Vörös Hadsereg magyar területre lép, Magyarországnak a pusztító hadműveletek színterévé kell lennie, hogy magyar vérrel próbálják elodázní a német fasiszta megszállók pusztulásának óráját.

Ezek azok a következtetések, amiket a legutóbbi katonai és politikai eseményekből levonhatunk.

1944. szeptember 4.

A Vörös Hadseregnek csak ez év nyarán aratott győzelmei következtében Hitler megvert hadai halottakban és hadifoglyokban közel egymillió embert és egész hadseregekre való hadianyagot vesztettek a szovjet-német arcvonalon. A háború Németország kapujába került, a kelet-porosz határokhoz, a német fasiszta védelem előterének, Magyarországnak közvetlen közelébe jutott, a Kárpátok keleti gerincének és a Havasalföldet határoló Erdélyi-Kárpátok láncának mentén. Nyugaton, Franciaországban, az angol-amerikai csapatok több mint 400 000 német katona és rengeteg hadianyag elpusztítása után elérték Luxemburg határát, és belga területre lépve elfoglaltak egész sor fontos várost, köztük Namurt és a belga fővárost, Brüsszelt. A déli arcvonalon a szövetségesek a lombard-velencei síkságot lezáró utolsó német védelmi vonalat ostromolják. Hitler „Európai erődje” Németország területére korlátozódik.

A Vörös Hadsereg fényes győzelmei Moldvában és az Al-Dunánál elsöpörték Hitler román helytartóját: Antonescut, és a román nép lehetőséget nyert arra, hogy részt vehessen a német hódítók kiűzésében. Finnország kéréssel fordult a Szovjetunióhoz, hogy közölje vele a fegyverszünet és a békekötés lehetőségének feltételeit. A német leigázás alatt is hősiesen küzdő francia nép már újjászületett hadseregével támogatja a Hitler ellen harcoló szövetséges haderőket. A katasztrófába került fasiszta Németország erejének megingását a leigázott népek most mindenütt felszabadító harcuk fokozására használják fel, hogy bebizonyítsák szabadságszeretüket, ragaszkodásukat önállóságukhoz, hogy lerakhassák egy szebb, szabad jövő alapját.

Magyarország az a vazallusa Hitlernek, amelynek helyzetében a német fasiszmus közeli végpusztulására mutató események nem hoztak semmi változást. Horthy új kormánya a régi hamis jelszóval, a határvédelem jelszavával akarja rábírní a magyarokat arra, hogy további áldozatokat hozzanak a háború folytatására. Antonescu zsarnoki uralmának bukása, a finn kormány fegyverszüneti kérelme dacára, Lakatos német segítséget helyez kilátásba a magyaroknak. A román példa pedig kézzel fogható bizonyítéka annak, hogy Antonescutól és az országot kirabló német „szövetségestől” a román nép a Vörös Hadsereg győzelmei következtében tudott csak megszabadulni.

A németeknek a román területen levő nagy haderői képtelenek voltak megmenteni Antonescut és maguk is elpusztultak a Vörös Hadsereg csapásai alatt. Ezzel szemben a román nép a szovjet csapatoktól tényleges támogatást kapott

arra, hogy Antonescu uralmát felszámolja és kiűzze területéről a német rablókat. Finnország fegyverszüneti és békekérelmének az a magyarázata, hogy Hitler a Ribbentrop és Ryti volt finn köztársasági elnök között hónapokkal ezelőtt megkötött szerződésben beígért segítséget nem volt képes megadni Finnországnak. A Vörös Hadsereg megsemmisítő csapásai arra kényszerítették, hogy minden tartalékát a szovjet—német arcvonalra vesse.

Jellemző Lakatos Géza tábornok miniszterelnökre, hogy a német segítséget ígérő beszédét azután mondotta el, amikor már az egész világ hírverése közölte a finn kormányhoz intézett fegyverszüneti és békekérelmét. Lakatost ez nem hozta zavarba. A finnekre hivatkozva a következőket mondotta: „A finnek néhány éve harcolnak a túlerőben levő ellenséggel és mégsem vesztik el reményüket. A finnek példát szolgáltatnak, hogy akkor sem kell elcsüggedni, ha vissza kell vonulni, vagy ha a határok egy részét fel kell adni.” Ebből láthatjuk, hogy Lakatos is mennyire nem bízik a német segítségben. De azért szónokol, mert ő is, Horthy is, csak klikkjük uralmának meghosszabbítására gondolkodnak. Nem törődnek azzal, hogy tovább vérzik a magyar nép, céltalanul pusztul az ország. Nekik az a fő, hogy minél később kerüljenek a népek ítélőszéke elé. Győzelmet már nem remélnék, mert azt német gazdájuk sem remél. A német fasiszták egyik ismert politikai-katonai szemleírója, Dietmar tábornok is már csak megegyezéssel békéről álmodozik.

Ez a megegyezéssel béke elérhetetlen Hitler és elérhetetlen Horthy számára is. A népek hóhéraival nem állnak szóba a demokráciáért és szabadságért küzdő nemzetek. A hóhéroknak el kell pusztulniuk. De a magyar népek nem kell az áruló Horthy-klikk sorsában osztoznia, ha szembefordul azokkal, akik vérért és javait Hitlernek eladták és átáll a demokratikus szövetség oldalára. A Vörös Hadsereg a szabadságért harcászó magyar népek segítségét tud nyújtani, nemcsak arra, hogy Horthy klikkjétől megszabaduljon, hanem arra is, hogy kiűzze földjéről a német fasiszták harácsoló bandáit.

1944. szeptember 7.

Az a tény, hogy Magyarország továbbra is részt vesz Hitler rablóháborújában, nagy nyugtalanságot vált ki a demokratikus országokban élő magyarok között, akik tekintet nélkül arra, hogy gazdasági okokból régen vándoroltak ki Magyarországból, vagy Horthy reakciós uralma űzte ki őket, megőrizték ragaszkodásukat régi hazájuk iránt és érdeklő őket a magyar nép sorsa. Ezek a magyarok, akiknek nagy része különböző formákban részt vesz a fasiszta imperializmus elleni nagy küzdelemben, világosan látják, milyen végzetes útra vitte Magyarországot Horthy reakciós klikkjének árulása. Jól ismerve népünk történelmét, évszázados harcát a német elnyomás ellen, Kazinczy, Kölcsey, Petőfi, Arany János, Kossuth küzdelmét a nemzet önállóságáért és kultúrájáért, természetellenesnek és meggyalázónak tartják azt, hogy a magyar népet hóhérjának szolgálatába állították. Tudják jól, hogy a népek jogos gyűlölete a német fasizmus ellen a vazallus népekre is kiterjed, s hogy a magyar nép Hitler biztos bukása után nemcsak a veszített háború egyéb következményeit fogja viselni, hanem a győztes demokratikus népek jogos bizalmatlanságának terhét is.

A külföldi magyarok híven megőrizték azokat a hagyományokat, amelyeket Horthyig — minden üldözés dacára — a szebb jövő zálogának tartott a magyar nép. Kossuth és Petőfi szabadságeszméi voltak azok, amelyek védelmében 1848/49-ben a kis magyar nép az európai haladás élére került, és hosszú időre kivívta a civilizált népek megbecsülését.

És most a magyarok Horthy klikkjének áruló politikája következtében, amely az országban eddig nem talált megfelelő ellenállásra, nemcsak függetlenségüket, a gazdasági virágzás alapját, hanem azt a nagy jelentőségű erkölcsi tőkét is elvesztették, melyet a magyar nép a múltban annyi áldozat árán szerzett meg.

A külföldi magyarok a távolban is együtt vannak azokkal, akik otthon a Horthy-és Gestapó-terror kockázata közepette is fel akarják rázni a magyar népet kábult téletlenségéből. Amellett, hogy harcolnak a szövetséges hadseregek soraiban, felhívásokkal igyekeznek tettekre ébreszteni a németeknek eladott magyar népet.

Elfordulását Hitlertől sürgősnek, sorsdöntő jelentőségűnek tartják, különösen most, amikor a Vörös Hadsereg fényes győzelmei és a szövetséges erők nyugaton elért sikerei a Hitler-blokk teljes szétesését idézték elő. Legutóbb a Londonban élő magyarok demokratikus szervezete fordult felhívással a magyar néphez. Idézzük itt, mert magyarok szólnak magyarokhoz, mert világosan mutatnak rá arra a veszélyre, amelybe Magyarországot Horthy és Lakatos áruló politikája viszi.

Ime a londoni magyarok felhívása:

„Finnország beszüntette a harcot a Szovjetunió ellen. Magyarország a szétvert és felbomlott német hadsereggel együtt rohan a pusztulásba. Lakatos a finn példát állította a magyarok elé, egy-két órával azelőtt, hogy Finnország fegyverszünetet és békét kért a Szovjetuniótól. A finn példa mást mond, mint amit Lakatos beszélt. Azt mutatja, hogy a magyarok számára csak egy kiút van: a rögtöni szakítás Hitlerrel. De a magyar önállóság helyreállítására ez nem elég. Magyarország földjét német rablók tapossák, s azokat fegyverrel kell onnan kiűzni. A magyar népnek kezébe kell venni a maga sorsát. Űzzétek el Horthyt és bandáját — folytatja a felhívás. — Nem szabad megengedni, hogy a magyar katona azért ontsa véré, hogy Horthy és Lakatos kormánya pár héttel tovább uralmon maradhasson. Ez a pár hét még sok százezer magyar életébe és az ország jövőjének feláldozásába kerülhet. Ne hallgassatok arra, amit az árulók a becsületről és lovagiasságról fecsegnek. Azok már akkor elvesztették becsületüket, amikor orvul megtámadták Jugoszláviát és a Szovjetuniót, amely országok békés, jó viszonyt tartottak fenn Magyarországgal. Horthyék már akkor elvesztették becsületüket, amikor hazájuk sorsát a német fasiszta rablók sorsához kötötték.”

Ez világos beszéd. Olyan magyarok szava, akiket nem fertőzött meg a Goebbel receptje szerint dolgozó hivatalos magyar hírverés. Ezeknek a magyaroknak ugyanaz a véleménye, mint azoknak a tízezreknek Magyarországon, akiket Horthy pribékjei koncentrációs táborokba zárnak, vagy kivégeznek, mert harcot hirdetnek Horthy ellen, Hitler ellen, a magyar nép becsületéért, szabadságáért és függetlenségéért.

1944. október 4.

Magyarország pár héttel azelőtt meglehetősen távol feküdt a hadszíntértől. Az ország lakossága a Horthy reakciós, fasisztabarát politikája folytán nyakába zúdult háború terhét azelőtt csak annyiban érezte, hogy kevés volt az élelem az üzletekben, egyre kevesebb és rosszabb minőségű lett az eladásra kerülő áru és Horthy kormánya országsszerte új koncentrációs táborokat szervezett. Akkoriban az ország közlekedési és ipari központjait ritkán érte légítámadás, mert a szövetségesek légiflottája abban az időben a Magyarországtól távol eső arcvonal közelében levő pontokat bombázott.

Magyarország most Németország külső védelmi zónája lett. A Vörös Hadsereg ma már, átkelve a Kárpátok egész hegyrendszerén, keletről és délről eljutott Magyarország határaihoz, az Alföld szegélyéhez. Bukarest, Constanta, Ploesti, amelyek azelőtt harci céltárgyak voltak a szövetséges légierő számára, messze az arcvonal mögött fekszenek. Most ezek helyébe a magyar városok, Szeged, Szolnok, Cegléd, Budapest, Debrecen lépnek, mert a háború most Hitler magyar védelmi zónájára tevődött át, s mert a magyarországi vasúti és ipari központoknak ma döntő fontosságuk van a Hitler-Németországot fedező kelet- és délkelet-magyarországi német-magyar hadsereg számára.

Meg lehet nyugodtan állapítani, hogy az, amit Magyarország ebben a háborúban eddig veszített — a 300 ezer emberből álló második hadsereg elpusztulása Voronyezsnél, a több mint másfélszázezer főre tehető első hadsereg megsemmisülése a Kárpátokban — az éhezés, a hadirokkantak számának növekedése, mind gyerekjáték ahhoz képest, ami az országra vár, ha tovább folytatja Hitler oldalán ezt a céltalan, öngyilkos háborút.

A háború tapasztalatai bizonyítják, hogy a visszavonuló német hadsereg minden hidat, vasútállomást, minden középületet elpusztít. A helyi lakosság munkaképes részét, nemre való különbség nélkül, magával hurcolja. A demoralizált

német csapatok nemcsak a közraktárakat, hanem a magánlakásokat is kirabolják. A német katonáknak nincsenek erkölcsi gátlásai, mert Hitler propagandistáitól azt tanulták, hogy a német felsőbbrendű nép, a magyar pedig valami Ázsiából Európába tévedt horda, s annak élete és vagyona a német úrnép rendelkezésére áll.

A Vörös Hadsereg éppen úgy, mint szövetségeseinek haderői, egész Berlinig üldözik a visszavonuló fasiszta fenevadat, akár Aachenen, Kölnön, vagy Budapesten és Bécsen keresztül vezessen az út odáig.

Magyarország ezen az úton fekszik. Magyarország Hitler szövetségese, s együtt viseli el a szövetség következményeit, amíg kitart Hitler mellett. A németek magyar szövetségeseik hadseregét ágyútölteléként kezelik, országát pedig Németország védelmi előterének tekintik. Éppen ezért visszavonulásukkor féktelen pusztításokat fognak véghezvinni, mindent lerombolnak, hogy a Vörös Hadsereg előrenyomulását csak pillanatokra is meglássák. A pusztuló német fasiszmusnak „Utánam az özönvíz!” a jelszava.

Horthy áruló politikája hadszíntérré tette az országot, de a magyar nép hátrázott és gyors cselekedettel még ma is a minimumra csökkentheti az egyébként elkerülhetetlen veszteségeket. Ha az egész honvédsereg, ha az egész ország, egy táborba tömörülve szembeszáll a németekkel, a Vörös Hadsereg segítségével gyorsan kiűzheti országa területéről a német fasiszta hordákat.

1944. október 21.

Hitler vezérkarának ebben a német fasiszták számára annyira válságos időben különös gondot okoznak a hadművelési jelentések. A német fasiszta hadsereg helyzete az arcvonalakon egyre rosszabbodik. Németországban már 16—60 éves, hadiszolgálatra alkalmatlanokból kellett Himmlernek „Landsturmot”, népfelkelést szerveznie, hogy ezekkel az erszát alakulatokkal töltsék ki a keleti és nyugati arcvonalon egyre-másra keletkező réseket. Éppen ezért a német vezérkar a hadművelési jelentések megszerkesztésénél nagy súlyt helyez arra, hogy minél többször forduljon elő azokban a „siker” kifejezés. Aláhúzzuk, hogy a „siker” kifejezés, mert harctéri sikert már harmadik éve nem aratnak a németek. Annál több kudarc, vereség éri őket. Ezeket kíméletesen kell a németek tudomására hozni, mert a náci pártnak is egyre több tagja viseli rejtve, a kabátja alatt a párttagsági jelvényt, s a szembejövő „Volksgenosztét” csak akkor köszönti „Heil Siegel”, ha senki sincsen a közelben. A németeknek ezzel a lelkiállapotával számol a fasiszta vezérkar a hadművelési jelentések fogalmazásánál. Úgy tesz, mint azok a figyelmes rokonok, akik elutazott hozzátartozójukkal a következő táviratban közölték édesanyja halálát: „Édesanyád súlyos beteg, holnap temetjük.” A német vezérkar is olyan óvatosan jár el. A vereség, a visszavonulás kifejezést sohasem használja. Ellenkezőleg, féltékenyen ügyel arra, hogy a siker kifejezés benne legyen a szövegben. Így például: csapatainknak a Nyeman folyónál védekező harcokban nagy sikereik voltak. Vilkoviszkit sikerült észrevétlenül kiűrítünk.

Mindenütt ott van a siker szó. Az idomított német náci párttagoknak pedig az a fontos. Csak erre a szóra emlékeznek, hogy „sikerült” és erszát sör mellett együgyűen ismételteti: „Gott sei Dank, dem Führer ist wieder was gelungen.” A führernek megint sikerült valami.

Így jelent ma a német vezérkar a magyarországi hadszíntérről is. A legjobb példát erre a Debrecenért lefolyt harcokról közölt jelentései szolgáltatják. Pár nappal ezelőtt, mikor a németek Szálasi kalandorbandáját a magyar nép nyakára ültették, jó fronthírekkel akarták támogatni magyar cinkostársaikat. Azt jelentették, hogy Debrecen körzetében nagy szovjet páncélos egységeket kerítették be. Ez a hír nem soká tarthatta magát. Két nap múlva már csak röviden annyit közöltek, hogy ezen az arcvonalszakaszon heves harcok folynak. Egy nappal később már a legújabb sikert jelentették. Ez a következőképpen hangzott: „A szovjet csapatok Debrecen körzetében északi irányba haladnak. Főparancsnokságunk idejekorán felismerte az ellenség szándékát és csapatainknak sikerült hátráló mozdulatot tenniük.” Sikerült, írta a német jelentés. „Dem Führer ist wieder was gelungen” ismételte bizonyára a hülyére idomított német

náci párttag. Ez október 20-án kiderült, az igazságot a szovjet hadseregparrancsnokság közölte, hogy a Vörös Hadsereg csapatai elfoglalták Debrecent.

Igy néznek ki a német fasiszták sikerei a valóságban. Egy azonban mégis sikerült nekik. Sikerült Szálasit és bandáját ideiglenesen a magyar nép nyakába ültetni. Egészen bizonyos, hogy csak ideiglenesen. A legfontosabb azonban nem sikerült nekik. Nem tudják elhithetni a magyar néppel, hogy Szálasiek nem a német fasiszták ügynökei.

1944. október 26.

Szálaszi fasiszta bandája október 16-án a német SS-csapatok és a nyilaskeresztes kalandorok szervezetének segítségével hatalomra jutott Magyarországon. Pontosabban sikerült kézrekeríteni a budapesti rádiót és a minisztériumokat.

Szálasiek kormánytevékenységét az ország lakosságának túlnyomó többsége ellenségesen fogadta. Még a minisztériumok hivatalnokait is — akik megszokták a személyi változásokat a vezetésben — felháborította ezeknek a jórészt rovott múltú kalandoroknak a bevonulása a miniszteri dolgozósobákba. A miniszterré lett hamiskártyások, lánckereskedők hivatalos bemutatkozásához csak fenyegetésekkel lehetett megjelenésre kényszeríteni néhány hivatalnokot. A Szálaszi-banda egész helyzetére jellemző, hogy hatalomra jutásuk első napjaiban egész kormánytevékenységük rádió útján közvetített felhívásokban és fenyegetésekben merült ki. A hivatalnokok bojkottmozgalmával egyidejűleg sztrájkba léptek a vasutasok, a Budapest környéki nagyüzemek munkásai. A vidéken, főleg a Tisza—Duna-közén, a Bükk-hegységben és a Mátra hegyvidékén erősödött a partizánmozgalom. A főváros táviró- és távbeszélő kapcsolatait a vidéki központokkal gyakran megszakították a partizánok. A partizán csoportok létszáma egyre nő. A német megszállók és Szálaszi fasiszta bandái ellen harcoló hazafiakhoz ma már nagy számban csatlakoznak nemcsak a felbomló honvédsereg szökevényei, hanem a németek és magyar bérenceik által kirabolt parasztok, továbbá a városi és falusi értelmiség hazafias elemei is. A partizánoknak jó összeköttetések vannak a Tiszától keletre fekvő területekkel, melyeket a Vörös Hadsereg győzelmes előnyomulása már megszabadított a németektől és Szálasiek nyilaskeresztes bandáitól.

A német fasiszta hadsereg hátszágában működő partizánoknak pontos híreik vannak arról, hogy a Vörös Hadsereg milyen fegyelmezetten és emberségesen viselkedik azokon a magyar területeken, amelyekről kiűzte a német megszállókat és magyar csatlósait. A partizánok most már tudják, hogy a Vörös Hadsereg védelme alatt nyugodtan működnek a helyi önkormányzat szervei. A lakosság az elmenekült nyilasok és más német lakájok helyére a maga hazafias képviselőit állította a városok és falvak igazgatásának élére. Ezeken a területeken teljes személy- és vagyonbiztonság uralkodik. A Vörös Hadsereg hatóságai még a fasiszta propaganda következtében elmenekültek javait is leltárba vétetik, s a helyi magyar hatóságok őrizetére bízák. A Vörös Hadsereg hadtápterületén levő lakosság most látja, hogy mennyire félrevezették a Vörös Hadseregről terjesztett rágal-makkal. Hálásan veszi tudomásul a szovjet csapatok jóindulatát és önként segíti a hidak és utak helyreállításában, hogy a Vörös Hadsereg gyorsabban haladhasson előre és mielőbb kiűzze Hitler hordáit Magyarország területéről. A magát kormányának nevező Szálaszi-banda rádión közvetített fenyegetései hatástalanok maradnak. Erősödik a partizánmozgalom, a magyar nép többsége türelmetlenül várja a Vörös Hadsereg beérkezését, mert tudja, hogy szabadulást hoz a német elnyomás alól és megmenti őket Szálasiek terrorjától. A felszabadulás is el fog jönni. De a magyar nép a szenvedések idejét lényegesen megrövidítheti, ha támogatja a partizánokat, ha tömegesen csatlakozik hozzájuk. Meggyorsíthatják az ország felszabadítását a honvédek is, ha a németek ellen fordulnak, ha átállanak a felszabadító Vörös Hadsereghez.

A magyar reakció 25 év folyamán következetesen semmisítette meg azokat a demokratikus népjogokat, amelyeket Magyarország népe 1918—19-ben annyi áldozat árán megszerzett. Egy évszázaddal vetette vissza az országot 1848 mögé, visszaállítva és új, reakciós intézményekkel erősítve meg a feudális nagybirtokosság népnyzó előjogait. A reakciós klikk uralmának biztosítása céljából szövetségre lépett a német fasiszmus imperialista rablóbandájával, s Magyarország politikai és gazdasági függetlenségét feláldozta az önző, nemzetellenes nagybirtokos csoport érdekeinek. Következtesen végigvezetve reakciós politikáját, bűnrészesévé lett Hitler rablőháborújának, s Magyarország, amely történelme során annyiszor volt a szabadság zászlóvivője, az embertelen német fasiszta reakció zsoldásává süllyedt. Szembekerült a világ demokratikus nagyhatalmával, a Szovjetunióval, annak szövetségeseivel és a német iga ellen szabadságharcot vívó szomszéd népekkel. A Vörös Hadsereg fényes győzelmei, a demokratikus koalíció katonai együttműködése, megsemmisítő csapásokat mértek a fasiszta blokk rablóhadaira, s a háború áttevődött Németország és Magyarország területére. Horthy, akit október 16-án német SS-ek és a nyilas banditák erőszakkal eltávolítottak a kormányzói székből, kénytelen volt beismerni, hogy politikája pusztulásba vitte az országot. Október 15-én rádióbeszédben közölte, hogy fegyverszünetet kér a demokratikus koalíciótól, de a Magyarország nyakára hozott német SS-ek és szövetségeseik, a magyar nyilaskeresztes bandák elhurcolták a mikrofon elől a kormányzót¹⁰ és Szálasi fasiszta kalandor csoportja ragadta kezébe a hatalmat.

A magyar nép bizonyos rétege, s főleg a hadsereg tisztikara elhitte, hogy a reakciós klikk németbarát politikája kényszer következménye, s az ország végeredményben megtalálja a menekülés útját. Szálasi uralomrajutása, amely logikus következménye a magyar reakció politikájának, végzett ezzel a téves és az országot veszélybe döntő felfogással. Ma a honvédség tisztikarának jelentékeny része meggyőződött arról, hogy az ország megmentésére haladéktalanul más utakat kell keresni. Ezzel magyarázható, hogy a honvédtisztikar túlnyomó része a fronton és a hátszágban egyre nagyobb rokonszenvvel kíséri a Magyarországon megindult németellenes partizánmozgalmat és egyre többen csatlakoznak a partizánokhoz.

Még szembetűnőbb a honvédtisztek tömeges hazafias állásfoglalása a Szovjetunióban hadifogságban levő tisztek között. Ezek a tisztek, akiket fogságba esésükkor nem öltek meg és nem kínoztak, mint ahogyan ezt a magyar propaganda hirdette, már fogságba kerülésük első napján rájöttek, hogy nemzetellenes, igazságtalan ügyet szolgáltak. Nyílt álláspont elfoglalásában akadályozta őket a tisztimentalitás, a kormányzónak tett hűségeskü. Horthy beismerése óta, hogy az ország a pusztulás szélére jutott, a hadifogoly tisztek hazafias része lázas türelmetlenséggel keresi az országmentés útját.

10 A proklamációt Hlatky Endre olvasta fel.

KUN JÓZSEF

**A MAGYARORSZÁGON ÁLLOMÁSOZÓ ÉS AZ ORSZÁG TERÜLETÉN
ÁTVONULÓ NÉMET CSAPATOK ÉS SZERVEK ELLÁTÁSÁNAK
SZABÁLYOZÁSA
(1944. március 20.)**

Az itt közlésre kerülő dokumentum keletkezésének dátuma a harminc évvel ezelőtti eseményeket idézi fel emlékezetünkben.

Ezen a napon még mozgásban voltak azok a német hadosztályok, valamint az úgynevezett biztonsági (rendőri) erők, amelyeknek feladata Magyarország katonai megszállásának végrehajtása volt. A közvételt azonban nem az évforduló indokolja, hanem csupán az a körülmény, hogy a dokumentum a közelmúltban jutott el hozzánk és forrásértékénél fogva publikálását szükségesnek tartjuk. Úgy véljük, hogy ilyen és hasonló dokumentumok közzétételére a jövőben is sor fog kerülni, mert a tapasztalat azt bizonyítja, hogy egy meghatározott célból folytatott levéltári kutatásnak mindig vannak „melléktermékei”, amelyek egy másik, már jól ismert, tanulmányokban, hosszabb-rövidebb önálló kiadványokban feldolgozott történelmi esemény megvilágítását teszik teljesebbé. Itt konkrétan Magyarország német katonai megszállásának történetére gondolunk, amelynek feldolgozásában kétségtelenül imponáló eredményeket értünk el. Ennek ellenére korántsem mondhatjuk el, hogy a témával kapcsolatos kutatások lezártnak tekinthetők.

Megítélésünk szerint számos, nem elhanyagolható kérdés feldolgozása a jövő feladatai közé tartozik. Kézenfekvő példa erre jelen dokumentációnk. Még nem ismerjük kellő mértékben a Magyarországon állomásozó és átvonuló német csapatok és szervek ellátásának mechanizmusát, szervezetét, anyagi kihatásait, valamint azokat a megállapodásokat, amelyek a német—magyar katonai együttműködés egy-egy speciális területét szabályozták s amelyekre dokumentációnkban is több helyen utalásokat találunk.

Itt nem csupán az 1944. március 19-e utáni időszakra gondolunk. Ezt megelőzően is tartózkodtak az ország területén rövidebb ideig vagy tartósan, különböző célokkal német katonai szervek, összekötő

törzsek stb., nem beszélve arról, hogy Jugoszlávia 1941. áprilisában történt lerohanásától kezdődően Magyarország, elsősorban a vasúti szállítás tekintetében, a Wehrmacht átvonulási területe volt. Természetesen a Magyarországon állomásozó német katonai erők ellátásának, elhelyezésének problémái, költségkihatásai a korábbi állapotokhoz nem mérhető dimenziókban a megszállás után merültek fel.

A klessheimi Hitler—Horthy találkozó lefolyása eredeti dokumentumok és a résztvevők emlékezéseinek közzététele, összehasonlító forráselemzések alapján ma már kellő részletességgel ismert.¹

A megállapodás lényege a következő volt:

Magyarország nem szegül szembe a német megszállással, a kormányzó nem mond le és olyan kormányt nevez ki, amelyik a németek kívánságának megfelelően folytatja a háborút, sor kerül a szükséges belpolitikai változtatások végrehajtására. Ellenszolgáltatásként Hitler eltekint a román és egyéb csapatok bevonásától a megszállásba, kilátásba helyezi az új kormány megalakulása és a rend megszilárdulása után a megszálló erők kivonását, s meghagyja az ország szuverenitásának bizonyos formáit.

A tárgyalások zavart és feszült légkörét bizonyítja, hogy azok nem úgy fejeződtek be, ahogy általában magas szintű politikai megbeszélések szoktak. A kormányzó kíséretével együtt vonatra szállt anélkül, hogy a német tárgyaló fél által előkészített két okmány aláírása megtörtént volna. Az egyik okmány a magyar kormánnyal szemben támasztott politikai követeléseket, a másik — konkrétabb formában — a katonai követeléseket tartalmazta.²

Itt kell ismét visszatérnünk a közlésre kerülő 1944. március 20-i megállapodásra. Sem a Hitler—Horthy megbeszéléseken, sem a németek által aláírásra előkészített fentebb említett két okmányban nem esik szó a megszálló erők ellátásának kérdéséről. A kormányzó kíséretének tagjai, Csatay honvédelmi miniszter, valamint Szombathelyi vezérkari főnök sem tárgyaltak erről német katonai partnereikkel.³ Az itt közlésre kerülő megállapodás viszont bizonyítja, hogy a klessheimi találkozóval egyidőben egy katonai küldöttség tartózkodott a Berlin melletti Jüterbogban.

A küldöttség vezetője Karánsebesy Gyula hadbiztos altábornagy, a Honvédelmi Minisztérium Hadbiztossági Szolgálatának⁴ főnöke volt, tehát anyagi, ellátási ügyekben illetékes katonai vezető, aki a honvédelmi miniszter megbízásából tárgyalt az OKW⁵ anyagi megbízottai-

1 Lásd többek között: *Ránki György*: 1944. március 19. (Magyarország német megszállása). Kossuth K. 1968. *Kun József*: Magyarország német katonai megszállásának előkészítése és lefolyása, 1943. szeptember—1944. március; *Hadtörténeti Közlemények*, 1/1963. sz.

2 Lásd: *Kun József*: i. m. 71—72. o.

3 Lásd: Magyarország és a második világháború. Kossuth K. 1961. Szombathelyi Ferenc vezérezredesnek, a Honvéd Vezérkar főnökének feljegyzése a német főhadiszálláson, Klessheimben történt tárgyalásról. 1944. március 18. 448. o.

4 A hadbiztossági szolgálat feladata a csapatoknak élelemmel, ruházattal, felszereléssel és pénzzel történő ellátása és a gazdaság-közigazgatási szolgálat ellenőrzése volt. *Hadbiztossági Szolgálat. Szabályzat*. Budapest, 1941. 5. o.

5 Oberkommando der Wehrmacht. A Német Haderő Főparancsnoksága.

val. Mindmáig nem ismert, hogy a magyar katonai küldöttség milyen feladattal, s mikor utazott a Berlin melletti Jüterbogba.⁶

Figyelembe véve azonban az itt közölt dokumentum tárgyát, logikusnak tűnik az a következtetés, hogy küldetésük célja a német megszállás kapcsán felmerülő anyagi ügyek tisztázása volt. Nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét sem, hogy eredetileg más feladattal indultak el, a német katonai szervek azonban felhasználták jelenlétüket a fenti kérdés megtárgyalására.

A felvett jegyzőkönyvet Karánsebesy altábornagy a honvédelmi miniszter utólagos jóváhagyásának kikötésével írta alá. Az utólagos miniszteri jóváhagyásról dokumentumok eddig nem kerültek elő, de a jegyzőkönyvben foglaltak végrehajtása a megegyezés szellemében realizálódott.

Röviddel a katonai megszállás után a német Külügyminisztérium — most már államközi szinten — foglalkozni kezdett a Magyarországon folytatandó gazdaságpolitikával.⁷ 1944. június 2-án a Német Birodalom és a Magyar Királyság közötti pénzügyi megállapodás aláírása megtörtént. Létrehozták az úgynevezett „magyar hadialapot” és az 1941. április 4-i, valamint az 1944. március 20-i ellátási megállapodás alapján teljesített fizetéseket március 19-től kezdve a „magyar hadialap” terhére számolták el. Az OKW terhére vezetett különszám-lát 1944. március 18-ával lezárták.⁸

A rövid bevezető célja csupán az volt, hogy a közlésre kerülő dokumentumot a harminc évvel ezelőtti események menetébe beleágyazva nyújtsuk át olvasóinknak. Úgy gondoljuk, a dokumentumban foglaltak újabb adatokkal gazdagítják ismereteinket az adott időszakról, valamint a benne foglaltak néhány, eddig kevésbé ismert kérdés vizsgálatára ösztönzik a második világháború eseményeinek kutatóit.

Végezetül néhány szót a dokumentumról és a közlés módjáról. A jegyzőkönyv eredeti példánya a freiburgi (Freiburg im Breisgau, NSZK) Katonai Levéltárban található. A dokumentumot kihagyások nélkül, teljes terjedelmében tesszük közzé. A fordításnál a tartalom pontos visszaadása érdekében a korabeli, illetve a nagyrészt ma is használatos magyar katonai terminológia helyes használatára törekedtünk.

Levéltári jelzet: Bundesarchiv—Militärarchiv (Freiburg im Breisgau) RW 7/v. 1711.

⁶ A berlini magyar katonai attasé hivatala előjegyzést vezetett a Németországba kirendeltokról. Az előjegyzési füzetben Karánsebesy altbgy. érkezési dátumaként 1944. március 15-e szerepel, zárójelben megkérdőjelezve. További bejegyzés: „Jüterbog. Március 17-én Berlinben volt. Kat. atnál nem járt.” Hadtörténelmi Levéltár, M. kir. katonai attasé, Berlin. 8. (vegyes) fascikulus. Előjegyzés a Németországba kirendelt honvédegyenéről és egyéb bizottsági tagokról.

⁷ Lásd: *Ránki Gy.—Pamlényi E.—Tilkovszky L.—Juhász Gy.*: A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933—1944. Budapest, Kossuth K. 1968. 621. sz. irat.

⁸ Uo. lásd a 678. sz. iratot.

J e g y z ő k ö n y v

A német haderő csapatainak és szerveinek magyarországi ellátásáról

Felvétetett 1944. március 20-án Jüterbog bei Berlinben a Magyar Kir. Honvédelmi Minisztérium és a német haderő főparancsnoksága (Oberkommando der Wehrmacht) képviselői között folytatott megbeszélésen.

Jelen voltak:

Magyar részről:

Karánsebesy Gyula hadbiztos-altábornagy,
vitész Boldvay Emil hadbiztos-ezredes,
Csáky János hadbiztos-alezredes.

Német részről:⁹

Generalintendant Dr. Franz Biehler,
Ministerialrat d. Lw. Dr. Werner Kersten,
Oberstabsintendant Dr. Erasmus Bayr,
Oberstabsintendant August Brencher,
Stabsintendant Dr. Ernst Borsbach.

I.

A Magyarországon állomásozó és átvonuló német csapatok, valamint katonai szervek ellátását minden szükséges létfenntartási eszközzel (a csapatigényeknek megfelelően), eltekintve a ruházat- és felszereléstől, de beleértve a pénzt, élelmiszereket, elhelyezést, az ügyvitelhez szükséges irodai eszközöket, a Magyar Királyi Honvédség vállalja magára.

A Magyar Királyi Honvédség szolgáltatásainak költségeit a Nagynémet Wehrmacht megtéríti. E költségeket először egy különszámla terhére írják, melynek kiegyenlítéséről adott időben német—magyar tárgyalásokon állapodnak meg. Fennmarad annak lehetősége, hogy különleges esetekben — magyar kívánságra — a szállított ellátási javak ellenértékét természetben állapítsák meg.

Fennmarad továbbá annak a lehetősége is, hogy a Magyar Királyi Honvédség által szállított ellátási javak költségeit a Nagynémet Wehrmacht közvetlenül pénzben kiegyenlítsé.

II.

1. A Magyar Királyi Honvédség a Magyarországon állomásozó, illetve átvonuló német csapatoknak, katonai szerveknek és egyéni utazóknak a szükséges fizetési eszközöket magyar pénznemben rendelkezésre bocsátja.

A fizetési eszközöket, személyi és dologi kiadások szerint csoportosítva, kizárólag a Magyarországon tartózkodó német hadbiztos igényelheti a M. Kir. Honvédelmi Minisztertől. A M. Kir. Honvédelmi Miniszter az általa rendelkezésre bocsátott összegeket egy — a német hadbiztos által megjelölt — magyarországi Wehrmacht-pénztárhoz utalja át, amely a csapatokkal és szervekkel folytatott pénzforgalmát elvileg a Magyar Postatakarékpénztáron keresztül bonyolítja le.

Személyi kiadásokra elvileg csak a bevetési járandóságok (zsold, frontpótlék, repülési pótlék, hajózó pótlék, útiköltség, kivételes esetekben az önellátással és a ruházattal kapcsolatos költségtérítések, a kísérő személyzet tagjainak költségei), továbbá a magyarországi illetőségű alkalmazottak és munká-

⁹ A német tárgyaló felek a Wehrmacht hivatásos katonai hivatalnoki karának egyenruhát viselő tagjai voltak. A „Generalintendant” a Wehrmacht-ban vezérőrnagy, az „Oberstabsintendant” őrnagy, a „Stabsintendant” százados, a „Ministerialrat der Luftwaffe” a légiőrnél ezredesi rendfokozatnak felelt meg. Eberhard Hettler: Uniformen der Deutschen Wehrmacht. Berlin, 1939. 37—38. o.

sok illetménye és bére, valamint azok az összegek igényelhetők, amelyek a Wehrmacht magyarországi illetőségű tagjai zsoldmegtakarításának átutalásához szükségesek.

Dologi kiadásokra elvileg csak olyan összegek igényelhetők, amelyek a szolgálat zavartalan ellátásához feltétlenül szükségesek.

2. Az élelmezés elvileg csapatélelmezés. Önellátás egyes Wehrmacht-tagok, valamint kikülönített kisebb egységek számára csak akkor engedélyezhető, ha szolgálati vagy technikai okok a csapatélelmezésben való részvételt lehetővé teszik.

A csapatélelmezéshez a német előírásoknak megfelelő fejadagokat és takarmányadagokat a M. Kir. Honvédség saját készletéből szállítja, vagy közvetlenül a vállalkozóknál bocsátja rendelkezésre.

A Magyar Kir. Honvédség által 1944. január 1-től szállított élelem és takarmány természetbeni megtérítését — összefüggésben a Wehrmacht által a magyar csapatoknak a Magyar Királyság határain kívül szállított élelem- és takarmánymennyiségekkel — a jelen jegyzőkönyvhöz mellékletként csatolt külön megegyezés szabályozza.¹⁰ Ennek megfelelően 1944. január 1-i hatállyal azt az alapelvet kell érvényesíteni, hogy a Magyar Királyi Honvédség által szállított élelem és takarmány ellenértékének megtérítése során leszámítandó az a mennyiség, amit a magyar csapatok a Magyar Királyság határain kívül bevetésük alkalmából a német haderőtől kapnak.

A mellékelt megegyezés nem jelent előzetes döntést a kétoldali szállítások és szolgáltatások végső elszámolása esetére és a megszállt keleti területek gazdasági kihasználásában történő részvétel kérdésében. Ugyancsak nem érinti a megegyezés a Német Birodalom és Magyarország általános gazdasági kapcsolatait.

A német készletekből szállított élelmiszer-utánpótlást a Magyar Királyi Honvédség kívánságra saját raktáraiban helyezi el, amennyiben megfelelő tároló helyiségek rendelkezésre állnak.

A kantinárut elvileg német készletekből pótoljuk. A Magyar Királyi Honvédség azonban lehetőség szerint támogatja a Magyarországon állomásozó német csapatokat és szerveket azáltal, hogy fizetés ellenében kantinárut bocsát rendelkezésükre.

A Magyar Királyi Honvédség ellátó állomásain a német katonai szállítmányoknak készlet formájában élelmiszerkiegészítést szolgáltatnak ki elismervény ellenében, a német Wehrmacht terhére.

3. A német csapatoknak és szerveknek a szükséges szabad területeket, helyiségeket és berendezéseket — amennyiben rendelkezésre állnak —, magyar kívánságra esetenként megköthető megegyezéssel, a Magyar Királyi Honvédség biztosítja.

A honvédség a saját tulajdonát képező, vagy az általa ellenszolgáltatás nélkül használt szabad területeket, helyiségeket és berendezéseket díjtalanul bocsátja rendelkezésre.

A szükségessé váló térítéseket a német Wehrmacht az 1. pont alatt meghatározott eszközökből egyenlíti ki.

Az ettől eltérő térítéseket a Magyar Királyi Honvédség rendezi és a külön-számla terhére írja:

- a) ha az elhelyezés az elszállásolásra vonatkozó magyar törvények alapján történik,
- b) ha az elhelyezés olyan objektumokban történik, amelyeket a Magyar Királyi Honvédség az elszállásolási törvények alapján a maga számára vett igénybe,
- c) ha az elhelyezés olyan objektumokban történik, amelyeket a Magyar Királyi Honvédség privát szerződés alapján vett igénybe.

¹⁰ Az itt említett külön megegyezést nem ismerjük.

A szolgálati úton levő személyek elhelyezése külön megegyezés szerint történik.

A Magyar Királyi Honvédség a német csapatokat és szerveket a szükséges berendezési tárgyakkal és használati eszközökkel — amennyiben ezek rendelkezésre állnak — ellátja. Ha a berendezési tárgyak a Magyar Királyi Honvédség tulajdonát képezik, úgy azokat ingyenesen bocsátja rendelkezésre. A honvédségi tulajdonból szállított használati eszközök ellenértékét a külön-számla terhére írják.

A német Wehrmacht szén- és szappanszükségletét saját készletekből történő utanszállítás révén fedezi.

A honvédség a Magyar Királyi Honvédelmi Miniszter által jóváhagyott építkezésekhez a szükséges építőanyagot — amennyiben ez rendelkezésre áll — biztosítja. Ellenkező esetben polgári gazdasági szervektől soron kívüli szállítással szerzi be az építőanyagokat, ahogyan ez a honvédségi építkezések esetében történik. A Magyar Királyi Honvédség tulajdonát képező építőanyagok árát, ha nem kerül sor más megegyezésre, a külön-számla terhére írják.

Az 1941. május 8-i német—magyar egyezmény, a délmagyarországi katonai létesítmények költségeiről, továbbra is érvényben marad. Eszerint azon német katonai létesítmények fenntartási költségeit, amelyek a Magyarországhoz csatolt volt jugoszláv területen állnak, a háború idejére a Magyar Királyi Honvédség vállalja magára.¹¹ Ez a határozat nem érinti a két haderő között már fennálló egyéb szerződéseket, egyezményeket stb.

4. A Magyar Királyi Honvédség a német csapatok és szervek részére a szükséges irdaszereket saját készletéből rendelkezésre bocsátja, amelyek ellenértékét a külön-számla terhére írják. Ha saját készletéből a megfelelő irodaszerek hiányoznak, támogatja a csapatokat és szerveket ezeknek az eszközöknek a beszerzésénél.
5. A Magyar Királyi Honvédség a német csapatoknak és szerveknek — lehetőség szerint — rendelkezésre bocsátja a szükséges katonai munkaerőt, vagy pedig segítséget nyújt civil munkaerő toborzásához. A katonai munkaerők költségei a külön-számlát terhelik, a civil munkaerőket ellenben a Wehrmacht fizeti.
6. A Magyar Királyi Honvédség a német csapatok és szervek anyagi ellátásának biztosításához, különböző szükségleti cikkek beszerzéséhez és szállításához segítséget nyújt. A német csapatok és szervek a fentiekkel kapcsolatban minden felmerülő problémával elvileg a Wehrmacht magyarországi intendánsához fordulnak. Ez arra az esetre is vonatkozik, ha egyes esetekben a magyar polgári hatóságok engedélyének megszerzése szükséges.

III.

Az anyagi ellátás egyes eseteire a már érvényben levő határozatok a mérvadóak. Ezek közül a fontosabbak:

- a) megegyezés a szolgálati ügyben utazók elszállásolására.
- b) megegyezés a német Wehrmacht híradó-összekötésének magyarországi biztosítására és az ezzel kapcsolatos költségek kérdésében,
- c) megegyezés a MÁV-nak a német Wehrmacht részére történő szállítási kötelezettségeiről,
- d) az 1943. július 13—augusztus 7-e között Budapesten megtartott 25. német—magyar kormányközi tárgyaláson felvett jegyzőkönyv 53. pontjában foglaltak. Szükség esetén további intézkedések meghozatalára kerülhet sor.

¹¹ Feltehetően azokról az érintett területen levő katonai objektumokról (kaszárnyák, raktárak, esetleg gyakorlóterek vagy tábori repülőterek stb.) van szó, amelyeknek használatát a német hadvezetés a háború tartamára egyezményben biztosította a maga számára.

IV.

E jegyzőkönyv által tárgytalanná válik az 1941. április 4-i jegyzőkönyv, kivéve azt a részt, amely a német Wehrmacht által Magyarországon okozott károkra vonatkozik. Ez mindaddig érvényben marad, amíg hatályba nem lép a német—magyar katonai kártérítési egyezmény.

Eppúgy érvényben marad az 1941. április 7-én felvett kiegészítő jegyzőkönyv a német Wehrmacht árubehozatali, illetve árukiviteli tevékenységéről.

A Magyar Királyi Honvédelmi Miniszter hozzájárulásának fenntartásával:

Karánsebesy Gyula hbs. altbgy. s. k.,

A II/3. pont utolsó mondata utólagos engedélyezésének fenntartásával az OKW főnöke helyett:

Dr. Franz Biehler s. k.,

SZEMLE

TURI ANDRÁS

RABSZOLGÁK EZREDESE

(Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1974. 176 p.)

Ebben a kis könyvben a szerző haladó hagyományaink egyik legkevesbé ismert tényét idézi fel. A szabadságukat már kivívott népek természetesen törekvése felkutatni azokat az eseményeket, személyekre vonatkozó emlékeket, amelyek kapcsolódnak a függetlenségért, szabadságért vívott évszázados küzdelmekhez. A haladás jellemző vonása a nemzetköziség. Nem véletlen, sőt törvényszerű, hogy ahol fellángol az elnyomás elleni harc, ott hamarosan találkoznak a különböző nemzetek forradalmárai, hogy győzelemre segítsék a szabadságmozgalmat.

Turi András ennek az általános érvényű vonásnak konkrét példáját mutatja be könyvében *Prágay János* élete utolsó szakaszának megírásával.

Prágay régi „rebellis” család sarja volt, aki már bécsi katonai mérnökkari akadémista korában követte apái hagyományait és a haladó gondolkodásúak csoportjához sodródott. 1845 szeptemberében egy pesti útja alkalmával megismerkedett Jókaiával, Petőfivel, Egressy Gáborral.

A március 15-i események hírére azonnal hazaindult századával együtt. Mire Magyarországra ért, már egész nemzetközi légiója volt szepességiekből, pozsonyiakból, váradiakból, bécsi és olasz mesterlegényekből, de pádovai fagyaltosok, velencei üvegcsizolók is csatlakoztak hozzá. Győrben már kétezer ember tekintette parancsnokának.

Rész vett a hídvégi, szolnoki, tokaji, branyiszközi, vízaknai harcokban. 1848 végén már zászlóaljparancsnoka egy ugyancsak nemzetközi — románokból, szlovákokból, magyarokból, olaszokból,

osztrákokból álló — alakulatnak. Ezután következett a tápióbszkei és isaszegi ütközet. Április elején Pest alatt, majd Budán, a Svábhegyen állomásozott zászlóalja, részese lett Buda ostromának, és felszabadításának.

1949. augusztus 3. az utolsó győzelem: Komáromnál. Prágay ekkor már alezredes. És következett az összeomlás, az eredménytelen harc feladása Komáromnál, melynek fejében az orosz seregek parancsnoka szabad elvonulást és teljes büntelenséget biztosított minden várvédőnek. De nem várhattak kegyelmet az osztrák császártól. Ötven tiszt — köztük Prágay — elhatározta, hogy külföldre távozik.

Ezzel kezdődött Prágay életének nemzetközi vonatkozásban kiemelkedő és — sajnos — egyben befejező szakasza. 1949. október 6-án távozott hazájából. Útja Bécsen, Hannoveren, majd Hamburgon át visz. Itt szállt a Nixe nevű hajóra és innen indult el az Új Világba. Belefogott a magyar szabadságharc történetének és főként tanulmányainak megírásába és itt találkozott a hajón egy számára ismeretlen népfiával, a rabságból megszökött kubai Alvarezzel. Tőle hallott először Kubáról, amely idegen elnyomás alatt szenvedett.

New Yorkba megérkezve azon fáradozott, hogy megismertesse az amerikaiakat a magyar szabadságharc eszméivel, egyáltalán a magyar nép életével, helyzetével. 1851. augusztus elején egyik barátja, Vécsey István útján találkozott a kubai forradalmárok futárával, az ugyancsak magyar Bélykyvel.

Ettől a pillanattól kezdve Prágay

élete és sorsa összefonódott a kubai felkeléssel.

1851 augusztusában a kubai felkelők parancsnoka, Narcise Lopez tábornok kérésére Kubába érkezett. Kísérője, későbbi hű társa Rita Gonsales volt, aki a hősi halálba is követte. Lopez tábornok időszerűnek ítélte a kubai nép felkelését a spanyol királyság zsarnoksága ellen. Felkérte Prágayt, vállalja a kubai felkelők déli csapatainak parancsnokságát. Kétszázharminckilenc magyar emigránsal érkezett Dél-Kubába.

A felkelők nagy tisztelettel és szeretettel fogadták és vezetésével elfoglalták a spanyol uralom egyik végvárát, Varrast. A déli területek kulcsa nyolcnapos ostrom után került a forradalmárok kezére. Prágay bizonysgot tett nagyszerű katonai képességeiről is.

Lopez tábornok az elfoglalt vár mellvédjén e szavakkal méltatta Prágay érdemeit: „Fontos győzelmeinknek ezen a napján köszönetet akarok mondani mindannyiótok elétt annak a férfinak, aki a sikernek szülője és legfőbb részese: John Prágay ezredesnek!... Távoli európai országból jött hozzánk, hogy részt vegyen igazságos harcunkban. Hadd mondjam el neki itt: ha eljön a győzelmes béke órája,

a szabad Kuba nem feledkezik meg róla.”

A Varras-i vár győzelmes birtokba-vevője hamarosan a vár védője lett. A reakció nem nyugodott bele a felkelők sikereibe. Végzetes csapást mért az egész 1851-es kubai felkelésre és véresen megtorolta a szabadságharcosok mozgalmát. Prágay János, asszonyával Ritával, barátjával Vécsey Istvánnal és néhány hű kubai és magyar katonájával végsőkig kitartott és ott lelték halálukat a vár romjai alatt.

Turi András írja: Havannában díszes emlékoszlop hirdeti a nemzeti hősök dicsőségét. A márványba vésett névsorban ott található ez a név: Colonel János Prágay.

A Zrínyi Katonai Kiadó jó szolgálatot tett a Rabszolgák ezredese című könyvecske megjelentetésével. Olyan történelmi és romantikus hangvételű regényt adott az olvasó kezébe, melynek megírásánál Turi András hiteles forrásokra támaszkodott. Ennek következményeképpen a könyv nemcsak népszerűsíti nemzetközi haladó hagyományainkat, hanem új tényekkel gazdagítja a mai, szocialista tartalmú magyar—kubai kapcsolatok és együttműködés történelmi forrásait.

Godó Ágnes

A HADMŰVÉSZET KÖZÉPKORI ÉS ÚJKORI KLASSZIKUSAI

(Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1974. 692 p.)

Néhány évi szünet után a Zrínyi Katonai Kiadó ismét ritkaságnak számító művel lepi meg olvasóit. Ezúttal a korábban megjelentetett „A hadtudomány klasszikusai” című sorozat záró kötetét, a középkor és újkor legnevesebb katonairóinak műveiből válogatott írásokat adja közre. Ez a kiadvány hasznossága mellett roppant érdekes is, hiszen két hosszú korszak, a feudalizmus és a születő kapitalizmus, ahogy mondani szokás, a klasszikus kapitalizmus eseményekben gazdag, csaknem másfél évezredes katonai irodalmából ad ízelítőt.

E hosszú korszak katonai irodalmát felölelő antológiát egyik nagy érdeme, hogy hazánkban elsőként kísérli meg

bemutatni e sokrétű, bonyolult, egymástól lényeges vonásokban eltérő, tendenciákban gazdag időszak hadművészete és hadtudománya valamennyi áramlatának legfőbb képviselőit.

A könyv lapozgatása közben az olvasónak bizonyára feltűnik, hogy az említett korszak néhány igen jelentős katonairójának műve nem került bele a kötetbe. Ennek oka az, hogy olyan jeles személyiségek művei, mint például Zrínyi Miklós és Carl von Clausewitz, külön, önálló kötetet kaptak. „A hadtudomány klasszikusai” című sorozatban. Ez alkalommal, hála a válogatók gondos munkájának, olyan, kissé méltánytalanul mellőzött egyéniségek munkásságát ismerhetjük meg,

akiknek tevékenysége leginkább jellemzte az éppen szóban forgó korszak katonai és politikai irodalmának fejlődését. Sőt olyanokét, mint például Machiavelli vagy Thuri József, akiknek munkássága meghatározóan hatott koruk társadalmának hadművészetére.

A hadtörténeti irodalomban valamilyen jártas olvasónak aligha kell bizonygatni, hogy a hadművészet fejlődésének fő vonalát az európai képezte. Nem véletlen tehát, hogy az antológia anyagának többségét az európai klaszszikusok tollából eredő írások teszik ki. A fő tendenciától eltérő áramlatokat csupán az oszmán-török katonai írók és némely vonatkozásban a bizánci szerzők írásai képviselik. Az arab, a perzsa, a kínai és más Európán kívüli népek katonai irodalma pedig bele sem fért a kötetbe. Noha ez utóbbiak — sajátos fejlődési tendenciájukkal — érdekes színfoltjai lehetnének a könyvnek, számunkra mégis az európai klaszszikusok alkotásainak a bemutatása a fontosabb, minthogy ez járhat a legnagyobb haszonnal olvasóink számára. Hiszen a kortársak szemével vizsgálhatják a feudalizmus hadügyének bonyolult kérdéseit, s kereshetnek választ arra az Engels által is felvetett paradoxonra, hogy „... a feudális rendszer, noha eredetire nézve katonai szervezet volt, lényegében szemben állt minden fegyelemmel”. Ennek okát — vagyis az anarchiába torkolló széttagoltságot — a marxista történetírás feltárta. A ma olvasóját elsősorban az érdekli, hogy a kortársak mennyire ismerték fel, s miként próbálták orvosolni a bajt. E műben erre a kérdésre is választ kap az érdeklődő, hiszen a lovagkor katonai irodalmából közölt szemelvényekből is kiviláglik ez a probléma. A megoldást akkor még külsődleges fegyelmi eszközökkel és lovagi különállással, a lovagi státus költemeinek hangsúlyozásában vélük megtalálni.

A bizonytalan, szárnyaszegett kísérletezések nyomán tovább haladva a későbbi szerzők, kiváltképpen Machiavelli, már megtalálják a helyes megoldást — az általános hadkötelezettséget —, noha akkor még utópia volt az efféle elképzelés. Mindenesetre Machiavelli jóval előbbre látott kortársainál.

Talán még nála is érdekesebbek azok a XVIII. századi katonai írók — II. Frigyes, Guibert, Szász Móric —, akik

kizárólag katonai szemszögből vizsgálva felismerik a hadsereg abszurditását, de megoldást csak a feudális társadalmi és államrend keretein belül képesek adni. S ez, mai szemmel, utópisztikussá teszi reformjavasolataikat.

Noha a szemelvények szerzőinek többsége nem foglalkozott az imént említett átfogó kérdésekkel, mégis, az ő munkásságuk is nagyon érdekes és értékes számunkra. Írásaikon át figyelemmel kísérhetjük a hadsereg fejlődését, azt a folyamatot, mely a bátor, de zabolátlan lovagi csoportokból fegyelmezett, ütőképes erőt hozott létre. Ám láthatjuk azt a változást is, amely mindennek kövekeztében végbement mind a hadseregszervezés, mind a kiképzés, mind pedig a harcászat területén. Mindazok a szervezési és más számottevő katonai újítások, amelyeket a francia forradalmi háborúk vívmányaiként tartunk számon, tulajdonképpen a korábbi korszak katonai elméletének és gyakorlatának szülöttei.

E nem nagy terjedelmű ismertetőben is gyakran szóba kerül a katonai elmélet fogalma. A sok egyéb hasznos tanulság között e gyűjteményes kötetnek érdeként említhetjük meg azt is, hogy benne nyomon követhetjük a katonai elmélet fejlődésének folyamatát egészen a hadtudomány rendszerének kiteljesedéséig. Igaz, ezzel a problémakörrel hosszú századokon át nem foglalkoztak a katonáírók, ám a reneszánsz és a humanizmus hatására a dolgok rendszerezésének igénye a katonai irodalomban is felmerült. Nagyon érdekes megfigyelni, miként bontakozik ki az első, primitív, csupán ókori reminiscenciákon alapuló kezdetekből Montecuccoli nacionalista töltésű kísérletén át Clausewitz és Jomini fejlett rendszere. Érdemes felfigyelni arra is, milyen jelentős változásokon mentek át az egyes hadtudományi fogalmak — stratégia, taktika és a többi — a hosszú századok alatt.

Ez a könyv is jól példázza, hogy a hadtudomány fejlődése is, csakúgy mint más tudományok előrehaladása, a gyakorlati életből levont tapasztalatok elemzése, nézetek és vélemények összecsapása, a dialektikus ellentmondások révén ment végbe. Ami megfelelt a középkor társadalmi, gazdasági alapján felépült hadseregszervezetnek és harci alkalmazásának, néhány évszázad múltán már csaknem alkalmatlan-

nak bizonyult. Az említett korok hadvezéreinek is mindig szemmel kellett tartaniuk: ha győzni akarnak, valami újjal kell meglepni ellenfelüket. S ez az útkeresés, a győzni akarás volt az a lendítő erő, ami végül is elvezetett egészen napjainkig.

E műben közölt írásokban a figyelmes olvasó bizonyára sok olyan kérdéssel találkozhat, amely a ma hadtudományának is fontos elemét képezi. Csupán emlékeztetőül néhány példa: a szemelvények bőven foglalkoznak például a hadseregszervezet korszerű kialakításának, a katonák kiképzésének, erkölcsi arculatának kialakításával, a hadsereg utánpótlásának, anyagi ellátásának fontosságával, harci alkalmazásának, vezetésének és tartalékképzésének problémáival, a hadkiegészítés, utánpótlás, tisztképzés kérdéseivel és más — nemcsak történeti értékű — tanulságos kérdéssel. Más szóval ebből a gyűjteményes kiadványból világosan kirajzolódik annak a töretlen

fejlődésnek a vonala, amely napjainkig ér. Az egyes időszakok hadtudományára — nevezzük így —, vagy az egyes gondolkodók irodalmi alkotása mind-mind egy-egy építőkőve a mai hadtudomány rendszerének.

Úgy gondolom, e rövid ismertetőből kitűnik, hogy ez a mű nem valamiféle hadművészettörténeti összefoglaló, hanem az V. és a XIX. század közötti időszak katonai irodalmából válogatott írások gyűjteménye.

A benne levő harmincnégy szemelvény olyan szerzők tollából származik, mint Machiavelli, Nassaui János, Vauban, Montecuccoli, II. Frigyes, Rumjancev, Szulovrov, Napóleon, Jomini, Károly főherceg, Davidov, és mások. A kötetet bevezető igényesen megírt tanulmány pedig tájékoztatást nyújt a szemelvények megértéséhez és eligazítja az olvasót az egyes történelmi korokból származó írások roppant változatos halmazában.

Sztana Béla

NYIKOLÁJ NYIKOLÁJEVICS MOLCSANOV

DE GAULLE TÁBORNOK

(Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1974., 568 p.)

A nyolcvanadik születésnapjához közeledő Charles de Gaulle 1970. november 9-én este, hét óra előtt néhány perccel, Colombey-i kastélyának könyvtárában pasziánszt rak ki. Egyszer csak kiesik kezéből a kártya. Feláll és görcsösen melléhez kapva, hörgő hangon felkiált: „Jaj, de fáj! Itt, a hátam...” Majd elveszti eszméletét és oldalára zuhan.

Az óramutató a halál pillanatában tizenkilenc óra, három percet jelez.

Az agg tábornok személyében nemcsak Franciaország, hanem kora burzsoá világának egyik legnagyobb, legellenmondásosabb és legrejtélyesebb, nagy műveltségű és előrelátó politikusa távozott az élők sorából.

Ki volt hát valójában de Gaulle, akinek nevét 1940-ben ismerte meg a világ? Honnan jött és miként vált századunk egyik legenergiusabb politikusává? Milyen környezeti hatások, társadalmi tényezők és személyi tu-

lajdonságok formálták jellemét és világnézetét? Melyek voltak azok a mélyen gyökerező eszmék, amelyek életében vezérelték, s amelyek halála után is oly elevenen élnek és hatnak nemcsak a francia burzsoá politikusokra, hanem Nyugat-Európa néhány évtizedes fejlődésének alakulására is?

Ezekre a rendkívül izgalmas kérdésekre igyekszik válaszolni Molcsanov de Gaulle életéről és tevékenységéről szóló könyve. Művéből végül is kikeredik e rendkívüli egyéniség portréja, hiszen a szerző válaszol csaknem valamennyi felmerülő kérdésre.

Molcsanov nyomán mindenekelőtt szóljunk néhány szót a tábornok ifjúságáról, s arról a miliőről, mely meghatározta jelleme fejlődésének irányát. De Gaulle már gyermekéveiben megismerkedett apja elbeszélései nyomán őseivel, akik évszázadokon át segítettek a királyoknak „megteremteni” Franciaországot. Ősi francia nemesi

családból származik, kortársai közül sem mindenki dicsekedhet azzal, amivel ő, hogy tudniillik Fülöp Ágost király már 1210-ben, Elbenben, hűbéri birtokot adományozott ősenek, Richard de Gaullenak. A de Gaulle-ok családfája mindig új és új ágakat hoz, és a történelem lapjain hol egyik, hol másik le származottja szerepel annak a családnak, amelynek neve annyira hasonlít az ősi Galliához, a mai Franciaország régi nevéhez.

Charles de Gaulle elődei a XVIII. század elejére a „kardforgató nemeség” képviselőiből „a palást arisztokratáivá” válnak. Helytartók, parlamenti, bírósági tanácsosok, ügyvédek, ügyészek váltják egymást a családi névsorban. Apja, Henri de Gaulle hadmérnök főiskolára került, de később szakított a tiszti pályával és tisztviselő lett. Később tanári állást vállalt a „Szeplőtelen Fogantatás” jezsuita kollégiumban. Irodalmat, filozófiát és matematikát tanított. 1886-ban elvette unakanóvérért, a csinos Jeanne Maillet-t. Ebből a házasságból született, második fiúként, 1890. november 22-én Charles.

De hagyjuk a családfát és szóljunk néhány szót arról a szellemi légkörrel, amelyben az életbe lépő ember felnőtt és nevelkedett! Szülei, akik Észak-Franciaországból származtak — amely mindig a katolicizmussal párosuló nacionalizmus középpontjának számított —, már zsenge gyermekora óta azt oltották Charles-ba, hogy — valami szerencse folytán — ő a valamikor oly dicső, igaz, később kissé el-sorvadt család jeles képviselője lesz. Sohasem mulasztották el hangsúlyozni a gyermeknek, hogy az ilyen származású embernek sohasem szabad elfeledkezni történelmi küldetéséről, hogy meg kell őriznie „a nemzet magasztos arculatát”, a haza és a katolikus hit támaszának kell lennie.

Minden módon arra törekedtek, hogy Charles megértse, ő az igazi elithez tartozik, melynek istentől eredő elhivatottsága, hogy a francia szellem hordozója legyen. Az óhajuk megvalósulásában őszintén bízó szülők ilyen elvek alapján való nevelést vártak a Vangirard úti jezsuita kollégiumtól is, melyben az ifjú megkezdte tanulmányait.

A rakoncátlan, de hallatlanul jó képességű ifjú csaknem minden tan-

tárgy iránt érdeklődött, de leginkább az irodalmat és a történelmet kedvelte. Az irodalom szeretete segítette őt abban, hogy megfelelő formát, módot, stílust találjon gondolatainak az nézeteinek, kifejezésére. Mégis az utóbbi tantárgyat, a történelmet szerette meg legjobban. Ebből is főként Franciaország múltja kötötte le figyelmét.

Ez érthető, hiszen a franciák általában nagyon szeretik a történelmet, és nem ok nélkül büszkéek hazájuk nagyszerű múltjára. A családi ráhatáson kívül ez is magyarázza, hogy az ifjú de Gaulle önfelédten vetette magát a történelem tanulmányozásába.

A kollégiumban átfogó, de meglehetősen egyoldalú történelmi ismeretekre tesz szert. A jezsuiták ugyanis úgy tanították a történelmet, hogy az kizárólag a háborúk, a csaták felsorolásából, a hadvezérek és királyok tetteinek leírásából állt. „Negyven király teremtette meg Franciaországot” — ez az elv határozta meg annak a történetfilozófiának a lényegét, melynek szellemében a kollégium növendékeit nevelték. Ebben a történelemben nem maradt hely az osztályharc számára. Mindenek fölött az isteni gondviselés és a hatalmasságok lángelméje uralkodott.

Charles azonban a történelemnek ilyen archaikus és konzervatív kifejtéséből is kihámoz egy eszmét, amely lehetővé teszi számára a *nemzeti tényező abszolút elsőbbségére alapozott átfogó világszemlélet kialakítását*. A nemzet az ő elképzelésében az élet örök eleme, amely a változó valóság leple alatt sértetlenül megmarad. Meggyőződése, hogy a történelem legfőbb célja, értelme és tartalma a francia nemzet léte és erősödése. *Mindennek Franciaország nagyságát kell szolgálnia*. A fiatal de Gaulle arra a szilárd meggyőződésre jut, hogy saját életét is ennek a célnak kell alárendelnie. „Már a kollégiumban tudta, hogy neki kell majd megmentenie Franciaországot” — mondta róla évek múltán öccse, Pierre.

Ezek a körülmények és a század-eleji ellentmondásos francia szellemi élet hatásai egész életére meghatározták gondolkodását és világszemléletét. Ezek motiválták pályaválasztásának, további sorsának alakulását is. 1908-ban, kollégiumi tanulmányainak befejezése után, a tiszti pályát választotta

élethivatásául. Ugyanis a katonai becsületről, a hadseregről úgy álmodozott, mint Franciaország felemelkedésének eszközéről.

1909 végén felveszik a francia társadalom elitje számára fenntartott Saint Cyr-i katonai főiskolára, amely biztosította a tisztí kaszt „kifogástalan” reakciós jellegét. Vágya teljesült. Megnyílt az út a hadseregbe — a nemzeti becsület és dicsőség letéteményes testületébe! A nagyszerű képességekkel rendelkező de Gaulle 1912. október 1-én kiváló minősítéssel végezte el a főiskolát és alhadnagyi rendfokozattal Pétain ezredében kezdte meg katonai pályáját. Ezután de Gaulle sorsa hosszú időre összekapcsolódik a konzervatív nézeteiről hírhedt Pétainéval.

Noha Molcsanov könyvében de Gaulle katonai pályafutásának ismertetése nem központi kérdés mégis igen hosszasan és történeti folyamatában ismerteti azt az eseményekben bővelkedő huszonnyolc esztendő, amelynek folyamán az ifjú alhadnagy edzett, nagy műveltségű, rendkívüli egyéniségű, tábornokká és Franciaország leendő „megmentőjévé” fejlődött.

Úgy gondolom, nem árt megemlíteni néhány fontosabb eseményt de Gaulle életének ebből a szakaszából sem. Annál is inkább, mert ez az az időszak, amikor de Gaulle nemcsak elődeinél és tanítómestereinél, hanem katoná és politikus kortársainál is világosabban és messzebbre látott. Ezt igazolják azok a tettekben és írásos művekben megnyilvánuló cselekedetei, amelyekkel oly bátran és magabiztosan lépett fel a konzervatív francia hadvezérekkel és politikusokkal szemben, az idejétmúlt katonai doktrína, a túlhaladott katonai szervezet, s vele együtt a tehetetlen politikai vezetés megreformálásáért.

Kiváltképpen szükségét érezte mindennek az 1933-as világmegrázó gazdasági válság után hatalomra került hitleri fasizmus láttán. Talán csak megérezte, hogy a hitleri Németországgal szemben ismét fel kell készülni a harcra. E véleményének, lehetőségeihez mérten, hangot is adott, sőt, szemben a hivatalos katonai doktrínával, harcolt is meggyőződésének keresztülvi-teléért.

1932-ben Párizsba hívják, s kinevezik a Legfelsőbb Nemzetvédelmi Tanács titkárává, amely a miniszterelnök mellett az állam háborús felkészítésé-

vel foglalkozott. Most már megismerkedhetett az állam védelmével kapcsolatos valamennyi titkos tervvel, okmánnyal és döntéssel. Sőt, rábízák az intézkedések kidolgozását arra az esetre, ha háború miatt mozgósítani kell a közigazgatást, az ipart, a közszolgáltatást stb. Ebben a beosztásban nemcsak az oly áhított hatalomhoz került közelebb, hanem megismerte egyrészt azokat a roppant lehetőségeket, amelyek az ország erőforrásaiban rejlenek. Másrészt azt a hallatlan tehetetlenséget és vezetésre való képtelenséget is, mely az államapparátust és a legfelső katonai vezetést jellemezte. Látta, hogy a vezérkar élén álló elagott tábornoki kar, élén Pétainnal, még mindig első világháborús sémákban, technikában és doktrínákban gondolkodik. Képtelenek felismerni a változást, az új igényeket, ellene vannak minden ésszerű újításnak. Hallani sem akarnak például a harcokcsapatok fejlesztéséről, széles körű és önálló alkalmazásáról.

De Gaulle egymaga indult támadásba a készülő háború és a konzervatív francia hadvezetés ellen. Könyveket írt, melyekben saját terveit és eszméit fejti ki. 1932-ben kiadja A kard élén című munkáját, melyben kifejti véleményét a „körülményekhez” alkalmazkodó francia katonai doktrínáról — ez persze szemben áll a hivatásos nézetekkel —, a hadsereg helyéről és szerepéről a történelemben. Sürgeti, hogy adják vissza a hadseregnek a küldetéshez méltó helyét. Ez a mű egyébként jól tükrözi de Gaulle óriási képzettségét, klasszikus irodalmi stílusát és rendkívüli átfogóképességét. Ugyanakkor tükrözi de Gaulle saját felsőbbrendűségének szilárd tudatát és magába, mint olyan emberbe vetett megingatlan hitét, akit a sors küldött a nemzet gondjainak megoldására.

Ugyancsak a maradi, hivatásos doktrína elleni hadakozás volt a célja az 1934-ben megjelent A hivatásos hadseregért című művének is. Ez a könyv is hadseregszervezéssel, mégpedig a hivatásos páncélos hadsereg szervezésének, harcászatának és hadászatának tömérdek részletkérdésével foglalkozik, a könyv szerzőjére jellemző irodalmi stílussal. Ez az írásmód azonban nem homályosítja el a könyv zord, félelmetes mondanivalóját, sőt még fokozza drámaiságát. Felvázolja a bekövetkező dráma rémképét.

Sajnos a francia hadvezetés nem hallgatott a figyelmeztető szóra. Az ellenség azonban gondosan tanulmányozta de Gaulle elgondolásait. „Hitler tanácsadói jelentést készítettek a könyvről, amelyet a führer át tanulmányozott — írja Molcsanov —. Nagy figyelemmel olvasták és gyakorlati következtetéseket vontak le belőle.”

1940. május 10-én a Belgium területén tartózkodó francia csapatok saját bőrükön tapasztalhatták annak a német páncélos lavinának mindent elsöpörő erejét, amely nagyon is emlékeztetett a hivatásos hadsereg című könyvben vázolt csapásmérő páncélos erők alkalmazásának vázolt elvére.

A kilátástalan küzdelem és a fasisztáknak behódoló kapituláns kormány arra készítette de Gaulle tábornokot, hogy elhagyja Franciaországot és kezébe vegye hazája felszabadításának ügyét. Életének ötvenedik évében jött el az az idő, melyről ifjúkora óta álmodozott: hogy kimagasló hőstettet vigyen véghez Franciaországért. „Ő lett az egyetlen francia tábornok, az utolsó törvényes kormány egyetlen tagja, aki nyíltan, határozottan, visszavonhatatlanul elítélte az árulást és harcot kezdett” — írja Molcsanov. A történelem vihara ilyen tragikus körülmények között nyitotta meg de Gaulle számára a szinte elképzelhetetlen tekintély és szárnyalás lehetőségét.

1940. június 15-én délután de Gaulle a „Milan” romboló fedélzetére száll, másnap Londonba érkezik, s megkezdí, illetve folytatja a harcot a hazáját eláruló kormány és az országot megszálló fasiszták ellen. Szinte csak halhatlan kitartása, céltudatos elszántsága és magabiztossága volt az egyedüli segítőtársa a megkezdett munkában. Londonba érkezése után — Churchill hozzájárulásával — június 18-án este nyolc órakor a BBC-n keresztül szózatot intéz Franciaország népéhez. Beszédében leleplezi az áruló kormányt s az ellenállás zászlaja alá hívja a tiszteket, katonákat, a mérnököket, a munkásokat, minden igaz hazafit. Beszédét így fejezi be: „Bármi történjék is, a francia ellenállás lángja nem húnyhat ki, és nem is fog kihűyni.”

(Ezzel a legendás felhívással tulajdonképpen lezárul de Gaulle tiszti pályája, és megkezdődik az államférfi életének első szakasza.)

A beszédét tettek sora követi. De

Gaulle Londonban, a Saint Stephen's House egyik szűk helyiségében, a Temze partján „Szabad Franciaország” néven létrehozza az ellenállás irányító szervezetét. A bizottság megalakulásának bejelentése után, június 28-án, az angol kormány körlevélben jelentette be, hogy „de Gaulle tábornokot elismeri mindama szabad franciák vezetőjeként, akik... hozzá csatlakoznak, a szövetségesek ügyének védelmére”. Ez a nyilatkozat egyet jelentett az ideiglenes francia kormány megalakulásával és de Gaulle-nak kormányfőként való elismerésével. Mindez azonban még csak a kezdetét jelentette a harcnak. Hallatlan nehézségekkel, az akadályok sokaságával, a meg nem értés, a gyűlölködés és a diplomáciai manőverek váratlanabbnál váratlanabb változataival kellett megküzdenie. Mindemellert figyelmét és energiáját az ellenállás megszervezésére igyekezett fordítani. Arra törekedett, hogy minél több olyan franciát gyűjtsön össze, aki kész fegyverrel a kézben harcolni a fasiszta megszállók ellen; hogy bázist teremtsen a gyarmatokon a harc sikeres megvívásához; s hogy visszaszerezze Franciaországnak a vereség nyomán elvesztett „nagyhatalmi rangját”.

De Gaulle előrelátó politikájára vall, hogy Franciaország sorsának alakulásában számított a Szovjetunió háborúba való bekapcsolódására is. Már 1940-ben szóvá tette, hogy a háború kimenetelében jelentős szerepe lesz a Szovjetuniónak. Eppen ezért 1941. június 22-én, egy évvel a „Szabad Franciaország” megalakulása után, amikor a náci Németország megtámadta a Szovjetuniót, de Gaulle kijelentette: „... mivel az oroszok háborút folytatnak a németek ellen, mi feltétlenül velük vagyunk.” Egyidejűleg megparancsolta, jelentsék ki az ő nevében a szovjet nagykövetnek, hogy „a francia nép támogatja az orosz népet a Németország elleni háborúban. Ennek kapcsán katonai együttműködést szeretnének teremteni Moszkvával”.

A „Szabad Franciaország” és a Szovjetunió viszonyáról szólva Molcsanov hangsúlyozza, hogy de Gaulle minden ingadozás nélkül arra törekedett, hogy szövetségesi kapcsolatot építsen ki a Szovjetunióval. A Szovjetunió és Franciaország érdekei ugyanis közvetlenül sehol és semmilyen vonatkozásban nem ellenkeztek egymással. E szövetség

nemzeti és demokratikus jelleget öltött, míg az angolszász hatalmakkal megvalósult szövetségi viszony nem volt mentes az imperialista vetélkedéstől. A Szovjetunióval való szoros együttműködést de Gaulle a francia—orsz szövetség régi hagyományai egyenes folytatásának tartotta. Jellemző — jegyzi meg a szerző —, hogy de Gaulle mindig az „Oroszország” szót használja, amikor a Szovjetunióra gondol. Franciaország nagyságának harcosa mélységes tisztelettel adózott „az örök Orosz-hon” nagyságának, bármilyen ideológiai formában jutott is az kifejezésre.

Az angolszászoktól eltérőleg de Gaulle kezdettől hitt a Szovjetunió győzelmében és azt tartotta, hogy éppen Oroszország járul hozzá döntő mértékben a győzelemhez.

Az angolszász hatalmak természetesen nem jó szemmel nézték de Gaulle határozott törekvését a francia—szovjet szövetség megteremtésére. Am a tábornoknak hallatlanul fontos volt, hogy Moszkva mielőbb elismerje az ő szerveztét, hogy erősödjének a „Szabad Franciaországnak”, mint Franciaország egyetlen képviselőjének pozíciói. Ez nem is késett soká. Amikor 1941. szeptember 24-én de Gaulle elnökségével megalakult a Francia Nemzeti Bizottság, amely gyakorlatilag kormányt jelentett, a Szovjetunió elismerte őt „mint az összes szabad franciák vezetőjét”. Majd biztosította de Gaulle-t, hogy a Szovjetunió megad minden támogatást a hitlerista Németország ellen folytatott közös harchoz, a győzelem után pedig Franciaország függetlenségének és nagyságának teljes helyreállításához.

De Gaulle a szovjet nagykövethez intézett levelében ezt írta: „A magam részéről, a szabad franciák nevében kötelem magam, hogy a Szovjetunió és szövetségesei oldalán fogok harcolni a közös ellenség fölötti végső győzelem kivívásáig.”

Szeptember 27-én pedig a tábornok a következő szövegű táviratot küldte Sztálinnak: „Most, hogy a Szabad Franciaország Szovjet-Oroszország szövetségese lett a közös ellenség elleni harcban, legyen szabad elragadtatással nyilatkoznom az orosz nép megingathatatlan ellenállásáról, hadseregeinek és hadvezéreinek bátorságáról és hősiességéről. Amikor a Szovjetunió minden erejét bevetette az agresszor el-

len, bizonyossá tette a még elnyomott népeket afelől, hogy a szovjet hadseregek hősiessége révén győzelem fogja koronázni a szövetségesek erőfeszítéseit és azok az új szálak, amelyek az orosz és a francia nép között szövődtek, kardinális elemet jelentenek majd a világ átalakításában.”

Miként a Könyv roppant gazdag anyaga tanúsítja, ez nemcsak ünnepélyes kinyilatkoztatás volt, hanem tettekben megnyilvánuló szilárd eltökéltség az ellenség szétzúzására. És még valami: de Gaulle-nak a Szovjetunió győzelmébe vetett szilárd hite.

Ettől kezdve a de Gaulle-i diplomácia mind jobban a Szovjetunióra orientálódik. A tábornok nagyon aktívan felhasználja a szovjet támogatást Angliához fűződő bonyolult kapcsolataiban. Erre szükség is volt, mert minél jobban erősítette kapcsolatait a Szovjetunióval, nyugati szövetségesei annál bizalmatlanabban nézték tevékenységét. Munkája pedig egyre sokasodott, hiszen a különböző hazai társadalmi rétegekben is szélesedő ellenállás tevékenységének összefogása és harcuk irányítása fölöttébb nagy feladatot rótt rá.

Kiváltképpen érdekesek Molcsanov könyvének azok a terjedelmes részletei, amelyben ezt a gigászi szervező munkát és a vele összefüggő, elképesztően sok bonyodalmat ismerteti. Az események sodrásából ismét és ismét kibontakozik de Gaulle különös egyénisége, rettenthetetlen alakja, amint megküzd Churchill-lel, az alnokság és a diplomáciai manőverek utólérhetetlen bajnokával, az általa alakított kormány és Franciaország nagysága helyreállításának elismertetéséért.

Az 1940. júniusától 1944. június 6-ig tartó küzdelem eredményeként de Gaulle az általa megalkotott kormány nevében, háta mögött saját kis hadseregével és a hazai ellenállók jelentős részének támogatásával, június 6-án rádióban bejelentette a francia népnek: „Megkezdődött a döntő csata... A csata Franciaországban, amely természetesen csata lesz Franciaországért... Franciaország fiai számára... szent kötelesség, hogy minden rendelkezésre álló eszközzel üssék-verjék az ellenséget. Teljesítsétek pontosan a francia kormány parancsait... A vérünkben és könnyünkben duzzadt felhők mögül már áttör nagyságunk napja!”

És a Normandiában végre partra-

szálló angolszász haderők között francia földre lépve részt vettek hazájuk felszabadításában az új kormány katonái és hazai ellenállói is. A sikeresen előnyomuló csapatok győzelmei hatására összeomlott a kollaboráns vichyi rezsim is. Elérkezett az ideje az új hatalom megszilárdításának.

A szövetségesek már ideiglenesen elismerték de Gaulle kormányzói jogát, a tábornoknak azonban még meg kellett küzdenie azért, hogy az ország népe is elfogadja az ő hatalmát. De Gaulle azonban sokkal nehezebb csatát is megnyert már, mintsem hogy éppen e feladat előtt torpant volna meg. Hogy mégis milyen küzdelmes volt a hatalomhoz vezető út, megtudhatjuk Molcsanov professzor szépen árnyalt írásából. De megismerhetjük azt a de Gaulle számára oly felemelő pillanatot is, amikor 1944. augusztus 26-án a Daidalívnél és a Place de la Concorde-on elhaladva, a Notre Dame-i ünnepi szertartáson Párizs népe örömmámortól újongva ünnepelte a város felszabadítóját, a nemzeti egység és a remény jelképét. Ebből a hatalmas demonstrációból de Gaulle joggal vonta le a következtetést: a nép elfogadja őt, s tőle várja Franciaország nagyságának helyreállítását. Ő pedig vállalta a missziót, hiszen leghőbb vágya teljesült ezzel.

Es elkezdte kormányozni a felszabadított Franciaországot. Mint csakhamar kiderült, ez a kormányzás nem azok érdekeit szolgálta, akik életüket és vérüket áldozták Franciaország szabadságáért, nem azokét, akik demokratikus változást remélve bíztak de Gaulleban, hanem azokét, akik a háború előtti rend változatlan fenntartását kívánták. Világosan tudtára adta mindenkinek, hogy ő Franciaország nagyságának helyreállítására törekszik, de nem szándékozik új társadalmi alapokat létrehozni. Fellépett minden olyan társadalmi erő ellen — még az ő hatalomra segítő ellenállási szervezetek ellen is —, amely a legcsekélyebb demokratikus változást is igényelte.

„Megmentettem a hazát, sőt némely bűntörvényeket is” — ezekkel a szavakkal vonta meg de Gaulle tábornok háború alatti és közvetlenül a háború utáni tevékenységének mérlegét a Háborús emlékiratok harmadik kötetében. Vitathatatlan, hogy de Gaulle Párizs felszabadítása után is kemény harcot vívott Franciaország tekinté-

lyének megszilárdításáért, az ország érdekeiért, nagyhatalmi rangjának visszaszerzéséért. Ez azonban még távlati célnak bizonyult.

A háború utáni politikai elrendeződés hallatlan nehéz útját kellett megjárnia a tábornoknak. Hogy milyen nehéz volt, mégis miként sikerült célját megvalósítani e rendkívüli egyéniségnek, megismerhetjük saját emlékirataiból és Molcsanov könyvének logikai láncra fűzött egyes epizódjaiból, valamint azokból az egykor titkos vagy nyílt tárgyalásokból, amelyeket de Gaulle Franciaország nagyhatalmi rangjáért folytatótt — a Szovjetunió támogatásával — Churchill-lel és az Egyesült Államok elnökével az 1940—1944-es években.

Valóban sikerült-e megvalósítani de Gaulle politikai céljait? Erre a kérdésre a történelem már megadta a választ. Nem! Hiszen, ha külpolitikai téren ért is el korábban elképzelhetetlen eredményeket, a francia társadalom legégetőbb problémájának megoldásáért szinte semmit sem tett. S mint hamarosan kitűnt, ezek a társadalmi és belpolitikai szellőcskék csakhamar viharra fokozódtak, mely végveszéllyel fenyegette a nagyság oly rettenthetlen hívét. Ám szólhatnánk-e de Gaulle zsenialitásáról, politikai bátorságáról és előrelátásáról, ha bevárta volna sorsa beteljesedését? Aligha! Mindent megfontolva, célja megvalósítása érdekében, kitér a vihar elől. 1946. január végén benyújtotta a kormány lemondását. Visszavonult Colombey-i házába és máris készült a hatalomra való visszatérésre.

Ehhez azonban csaknem tizenhárom esztendeig kellett várakoznia, bár ez az időszak sem valamiféle passzív várakozással telt el. Nagyon is átgondolt tervekkel és tettekkel készült a hatalom legfelső csúcsára. A „tétlenség” éveiről is nagyon sok fontos részlet ismerhetünk meg Molcsanov könyvéből. Ám ezek az évek módot nyújtottak de Gaulle-nak arra is, hogy alaposan mérlegelje élete eddigi alakulását, politikai tevékenységét, megírja második világháborús tetteinek emlékeit.

Mínthogy ez idő alatt, a „sivatagi átkelés” éveiben, — ő nevezte így — született meg a tábornok legnagyobb politikai és irodalmi műve, a Háborús emlékeim, mely nálunk is napvilágot látott, helyénvaló éppen itt néhány

szót szólni róla. Az emlékiratok de Gaulle önarcképét nyújtják, olyanak mutatják, amilyenek ő akart mutatkozni kortársai és az utókor szemében. Természetesen ezért, mert — mint minden emlékirat — rendkívül szubjektív. Am de Gaulle sajátos, intellektuális őszintesége — a szerző akarata ellenére — portrévá is teszi a három kötetből álló emlékiratot, vagyis ténylegesen olyanak mutatja be a szerzőt, amilyen a valóságban volt.

A Háborús emlékiratok meghatározott időszak története olyan formában, miként azt de Gaulle látta. Mind a három kötethez gazdag dokumentumfüggelékkel mellékelte. Jól ismert azonban, hogy a dokumentumok pontos idézése távolról sem elegendő egy korszak hű tükrözéséhez. Fontosabb e dokumentumok összeválogatása. Jellemző ebben a vonatkozásban, hogy az emlékiratok nem tartalmazzák az akkori idők számos igen fontos okmányát. Így nem találni bennük például a Nemzeti Ellenállási Tanács programját, a Francia Kommunista Párt okmányait és sok egyéb fontos, a korra meghatározó erővel ható dokumentumot.

Természetes, hogy az események leírása, elemzése és értékelése teljes összhangban van a szerző világnézetének sajátosságaival. Tulajdonképpen nélkülöz minden tudományos megközelítési rendszert, csupán saját intuícióit és egyéni nézeteit tükrözi, amelyek már gyermekkorában kialakultak benne. — Egyébként a memoár tömérdek érdekes, eredeti értékelést, jellemzést és gondolatot tartalmaz, leírása pedig páratlan lelkiismeretességet tükröz. De Gaulle nagy műgonddal írta és írta át kéziratát, válogatta össze az anyagot és nagy türelemmel tökéletesítette irodalmi formáját.

Térjünk azonban vissza de Gaulle politikai pályájának további alakulásához, hiszen a „reménység éveit” beteljesültek, és 1958-ban ismét eljött a tábornok oly régen várt napja. Mivel a Negyedik Köztársaság kormányának rövidlátó gyarmati politikája zsákutcába vezette az országot, a helyzet ismét határozott, keménykezü politikust kívánt.

De Gaulle felismerte, hogy a nemzeti felszabadító mozgalom roppant nyomására elkerülhetetlen a régi gyarmati rendszer összeomlása, és hogy függetlenséget kell adni Algériának.

A Franciaország külpolitikai tevékenységét súlyosan korlátozó algériai háború végeztével de Gaulle intézkedéseket kezdett foganatosítani abban az irányban, hogy megszabaduljon azoktól a kötelezettségektől, amelyek kíméletlenül a NATO katonai integrációs rendszere alá kényszerítették az országot.

Ezekben a lépésekben kétségtelenül kifejezésre jutott Franciaország önálló, független külpolitikai irányvonalának erősítésére irányuló tendencia. Jóllehet befolyásos, amerikai barát „atlanti” körök nyíltan elégedetlenek voltak ezzel az orientációval, de Gaulle nyíltan szembeszállt az Egyesült Államok nyugat-európai hegemoniára való törekvésével. Kemény ellenállást tanúsított azzal a washingtoni elgondolással szemben, hogy hozzák létre a hírhedt „sokoldalú nukleáris erőt”, valamint az Egyesült Államoknak azzal a próbálkozásával szemben, hogy a Közös Piacot belefoglalja, helyesebben feloldja valamiféle atlanti közösségben.

Kategorikusan ellenezte De Gaulle azt is, hogy a Közös Piacban bevezessék a „nemzetekföltöttiség” elvét, amelyben nem ok nélkül látta Franciaország függetlenségének veszélyeztetőjét. De Gaulle kezdetől fogva élesen elítélte az amerikaiak indokfai agresszióját. A szerző megemlíti, hogy 1961-ben, amikor John Kennedyvel találkozott, de Gaulle tábornok már megjósolta az amerikaiak vietnami katonai kalandjának szükségszerű bukását. Még inkább elítélte Izrael agresszióját az arab országok ellen és azt, hogy Washington támogatta ezt az agressziót.

A szerző kimutatja, hogy amilyen mértékben erősödött az önállósági tendencia Franciaország külpolitikai irányvonalában, de Gaulle számára annál nagyobb időszerűsége tett szert a Szovjetunió és Franciaország közeledésének kérdése. Az enyhülés problémájának megoldásában való aktív részvétel nélkül — mutat rá a könyv — „szó sem lehetett volna világnagyhatalmi világpolitikáról, ami de Gaulle legfontosabb célja volt”.

Molcsanov azt írta, hogy de Gaulle véleménye szerint a nemzetközi feszültség enyhítése „elsősorban európai probléma”, s hogy éppen Európában kell megtenni a legfontosabb lépéseket ebben az irányban. Idézi de Gaulle-

nak azt a megállapítását, hogy erre a Szovjetuniót és Franciaországot „maga a történelem, a két ország természete és népeik akarata választotta ki”. Egyebek között ezeken az elképzeléseken alapult az a döntés is, hogy a Szovjetunióval való kölcsönös közeledésre, a szovjet—francia együttműködés valamennyi területének fejlesztésére kell törekednie.

Ennek az elgondolásnak a megvalósítása jegyében került sor de Gaulle 1966. június—júliusi moszkvai látogatására is. Ezen a látogatáson és az ott folytatott tárgyalásokon — melyről a szerző részletesen beszámol — alapozták meg azt a tárgyalási sorozatot, melynek eredményeként tovább szélesedtek és mélyültek a két állam közötti együttműködés határai. Ezek a megértés és együttműködés jegyében fogant megállapodások végeredményükben a nemzetközi stabilitáció és a béke támaszai lettek Európa és a világ népei számára.

De Gaulle belpolitikájáról szólva a szerző kimutatja, hogy erős személyi hatalmára támaszkodva nem csekély szolgálatot tett a francia nagytőkének. A termelés hatékonyságának a rentabilitásnak és a versenyképességnek a jelszavaival folytatott gazdaságpolitika — jegyzi meg a szerző — súlyosan érintette a munkások, az alkalmazottak és a kisiparosok helyzetét. De Gaulle-nak ideig—óráig sikerült feltartani az ország dolgozóinak elégedetlenségét, akik szembeszálltak az állammonopolista reakciós szociálpolitikával. Az 1968. májusi—júniusi viharos események során azonban feltárult az a mély szakadék, amely de Gaulle külpolitikai tevékenységének arányai és bátorsága, másrészt belpolitikájának, kiváltképpen szociálpolitikájának kor-

látolt volta között tátongott. Mint Molcsanov írja, ezek az események jelentették de Gaulle politikai pályafutása hanyatlásának kezdetét.

Befejezésül a szerző hangsúlyozza, hogy Charles de Gaulle egyénisége és politikája nem kis nyomot hagyott Franciaország történelmében. 1970. november 9-én bekövetkezett halála — mint azt a Francia Kommunista Párt is hangsúlyozta — nem hagyott közönbösen egyetlen franciát sem. Nagy műveltségű, hallatlan munkabírási ember volt, akit tiszteltek és megbecsültek az egész világon.

„A világ szemében — írja Molcsanov — életének több szakaszában ő személyesítette meg Franciaországot, mint a világ civilizációjának és békéjének védelmezőjét. Elragadtatást váltott ki ennek a rendkívüli embernek a személyisége, jelleme, szeretete minden érték iránt, hite önmagában és az ügyben, amelyért harcolt.”

Más oldalról viszont de Gaulle nem volt ideális alakja az „emberiség jótevőjének” és a haladó törekvéseknek. Nem ritkán éppen a konzervatív politikus arcát mutatta, aki gyakorlatilag a kapitalizmus hanyatló világát szolgálta. Egy alkalommal maga a tábornok mondotta: „Engem olyannak kell elfogadni, amilyen vagyok, vagy egyáltalán nem kell elfogadni.” A könyv írója, Molcsanov professzor is ilyennek látta de Gaulle-t.

Minden, ami Charles de Gaulle életével és munkásságával kapcsolatos, immár történelem. Számos kérdés, melyet megoldott, vagy megkezdett, ma sem vesztett időszerűségéből. Talán ebben foglalható össze Molcsanov művének végső mondanivalója.

Sztana Béla

DR. PÁLFY JÓZSEF—NOVÁK ZOLTÁN

ATLANTI PAKTUM 1949—1974

(Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1974., 341 p.)

1949 áprilisában az amerikai munkaügyi minisztérium auditóriumában 12 nyugati ország külügyminisztere aláírta az Északatlanti Szerződés alapokmányát. Az ünnepélyes aktus után Truman, az USA akkori elnöke, a kö-

vetkező szavakkal fordult a vezető diplomatákhoz: „Önök olyanok, mint tizenkét háztulajdonos, akik közösen vállalják a szomszédságból adódó teendőket.”

Vajon mi célból alakult az „atlanti

lakásszövetkezet”, és hogyan kerültek szomszédságba olyanok, akik földrajzilag nagyon is távol esnek egymástól? Többek között erre is válaszol dr. Pálffy József és Novák Zoltán kitűnő könyve, az Atlanti paktum. Sokoldalúan, meggyőző módon mutatják be a szerzők, hogy az „Atlanti ház” a hidegháború jégkockáiból épült és tető alá hozása óta a háborús fenyegetés, az imperializmus agresszív szándékainak szülőhelye és szállása.

Az imperializmus, az úgynevezett „szabad világ” politikusai, közéleti tisztviselői még ma is gyakran hivatkoznak arra — hazug módon —, hogy a NATO-t történelmi szükségszerűségekből hozták létre, bizonyos kelet-ről jövő fenyegetésekkel szemben. Az idézett könyv tények sokaságával, az adott társadalmi és történelmi helyzet objektív elemzésével bizonyítja, hogy pontosan az ellenkezője az igaz a nyugati állításoknak. A NATO a Szovjetunióval, a szocialista országokkal szembeni háborús fenyegetés eszközeként jött létre, s célja — mint azt a szovjet külügyminisztérium már 1949. január 29-i nyilatkozatában leszögezte: egy új háború szítását célzó politikai irányvonal megvalósítása, az angol, amerikai világuralom erőszakos megteremtése.

A társadalmi haladás feltartóztatására, visszaszorítására, a szocialista és a kapitalista világrendszer békés egymás mellett élésének elvét tagadva született meg az imperializmus agresszív katonai szövetsége, és létrehozói meg voltak róla győződve, hogy koalíciójuk elérí majd célját.

A NATO szervezete a létrejöttét követő évtizedben valóban „egészségesnek” tűnt és fejlődött. 1952-ben Görögország és Törökország csatlakozott az Atlanti paktumhoz. 1955-ben kijátszva és megszegve a potsdami szerződést, Nyugat-Németország is csatlakozott a NATO-hoz.

A nemzetközi imperializmus agresszív körei nyíltan, az egész világ békéjét durván fenyegetve szervezték erőiket, számításaik azonban nem váltak valóra. A szocialista világrendszer, mindenekelőtt a Szovjetunió, a haladó nemzetközi közvéleménytől támogatva, határozottan fellépett az új háborúra szító agresszív erők ellen. Ezt a történelmi folyamatot, a nemzetközi erőviszonyok változását híven tükrözi

a könyv. Bemutatja azt a lankadaltan küzdelmet, amit a szocialista országok, a Varsói Szerződés szervezete folytatott a békés fenntartásáért, megővéséért, a békés egymás mellett élés eszméjének érvényesítéséért.

Tények, dokumentumok sokaságával bizonyítják a szerzők, hogy a NATO építménye, minden szépítés, kozmetikázás és tatarozás ellenére, az eltelt 25 év alatt megkopott, elvesztette azt a csillogást, amivel a burzsoá propagandagépezet a népeket megtévesztve övezte negyedszázadon keresztül. Az agresszív fenyegetés, a népek elleni cselszövés, a nemzetközi enyhülés ellen szövetkezett erők rideg, gyűlölt hajléka az Atlanti paktum, s akik létrehozták, azok között sincs meg az a „jószomszédi viszony”, amiről egykor Truman beszélt.

Mint a könyv fűlszövege hangsúlyozza, a NATO „első számú ellensége” a nemzetközi enyhülés, a népek béketörekvése. A Szovjetunió és a többi szocialista ország következetes békepolitikája, a kollektív biztonság megvalósulása előbb-utóbb megfosztja a NATO-t létalapjától.

Az Atlanti paktum azonban ma még fenyegető valóság. Olyan tényező, amely — amíg létezik — potenciálisan magában hordja az agresszió, a háborús konfliktus lehetőségét. A NATO születése pillanatától kezdve nem katonai védelmi szervezet, ahogyan létrehozói reklámozták. A háborús fenyegetés, a katonai erőfitogtatás eszköze. Világosan kitűnik ez az Atlanti paktum katonai doktrínájából, fegyveres erői elhelyezéséből, támaszpont-rendszeréből, a hadszíntér elosztásból. Mindezt igen részletesen, szinte tudományos alapossgal tárgyalja az idézett könyv.

De azt is sokoldalúan bizonyítják a szerzők, hogy a történelem egyik leghosszabb életű és legnagyobb erejű katonai csoportosulása minden erőfeszítés ellenére célját nem érte el, alapvető feladatát nem tudta teljesíteni. A szocialista világrendszer nem rettent meg soha a NATO fenyegetésétől és e világrendszer politikai, gazdasági és katonai fejlődését, erejének növekedését a világimperializmus katonai szervezete sem tudta meggátolni vagy visszaszorítani. Az Atlanti paktum minden erőfeszítése ellenére sem tud-

ta feltartóztatni a nemzetközi enyhülés kibontakozó folyamatát.

A szocialista világrendszer politikai, gazdasági, de különösen katonai erőfölénye ma már egyre nyilvánvalóbb. Jóllehet, az imperializmus makacsul védi pozícióit, mindent megtesz többek között a NATO agresszív fegyveres erejének növeléséért is, a szocializmus világrendszere az az erő, amely

a legfőbb szerepet játssza az emberiség jövőjének alakulásában. Ez az erő állt szemben a NATO szándékaival az elmúlt negyedszázadban, s bizonyos, hogy ez a növekvő erő lesz a béke és a biztonság legfőbb garanciája a jövőben is. Dr. Pálffy József és Novák Zoltán jó könyvet írt erről, érdemes elolvasni.

Ballagó László

KÁLDY-NAGY GYULA

SZULEJMÁN

(Gondolat Kiadó, Budapest, 1974., 219 p.)

Az oszmán-török történelem legnagyobb szultánjának, a „Nagy”, „Pompás”, „Kánuni” (Törvényhozó) néven emlegetett Szulejmánnak (1494—1566) hosszú uralkodása (1520. szeptember 30—1566. szeptember 6.) a birodalom „aranykora”, mely elválaszthatatlanul összefonódik a késő középkori magyarság múltjának legsötétebb fejezetével, Nándorfehérvár elestével, a fél tucat pusztító hadjáratral, a mohácsi csatavesztéssel, Buda és az ország közepső harmadának meghódításával. Ez magyarázza, hogy a nyugat-európai és török kutatók mellett a magyarországi turkológusok is nagy figyelmet szenteltek Szulejmánnak (Gévay, Repiczky, Vámbéry, Budenz, Szalay, Velics, Thury, Karátson, Takáts, Fekete stb.). Közülük az eddigi legjobb Szulejmán-biográfiát a turkológia nagy tudósa, Fekete Lajos akadémikus írta meg (Szulejmán szultán), miniatűr kiadvány formájában.

Káldy-Nagy Gyula munkája tudományos, népszerűsítő célokat szolgál, stílusa közérthető, olvasmányos, cselekményvezetése érdeklődést fölkeltő, fordulatokban gazdag. Jellege folytán bizonyító jegyzetapparátussal nincs elátva, viszont vezető turkológusunk két évtizedes tudományos munkássága, valamint a lektorok (Perényi József, Székely György) kiléte biztosítja a mű számos újszerű megállapításának tudományos hitelét.*

* Recenzióknak megírása után jelent meg a szerző jegyzetekkel ellátott tanulmánya (Gy. Káldy-Nagy, Suleimans Angriff auf Europa. — Acta Orientalia ASH. Tom. XXVIII. 1974. Fasc. 2., 163—212. o.)

Szulejmán korának, a magyarországi török hódoltsági terület hadtörténelmének kutatása eddig csak meglehetősen szerény eredményekkel dicsekedhet.

Szulejmán életét és korát jórészt csak az egykorú elbeszélő forrásokból tárták fel a kutatók, a hódoltsági hadtörténelmet pedig még ennyire sem, a latin—magyar forrásanyag katasztrófális pusztulása miatt. Inkább csak a kettős birtoklású peremvidékekről maradt fenn forrásanyag a bécsi és budapesti levéltárakban, de a hódoltság belső területeiről (pl. a központi budai szandzsákról) alig tudunk valamit.

Az oszmán-török levéltári források, a különféle defterek (iratok, jegyzékek) évszázadokon át feltáratlanul hanyódtak a sztambuli és európai levéltárakban, s bár lefordításuk, közzétételük és értékelésük — éppen a magyar oszmanológusok jóvoltából — már a múlt század első felében megindult, a katonai jellegű adatok publikálására elvétve is alig került sor. Még napjainkban is csak Velics kétkötetes forráskiadványának (Magyarországi török kincstári defterek) mevadzsi-defterei (zsoldjegyzékei) és timár-defterei (a szolgálati birtokok jegyzékei), illetve Fekete Lajos és Káldy-Nagy Gyula némely publikációjának szórványadatai nyújtanak valamelyes tájékoztatást a magyarországi török hódoltság mohamedán megszálló haderejéről és különféle nem mohamedán balkáni (rác) segédalakulatairól.

Turkológusaink eléggé elhanyagolták a katonai jellegű oszmán-török def-

terek közöttételét, bár mentségükre szolgál, hogy erre hadtörténezeinkről sem kaptak ösztönzést, hiszen még Velics mevadzsib-deftereinek feldolgozására sem történt kísérlet. Pedig egy forrásokban szűkölködő korban semmi nem indokolja a katonai jellegű defteranyag csaknem teljes mellőzését.

Káldy-Nagy Gyula Szulejmán kiadványának tudományos értékét éppen az adja, hogy nem a sokszor citált török elbeszélő kútfők általánosan ismert közléseire, hanem az isztambuli archívumok feltáratlan deftereire épülnek lényeges megállapításai.

Ismeretes, hogy a szerző az elmúlt esztendőkből huzamosabb ideig kutatót a sztambuli levéltárakban. Munkájában most jól tudta kamatoztatni a Basvekalet Arsivi (Miniszterelnökség Levéltára) és a Topkapı Sarayı Arsivi (Ágyúkapu Szeráj Levéltára) feltáratlan defterei közül mindenekelőtt a mühimme-defterek (a „fontos ügyek” jegyzékei), a mevadzsib-defterek, a timár-defterek, a dziszje-defterek (fejadó-jegyzékek), a tahrir-defterek (összeírási jegyzékek), a kincstár birodalmi méretű elszámolásai, a vámnaplók, a karaván-jegyzékek, a katonai és polgári jelentések, rendelkezések, panaszok, kérvények, levelek, hagyatéki leltárak és más forrástípusok közléseit.

A levéltári és elbeszélő források alapján a szerző széles körképet rajzol a XVI. századi oszmán-török birodalom katonai és polgári potenciáljáról. Az alábbiakban — szemléltetesképpen — főmőren összefoglaljuk Káldy-Nagy Gyulának a XVI. század eleji török birodalom szárazföldi katonai potenciáljára vonatkozó feltárásiának eredményeit „A törökök hadereje a mohácsi csatában” című fejezet nyomán.

A török birodalom reguláris szárazföldi haderejét állandó helyőrségek és mozgó alakulatok alkották. A várak helyőrsége zsoldosokból, a mozgó alakulatok részben zsoldos, részben hűbéres egységekből tevődtek össze. Kívülük még irreguláris kisegítő alakulatok (málhások, út- és hidépítők) is szép számmal csatlakoztak a hadjáratra induló seregekhez, de pontos létszámukról nincsenek adatok.

Az 1525. március 21-től 1526. március 21-ig terjedő pénzügyi esztendőről készült kincstári élszámolás szerint

a birodalom váraiban 39 158 főnyi állandó zsoldos helyőrség állomásozott. Összesen 71 millió akce zsold járt nekik, ám 9643 katonára készpénz helyett kis timár-birtokot, zsoldhűbért kapott, melyeknek összjövödelme 14,5 millió akcset tett ki. Európán kívül 15 051 várvédő zsoldos (38%) állomásozott, mégpedig 5601 fő Egyiptomban, 9450 fő Anatóliában. Az oszmán birodalom várvédő zsoldos helyőrségének 62%-a, 24 107 fő az európai részeken, Ruméliában teljesített szolgálatot. Ez az adat már önmagában jelzi a Balkán stratégiai jelentőségét a szultáni hadvezetés számára.

A „mozgó török sereg” gerincét a „timárosok” alkották. Ezek nem alkottak állandó zsoldos alakulatokat, csak időnként hadba vonuló hűbéres egységeket. Túlnyomó többségük mint lovas szpáhi vonult hadba, kisebb részük mint gyalogos zsoldhűbéres. Katonai szolgálatuk fejében birtokukat nem öröktulajdon gyanánt, hanem csak bármikor visszavehető szolgálati javadalombirtokként kapták. A főtisztek (nagyvezír, beglerbég, szandzsák-bég, defterdár) ház-birtokot kaptak, évi jövedelmük meghaladta a 100 000 akcset. A 20—100 000 akce között váltakozó jövedelmű javadalombirtokokat a ziámet-birtokosok kapták, míg a 20 000 akcénél kisebb jövedelmet hozókat a timár-birtokosok.

A szolgálati javadalombirtokkal ellátott hűbéreseket, mivel mintegy 95%-ukat a timár-birtokosok alkották, csak mint „timarli szipahikat” (timáros szpáhikat) emlegették.

Amikor hadba szólították a szolgálati birtokosokat, a ház-birtokosoknak minden 5000, a ziámet-birtokosoknak minden 4000, a timár-birtokosoknak minden 3000 akce évi jövedelem után 1—1 jól felszerelt lovast kellett hadba vezetniük, s kötelesek voltak sátráról, szolgákról, a kiadások fedezéséről is gondoskodni. A törvény szerint hadjáratok alkalmával minden tizedik timáros szpáhi otthon maradhatott, felügyelni a saját maga és 9 társa szolgálati birtokára. Másik 10%-uk betegség, vagy egyéb címeken maradt távol a háborúkból. Illetményükről az 1525/26-os birodalmi elszámolások pontos adatokat közölnek. Ebben a pénzügyi esztendőben a birodalom összbevétele 477 millió akce, kiadása 403 millió akce volt. Ebből a 477

milliósszösszevételből a timár-birtokos szpáhik és a timár-birtokkal javadal-mazott zsoldhűbéresek összesen 200 milliót, a kincstár megbízottai 277 milliót szedtek be.

A legnagyobb jövedelem a gazdag Egyiptomból származott, 116 millió ak-cse, mert itt csak zsoldosok katonás-kodtak, de a timárosok szervezetét nem alakították ki. A kincstár adó-szedői a bevételnek mintegy 25%-ával nem tudtak ésszámolni. Anatóliában a 174 milliósszösszevétel 60%-át, 103 mil-liót, szolgálati birtokként osztottak ki 17 200 katonai és polgári tisztségviselő-nek. Az európai Ruméliában a 187 millióssz bevétel 43%-át, 82 milliót 10 666 timáros szpáhi kapta. A timáros szpáhik az általuk hadba állított 22—23 000 főnyi lovassal együtt mintegy 45 000 főnyi lovassereget alkottak.

A helyőrségek és a timárosok mel-lett mozgó zsoldos alakulatok álltak állandó készütségben a birodalom kaszárnyáiban. Ezt még a XVI. század második felében szervezték meg, s „jeni cseri” (új sereg) néven emleget-ték. Így kapta a reguláris zsoldos had-erő gyalogsága a janicsár elnevezést.

Állományuk kisebb része a hadi-foglyokból, túlnyomó többsége a biro-dalomban élő nem mohamedán csa-ládok 8—20 éves fiaiból került ki. Zö-mük Ruméliából származott, mert itt az 1530-as években az 1 191 000 család-ból csak 291 000 volt a mohamedán, míg az ázsiai Anatóliában az 1 146 000 családból már 1 067 000 a próféta hitén élt.

A szultánok 3—5 évenként rendel-ték el a „devsirmét”, a keresztény gyermekek összeszedését. Általában minden 40 család adott 1—1 egészséges, erős fiút. Például 1525-ben 1600 ke-resztény fiú került a devsirme révén a mohamedán zsoldos hadsereg újonc-állományába. Sztambulban átestek a circumcisió, felvették a mohamedán vallást és személynévet, egy ideig mohamedán családoknál nevelkedtek, majd 7—8 év alatt reguláris katonai kiképzésben részesültek.

A janicsár gyalogosok napi 5 akcse, a lovas szpáhik napi 20 akcse, a lovas szilahdárok napi 17 akcse zsoldot kap-tak 1527-ben. A janicsárok katonai érdemeikért szolgálati birtokot szerez-hettek, timáros szpáhik, lovasok lehet-tek.

1525—26-ban összesen 27 049 főből

állt az oszmán-török birodalom ál-landó zsoldos serege, s 66 millió akcse illetményben részesült. 1527—28-ban 24 146 zsoldos nevét tartalmazták a mevadzsi-defterek, s közülük csak 7886 a gyalogos janicsár, 5088 a lovas, 3553 az újonc, 2830 fős az istállósze-mélyzet, 943 az ágyúszekerész, 695 a tűzér, 524 a fegyverműves, 585 a mesterember, 319 az ajtónálló, alabár-dos, 301 a szabó, 277 a szakács, 462 a zenész stb. A devsirme révén a had-seregbe bekerült keresztény gyerme-keknek tehát legfeljebb csak egyhar-mada lett gyalogos, zsoldos janicsár.

Szulejmánnak tehát 1526 tavaszán mintegy 60 000 katonája volt állandóan fegyverben, s a timárosok egységei-vel egyetemben számuk 100—110 000 főre emelkedett. A hadjáratokra azon-ban legfeljebb csak a felét vihették magukkal a szultánok, mert az óriási birodalom egyik részét sem hagyhat-ták védtelenül. Viszont kiegészítették hadseregüket a ruméliai várőrség egy részével, valamint több ezer tatár lo-vassal. Így „megközelítőleges pontos-sággal megállapítható, hogy Szulejmán 1526 tavaszán 60 000 főnyi haderőt mozgósíthatott”. Ehhez járult a sok-ezer szolga, kézműves, kereskedő, se-gédalakulat irreguláris siserehada, mely látványosan felduzzasztotta a re-guláris menetoszlopokat. 100—200—300 000-es reguláris seregekről nem le-hetett szó még Szulejmán idejében sem, a XV. század folyamán pedig még kevésbé.

Káldy-Nagy Gyula a forrásadatok-ból megállapította, hogy Szulejmán „Az államigazgatás teendőit ugyan elég jól ismerte, de nagyobb had vezetése terén... semmi gyakorlati tapasztalata nem volt.” Magyarországi hadjáratait, mint pl. az 1521. évit „inkább a rajta esett sérelemből fakadó bosszú, mintsem valamiféle jól végiggondolt hadi-terv irányította... Sorozatos tévedései éberebb és szervezettebb ellenféllel szemben esetleg végzetessé válhattak volna.” Perzsiai és európai hadjáratai azt bizonyítják, hogy „Szulejmán valójában nem volt nagy koncepciójú hadvezér, de kedvelte a hatalom fitogtatását, és mérhetetlenül szerette a pompát”.

Számos hadjárata kudarcba fulladt, s nem tudott leszámolni két legve-szélyesebb ellenfelével, a német-római császárral és Tahmpaszah perzsa sah-

hal sem, csupán Magyarország közép-ső harmadát és Irakot tudta megszállni. Viszont a keleti fronton a perzsák sikeresen megvédték Iránt és Azerbajdzsánt, s a nyugati hadszíntéren is megtört a mohamedán offenzíva lendülete a nem éppen „hitvány juhakökből” összetevődő magyar végvári rendszer és Bécs falai alatt. Jelképes, hogy maga Szulejmán is magyar végvár, Szigetvár falai mellett hunyt el 1566-ban, 72 éves korában.

Kudarcait ügyesen tudta leplezni, „mesterien értett ahhoz, hogy sikertelenségét népe előtt olyan győzelemnek tüntesse fel, aminek megtévesztő hatása alatt még napjainkban is töretlen fény övezi hadvezéri nagyságát”. Magyarország megszállására az adott nemzetközi erőviszonyok, a stratégiai egyensúly felborulása készítették, s nem a birodalom növelésének szándéka vagy gazdasági aspektusok. A budai beglerbégység 1559—60-as pénztári naplói szerint a hódoltság évente csak 6—8 millió akce jövedelmet hozott, viszont a 10 328 főnyi állandó zsoldos helyőrség évi illetménye 23 millió akcisére rúgott! Az óriási deficitet, évi

17—18 millió akcét, a gazdag Egyiptom adójából fedezték. „A várak időnkénti felszerelési és karbantartási költségeivel együtt így Szulejmánnak a magyarországi támaszpont fenntartása évi 300 000 aranyába került.”

Könyve utolsó soraiban a szerző így summázta a Szulejmánról alkotott képet: „A lepergett századok során időről időre akadtak olyan kivételes képességű emberek, akiknek történelemformáló erejük volt. Szulejmán nem tartozott ezek közé. Híres történelmi személyiség lett mégis, de nem annyira kiváló képességei, mint inkább az adott viszonyok miatt. Legnagyobb győzelme Mohácsnál szinte az ölébe hullott, éppen amikor az európai hatalmi egyensúly felbomlott. Az ekkor kialakult körülmények, tehát a korszak, amelyben született, tette naggyá Szulejmánt.” Káldy-Nagy Gyula Szulejmán kiadványa az oszmán-török birodalom sok katonai és polgári vonatkozású kérdéskomplexumát, s magának Szulejmánnak a személyét is merőben új megvilágításba helyezte.

Mészáros László

KÜLFÖLDI HADTÖRTÉNELMI FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE

Voenno—Isztoricseszki Zsurnal
(Szovjetunió), 1974. 4—6. sz.

A folyóirat második negyedévi számaiban megjelent tanulmányok közül első helyen *A. Radzievszkij*: „A váratlanság tényezőjének biztosítása a támadó hadműveletekben” (4. sz. 12—21. o.) c. munkáját emeljük ki, amelyben a szerző részletesen elemzi a váratlanságot biztosító módozatokat. Ezek: a hadművelet előkészítésének rejtett volta, a főcsapás irányának hozzáértő kiválasztása, a hadművelet előkészítésének és folytatásának gyorsasága és határozottsága, a hadműveleti álcázás sikeres kihasználása.

A Nagy Honvédó Háború támadó hadműveleteinek elemzése azt mutatja, hogy az esetek többségében sikerült elérni hadműveleti és hadászati szinten a váratlanságot. Például a moszkvai csatában a szovjet parancsnokság kihasználta a németeknek azt a téves számítását, hogy képtelenség rövid idő alatt felszámolni a váratlan támadás

következményeit. Titokban vonták össze a tartalékokat, amelyek a Nyugati Front csapataival együtt mentek át ellentámadásba, 38 fasiszta hadosztály szenvedett súlyos vereséget, az ellenséget 100—250 km-rel vetették vissza. A váratlanság jelentőségét hangsúlyozandó, meg kell említenünk, hogy a szovjet hadseregnek csak a légierők, a tüzérség és a gyalogság területén volt enyhe fölénye, az ellenség továbbra is fölényben volt a páncélosokat illetően. A szovjet parancsnokság helyesen alkalmazta a váratlanságot biztosító módszereket: jól választotta meg a csapások irányát, a támadás megkezdésének időpontját, jól használta ki a támadásra alkalmatlannak tűnő időjárási viszonyokat és napszakokat.

A továbbiakban tökéletesítették a hadműveleti álcázás módszereit, az ellenség számára új és szokatlan harc-eljárásokat, az ellenség félrevezetésének módjait. A toropec-holmi hadműveletben (1942. január 9—február 6.)

pl. a főcsapás mellett 100 km széles arcvonalon még elterelő csapást is hajtottak végre. A barvenkovo—lozovajai hadműveletben (1942. január 18—31.) először alkalmazták a rádió-ellentevékenységet, amely a valóságtól eltérő helyen imitálta a csapatok összevonását.

A sikerek mellett azonban akadtak hibák is. Nem mindenütt sikerült biztosítani valamennyi módszer együttes alkalmazását. A toropec—holmi hadműveletben pl. nappal is hajtottak végre meneteket, harcfelderítést csak a támadás szakaszán folytattak. A barvenkovo—lozovajai hadműveletben a rádió-ellentevékenység nem járt teljes sikerrel, mert nem volt összehangolva félrevezető csapatmozgásokkal stb.

A továbbiakban a szerző elemzi a háború későbbi szakaszának fontosabb hadműveleteit és foglalkozik azoknak a nehézségeknek a leküzdésével, amelyek a hadműveletek megnövekedett méreteiből és az országhatárokon kívüli folytatásából adódtak.

A támadó harc egyik speciális területével foglalkozik *B. Ponor*: „Az ellenség nagy hadseregcsoportjainak bekerítése és megsemmisítése a belorusz-szjai hadműveletben” (6. sz. 18—26. o.) c. tanulmánya. A szovjet hadműveleti művészetben új dolog volt három nagy hadseregcsoport bekerítésének előzetes tervezése egy hadművelet keretein belül. A hadműveletben az 1. Balti Front, a 3., 2. és 1. Belorusz Front csapatai, a távolsági bombázók és a Dnyeperi Flottilla hajói vettek részt, de előre kidolgozott szerep jutott a 135 ezer főt számláló belorusz-szjai partizánseregnek is. A hadászati hadművelet első felében a legérdekesebb a vityebszk—orsai, a bobrujszki és a minszki hadművelet volt, amelyekben lényegében megsemmisültek a „Közép” hadseregcsoport főerői.

A támadást június 23-án az 1. Balti és 3. Belorusz Front csapatai kezdték. 25-én a 43. és a 39. hadsereg csapatai nemcsak befejezték vityebszki csoport bekerítését, hanem mindjárt szét is vágták azt két részre. A bekerítésben volt 5 hadosztály és a 3. páncélos hadsereg egyes részei. 26-án a bekerített erők kis részének sikerült hatalmas veszteségek árán kitörni, de hamarosan újra bekerítették és megsemmisítették

őket. A bekerítés három, a megsemmisítés két nap alatt ment végbe a belső arcvonalon folyó harcok szakadatlan láncolatában, miközben a külső arcvonalon határozott ütemben haladt a támadás kifejlesztése.

A bobrujszki csoportosulás megsemmisítését az 1. Belorusz Front jobbszárnyának csapatai végezték. A támadás 24-én reggel indult és 27-én reggel a bekerítés befejeződött. 27-én a légifelderítés csoportosulást jelzett, amelyből kitörési szándéokra lehetett következtetni. 526 repülőgép a csoportosulást összpontosított csapással szétzúzta. 28-án a bekerített több mint 6 hadosztályt megsemmisítették, 29-én pedig megsemmisítették azt az ötezernyi katonát is, akik előző nap kitörték a városból. A bekerítés és megsemmisítés hat nap alatt ment végbe.

Július 3-án reggel a harcokcsizó alakulatok betörték Minszkbe. Ugyanakkor a 3. és 1. Belorusz Front harcokcsi egységei befejezték mintegy 105 ezer, különböző alakulathoz tartozó ember bekerítését. Július 4-én, amikor még nem volt összefüggő belső arcvonal, a szovjet csapatok már Minszktől 50 km-re nyugatra voltak. A bekerítésből július 6-án próbált kitörni az első német csoport, de hamarosan újból bekerítették és megsemmisítették őket.

Ugyanerre a sorsra jutott Müller tábornok csoportja, amely kitörve 70 km-t haladt előre, de 8-án az 50. hadsereg alakulatai ismét bekerítették és rövid harc után megadta magát. Ilyenképpen a bekerített alakulatok megsemmisítése július 8-án befejeződött, de a harcok a szétszórt alakulatokkal még folytatódtak. Felszámolásukkal a 2. Belorusz Front a repülőgépekkel támogatott 49. hadsereget bírta meg, de igen jelentős szerepet kaptak a partizánok is.

A szerző rámutat, hogy a teljesen újszerű feladatsorozat megoldását elősegítette az üldözés gyors üteme, a bekerítés belső és külső mozgékony arcvonalainak egyidejű létrehozása, a szárazföldi csapatok jó légi biztosítása, valamint a partizánokkal való jó együttműködés.

A tanulmány második része a belorusz-szjai támadó hadművelet második szakaszát elemzi.

Egy jelentős hadművelet fontosabb

eseményeit és tapasztalatait ismerteti N. Mironov: „Megerősített körzet áttörése a Karéliei földszoroson” (6. sz. 10—17. o.) c. cikke. A megerősített körzetek elleni támadás egyik kiemelkedő példája a Nagy Honvédő Háború idején a Leningrádi Front támadó hadművelete a Karéliei földszoroson. A szovjet csapatok 11 nap alatt, 1944. június 10-e és 20-a között, teljes hadműveleti mélységben áttörték a megerősített védelmi körzetet és elfoglalták Viborgot.

A körzetet a finnek csaknem három évig építették. Három védelmi övezetből és a viborgi védelmi gyűrűből állt, átlagos mélysége elérte a 100 km-t. Az első védelmi övezet mintegy 80 km széles volt és 5 km mély. Az első övezet első vonalától mintegy 15—25 km-re húzódott a második övezet, 76 km széles, 5 km mély. Ez volt a legjobban megerősített övezet, többek között 1250 vasbeton erődítménnyel és 200 km lövészárokkal. Az első vonal előtt harcokci- és gyalogosakadályok rendszerét építették ki.

A harmadik övezet az egykori Mannerheim vonal volt, mintegy 40—65 km-re a második övezet első vonalától, 106 km szélességben.

A harmadik övezet első vonalától 25 km-re húzódott a viborgi külső védelmi vonal, mögötte pedig a belső vasbeton erődök.

A védelmet erősítették a helyi viszonyok, a bőséges mennyiségben található erdő, tavak, mocsarak, amelyek az utakon kívül rendkívül nehezzé tették mindenféle mozgást.

A földszorosot a 3. és 4. hadtest védte, amelyeket a „Karéliei földszoros” nevű hadműveleti csoportban vontak össze. Ez összesen 100 000 embert, 110 páncélost, 960 76 mm-es és annál nagyobb löveget és aknavetőt jelentett. Ebben az irányban tevékenykedett kb. 200 finn repülőgép, valamint a Finnországban és Észak-Norvégiában állomásozó 5. német légiflotta egy része.

A Leningrádi Front a viborgi hadművelethez összpontosított kb. 260 ezer embert, csaknem 7500 löveget, aknavetőt, rakétakilóvót, 628 harckocsit és önjáró löveget, kb. 1000 harci repülőgépet.

Június 9-én 240 löveg részvételével 10 órás előzetes tüzérségi előkészítés zajlott le, 10-én reggel 6 órakor hatalmas erejű tüzérségi előkészítés kezdő-

dött, valamivel később 30 perces légi előkészítés, 2 óra 20 perc múlva a 21. hadsereg három lövészhadteste megkezdte a támadást. A nap végére áttörték az első védelmi övezetet, kb. 15 km-t nyomultak előre és 20 km-re szélesítették a támadás arcvonalt. A következő napon este elérték a második védelmi övezetet, amelyet menetből nem tudtak áttörni.

Június 14-én reggel a 108. és 109. lövészhadtest felőrás tüzérségi és 40 perces légi előkészítés után 2 km mély tűzhenger nyomában megindította támadását és 2—3 km mélyen beekelődött a második védelmi övezetbe. Áttörni csak 15-én sikerült. A résbe befört erők a védelmi övezet mentén hátbatámadták az ellenséget. Az erődítmények leküzdésére rohamcsoportokat és osztagokat hoztak létre.

A Mannerheim vonalat már sikerült menetből áttörni és a szovjet csapatok 19-én elérték Viborgot. Június 20-án kezdődött a hadművelet befejező szakasza. Délben 12 órakor a szovjet csapatok betörték a városba és estig elfoglalták.

A hadművelet mélysége elérte a 130 km-t, 12 km-es napi átlaggal. Ezt a gyors ütemet úgy sikerült elérni, hogy biztosították az erőkifejtést a főirányban az erők átcsoportosításával, valamint azzal, hogy fokozatosan vetették be a front tartalékait. A hadművelet folyamán a döntő helyeken nagy erőösszpontosítást sikerült biztosítani. Pl. az áttörés helyén a 21. hadseregben 1 lövészadosztály 1,4 km arcvonalt foglalt el, és 1 km-es arcvonatra 224 löveg és aknavető, 7 harckocsi és önjáró löveg jutott. A finnek veresége a karéliei hadműveletben előkészítette Finnország kiválását a háborúból. A tanulmány befejező részében a szerző a hadművelet előkészítése idején végzett előkészítő gyakorlatokat, speciális lőgyakorlatokat és politikai munkát ismerteti.

Fontos politikai kérdés területén megmutatózó hamisításokkal foglalkozik O. Rzsesevszkij: „A második világháború okai az Egyesült Államok polgári történéseinek értékelése szerint” (4. sz. 39—46. o.) c. tanulmánya.

A polgári történetírásban jelentősen növekszik a második világháború okai-
val foglalkozó művek száma. Az Egyesült Államok polgári történéseinek tőlából megjelent művek többsége két

alapvető célt tűz maga elé: 1., Elködösíteni az imperializmusnak, mint fő háborús bűnösnek szerepét, és ezen az alapon igazolni az Egyesült Államoknak a háborút megelőző években folytatott politikáját. 2., A háború kialakulásának felelősségét „megosztani” Németország és a Szovjetunió között. Ezekhez a törekvésekhez filozófusok, szociológusok igyekeznek megteremteni az ideológiai alapot, amelyet biológiai, antropológiai és pszichológiai „kutatásokkal”, valamint az erőszak idealista elméletével támasztanak alá. T. Ropp pl. a Háború a mai világban c. művében arról ír, hogy bármely háború elsődleges oka maga az ember „verekedési” ösztöne, és szerinte ezt alátámasztják a feltételes reflex terén folyó kutatások. H. Eccles ellentengernagy a Háborús konfliktusok és a filozófia c. művében azt igyekszik bebizonyítani, hogy az „összes társadalmi konfliktusok gyökere az emberi természet alapvonásaiban rejlik”. D. Perkins A külpolitika amerikai megközelítése c. művében a következőképpen veti fel a kérdést: „Létezik-e amerikai imperializmus?” Válaszként arról igyekszik meggyőzni az olvasót, hogy az „imperializmus” fogalmát az „orosz propaganda fogása”, az Egyesült Államok „sohasem volt imperialista ország, és ma sem az”. C. Bolen Az amerikai külpolitika átalakulása c. művében kijelenti, hogy az Egyesült Államoknak „nem voltak gonosz tervei, titkos célkitűzései és nyilvánvalóan nem voltak imperialista politikai törekvései, hanem egyszerűen csak válaszolt a kihívásra”.

A szerző sok hasonló jellegű állásfoglalást ismertet magával a fasizmus-sal kapcsolatban is. A továbbiakban kiragadunk néhány jellemző értékelést most már konkrétan a második világháborúra vonatkozóan. J. Toland a következőket írja: „A baj az volt, hogy mind Amerika, mind pedig Japán gyerekesen viselkedett. Diplomáciailag egyik oldal sem volt érett. És ezek a gyerekek buta háborús játékba kezdtek”. A München c. gyűjteményes kötet szerzőinek többsége ezért a szégyenletes alkuért is megpróbálja a Szovjetuniót felelőssé tenni, azt állítva, hogy a kollektív biztonságaért folytatott harc csupán annak a felforgató tevékenységnek az álcázására szolgált, amelynek célja a világforradalom kibontakoztatása volt.

Itt már nemcsak elméleteket gyártanak: nem riadnak vissza konkrét tények és dátumok meghamisításától sem. K. Eubank nyíltan kijelenti, hogy „Anglia és Franciaország túlságosan régen hordozza már a szegény egész terhét”.

Külön tanulmányt tenne ki az 1939. augusztus 23-i szovjet—német megemlékezési szerződéssel kapcsolatos hamisítványok gyűjteménye. Ebben a kérdésben születtek azonban reális értékelések is. W. Shirer pl. a következőket írja: „Teljesen világos volt, hogy akkor, amikor Németország Lengyelország megláadására készült, Olaszország pedig már benyomult a Balkánra, Franciaország és Anglia nem gondolt komolyan arra, hogy katonai szövetséget kössön a Szovjetunióval Hitler ellen”. A továbbiakban a szerző még számos hamis, de sok reális állásfoglalást is ismertet az említett kérdésekkel kapcsolatban. (Lengyel István)

Vojnoistorijski Glasnik (Jugoszlávia), 1973. 1. sz.

Uros Kostić: „Kelet-Lika felszabadítása 1945 márciusában” (7—29. o.) 1944 végére és 1945 elejére Jugoszlávia összefüggő területei szabadultak fel, így a Nemzeti Felszabadító Hadsereg fő erői valamint Jugoszlávia partizánosztagai (NOV és POJ) szilárd stratégiai háttérrel rendelkeztek és minden feltétel megvolt modern hadsereggé való szervezésükre. Az 1., 2. és 3. hadsereget 1945. január 1-én alakították meg, majd röviddel ezután a 4. hadsereget is, míg a NOV és a POJ Főparancsnokságát a Jugoszláv Hadsereg (JA) Főparancsnokságává szervezték.

Jugoszlávia többi részének végleges felszabadításához az utolsó offenzívára felkészülve, a Jugoszláv Hadsereg azt a feladatot kapta a Legfelső Parancsnoktól, hogy szabadítsa fel a teljes etnikai területet, beleértve Isztriát, a szlovén tengerpartot és Karinhiát, valamint zárja körül és kényszerítse megadásra, vagy semmisítse meg a megszállók és csatlósai fő erőit. A Jugoszláv Hadsereg e műveletekkel kapcsolatot létesített a Vörös Hadsereg bal szárnya és az angol—amerikai erők jobbszárnya között.

A 4. Hadseregnek az volt a feladata, hogy szétverje az ellenséget az Una folyó felső folyása és az Adriai-tenger között, majd a Socához vonuljon Likán, a horvát tengerparton, Gorski

Kotaron és Istrián át. E feladatot két hadművelettel, a Lika — tengerparti és a Rijeka — Triesti hadművelettel hajtották végre. Március 20—28-a között a 4. Hadsereg egységei heves harcokban felszabadították Kelet-Likát és Bihacot.

Ivan Antonovski: „A Jugoszláv Nemzeti Felszabadító Hadsereg 4. hadtestének harctevékenysége Banija, Kordun és Cazin térségében a drvari hadművelet folyamán. (A »Sah« (Sakk) hadművelet 1944. május 22—30. között.)” (3—52. o.)

A Jugoszláv Nemzeti Felszabadító Hadsereg és a partizánosztatok 1944. évi kora tavaszi jugoszláviai offenzívái arra kényszerítették a német megszállókat és csatlósait, hogy heves harcokat vívjanak olyan fontos területek és központok védelméért, melyeknek akkor nagy jelentősége volt a német erők Jugoszlávia területén való tartásához.

A németek 1944 tavaszán előkészítették a 4. Hadsereg elleni támadást Zágráb közelében. E művelet a „Schach” fedőnevet kapta. A támadás május 22-én indult meg. A szerző a hadműveletek részletes ismertetése után megállapítja, hogy a németeknek mindössze néhány falut sikerült csak elfoglalni. A 4. Hadsereget nem tudták körülzárni és megsemmisíteni, később megerősödvé támadásba ment át és nagy veszteségeket okozott a németeknek.

Stanko Petelin: „A Nemzeti Felszabadító Hadsereg és a partizánosztatok kapcsolatai Szlovéniában” (55—74. o.) A Nemzeti Felszabadító Mozgalom Szlovéniában nagyon nehéz körülmények között fejlődött, jórészt Szlovénia földrajzi-stratégiai helyzete és a megszállók részére való fontossága miatt. Az egyes német harctereket, különösen az olaszországi harcteret a német hátországgal összekötő útvonalak Szlovénián át vezettek a második világháborúban. A megszállók kényszerítve voltak, hogy számos erős helyőrséggel biztosítsák az összekötő utakat. A németek az utak és csomópontok passzív védelmén kívül gyakran támadásokat is intéztek a szlovéniai Nemzeti Felszabadító Hadsereg és a lakosság ellen, e támadások azonban kudarcot vallottak a néptömegek és a Nemzeti Felszabadító Mozgalom szoros kapcsolata következtében.

A Szlovén Nemzeti Felszabadító Mozgalom egyik legfontosabb jellegzetességét e kapcsolatoknak a rendszere jelentette, amely nemcsak a NOV és a POS egységeinek a vezetését szolgálta, hanem az egész Szlovénia területén való együttműködést és irányítást is. Ehhez kitűnő hírszolgálatot szerveztek, vonalak és állomások hálózatával. A beérkező híryanag révén minden falu, sőt majdnem minden harcos kapcsolatban volt a vezetéssel és jó tájékoztatást kapott. A német propaganda így hatástalan maradt a nép körében.

A szlovéniai partizánosztatokat mind technikai, mind szervezési téren sok eredeti megoldás jellemezte. A partizánok által készített rádiók és telefonközpontok sikeresen működtek. A technikai megoldásoknál még fontosabbak voltak a szervezési megoldások, főleg a futár-kapcsolatok terén.

Dragoljub Zivojinović: „Theodore Roosevelt és az Egyesült Államok politikája Délkelet-Európában 1917—1918-ban” (79—98. o.)

Theodore Roosevelt személye nagy érdeklődést váltott ki az Egyesült Államok határain túl is, mivel az első világháború folyamán a nemzetközi eseményekre fordította tevékenysége jelentős részét.

Roosevelt nagy figyelmet tanúsított a délkelet-európai események iránt. A sajtóban megjelent számos cikke, beszéde és nyilatkozata elősegítette az USA európai hivatalos politikájának teljesebb meghatározását és bizonyos balkáni problémák megoldását.

Roosevelt kritizálta Wilson elnököt és azt kívánta, hogy az USA jobban kapcsolódjon be a délkelet-európai eseményekbe. Felszólította a kongresszust, hogy üzenjen hadat az Osztrák—Magyar Monarchiának, Törökországnak és Bulgáriának. Úgy vélte, hogy az Egyesült Államoknak részt kell venni ezen országok ellen a háborúban.

Roosevelt biztosra vette, hogy a jövőben Németország jelenti majd a legnagyobb veszélyt az USA szempontjából, különösen az Atlanti-óceán feletti hatalomért folyó harcban. Úgy gondolta, hogy Németországot a lehető leghamarabb teljesen le kell verni. Ugyanez vonatkozott Németország szövetségeseire, az Osztrák—Magyar Monarchiára, Törökországra, és Bulgáriára is. Roosevelt hangoztatta, hogy ezek az államok korrupt és reakciós, autokrata

rezsimit képviselnek, megakadályozzák az alávett nemzetek és nemzeti csoportok politikai, társadalmi és gazdasági emancipációját. Az Osztrák—Magyar Monarchia, Törökország és Bulgária Németország politikai fegyverét jelentette és rabságot a jugoszlávok, csehek, lengyelek, románok, olaszok, örmények, kurdok és más népek számára. Rooseveltt délkelet-európai álláspontjának alapja a pragmatizmus és az idealizmus volt.

Roosevelt kritikája az USA Politikájáról jogos volt, mivel határozottabb és sokoldalúbb politikát javasolt az Egyesült Államok vezetése részére Európa e térségében.

Dorđe Stanković: „Külföldi önkéntesek Szerbia háborújában 1914-ben” (117—131. o.) Az Osztrák—Magyar Monarchia 1914. július 28-án Szerbia ellen intézett támadása mély hatást váltott ki az európai közvéleményben és felkeltette az érdeklődést a legtöbb európai államban Szerbia sorsa iránt. Már 1914-ben nagyon sok külföldi önkéntes sietett Szerbia megsegítésére. A háború első napjaiban a szerb kormányzat még nem volt felkészülve az összes külföldi önkéntes fogadására, de augusztus első felében, miután a két ellenséges tábor világosan elhatárolódott, határozatot hoztak minden önkéntes fogadására. 1914-ben és 1915 első felében mintegy 600 önkéntes jelentkezett Szerbia diplomáciai képviseleteinél 10 országban, és 800-nál többen jelentkeztek különböző jótékonyági szervezeteknél és a Vöröskeresztnél. Az önkéntesek szervezésének, összegyűjtésének és szállításának a költségét a szerb kormányzat viselte.

Néhány kisebb közlemény, könyvismertetés és két bibliográfia teszi gazdagabbá a folyóirat e számát is. (Vinczei István)

Wojskowy Przegląd Historyczny (Lengyelország) 1974. 1. sz.

Kazimierz Sobczak: „Az 1. Kosciuszko-gyaloghadosztály a berlini csatában, 1945. április 30—május 2.” (34—85. o.) Ismerteti a 1945. április végi harcászati-hadműveleti helyzetet Berlinnél és az 1. lengyel gyaloghadosztály harci bevetésének általános körülményeit. Átcsoportosítás után a Berlin északi kerületében, Hermsdorfban folytatott utcai harcok vezetését, az orosz egységekkel való együttműködést részletezi,

vázolva az általános roham koncentrációját a berlini Állatkert körül s az utolsó ellenséges csoportosulás végső felszámolását Berlinben.

József Garas: „A sztálingrádi győzelem hatása a lengyel társadalomra és ellenállási mozgalomra”. (86—95. o.) A németek sztálingrádi veresége után a frontról érkezett levelek és hírek a lakosság körében örömet és elszántságot ébresztettek. A Lengyel Munkaspárt különböző röplapokkal, sokirányú propagandamunkával igyekezett a győzelem jelentőségét kihasználni a lakosságot a megszállók elleni harcba bevonní. Erőfeszítései nyomán az ellenállási mozgalom gyorsan erősödött.

Tadeusz Rawski: „Belgium és a német imperializmus agressziós törekvései” 1—2. rész. (1973. 4. sz. 125—152., és 1974. 1. sz. 96—119. o.) Belgium két ízben, 1914-ben és 1940-ben került többéves német megszállás alá. Mindkét esetben a felvonulási terep szerepét töltötte be, ugyanis rajta keresztül vezetett a legrövidebb út Párizs felé és a La Manche csatorna kikötői felé.

A problémakör komplex vizsgálatánál figyelembe kell venni Belgium politikáját is. Bár egyedül képtelen lett volna megállítani a német felvonulást, jelentős védelmi potenciáljától, diplomáciájától és katonapolitikájától sok függött, annál is inkább, mivel a német imperializmus törekvései ellen a szomszédos országoknak mindig is együttesen kellett fellépniük. A belga politikusok ezzel nem voltak tisztában.

Az első világháború előtt a belga burzsoázia teljesen elhanyagolta az ország védelmét, nem értette meg, hogy a katonai koalíciót előre meg kell tervezni. Ezáltal mintegy felkínálta országát a német imperialistáknak, ami végül a vereségek egész sorát eredményezte. Belgium ugyanis úgy lépett be a háborúba, hogy a segítségére jöhető államokkal nem volt kidolgozott együttműködési terve. A belga semlegességi politika súlyos következményekkel járt. A francia és angol seregek korábbi bevonulása a front gyorsabb stabilizációját eredményezhette volna és elkerülhető lett volna Belgium nagyobb részének és Franciaország északi részének tartós megszállása.

1918 után Belgium nem folytatta korábbi politikáját, 1920-ban Franciaországgal katonai szerződést kötött „egy német agresszió esetére”. A 20-as, 30-as

évek belga katonapolitikáját, a katonai költségvetéseket, a franciákkal közös erődtések építését, Brüsszel védelmének megszervezését, a német militarizmus elleni felkészülés politikáját és koncepcióit ismerteti 1940-ig.

Stanislaw Zawadzki: „A Lengyel Néphadsereg légvédelmi tüzérségének szervezési és harci erőfeszítései, 1943—45-ben” (120—160. o.) Mozgósítási és szervezési erőfeszítések 1943 májusától, felszerelési nehézségek — részletes táblázatokkal az 1944/45. évi személyi és anyagi állományról. A légvédelmi tüzérség harci tevékenységének lehetőségeit, eredményeit, a személyi és felszerelési veszteségek adatait közli, harcászati-hadművelési elemzését adva a légvédelmi tüzérség alkalmazásának a hitlerista Németország leigázásáért folytatott harcokban.

Jerzy Bordzilowski: „A háborúnak vége, a harc folyik tovább” 2. rész. (161—192. o.) A háború befejezése után a hadsereg előtt álló fontos feladat az aknátlantítás volt. Elsődleges védelmi funkció volt ez; az élet, az újjáépítés megindulásának alapfeltétele. Az 1946—47. évi akcióra emlékezik vissza, számszerű adatokat közöl a felszedett és hatástalanított aknákról és löszerekről, az elszervezett személyi veszteségekről, a műszakiak egyéb pontonhídépítési munkáit is ismertette.

Igor Blagowieszcanski: „A Lengyel Hadsereg tüzérsége 1918—1939 között” 1. rész (258—295. o.) A lengyel tüzérség fejlődésének rövid vázlatát adja 1831-től, majd az első világháború után kiépített francia kapcsolatok hatását ismerteti a két háború közötti időszak lengyel tüzérségének szervezési és felszerelési adataiban. Az 1936-ban indult korszerűsítési program eredményeként az 1939. évi állapotot részletezi, a tüzérség motorizációját elmaradottnak nyilvánítva.

Tadeusz Nowak: „A haditechnika hatása más technikai ágak fejlődésére Lengyelországban a XIX. század végéig” (296—307. o.) Áttekinti a témával foglalkozó eddig megjelent munkákat s megállapítja, hogy a **haditechnika** ösztönző hatását sok területen nyomon lehet követni, így a földmérés és kartográfia területén, az erődítések és egyéb építmények, az utak, szállítási lehetőségek feltételeinek kialakításánál, a bányászat, kohászat és vegyészeti fejlődésében, főként pedig a szakemberek

kiképzésénél, a különböző katonai iskolákon. Megismerteti a haditechnika története kutatásának jelenlegi helyzetével, a problémákkal és követelményekkel.

Eseménykrónika. könyvismertetések és gazdag második világháborús bibliográfia zárja a számot. (Windisch Aladárné).

Militärgeschichte (Német Demokratikus Köztársaság), 1974. 3. sz.

V. G. Gavrilov „A szovjet haderők internacionalista jellege” (261—270. o.) A szovjet társadalom internacionalista jellege tükröződik a fegyveres erők összetételében is, mely megtestesíti a nemzetek és népek szilárd testvéri szövetségét. Ez az internacionalista jelleg az októberi forradalom utáni nehéz történelmi helyzetben alakult ki, amikor a belső és külső ellenforradalmi erőkkel folytatott élethalálharcban megszületett az új típusú hadsereg.

A szovjet hadsereg elsődleges feladata az ország védelme volt, de igazságos harcában támogatta a világ minden országának proletariátusát a tőke elleni harcában és felszabadító küzdelmében. Ezt a feladatot Lenin jelölte meg.

A szovjet hadsereg soraiban és tisztikarában megtalálhatók valamennyi nemzetiség katonái és már megalakulásától kezdve a legtöbb európai állam forradalmár katonái is felsorakoztak.

A legnagyobb próbatételt a második világháborúban állta ki a haderő, amikor megsemmisítette a veszélyes betolakodót, közben teljesítette internacionalista misszióját a közép- és kelet-európai népek felszabadításával.

Politikai és katonai szempontból a szovjet hadsereg a világ legerősebb fegyveres ereje. Feladata ma a szovjet határok védelme mellett minden olyan küzdelem támogatása, amely szabadságért, demokratikus átalakításért, haladásért és a békéért folyik.

Edgar Droehler: „Katonai problémák a Komintern VI. kongresszusán” (271—282. o.) Az 1928-ban Moszkvában tartott kongresszus sajátos történelmi helyzetben ült össze. Jellemzője az imperialista hatalmak közötti ellentétek kiéleződése, mely fokozta a Szovjetunió elleni agresszív veszélyét. A békés egymás mellett élés időszaka lejárt, az osztályharc minden nagyobb kapitalista államban fokozódott. A fasizmus elleni harc szükségessége hozta össze a vi-

lág kommunista vezetőit, akik e kongresszuson kidolgozták a kommunisták feladatait, megvitatták Leninnek a háborúra vonatkozó definícióit és állást foglaltak az igazságos fegyveres harc mellett, ha az imperialisták mégis ki-robbantanák a világháborút. Kidolgozták a harc különféle formáit is, és hangsúlyozták a hadsereg forradalmasítását, a társadalom minden olyan tagjának mozgósítását, mely kész fegyveresen is sikraszállni a haladásért.

A Komintern VI. kongresszusának határozatai hosszú időre megszabták a világ proletariátusának feladatait.

Horst Rennhack: „Az imperializmus által kiváltott és vezetett katonai konfliktusok 1945—1973 között” (283—294. o.) Az imperialista globális stratégia keretében az Egyesült Államok és más NATO-tagállamok helyi konfliktusokat robbantottak ki egyrészt a Varsói Szerződés államai, másrészt a függetlenségükért küzdő harmadik világ országai ellen. Céljük az, hogy a neokolonializmus minden módszerét felhasználva megbontsák vagy aláaknázzák a haladó erők egységét. Igen veszélyesek, mert magukban hordozzák a világméretű konfliktusok csíráját. Sajátosságuk:

1. A helyi háborúkat többször kisebb függő országok robbantották ki, amelyek mögött az USA állt (Dél-Korea 1950.)

2. A lokális háborúkat a nagyhatalmak helyett kisebb államok vezették (Izrael támadása az arab országok ellen 1973—74.)

3. Ellenforradalmi puccsok voltak az agresszió kiváltói (Laosz 1963—64.)

4. A helyi forradalmi erők hősies védelmi harca megnehezítette az agresszió helyzetét, elhúzódo háború alakult ki (Cipruson 4 év, Algériában 3 év, Vietnamban a francia agresszió 9, az amerikai 18 évig tartott).

5. A hadszintér „korlátozott” volta elkeseredett ellenállás esetén erőteljesen kibővült, felhasználásra kerültek a hagyományos fegyverek mellett a legújabb haditechnikai eszközök is.

6. A támadó agresszorok mindig eszköz- és erőfölénnyel rendelkeztek, de a hazafias erők erkölcsi-politikai fölénye és az ellenállás új módszerei demoralizálták, sőt sok esetben megverték a túlerőben levő ellenséget.

7. A legbiztosabb vereség ott érte

az imperialista agresszort, ahol marxista—leninista párt állott a hazafias erők élén.

8. Az agressziót folytató ország haladó, békeszeretői erői és az egész világ közvéleménye támogatták az igazságos elhárító harcot.

A szerző 4 tabellán szemlélteti az Egyesült Államok, Franciaország és Portugália katonai agresszióit 1945-től 1973-ig. Jelentősen hozzájárult a megtámadott országok győzelméhez a Szovjetunió és szocialista országok aktív támogatása.

Herbert Frister: „A német hadifoglyok demokratikus átnevelése Jugoszláviában” (295—305. o.) A második világháború folyamán a jugoszláv hadsereg és partizánalakulatok számos hadifoglyot ejtettek. Egy részük elnyerte méltó büntetését, jelentős számban azonban részt vehettek a lerombolt ország újjáépítésében. A JKP kezdeményezésére és a német antifasiszták támogatásával felvilágosító tevékenység kezdődött a német hadifoglyok között.

A német hadifoglyok demokratikus átnevelését a Szabad Németország Nemzeti Bizottsága irányította, amely a jugoszláv belügyminisztérium fennhatósága alá tartozott. Irodalmat, sajtótermékeket, napilapokat bocsátottak a hadifoglyok rendelkezésére, amelyek jugoszláv nyomdákban készültek. Így értesültek a hadifoglyok a politikai élet és az újjáépítés legfontosabb eredményeiről.

Az átnevelés igen eredményes volt. A náci propaganda által elvakított fiatal katonák és tiszték hamarosan megértették a való tényeket és bekapcsolódtak a munkába. Részt vehettek a tábor kulturális életében, művészi alkotómunkára is nyílt lehetőség. A vándorkiállítások fotókat, grafikákat, rajzokat, faragványokat tartalmaztak és népszerűsítették a hadifoglymunkát.

A szerző, aki szintén részt vállalt a hadifoglyok átnevelési munkájából, élményeit, tapasztalatait írta le cikkében.

A. Charisius—G. Förster—H. Otto—K. Schmiedel: „A német militarizmus eredete és fejlődése. Problémák a kutatás és ábrázolás terén” (306—313. o.) A militarizmus megjelenési formái eltérnek a klasszikus korszak hagyományos formáitól. Legfőbb jellemzője a

tömegek felé való demokratikus színezet hangsúlyozása, hogy veszélyességéről elterelje a figyelmet.

Ezt a leszűkített militarizmus-képet elsősorban a nyugatnémet hadtörténetírás publikálja, de nem bizonyul elég rugalmasnak ahhoz, hogy a jelen bizonyultabb helyzetét is megnyugtatóan magyarázza. A marxista történetírás feladata, hogy fokozottabb figyelemmel forduljon e kérdések felé, mert a militarizmus agresszivitása és ezáltal veszélyessége egyre nő napjainkban.

Az NDK hadtörténetírása csak nagyobb lélegzetű, átfogóbb képet vázolt eddig az imperializmus—agresszivitás—militarizmus—háború kérdéseinek összefüggéseiről és nem vizsgálta az imperializmus belpolitikai funkcióját. Az eddigi jelentős részeredményeket tovább kell fejleszteni. A klasszikusok definícióit és megállapításait kell elsősorban figyelembe venni és továbbfejleszteni. Mivel elég sok nyugatnémet polgári jellegű feldolgozás áll rendelkezésre, ajánlatos lenne vita formájában e fonalat felvenni. A szempontok lehetnek: a militarizmus népellenes és társadalomellenes szerepe a mai Nyugat-Németországban; a hadsereg és a NATO kapcsolata; a militarizmus osztályjellege, funkciója, kihatásai bel- és külpolitikai téren, fokozatai, specifikumai stb.

K. Schmiedel „A porosz militarizmus fejlődésvonala a XIX. században” (313—320. o.) A porosz junker-nagyburzsoá imperializmus együtt fejlődött a társadalomban és a hadügyben végbe menő polgári átalakulással. Ez a fejlődés igen ellentmondásos, tehát alapos elemzést igényel. A kapitalizmus „porosz” útja a legreakciósabb elemeket és szellemet hagyta meg a hadseregben, nem oldódott meg a haladó pol-

gári tartalom és reakciós formák közötti ellentét.

Jellemző: a militarizmus belpolitikai funkciója és szerepe az elsődleges és hangsúlyozottabb, a hadsereg még viszonylag gyenge. Az 1848-as forradalmak felgyorsították a kapitalizmus kialakulását. Az 1848—67-ig terjedő időszak „kapitalista imperializmusnak” nevezhető. A fejlődés szempontjából döntő fontosságúak a 60-as évek, amikor a német—porosz háborúk felülről biztosították a polgári átalakulás teljes győzelmét.

A junker- és polgári érdekek ellentmondásosan érvényesültek, de a hadsereg fejlesztése mindkettőnek érdekében állt. 1871 után a militarizmus teljes erejében kibontakozott. Az eddigi feldolgozások sok kérdést nem érintettek még, így pl. a Német Birodalom szövetséges- és annexió-politikája, a reakciós katonai klikk előretörése és önállósulási tendenciái, vitája a parlamenttel, majd győzelme, még kutatást igényelnek. A századfordulóra kialakult imperializmus Schlieffen vezérkari főnök villámháborús stratégiájához vezetett.

W. Salomon: „Josef Römer, a császári tiszt és a forradalom katonája” (321—331. o.). A katonai hagyományokat feldolgozó fejezet az első világháborúban szolgáló tisztről emlékezik meg, akit az igazságtalan vérontás a forradalom, majd a proletariátus oldalára állított. A fasizmus előretörése idején érett harcos kommunistává, s aki a második világháborúban az antifasizista ellenállás kiváló harcosa volt. 1944-ben a fasiszta bíróság halálra ítélte.

A hadtörténeti irodalom bibliográfiáján kívül válogatott bibliográfiát közöl a füzet a militarizmus történetéből. (Rákóczi Katalin)

KRÓNIKA

ORSZÁGOS TANÁCSKOZÁS A HAZAFIAS-HONVÉDELMI NEVELÉS KÉRDÉSEIRŐL

(Mezőhegyes—Békéscsaba, 1974. szeptember 10—12.)

A Magyar Pedagógiai Társaság Hazafias-Honvédelmi Nevelés Szakosztálya és Békés megye Tanácsa Művelődésügyi Osztálya szervezésében 2 napos tanácskozásra került sor a hazai oktatási intézményekben folyó hazafias-honvédelmi nevelés jelenlegi állásáról és a soron következő feladatok meghatározásáról. A tanácskozás első napján az ország 19 megyéjének és Budapest főváros honvédelmi felelőseinek, továbbá párt-, és állami szervek képviselőinek részvételével mindenekelőtt a szakmunkásképző intézetekben folyó nevelői munka állt az érdeklődés középpontjában. A szakmunkásképző intézetek ilyen jellegű tevékenységét a mezőhegyesi 614. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet által rendezett honvédelmi nap eredményességén sikerült érzékeltetni, amely a tanácskozást megelőzte.

A tanácskozás a Hazafias-Honvédelmi Nevelés Szakosztály és a TIT Hadtudományi Szakosztály által 1974 áprilisában Balatonkenesén tartott országos vándorgyűlés tapasztalatai alapján jött létre. A vándorgyűlés többek között a szakmunkásképző intézetekben folyó hazafias-honvédelmi nevelés problémáira és folyamatára irányította a figyelmet, annál is inkább, mivel az említett intézmények sajátos viszonyai miatt a nevelőmunka bizonyos egyéni vonásokkal rendelkezik. Ezek a vonások nemcsak az intézmények jellegéből adódnak, hanem a tárgyi-személyi feltételek különbözőségét is eredményezik a többi iskolatípussal szemben.

Annak hangsúlyozásával, hogy a mezőgazdasági profilú szakmunkásképző

intézet által megrendezett honvédelmi nap — az intézmény nevelőtestületének, a társadalmi és honvédségi szervek odaadó munkája, továbbá a résztvevő tanulóifjúság lelkesedése és buzgalma révén — igen eredményes volt, az ott látottak, valamint a honvédelmi napot követő tanácskozás számos tapasztalattal és tanulsággal szolgáltak. Ezek közül első helyen említendő a hazafias és honvédelmi nevelés egységének követelménye. Napjainkban egyes intézményeknél gyakran előfordul, hogy a kettő egymás mellett jelenik meg; míg a hazafias nevelés az osztályfőnöki órákra, ill. az egyes szaktantárgyak, főleg a humán tárgyak adta lehetőségek kihasználására korlátozódik, a honvédelmi nevelést a honvédelmi ismeretek tárgy oktatására, vagy éppen a honvédelmi rajversenyekre koncentrálnak. A mezőhegyesi gyakorlat ennek ellenkezőjét demonstrálta, s éppen ezért volt rendkívül tanulságos, mivel az intézmény sajátosságai révén az ún. humán tárgyak köre, óraszámja és tananyaga jóval kevesebb, mint például a gimnáziumokban.

Egy ilyen kedvező gyakorlat megteremtésének igen fontos feltétele az alapos tervező munka, amely a nevelőtestület egészét átfogja, de ugyanakkor a társadalmi közeg, a párt-, állami és társadalmi szervek közvetlen támogatására is épül. Mint azt *Magyaróvári Mihály* intézeti igazgató bevezető referátumában megfogalmazta: „A két-évenként készülő munkatervben határozzuk meg a konkrét feladatokat. Ez a terv biztosítja a munka arányos elosztását az oktató-nevelő munka egész

folyamatára tanórákon belül és kívül egyaránt, beleértve a KISZ-, MHSZ-fogalkozásokat és a szakköri munkát. A koordináló munka az állami vezetés feladata, amely azonban erőteljesen támaszkodik az intézeti pártszervezet tanácsaira s hatékonysága még inkább fokozódik az által, hogy egyes feladatok személyekre szóló pártmunkaként realizálódnak." A koordináló munka közvetlen szerve az osztályfőnöki munkaközösség, amelynek feladata nemcsak az osztályfőnöki órákon folyó hazafias-honvédelmi nevelés folyamatának irányítása, hanem szerencsés módon a tantárgypedagógiai követelmények érvényre juttatásának serkentője is. Mindemellett jelentős szerepe van a társadalmi-honvédségi szervekkel való kapcsolatok ápolásában, amelynek gazdája — természetesen — elsősorban az intézmény párt- és állami vezetése.

A társadalmi-honvédségi szervekkel való kapcsolat külön figyelmet érdemel. A hazafias-honvédelmi nevelés és a honvédelmi ismeretek tárgyi oktatásának speciális vonásai és követelményei involválják a kapcsolatot szükségességét; a kapcsolat eredményessége egyrészt az intézmény által nem biztosítható tárgyi feltételek megteremtésében és bővítésében, másrészt a társadalmi közegnek a nevelés folyamatában megnyilvánuló hatásában ölt formát. Az utóbbi haszna sok esetben nagyobb, mint a tárgyi feltételek összessége; egy idős veterán megszólaltatása, egy lakatanyalátogatás, egy állami vagy pártvezető találkozása az osztályközösséggel a pozitív érzelmi hatások megvalósításának kitűnő lehetőségeit kínálja. Az ilyen alkalmak összekapcsolják a múltat a jelennel és erősítik a tanulók előtt álló jövő iránti bizalmat, nem beszélve arról, hogy a tanuló értékítélete a múlttól és jelenről konkrét tartalmat nyer és a jövőt illetően megnyugtató perspektívát rajzol. A szocialista haza védelmének érzelmi-tudatos elfogadása a tanulók részéről a nevelés folyamatában a megteendő útnak mégis csak az első felét jelentheti. Mert mit ér a pozitív érzelmi-tudatos felzárkózás a szocialista haza védelmére, ha nem párosul a készség-képesség magas fokával?

A mezőhegyesi honvédelmi nap tapasztalatai bizonyították, hogy a tanulók képességeinek, készségeinek — az életkori sajátosságoknak megfelelő

szintű kialakítása átgondolt, következetes nevelő-oktató tevékenység révén valósulhat meg. Ezt elősegítendő, az intézmény évek óta a legkülönfélébb lehetőségek, formák tárházát vonultatja fel: a különféle szakkörök (go-kart, repülő-modellező, lövés) nyári táborozások, csillagtúrák, lövészversenyek, honvédelmi rajversenyek, honvédelmi lövészkupák a készség-képességfejlesztés megannyi fontos eszközei. Nem kétséges, hogy az említett lehetőségek, formák tekintélyes anyagi eszközöket kötnének le s nem kevés szervezési munkát igényelnek. Az is igaz, hogy a lehetőségek nem minden intézménynél adóttak. Legszerencsésebbek azok az iskolák, amelyek a honvédségi és társadalmi szervek segítségére közvetlenül támaszkodhatnak. Mezőhegyes esetében a határőrség, az erős MHSZ-szervezet, a békéscsabai tiszthelyettesképző iskola azok a bázisok, ahonnan a folyamatos segítség biztosítható. Az említett szervek mellett a mezőhegyesi tanintézet számos termelővállalattal is szoros kapcsolatban áll, sőt megkísérli a vállalati termelő munka nevelési lehetőségeinek maximális kihasználását, azon túlmenően, hogy a vállalat áldozatkészségét bekapcsolja a tárgyi feltételek jobbá tételébe.

Az elmondottak híven érzékeltetik az érintett szakmunkásképző intézmény hazafias-honvédelmi nevelő munkájának vonásait, adottságait. A beszámoló elsősorban ezekre kívánta összpontosítani a figyelmet és így szándékosan nem tért ki a más iskolatípusoknál is alkalmazott módszerekre, eljárásokra. (KISZ, Úttörő Szövetség, MHSZ, Kiegészítő parancsnokságok stb. tevékenység szerepére.)

A látottak és hallottak alapján megfogalmazható következtetésnek Györffy László ezredes, a Hazafias-Honvédelmi Nevelés Szakosztályának elnöke adott hangot az alábbiakban: az MSZMP ifjúságpolitikai határozatából adódó feladatok megoldása, jelesül a hazafias-honvédelmi nevelés sikere a szakmunkásképző intézetekben épp olyan sikerrel biztosítható, mint más iskolatípusoknál. A siker feltétele **kettős**: egyrészt az adott intézmény szilárd állami és pártvezetése egy odaadó, oktató-nevelő munkáját szocialista módon értelmező nevelőtestület élén, másrészt az iskola adottságaiból fakadó speciális (különös, egyes) lehetőségek, felismer-

rése és azoknak az oktató-nevelő munka folyamatába való céltudatos beállítása.

A tanácskozás második napján a Békés megyei oktatási intézmények hazafias-honvédelmi nevelő munkájának elméleti-gyakorlati kérdései foglalkoztatták a résztvevőket. A bevezető referátumot tartó *Gacser József* megyei művelődésügyi osztályvezető előljáróban a megye általános közoktatási és közművelődési helyzetéről adott áttekintést. Mint mondta, a megye 142 általános iskolájában 42 673 tanköteles gyermek tanul. Ezek közül a 7—8. osztályokban 10 852 fő részesül honvédelmi előképzésben. A 20 gimnázium és szakközépiskola 7934 gyermek továbbtanulását biztosítja, a 11 szakmunkásképző iskolában, több mint 8000 tanuló részesül középfokú oktatásban.

A közoktatási hálózat mindennapi munkáját, a közművelődés helyzetét alapvetően befolyásolják azok a nagy változások, amelyek az elmúlt 30 esztendő alatt a megyében gazdaságilag, társadalmilag és kulturális vonatkozásban végbementek. A korábban kizárólag mezőgazdasági jellegű Békés megye átalakulása fejlett ételiszak-, építő-, könnyű- és szolgáltató iparral rendelkező megyévé, valamint olyan jelentős iparágak gyors fejlődése, mint a nyomdászat (Kner Nyomda), üveggyártás (Oroszáza), az olaj és földgázbányászat nemcsak az emberek gondolkodásmódjában hozott változásokat, hanem a közoktatással szemben is megnövelte az igényeket. A felszabadulás óta eltelt, történetileg viszonylag rövid időszakokban az oktató-nevelőintézmények megfeleltek a társadalmi elvárásoknak. A fejlődés felgyorsulása, valamint a nemzetközi osztályharcból adódó követelmények azonban újabb és újabb igényeket támasztottak az iskolákkal szemben. Ezen igények egyik vetülete volt a hazafias-honvédelmi nevelés 1968-ban történő bevezetése a megyében, az általános és középfokú oktatásban. A honvédelmi ismeretek c. új tantárgy a nevelőmunkát kiszélesítette és gazdagabbá, sokrétűbbé tette. Csakhamar bebizonyosodott az is, hogy a nevelőmunka nemcsak az iskolán belüli lehetőségek felhasználásával, hanem a szülők, a társadalmi szervek egyre nagyobb mérvű bekapcsolódásával végezhető sikeresen. A tantestületek korán megkezdték a

szülők, elsősorban kommunista szülők és a társadalmi-, honvédségi szervek aktivizálását. A kapcsolatot a nevelőmunka folyamatában elmélyült. Ma, a hazafias-honvédelmi nevelés szerves része az iskolai oktató-nevelőmunkának s eredményei a legkülönbözőbb módon mérhetők le. Ezek közül is mindjárt említést érdemel, hogy a megye tanulóifjúságából 1973-ban 30 fő nyert felvételt a katonai főiskolákra, 1974-ben pedig 55-en jelentkeztek a tiszti, 25-en a tiszthelyettesi iskolákra. Nem kétséges, hogy a jelentkezettek számának alakulásában a Békés megyei Kiegészítő Parancsnokság, a Központi Tiszthelyettesképző Iskola Parancsnoksága, a Polgári Védelem Parancsnoksága és az MHSZ tevékeny közreműködése nem kis szerepet játszott. A további feladat ezen a téren nyilvánvalóan az lehet, hogy tiszti-, tiszthelyettesi pályára jelentkezők tanulmányi színvonala is a lehető legjobb legyen.

A honvédségi szervek támogató készsége sok segítséget jelentett és jelent a pedagógusoknak. A segítség nagy jelentősége különösen szembetűnik, ha arra gondolunk, hogy a megyei oktató-nevelői intézményekben dolgozó pedagógusok 80 százaléka nő. Könnyű belátni, hogy a pedagógus kartársnők nem egyszerű feladatok előtt állnak, ha nevelőmunkájukat lelkiismeretesen és eredményesen akarják ellátni. S itt nemcsak a katonai ismeretek hiányosságainak pótlásáról van elsősorban szó, hanem arról is, hogy pedagógus asszonyainknak, leányainknak nincs közvetlen élménye a hadseregről. Az élmény bizonyos mértékig pótolható lak-tanyalátogatásokkal, motoros vagy repülőbemutatókkal, vagy éppen olyan szakmai jellegű megbeszéléssel, ami pl. a Kossuth Lajos Katonai Főiskola tanárai—növéndékei, valamint a Békés megyei pedagógusok között zajlott le a legutóbbi időben.

Mindeme objektív nehézségek ellenére, a megye pedagógusai nagy igyekezetel és körültekintéssel végzik a hazafias—honvédelmi nevelőmunkát. Sőt megkockáztatható az a kijelentés is, hogy egyfajta „kifáradásnak”, közömbösségnek esetei sehol sem tapasztalhatók. A munka jobbátétele, magasabb színvonalra való emelése a pedagógusok és az irányító szervek közös gondolatai közé tartozik. 1973-ban a megyei művelődésügyi osztály kibővített érte-

kezleten vitatta meg a hazafias—honvédelmi nevelőmunkát, az MSZMP Békés megyei Bizottsága pedig beszámoltatta az osztályt a végzett munkáról. A tapasztalatok összegezésénél figyelembe vették az MSZMP Politikai Bizottságának 1967. júniusi határozatát, az MSZMP KB 1972. évi oktatáspolitikai, valamint 1972. évi közművelődési határozatát, a Békés megyei Pártbizottság határozatát és a megye általános- és középiskoláiban éveken át megfigyelt és összegyűjtött szakfelügyelői tapasztalatokat. Az összegezés a munkatervi és tanmeneti tervezés átgondoltságát szögezhetette le, valamint a hazafias—honvédelmi nevelés tantervi követelményeinek maradéktalan megvalósítását.

Az összegezés külön nyomatékkal emelte ki azt az összehangolt tevékenységet, amellyel az iskolák és a társadalmi—honvédségi szervek és hazafias—honvédelmi nevelés folyamatát elősegítik. A Magyar Honvédelmi Szövetséggel, a fegyveres testülettel, a KISZ és az Úttörő Szövetség megyei vezetőségével kötött 5 éves együttműködési szerződések képezik az együttes tevékenység alapját. E szerződések alapján jöttek létre az MHSZ tanácsadó testületei, honvédelmi klubjai és szakkörei, a KISZ Ifjú Gárda, az Úttörő Elnökség honvédelmi szakbizottságai, a több éve kiemelkedő munkát végző békéscsabai Sziklai Sándor Úttörő Honvédelmi Zászlóalj, az orosházi határőrkerület KISZ-bizottsága által irányított határőrszakasz, valamint a PV. szakaszok és századok. A nevelési szempontból nagy értékű mezőkovácsházi, orosházi, gyopárosi úttörő honvédelmi táborkok és a KISZ összetett honvédelmi versenyek gazdagítják a nevelőmunka széles skáláját.

Az összegező értékelés ugyanakkor lándzsát tört az iskolán belüli, a tanórák adta lehetőségek kihasználásának fontossága mellett. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a tanórákon, ill. az osztályfőnöki órákon folyó hazafias—honvédelmi nevelést még a fentebb felsorolt szervezetek sem tudják helyettesíteni. Amikor erről beszélünk, nyomatékosan kiemeljük a tantárgypedagógiát, illetve síkraszállunk a hazafias és honvédelmi nevelés egysége mellett. Az általános és középiskolai tantárgyak oktatásában rejlő hazafias—honvédelmi nevelési lehetőség ki-

használásának követelménye egyöntetűen fogalmazódik meg. A követelmény gyakorlatban való megvalósítása még inkább, annak ellenére, hogy az elmélet és gyakorlat harmónikus egysége, viszonya ma még nem mindenütt biztosított. Mindenesetre, amit az iskolai oktató-nevelő munkán keresztül feltétlenül el kell érünk, az alábbiakban fogalmazódik meg:

Minden tanulóval tudatosítani kell a két ellentétes vilárendszer egymás melletti létének tényét, amely szükségessé teszi a honvédelmet. Ismerni kell a korszerű háború legfontosabb követelményeit, hogy adott esetben korra és nemre való tekintet nélkül mindenki el tudja látni feladatát. Tudatosulnia kell a szocializmus építése és védelme egységének, továbbá a szocializmus fölényének a kapitalizmussal szemben. Látni kell továbbá, hogy népünk mai élete a szocialista népek közösségében és a Varsói Szerződés keretei között, szerves folytatódása legbecsebb haladó történelmi hagyományainknak, mely utóbbiak ébrentartása, tisztelete mindenki kötelessége.

A tanórák adta lehetőségek kihasználása ugyanakkor gazdagítja a honvédelemhez szükséges speciális ismereteket (katonai előképzés ismeretei, haditechnika, polgári védelem feladatai stb.) Nem kis jelentősége van pl. a testnevelési óráknak az állóképesség kialakításában, fejlesztésében, amellyel a honvédségi igényeknek teszünk eleget. A speciális és az általános ismeretek nyújtásának összhangja megkönnyíti azok megszerzését. Ezt felismerve kapnak fokozott támogatást az iskolai honvédelmi felelősök, akiknek többek között éppen az összhang biztosítása a feladatuk. Jelenleg 139 honvédelmi felelőse van a Békés megyei iskoláknak, közöttük 8 nő és 104 katonaviselt személy. (Itt említendő meg, hogy 545 iskolai lövészvezető működik a honvédelmi felelősök irányítása alatt.) A honvédelmi felelősök egyben a társadalmi—honvédségi szervekkel való intenzív kapcsolatok ápolói, amellyel, hogy az összekötő szerepet is játsszák a tantestületek, az iskolai vezetés és az említett szervek között.

Az elmúlt 6 esztendő a kezdeti nehézségek leküzdésével egyetemben a hazafias—honvédelmi nevelés területén jelentős sikereket mutat fel. Ha a sora következő feladatokról esik szó,

mindenekelőtt az alábbiakra kell irányítani a figyelmet:

Biztosítani kell továbbra is a hazafias—honvédelmi nevelés megkülönböztetett helyét az iskolai oktató-nevelő munkában. Javítani kell ugyanakkor az irányítás és továbbképzés rendszerét, hatékonyabbá tenni az ellenőrzést. Erősíteni kell a nevelők és tanulók szocialista világnézetét, a szocialista hazafiság és proletár internacionalizmus érzését. Törekedni kell, hogy a tanuló ifjúság ellenállóvá és harcképessé váljék az ellenséges ideológiai támadásokkal szemben. Szükséges, hogy a szakértői órák honvédelmi jellege még jobban kidomborodjék. S végül fokozni kell a tartalmi követelményeket s erősíteni a hazafias—honvédelmi nevelés iskolán belüli és iskolán kívüli egységét.

A bevezető előadást *Ilovszki Lajos*-nak, a békéscsabai KISZ Városi Bizottság titkárának korreferátuma egészítette ki „Békéscsaba város középfokú tanintézeteiben folyó ifjúsági honvédelmi nevelőmunka tapasztalatai” címmel. A korreferátum mindenekelőtt azokra a KISZ rendezvényekre és szervezeti formákra tért ki, amelyek az iskolákban folyó hazafias—honvédelmi munkát közvetlenül támogatják. Igen öröndetes, hogy a KISZ tevékenysége a megyei, városi, párt-, és állami szervekkel, valamint az iskolai vezetéssel közösen kialakított tervek szerint realizálódik. Míg a helyi KISZ-szervezetek elsősorban az iskolai „aprómunkát” fogják át, a KISZ vezető szervek által kezdeményezett nagy rendezvények a város és a megye egész ifjúságát megmozgatják. A rendezvények sokfélesége (gyalogtúrák, szemlék, táborozások, honvédelmi jellegű versenyek, fáklyás felvonulások stb.) a szervezők leleményességét dicsérik és az ifjúság részéről meleg fogadtatásra találnak. A nagy rendezvények nem homályosítják el az „apró” munkát, sőt a kettő szoros kapcsolatát sikerült mindmáig megőrizni. Talán úgy lehetne megfogalmazni ezt a kapcsolatot: a hétköznapiakon, az iskolában elsajátított ismeretek próbája számos esetben a nagy rendezvényeken következnek be. A jövő feladatairól szólva hangsúlyozni kell a KISZ mozgalmi munka még erőteljesebb alárendelését a hazafias—honvédelmi nevelésnek.

A tanácskozás vitájában először *Eperjessy Géza* főiskolai tanár, az Or-

szágos Pedagógiai Intézet munkatársa szólalt fel. Mint mondotta, a hazafias—honvédelmi nevelőmunkában kiemelkedő jelentősége van a társadalomtudományi szaktárgyaknak, azok közül is a történelemnek. Mindez persze nem jelenti a készségi tárgyak alárendeltebb szerepének követelését. Szóvá kell tenni azonban az utóbbi években egyre inkább felbukkanó jelenséget, nevezetesen a történelem s más humán tárgyak tanítási feltételeinek szűkülését. A társadalomtudományi képzés viszonylagos háttérbe szorulása számos veszély forrása lehet: a pragmatizmus, utilitarizmus szemléletének eluralkodása rést nyithat káros ideológiai behatások számára, ami az ifjúság világnézeti—politikai nevelésében kedvezőtlen szimptomákhoz vezet. Ami már most a hazafias—honvédelmi nevelés konkrét teendőit illeti, megkülönböztetett figyelmet kell fordítani a kettő egységére és élni kell a humán tárgyak nyújtotta lehetőségek maximális kihasználásával.

Bodó László, az Országos Pedagógiai Intézet főigazgató-helyettese hozzászólásában a hazafias—honvédelmi nevelés legfőbb biztosítékaként a nevelőtestületek világnézeti—politikai szilárdságát hangsúlyozta. A biztosíték megléte azonban még nem jelenti a nevelési folyamat sikerét: iskoláinkban biztosítani kell a tevékenység-cselekvés és a követelmények dialektikáját. A mezőhegyesi példa, továbbá az elhangzott referátum egyértelműen bizonyítja, hogy Békés megyében az oktató-nevelőmunkát irányító és végrehajtó szervek — nem kis erőfeszítéssel az objektív—szubjektív akadályok elhárításával egyidőben — a fenti követelményeket magukévé teszik és megvalósításukra koncentrálnak erejüket.

Simon Gyula, a Magyar Pedagógiai Társaság főtársa a szakosztályi élet bizonyos fokú megújulását látta a sikeres békéscsabai tanácskozásban. Megítélése szerint a szerzett tapasztalatok kicserélése a Társaság többi szakosztályával, az elkövetkező időszak igen érdekes feladatai közé tartozhat. A Hazafias—Honvédelmi Nevelés Szakosztályának tanácskozásai máris azzal az eredménnyel jártak, hogy a szóban forgó nevelési tevékenység ismerveit leírhatjuk, továbbá megkísérélhetjük a honvédelmi ismeretek tárgyi didaktikájának, módszerének meghatározását an-

nak összes specifikumával együtt. Hozzászólása végén a társaság nevében mondott köszönetet a Békés megyei rendező szerveknek s annak a reményének adott kifejezést, hogy a megye pedagógusainak aktív támogatására a szocialista pedagógiai gyakorlat folytonos tökéletesítése közben egyre inkább támaszkodhatunk.

Farkas Márton, a Hazafias—Honvédelmi Nevelés Szakosztályának titkára hozzászólásában az 1974. évi balatonkenesei vándorgyűlés néhány tapasztalattal eleveitette fel. Közülük is elsősorban a hazafias—honvédelmi nevelés egységének követelményével foglalkozott. A Mezőhegyen és Békéscsabán láttak a követelmény helyességét aláhúzták. A tanácskozás a szakosztály számára egyéb tanulsággal is szolgált: ha a balatonkenesei vándorgyűlés a szakmunkásképző intézetekben folyó hazafias—honvédelmi nevelés megismerésének szükségességét tűzte napirendre, a jelenlegi tanácskozás, főleg azonban a 614. sz. szakmunkásképző intézetben folyó nevelőmunka a megismerést nemcsak lehetővé tette, hanem megnyugtató érzéseket is kiváltott a tanácskozáson résztvevőkből. Kapcsolódva Eperjessy Géza felszólalásához, ugyancsak kiemelte a humán tárgyak jelentőségét, megtoldva azzal, hogy a történelem szaktárgyon belül igen fontos a hadtörténelmi ismeretek nyújtása is. Ez utóbbi elősegítése érdekében máris történtek erőfeszítések, így pl. Békéscsabán a Hadtörténelmi Múzeum egy haditechnikai parkot állított fel, amely megkönnyíti a hadtörténelmi ismeretek elsajátítását. Hozzászólása végén hangsúlyozta, hogy a tanácskozáson kialakult összkép olyan szilárdan megalapozott tervező és végrehajtó pedagógiai munkát mutat, amelyet az

ország nevelőinek meg kell ismerniük. Ezt elősegítendő, a Szakosztály központi lapjában, a Hazafiság—Honvédelem c. folyóiratban a Békés megyei rendezvény teljes anyagát közreadja.

Nyíri Jánosnak, az Oktatásügyi Minisztérium testnevelési osztálya helyettes vezetőjének megítélése szerint a 6 évvel ezelőtt bevezetett tanterv kiállta az idő próbáját. Most az a feladat, hogy a felgyűlt tapasztalatok figyelembe vételével a tantervet tovább fejlesszük. A hazafias-honvédelmi nevelés szakosztálya megkönnyítené ezt a munkát, ha az Oktatásügyi Minisztérium illetékes szerveinek javaslatokat, ajánlásokat tenne.

Bálint Sándor őrnagy, a Kilián György Repülő-Műszaki Főiskola tanára a nemzetközi életben bekövetkezett változásoknak a nevelés területén levonható konzekvenciákra utalt. Ezeket az iskolai oktató-nevelő munkában feltétlenül érvényesítenünk kell. A két rendszer békés egymás mellett élésének időszaka nyilvánvalóan új feladatokat ró ránk a hazafias-honvédelmi nevelésben is. A feladatok tisztázása mindjobban szükségessé válik, annál is inkább, mert azzal nevelőmunkánk korszerűsödik s az ifjúságot napjaink követelményei szerinti új ismeretekkel, készséggel és jártassággal vízterzik fel.

Szakály József, az MSZMP megyei bizottságának titkára zárszavában hasznosnak és eredményesnek minősítette a tanácskozást s abbéli meggyőződésének adott kifejezést, hogy Békés megye nevelőinek a hazafias-honvédelmi nevelőmunkában kifejtett erőfeszítései nemcsak a megye hírnevét öregbítik, hanem a szocialista magyar pedagógiai elméletet és gyakorlatot is gazdagítják.

Farkas Márton

BIBLIOGRÁFIA

AZ 1972. ÉVI MAGYARORSZÁGON MEGJELENT HADTÖRTÉNELMI IRODALOM BIBLIOGRÁFIÁJA

II. RÉSZ*

Az 1848—1849. évi szabadságharc

- Aradi Péter:** A Dráva-vidék védelmének szervezése 1948 nyarán. Kaposvár, Somogy m. ny. 1972. 85. p.
/Somogyi Almanach 16—17/
- Bezerédy Győző:** Újabb adatok a szabadságharc baranyai eseményeihez. — Baranyai Művelődés, 1972. 2. sz. 98—105. p.
- Cserny Margit:** Adatok az 1848-as forradalom és szabadságharc történetéhez Veszprém megyében. (A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei. 9. 1971.) 111—124. p.
- Fekete Sándor:** Így élt a szabadságharc költője. (Petőfi Sándor.) Bp. Móra K. 1972. 201 p.
- Fekete Sándor:** Meztláb a szentegyházban. Cikkek Petőfiről és kortársairól. Bp. Magvető, (1972.) 259 p.
- Hunyady József:** A viharhadár. Mozaikok Petőfi Sándor életéből. (Bp.) Kossuth K. 1972. 239 p.
Bibliogr. 239 p.
- Kovácsy Zoltán:** Honvédek sztyúk Bemnek. [Népfelkelés Máramarosban.] — Lobogó, 1972. 6. sz. 4. p.
- Mezősi Károly:** Közelebb Petőfihez. Bp. Szépirod. K. (1972.) 449 p. 4 t.
- Mus, Włodzimierz:** Józef Wysocki a magyarországi hadjáratban, 1848—1849. (Tájékoztató anyag az isaszegi magyar—lengyel történelmi napok alkalmából. Bp. Lengyel Kultúra, 1972.) 1—10. p.
- Petőfi [Sándor] életútja.** (Összeáll. és kommentálta: Martinkó András.) Bp. Kossuth K. 1972. 263 p.
- Petőfi tüze. Tanulmányok Petőfi Sándorról.** (Szerk. Tamás Anna, Weber Antal.) Bp. Kossuth K.—Zrínyi K. 1972. 577 p.
Bibliogr. 565—578. p.
- Sarlós Béla:** Igazságkereső. (Vukovics Sebő.) Bp. Magvető, (1971.) 359. p.
- Szabó László:** Négy nap dörgött az ágyú... (1848.) — Lobogó, 1972. 9. sz. 4. p.
- Szállási Árpád:** Az esztergomi honvédkórház. 1848—1849. — Új Forrás, 1972. 2. sz. 43—48. p.
- Szathmáry Zoltán:** Néhány lengyel vonatkozás Isaszeg történelmében. (Tájékoztató anyag az isaszegi magyar—lengyel történelmi napok alkalmából. Bp. Lengyel Kultúra, 1972.) 11—12. p.
- Takács Tibor:** Klapka katonái. Történelmi regény. Bratislava — Bp. Madách K.—Móra K. 1972. 381 p.
- Urbán Aladár:** Die Organisierung des Heeres der ungarischen Revolution vom Jahre 1848. (Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio historica. Tom. 13. Bp. Áll. ny. 1972.)
- Urbán Aladár:** Petőfi Sándor honvédszázados. — HK, 1972. 4. sz. 622—647. p.

* A bibliográfia első részét — a beosztással és a folyóiratok jegyzékével együtt — a folyóirat 1974. évi 3. számában közöltük. (A szerk.)

Magyarország hadtörténelme 1850—1918

- Beszámoló Galántai József „Magyarország az első világháborúban (1914—tájáról. — Sz, 1972. 2. sz. 552—553. p. 1918)” c. doktori disszertációjának vi-
- Czeglédi Imre: Erőszakos újoncozás, honvédtüldözés Füzesgyarmaton 1851-ben. — Békési Élet, 1972. 2. sz. 318—325. p.
- Galántai József: Ferenc Ferdinánd és Magyarország. — Világosság, 1972. 6. sz. 334—338. p.
- Magyarország története. 4. Az abszolutizmus és a dualizmus kora. 1849—1918. Egyetemi tankönyv. Szerk. Hanák Péter. Közrem. Erényi Tibor, Szabad György. Bp. Tankönyvk. 1972. 663 p. 1 t. 1 térk.
- Merényi László: Háborúellenes mozgalom Budapesten 1912 őszén. — Budapest, 1972. 12. sz. 35—37. p.
- Pölöskei F[erenc]: István Tisza's Policy toward the Romanian Nationalities. on the Eve of World War I. — AH, 1972. 3—4. sz. 267—291. p.
- Ravasz Éva: A bányamunkásság küzdelmei az első világháború időszakában. (Tatabánya története. Helytörténeti tanulmányok. 1—2. köt. Tatabánya, Városi Tanács VB, 1972.)

Az 1918—1919. évi forradalmi események és a Magyar Tanácsköztársaság hadtörténelme

- Antoniewicz, Roland Józef: Lengyel kommunisták. [Részvételük a Magyar Tanácsköztársaság harcaiban.] — ÉT, 1972. 11. sz. 482., 510—511. p.
- Aasztal István: Tanácsok a Galga mentén az 1918—1919-es forradalmak idején. (Studia Comitatus 1. Tanulmányok Pest megye Múzeumaiból. Szentendre, 1972.) 229—262. p.
- Beszámoló Hajdu Tibor „Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom” c. doktori disszertációjának vitájáról. — Sz, 1972. 3. sz. 831—832. p.
- Blaskovits János: „Mindenkinek!” [A Magyar Tanácsköztársaság 53. évfordulójára.] — Magyar Hírlap, 1972. 81. sz. 3. p.
- Fábián István: Pest megye forradalmi törvényszékei 1919-ben. (Budapesti joghallgatók dolgozatai. 1. 1970.) 345—404. p.
- Farkas József: A ráckevei járás 1918—1919-ben. (Tanulmányok a ráckevei járás múltjából /Függelék/: Adattár. Összeállította Szabó Imre. Kiadta az MSZMP Ráckevei Járási Bizottság, Ráckeve, 1972.)
- Hajdu Tibor: Adatok a Tanácsköztársaság kikáltásának történetéhez. — PK, 1972. 3. sz. 121—155. p.
- Kéner Jolán: Zalaegerszeg a Tanácsköztársaság idején. (Tanulmányok a Magyar Tanácsköztársaság Zala megyei történetéből. 1971.) 193—230. p.
- Király Attila: Kispest az 1918—1919-es forradalmakban. (A 100 éves Kispest. 1872—1972. Bp. Tankönyvk. 1972.)
- Molnár S. Edit: Proletárszolidaritás. Bolgárok a Magyar Tanácsköztársaságban. — Magyar Hírlap, 1972. 85. sz. Hét Vége 1. p.
- Müller Ferenc: A Magyar Tanácsköztársaság sümegi eseményei. (A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei. 9. 1971.) 215—222. p.
- Pál József: Nagykanizsa a Tanácsköztársaság időszakában. (Tanulmányok a Magyar Tanácsköztársaság Zala megyei történetéből. 1971.) 231—280. p.
- Ravasz Éva: A Tanácsköztársaság napjai Tatabányán. (Tatabánya története. Helytörténeti tanulmányok. 1—2. köt. Tatabánya, Városi Tanács VB. 1972.)
- Selmeczi László: A Tanácsköztársaság szolnoki mártírjainak emlékezete. — Jászkunság, 1972. 4. sz. 145—156. p.
- Somos József: A Tanácsköztársaság katonai igazságszolgáltatása. — Jogtudományi Közöny, 1970. 11. sz. 606—614. p.
- Szinai M[iklós]: Zur Geschichte der Beziehungen zwischen der Ungarischen Räterepublik und Österreich. [Anhang:] Otto Bauers Brief an Béla Kun. — AH, 1972. 3—4. sz. 293—318. p.

Magyarország hadtörténelme 1919—1939

- Beszámoló Pataki István „A hadsereg szerepe az ellenforradalmi rendszer kialakításában és megszilárdításában Magyarországon (1919 augusztus—1921 július)” c. kandidátusi diszertációjának vitájáról. — Sz, 1972. 3. sz. 829—830. p.
- Bethlen István titkos iratai. Sajtó alá rend., bev., jegyz. Szinai Miklós, Szücs László. [Közread. a] Magyar Országos Levéltár. (Bp.) Kossuth K. 1972. 492 p. 6 t.
- Csima János: Megjegyzések Gyimesi Gábor: A Horthy-hadsereg hivatásos altiszti karának történetéhez c. közleményére. — HK, 1972. 3. sz. 557—561. p.
- Dávid Lajos: Győr az ellenforradalmi rendszer idején. (Győr Várostörténeti tanulmányok. 1971.) 445—506. p.
- Dombrády Loránd: A győri program és a hadseregfejlesztés pénzügyi problémái. — Ho, 1972. 6. sz. 64—76. p. 2 t.
- Dombrády Loránd: A Horthy-hadsereg tábori tüzérségének anyagi-technikai állapota 1940-ben, a háborúba lépés előtti időszakban. — HK, 1972. 4. sz. 726—762. p.
- Dósa Rudolfné: A MOVE. Egy jellegzetes magyar fasiszta szervezet. 1918—1944. Bp. Akad. K. 1972. 328 p. 12 t.
- Fogarassy László: Bevezetés a burgenlandi kérdés forrásaiba és irodalmába. — SSz, 1971. 2. sz. 138—145. p.
- Fogarassy László: A nyugat-magyarországi kérdés katonai története. 2. r. (1921 augusztus—szeptember). — SSz, 1972. 1. sz. 23—39. p.
- Gazsi József: Politikai megkülönböztetés a Horthy-hadseregben. 1919—1945. — HK, 1972. 3. sz. 505—542. p.
- Gyimesi Gábor: A Horthy-hadsereg hivatásos altiszti karának történetéhez (1921—1938). — HK, 1972. 1. sz. 99—121. p.
- Horthy Miklós titkos iratai. Sajtó alá rend., magy. és jegyz. Szinai Miklós, Szücs László. [Kiad. a] Magyar Országos Levéltár. 4. kiad. Bp. Kossuth K. 1972. 478 p. 14 t.
- Hunyadi Károly: Az 1920. májusi szovjet—magyar hadifogoly kicserélési egyezmény. — HK, 1972. 3. sz. 547—556. p.
- Imre Mátyásné—Szabó Ágnes: Dokumentumok a szovjet—magyar fogolycseréről. — PK, 1972. 1. sz. 147—163. p.
- Kelen Jolán: Magyar kommunisták a cári vonaton. — Élet és Irodalom, 1972. 45. sz. 4. p.
- Kelen Jolán: A szovjet kormány kicserélési akciója a Magyar Tanácskörtársaság elítéltjei érdekében. — Pártélet, 1972. 2. sz. 40—43. p.
- Nagy Zsuzsa, L.: A budapesti liberális ellenzék, 1919—1944. Bp. Akad. K. 1972. 177 p. 2 t.
- /Értekezések a történeti tudományok köréből. U. S. 59./
- Pataki István: Az ellenforradalmi hadsereg szerepe a magyar fasiszta rendszer fokozatos megerősítésében. (1919 november—1920 július.) [Kiad. a] (Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Tudományos Tanácsa. Bp. 1972.) 121. p.
- Pór Edit: „Egyéni kilengések” vagy szervezett fehérterror. (Az Est-lapok és a Népszava a Nemzeti Hadsereg-ről 1919 őszén.) (Sajttudományi közlemények. 2. Bp. Tankönyvk. 1972.) /A Magyar Sajtó Kiskönyvtára 9./
- Spáczay Hedvig: A Honvédelmi Minisztérium szervezési változásai a Horthy-korszakban. 1. r. 1919—1935., 2. r. 1936—1940. — Levéltári Szemle, 1971. 1—3. sz. 41—78., 1972. 2. sz. 25—65. p.
- Speidl Zoltán: IV. Károly két restaurációs kísérletének nyugat-magyarországi vonatkozásai. (1921.) — Vasi Szemle, 1971. 1. sz. 107—119. p.

Magyarország a második világháborúban

- Döme Piroska: A 30 év előtti „Hideg napok”. [Újvidék, 1942.] — Magyar Nemzet, 1972. 21. sz. 8. p.
- Csöppüs István: A magyar sertésállomány alakulása a második világháború időszakában. — Agrártörténeti Szemle, 1972. 1—2. sz. 196—214. p.
- Mesterházi Lajos: Hősök vagy áldozatok? [Nemeskürty István: Requiem egy hadseregért c. könyvéhez.] — Új Írás, 1972. 10. sz. 82—90. p.
- Mimics, J.: Die Batschkadeutschen zur Zeit der ungarischen Besetzung. (1941—1944.) — AH, 1972. 3—4. sz. 319—351. p.
- Nemeskürty István: Requiem egy hadseregért. [Dokumentumregény.] Bp. Magvető, 1972. 306 p.

Pintér István: Az élet nem póker. 1—6. r. — Ország Világ, 1972. 47—52. sz. 23—24. p.
Pintér István: A magyar munkaerő a náci érdekek szolgálatában. — Sz, 1972. 1. sz. 169—170. p.

Szombath Ferenc: Adatok a sárvári lengyel gyűjtőtábor történetéből. — Vasi Szemle, 1971. 1. sz. 119—131. p.
Újvidéki memento. — Magyar Nemzet, 1972. 19. sz. 7. p.

Hazánk felszabadulása

Boros István: Miért nem vált romhalmazzá Pécs városa a felszabaduláskor? — Baranyai Művelődés, 1971. 1. sz. 83—89. p.
(Borsos Gábor — Molnár Pál — Vonsik Ilona): Dokumentumok, adatok Nógrád megye felszabadulás utáni történetéből, 1944 december — 1948 július. Kiad. a Nógrád Megyei Munkásmozgalmi Múzeum; Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Nógrád Megyei Szervezete. [Salgótarján], TIT (soksz.) 1972. 500 p. 8 t.
Borus József: Szolnok megye felszabadítása. (1944. október 7—november 17.) Szolnok, Damjanich Múzeum [soksz.] 1971. 51 p.
/Szolnok megyei múzeumi adattár 19./
Fehér István: Politikai küzdelmek a Dél-Dunántúlon 1944—1946 között. Bp. Akad. K. 1972. 306 p. 1 térk.
Karsai Elek: Ellenjegyzés nélkül. 1944. október 15—16. „Már minden hiába.” — Mo, 1972. 42. sz. 22—23. p.
Karsai Elek: Kontra Koronatanács. 1944. október 15-e előzményeiről. A kormány kétszer leszavazta. — Mo, 1972. 41. sz. 22—23. p.
Karsai Elek: A Suttogót megnyitom. Velem, 1944 karácsony napján. Örökre lezárta a történelem. — Mo, 1972. 52. sz. 22—23. p.
Kerecsi Endre—Kun László: Főiskolásaink harca Budapest felszabadításáért és az élet beindításáért. — Tudományos Közlemények, 1970. 2. sz. 129—146. p.
Molnár Pál: A felszabadulás és a népi demokratikus forradalom győzelme Salgótarjánban (1944. december 25—

1948.) (Salgótarján története. Salgótarján, Kner ny. 1972.)
Nagy Gábor: A 3. Ukrán Front felszabadító hadműveleteinek első szakasza (1944. november 24—december 9.) — HK, 1972. 2. sz. 219—285. p.
Nagy Sándorné: Felszabadulási élményeim. (Helytörténeti tanulmányok és krónikák a felszabadult Magyarország történetéből. Bp. Zrínyi ny. 1971.) 259—267. p.
A népi demokrácia kezdeti időszakának dokumentumai Baranyában. Szerk. Kopasz Gábor, Szinkovich Márta. Bev. Boros István. [Függelék:] Baranya népe felszabadításáért hősi halált halt szovjet katonák sírkatasztere. Összeáll.: Takács József. Pécs. 1971. 390 p.
Oltvai Ferenc: A felszabadulás és az új élet megindulása. (Tápé története és néprajza. Tápé, 1971.) 119—139. p.
Pataki Ferenc: A ráckevei járás felszabadulásának története a visszaemlékezések tükrében. (Tanulmányok a ráckevei járás múltjából /Függelék:/ Adattár. Összeáll. Szabó Imre. Kiad. az MSZMP Ráckeve Járási Bizottság, Ráckeve, 1972.)
Szita Szabolcs: Szovjet őrnagy visszaemlékezései Sopron vármegye felszabadulásáról. (Nikolaj Petrovics Korolkov). — SSz, 1972. 1. sz. 2—8. p.
Sztergár János: 1944. Visszaemlékezés. (Helytörténeti tanulmányok és krónikák a felszabadult Magyarország történetéből. Bp. Zrínyi ny. 1971.) 237—242. p.
Zamercev, I. T.: Az első lépések. — — tábornoknak, Budapest első szovjet városparancsnokának visszaemlékezése. — Ország Világ, 1972. 14. sz. 4—5. p.

Ellenállási mozgalom és partizánharcok

Döme Piroska: Háborúellenes tüntetés a Kerepesi-temetőben. — Magyar Nemzet, 1971. 257. sz. 7. p.
Döme Piroska: A Magyar Történelmi Emlékbizottság felhívásának harmincadik évfordulóján. — Magyar Nemzet, 1972. 50. sz. 5. p.

Döme Piroska: Március idusa harminc évvel ezelőtt. — ÉT, 1972. 10. sz. 435—439. p.
Fahidy József: Teréz-körút 39. [Dokumentumregény.] Bp. Zrínyi K. 1972. 280 p.
A fasizmus áldozataira emlékeztek Győ-

- rött. — Magyar Hírlap, 1972. 161. sz. 3. p.
- Fegyver ropog a szlovákiai hegyekben. [A Fábry-csoport harcai.] — Lobogó, 1972. 15. sz. 5. p.
- Gazsi József: Egy zászlóalj krónikája. Ellenállók Angyalföldön. [Dokumentumregény.] Bp. Zrínyi K. 1972. 366 p.
- Gazsi József: Az ellenállási és partizánmozgalom kutatásának helyzete Magyarországon. — HK, 1972. 4. sz. 762—775. p.
- Hont Ferenc: Így született a Történelmi Emlékbizottság. — Magyar Nemzet, 1972. 37. sz. 9. p.
- Juhász Gyula—Pintér István—Tilkovszky Lóránt: Magyarország nemzetközi helyzete és belpolitikai viszonyai 1938—1945. Az ellenállási mozgalom fő vonásai. — Történelem, 1971. 108—199. p.
- Bibliogr. 195—199. p.
- A magyar forradalmi munkásmozgalom története. (3. kiad. Szerk. biz. Nemes Dezső, Cseterki Lajos stb.) (Bp.) Kosuth K. 1972. 680 p. 27 t.
- Máté György: Harminc éve, a Petőfi téren. — Népszabadság, 1972. 62. sz. 4—5. p.
- Pintér István: 1942. március 15. — Élet és Irodalom, 1972. 11. sz. 2. p.
- Pintér István: „Zászló és fegyver a nemzet szolgálatában.” [A magyar és nemzetközi munkásmozgalom 1943—1945.] — ET, 1972. 21. sz. 963—967. p.
- Ránki György: A Népszava újra olvasva. — Magyar Hírlap, 1971. 358. sz. 23. p.
- Szabó Bálint: Harc az antifasiszta néppontért, a független, demokratikus Magyarorszáért. (Előadások a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. 1971.) 80—109. p.
- Szabó Bálint: Hazánk felszabadulása. Az MKP harca a munkáshatalom győzelméért. (Előadások a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. 1971.) 110—139. p.
- Szántó Ferenc: A bányamunkásság harcai a második világháború idején. (1939—1944.) (Tatabánya története. Helytörténeti tanulmányok. 1—2. köt. [Kiad. a] Tatabánya Városi Tanács, Tatabánya. [1972.]
- (Varga Pál): Értünk harcoltak. [Elbeszélések, visszaemlékezések.] † (Pásztor Ferenc: A csendes hadosztály. Dokumentumregény. Szerk. —). [Kiad. a] Határőrség. Bp. Zrínyi ny. 1972. 314 p.
- /Határőrök kiskönyvtára./
- Volt ellenállók bajtársi találkozója. [A Magyar Partizán Szövetségben.] — Népszabadság, 1972. 118. sz. 5. p.
- Wesselényi Miklós: Forró március. [1942.] — Ország Világ, 1972. 11. sz. 4—5. p.

A magyar fegyveres erők története 1944—1972

- Aranykoszorús emlékplakett a magyar—szovjet fegyverbarátság fejlesztéséért. — Népszabadság, 1972. 214. sz. 3. p.
- Berecz János: Baráti szövetségben. A magyar—szovjet kapcsolatok történetéből. [Kiad. a] Magyar—Szovjet Baráti Társaság. Bp. Kossuth K. 1972. 149 p.
- Biszku Béla: A munkásörök hivatása a dolgozó nép érdekében folytatott politikai szolgálat. Kitüntetések a Parlamentben. — Ünnepek a Vasas-zékházban a Munkásörök megalakulásának 15. évfordulóján. — Magyar Hírlap, 1972. 28. sz. 3. p.
- Biszku Béla: Ünnepi megemlékezés a Munkásörök megalakulásának 15. évfordulójáról. — felszólalása. — Népszabadság, 1972. 23. sz. 1., 3. p.
- Kaszás Ferenc: A Néphadsereg káderutánpótlása. — Pártélet, 1972. 10. sz. 23—26. p.
- Kis András: A Magyar Néphadsereg születése. — ET, 1972. 39. sz. 1827—1831. p.
- Kiss Lajos: Magyar Honvédelmi Szövetség és a tanácsok együttműködése. — Állam és Igazgatás, 1972. 4. sz. 327—331. p.
- Molnár János: Az ellenforradalmi lázadás leverése és tanulságai, a szocialista konszolidáció. (Előadások a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. 1971.) 170—192. p.
- A munkásörök 15 éve. Sajtótájékoztató. [Írta:] [B. J.] — Népszava, 1972. 16. sz. 1., 3. p.
- Papp Árpád: Együtt a munkásosztály hatalmának védelmében, a nép szolgálatában. [A Munkásörök megalakulásának 15. évfordulója alkalmából.] — Belügyi Szemle, 1972. 3. sz. 3—7. p.

Papp Árpád: Tizenöt éves a Munkásör-ség. — Népszabadság, 1972. 19. sz. 1. p.

Sajti Imre: Adatok a felszabadult Ors-

háza népi rendőrségének történetéhez. (1944 október — 1945 május.) — Bé-kési Élet, 1971. 2. sz. 305—318. p.

Egyetemes hadtörténelem

A legrégebb időktől 1918-ig

Borosy András: A paraszti milíciák a középkori Európa hadseregeiben. — HK, 1972. 3. sz. 462—500. p.

Castiglione László: Az ókor nagyjai. 2. kiad. Bp. Akad. K. 1972. 441 p. 1 térk.

Bibliogr. 390—425. p.

Dolmányos István: Finnország története. [Közrem.] (Bereczki Gábor.) Bp. Gondolat, 1972. 437 p. 20 t. 1 térk.

Bibliogr. 408—412. p.

Farkas Márton: A császári Németország fegyverszüneti kérelmének történetéhez. — HK, 1972. 4. sz. 685—725. p.

Fekete Sándor: A nagy francia forradalom. Bp. Móra K. 1972. 159 p. 4 t.

Józsa György: A Párizsi Kommun marxi elemzéséről. — Társadalmi Szemle, 1971. 3. sz. 9—19. p.

Livius, Titus: A római nép története a város alapításától. (Ab urbe condita.) 4. köt. (26—30. kv.) Ford. és jegyz. Murakózy Gyula. Bp. Európa, 1972. 441 p.

Lőrincz László: Dzsingisz kán. Bp. Gondolat, 1972. 267 p. 8 t.

Maróti Egon: Kalózkodás a római polgárháborúk korában. Bp. Akad. K. 1972. 104 p.

[Apolló könyvtár 1./

Bibliogr. 95—101. p.

Merényi László: Háború a Balkánon hatvan évvel ezelőtt. — ÉT, 1972. 46 sz. 2188—2192. p.

Niederhauser Emil: A francia forradalom és a napóleoni háborúk visszhangja a Balkánon. — Sz, 1972. 1. sz. 162—163. p.

Sik Endre: Fekete-Afrika története. 3. köt. Bp. Akad. K. 1972. 417 p. 1 térk. Bibliogr. a fejezetek végén.

Soproni Sándor: Római őrtorony a vi-segrádi Szentgyörgy-pusztán. (Studia Comitatus. Tanulmányok Pest megye Múzeumaiból. 1. Szentendre, Győr-Sopron m. ny. 1972.)

Stefáits István: Kihelyezett római csapattestek, őrállomások és egyes ka-tonák Pest megye területén a III. században. (Studia Comitatus. Tanulmányok Pest megye Múzeumaiból. 1. Szentendre, Győr-Sopron m. ny. 1972.) 27—37. p.

Szabó Miklós: Hellasz fénykora. Görög-ország az i. e. V. században. Bp. Móra K. 1972. 159 p. 4 t.

[Képes történelem./

Szabó Miklós: A kelták nyomában Ma-gyarországon. [Fotó:] (Kónya Kál-mán.) Bp. Corvina, 1971. 87 p. 24 t. Bibliogr. 76—77. p.

Szász Zoltán: Az erdélyi román polgár-ság szerepéről 1918 őszén. — Sz, 1972. 2. sz. 304—335. p.

Tarle, (Evgenij V[iktorovics]): Napóleon. [Életrajz.] 7. kiad. (Ford. Déry Tibor, Aranyossy Pál.) Bp. Gondolat, 1972. 459 p.

Tokody Gyula — Niederhauser Emil: Németország története. Bp. Akad. K. 1972. 387 p.

Tolnai László: Adatok a szovjet—kínai határ kialakulásáról. — Nemzetközi Szemle, 1972. 10. sz. 51—58. p.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a polgárháború.

Magyar internacionalisták a Szovjetunióban

Németi Lajos: Egy internacionalista visszaemlékezése. 1917—1919. (Kiad. Budapest IX. ker. Tanácsa.) Bp. Zrínyi ny. 1972. 85 p. 4 t.

Szántó Zsuzsa: Magyar internacionalis-

ták harca Szibériában a szocialista forradalom győzelméért. (Adalékok.) (Magyar Munkásmozgalmi Múzeum évkönyve 1969—1970. Bp. 1972.) 123—140. p.

A két világháború közötti időszak hadtörténelme

Delarue, Jacques: A Gestapo története. (Histoire de la Gestapo. Ford. Széll Jenő.) Bp. Kossuth K. 1972. 433 p. 8. t.

Bibliogr. 424—430. p.

Jász Dezső: Hispániában. [Visszaemlé-kezések.] Bp. Magvető, 1972. 139 p.

Jász Dezső: Titkos háború a Spanyol

- Köztársaság ellen. — HK, 1972. 2. sz. 336—345. p.
- Jász Dezső: Titkos háború a Spanyol Köztársaság ellen. 1—4. r. — Tükör, 1972. 26—29. sz. 20—21. p.
- Harasztí Éva: Az angol—német flotta-egyezmény. — — HK, 1972. 4. sz. 776—787. p.
- Harasztí Éva, H.: Szerződésszegők. Az angol—német flottaegyezmény. 1935 június. Bp. Akad. K. 1972. 195 p. 4 t. /Értekezések a történeti tudományok köréből. U. S. 61./
- Kerekes Lajos: Az Anschluss és a dunai konföderáció „alternatívája” Otto Bauer külpolitikájában 1918—1919-ben. — TSz. 1971. 3—4. sz. 442—464. p.
- Kereszti András: Ötven éve — Rapallo. Egyezmény a pizmasáértékezet után. — Népszabadság, 1972. 89. sz. 4. p.
- Kis Aladár: A spanyol polgárháború története. (1936—1939.) — Történelem, 11. 1971. 43—107. p.
- Lazo, Krisztov: Együttműködési törekvések a Balkánon a II. világháború előtt. — Társadalomtudományi Közlemények, 1972. 3. sz. 27—62. p.
- A második világháború*
- Adam, Wilhelm: Nehéz elhatározás (Der schwere Entschluss.) /A sztálin-grádi csata német szemmel./ Közrem. Otto Rühle. Ford. Zalai Edvin. 2. kiad. Bp. Gondolat, 1972. 477 p. 5. térk.
- Bagramjan, Ivan: A történelem tanulsága. — Béke és Szocializmus, 1972. 5. sz. 94—97. p.
- Battaglia, Roberto: A második világháború. (La seconda guerra mondiale. Ford. Zoltán József.) Bp. Kossuth K. 1972. 409 p. 14 t. 2 térk.
- Bényei Zoltán: A gárdaezred története. [Az 59. szovjet páncélosdandár harcai 1943—1944-ben.] — Magyar Hírlap, 1972. 54. sz. 3. p.
- Berezskov, V(alentin): Tolmács voltam Teheránban. (Tegeran 1943.) (Ford. Berényi Pálné.) Bp. Kossuth K. 1972. 158 p. 4 t. /Népszerű történelem/
- Beszámoló Bokor László „A háborús propaganda szerepe a második világháborúban, különös tekintettel a film-propagandára” c. kandidátusi disszertációjának vitájáról. — Sz, 1972. 3. sz. 836. p.
- Matolcsy Károly: Egy fogalom; Rapalló. — Tükör, 1972. 16. sz. 4—5. p.
- Ormos Mária (Sz.): Az európai biztonság kérdései a két világháború között. Bp. Tankönyvki. 1972. 71 p. /Történelemtudomány — történelemtanítás 3./
- Ördögh Piroska: A Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség állásfoglalása a fasizmus és a háború elleni harc kérdésében a harmincas évek elején. Szeged, Szegedi ny. 1971. 71 p. /Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Sectio scientiae socialismi. Tudományos szocializmus 9./
- Pamlényi Ervin: A béke és egyenjogúság dokumentuma. A rapallói szerződés ötvenedik évfordulója. — Magyar Nemzet, 1972. 89. sz. 9. p.
- Tokody Gyula: A német fasizmus keletkezéséről és jellegéről. — Alföld, 1972. 2. sz. 52—61. p.
- Wesselényi Miklós: Erőszak. Az olasz fasizmus. — Mo, 1972. 42. sz. 12. p.
- Wesselényi Miklós: Mateottitól Madridig. Mussolini abesszin agressziója. Marokkói kényszerleszállás. — Mo, 1972. 42. sz. 12. p.
- Brit dokumentumok az egykori második front megnyitásának halogatásáról. [A franciaországi partraszállás terve.] — Népszabadság, 1972. 2. sz. 4. p.
- Döme Piroska: Vojna kaput! [1945. április 30. Rechlin.] — Magyar Nemzet, 1972. 107. sz. 7. p.
- Endresz István: A repülés történelemkönyvéből. Kihunyó villámok. [Légi-harcok Murmanszk légtérében 1942 januárjában.] — Re, 1972. 2. sz. 16. p.
- Endresz István: A repülés történelemkönyvéből. Vadászipulók a fasizmus ellen. [Légi-harcok Finnország felett 1943-ban.] — Re, 1972. 7. sz. 16—17. p.
- Endresz István: A repülés történelemkönyvéből. Vadászipulók a fasizmus ellen. [Nyugati hadszíntér — 1945 március.] — Re, 1972. 4. sz. 15. p.
- Jakubovszkij, I. I.: A fasizmus szétzúzásában a döntő szerepet a Szovjet Fegyveres Erők töltötték be. — marsall nyilatkozata a győzelem napjának évfordulóján. — Népszabadság, 1972. 106. sz. 3. p.
- Kovács Ferenc: A repülés történelemkönyvéből. Egy csehszlovák vadász-

- ezred vakmerő haditette [a szlovákiai felkelés folyamán, 1944 szeptemberében.] — Re, 1972. 8. sz. 16. p.
- Major Klára, D.:** Lángoló világ. A második világháború története. (2. kiad.) Bp. Móra K. 1972. 159 p. 4 t. /Képes történelem./
- Nyugaton ismét divatos a „Hitler-téma”. — Mo, 1972. 41. sz. 19. p.
- Ölvedi Ignác:** A Volga-menti Cannae. (A német fasiszta csapatok Sztálin-grád alatti szétzúzásának 30. évfordulójára.) — Ho, 1972. 12. sz. 90—98. p.
- Ölvedi Ignác:** Fordulat a Nagy Honvédő Háborúban. 1—8. r. A bekerített erők felszámolása. — Lobogó, 1972. 21., 24., 29., 34., 38., 43., 48., 50. sz. 7. p.
- Pintér István:** Részletek egy Rózsa Ferenc által készített, eddig ismeretlen dokumentumból. [A német—orosz megegyezés és Lengyelország összeomlása.] — Magyar Sajtó, 1972. 5. sz. 153—155. p.
- Pokriskin, A. I.:** Háborús égbolt. (Nebo vojnü.) [Visszaemlékezések.] (Ford. [S.] [Nyíró József.]) Bp. Zrínyi K. 1972. 365 p.
- Ránki György:** Potsdam. — TSz, 1971. 3—4. sz. 495—514. p.
- [**Stemenko**] Styemenko, Sz[ergej Matveevics]: Így született az elhatározás. [— — hadseregtábornok visszaemlékezése.] — Népszabadság, 1972. 79. sz. 10. p.
- Szepesi Ferenc:** A megvásárolt félsziget. Spanyolország a második világháború idején. — Mór, 1972. 1. sz. 42—43. p.
- Tar János:** A repülés történelemkönyvéből. Az egérfogó bezárul. (Fülöp-szigetek, 1941. december 7—január 19.) — Re, 1972. 5. sz. 16. p.
- Tar János:** A repülés történelemkönyvéből. Baguio. (Fülöp-szigetek, 1942. január 19.) — Re, 1972. 6. sz. 16. p.
- Tar János:** A repülés történelemkönyvéből. Hawaii. (1941. december 7.) — Re, 1972. 3. sz. 16. p.
- Tar János:** A repülés történelemkönyvéből. Kihunyó villámok. (Langenhagen, 1945. április 2.) — Re, 1972. 1. sz. 16—17. p.
- Teherán, Jalta, Potsdam (Tegeran, Jalta, Potsdam.) Dokumentumgyűjtemény. ([Kiad.] S. P. [Szanakoev] Szanakojev, B. L. Cibulevskij. Ford. Zalai Edvin.) 2., bőv. kiad. Bp. Kosuth K. 1972. 431 p.
- Vallanak a 30 éves iratok. A második világháború brit titkaiból. — Magyar Hírlap, 1972. 38. sz. 4. p.
- Wesselényi Miklós:** A Duce bukása. Vihar a nagytanács ülésén. Hamis táviratok a milíciának. — Mo, 1972. 44. sz. 12. p.
- Zsukov, [Georgij Konsztantinovics]:** A moszkvai csata. — Magyar Nemzet, 1971. 251. sz. 5. p.

Ellenállási mozgalom.

Magyar antifasiszták az európai népek ellenállási mozgalmában

- Antoniewicz, Roland Józef:** A szabadságért lengyel földön. — ÉT, 1972. 29. sz. 1347—1351. p.
- Ember Mária:** Osztrák ellenállás, magyar Vörös Segély. — Valóság, 1972. 9. sz. 96—100. p.
- Firon András:** Tyn nad Vltavou, 1945. A közös történelem új tényei. — Mo, 1972. 37. sz. 12. p.
- Godó Ágnes:** Egy magyar katona a jugoszláv harcosok között a háború befejező szakaszában. — HK, 1972. 1. sz. 122—133. p.
- Godó Ágnes:** Magyarok a jugoszláv népfelszabadító háborúban. [Közread. a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum. Bp. Zrínyi K. 1972. 280 p. 6 t.
- Kékesdi Gyula:** Negyvenen a templomban. [Jugoszláv ellenállási mozgalom.] — Népszabadság, 1972. 255. sz. 4—5. p.
- Láthatatlan hadsereg. Partizánakciók [az 1943—1944. évi dél-franciaországi partaszállítás támogatására. 1—2. r.] — HSz, 1972. 11. sz. 89—92., 12. sz. 93—96. p.
- Magyar antifasiszták emléke Tyn nad Vltaván. — Magyar Hírlap, 1972. 124. sz. 9. p.
- Markovits Györgyi:** Angliai magyar emigránsok a fasizmus ellen. — Látóhatár, 1971. 7—8. sz. 748—756. p.
- Matosek Miklós:** Magyarok az európai ellenállási mozgalmakban. (Országos Tudományos Diákköri Konferencia, 10.) Marxizmus—leninizmus és közgazdaságtudományi szekció. [Gödöllő, 1972. március 16—18.] 1. Filozófia, tudományos szocializmus alszekció. (Szerk. Lengyel Zsuzsa. Kiad. a Mű-

velődésügyi Minisztérium.) Gödöllő, soksz. 1972.
Molnár István: Az ötvenedik percben ...

(Hogyan került egy magyar zászlóalj Tyn nad Vltavouba 1945 márciusában.) — N, 1972. 23. sz. 11. p.

Háborús bűnök

Csak kacsa a „Bormann-story”? — Mo, 1972. 53. sz. 16. p.

Dramai vallomás a bécsi Novak-perben. — Népszabadság, 1972. 76. sz. 10. p.

Felmentettek egy náci tömeggyilkost. (Johann Gogl.) Jogi botrány Linzben. — Esti Hírlap, 1972. 113. sz. 5. p.

Háborús bűnösöket ítélték el Kijevben. — Népszabadság, 1972. 162. sz. 8. p.

Harmat Endre: Bormann-titok, 1972. Csak argentinai belpolitika? Okmányok, tanúk és kételyek. — Mo, 1972. 51. sz. 10—11. p.

Hét évre ítélték Novakot a magyarországi deportálásokért. — Magyar Nemzet, 1972. 87. sz. 2. p.

Huszonhét év után: Hétévi börtönre ítélték Novak SS-tisztet, Eichmann büntársát. — Népszabadság, 1972. 87. sz. 8. p.

Lévai Jenő: Barbie-Altman bűnlajstroma. [A volt SS-Hauptsturmführer pere.] — Magyar Nemzet, 1972. 67. sz. 10. p.

Lévai Jenő: Fordulat az Altmann-Barbie ügyben. Náci bűnösök Dél-Amerikában. — Magyar Nemzet, 1972. 138. sz. 7. p.

Lévai Jenő: Meghalt a börtönben Bach-Zelewski náci tábornok, aki a halál-

A második világháború utáni időszak hadtörténelme

Békés Zsolt: A Kínai Népköztársaság katonai potenciáljáról. — Nemzetközi Szemle, 1972. 10. sz. 59—64. p.

Békés Zsolt: A moszkvai szovjet—amerikai csúcstalálkozó néhány katonapolitikai kérdése. — Nemzetközi Szemle, 1972. 7. sz. 25—30. p.

Bétei Albert: Amerikai monopolista érdekek Délkelet-Ázsiában és az indokínai háború. — Nemzetközi Szemle, 1972. 7. sz. 34—40. p.

Gömöri Endre: Pakisztán — Bangla Desh. Bp. Kossuth K. 1972. 182 p.

Györi Sándor: Genf, 1954. július 20. — Népszabadság, 1972. 169. sz. 1. p.

Hovanyecz László: A Szovjetunió katonapolitikája és az atomfegyver. Debrecen, Alföldi ny. 1972. 45—56. p.

/Klly. Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Marxizmus—Leninizmus Tanszékcsoportjának közleményei. 99./

los csókot adta Göringnek. — Magyar Nemzet, 1972. 110. sz. 7. p.

Lévai Jenő: Négyéves vizsgálat után megoldódott a Bormann-rejtély. — Magyar Nemzet, 1972. 8. sz. 7. p.

Lévai Jenő: Az osztrák alkancellár bírálja az esküdtszékek működését. [Háborús bűnösök pere Ausztriában.] — Magyar Nemzet, 1972. 170. sz. 7. p.

Nemzetközi békenagygyűlés Lidicében. — Magyar Hírlap, 1972. 160. sz. nyei. 99.

Franz Novak cinikus védekezése a bécsi bíróság előtt. — Népszabadság, 1972. 71. sz. 8. p.

Schiffer Ferenc: Altmann-Barbie megszokott. Főállás: Gestapo, másodállás: CIA. Harminchét kiló akta a lyoni hóhérról. — Esti Hírlap, 1972. 202. sz. 5. p.

Terhelő vallomások Franz Novakra a bécsi tárgyaláson. — Népszabadság, 1972. 74. sz. 9. p.

A varsói hóhér pere. (Ludwig Hahn.) — Esti Hírlap, 1972. 101. sz. 5. p.

Ünnepi megemlékezés a koncentrációs táborok felszabadulásáról. Koszorúzás a volt Gestapo-fogház épületénél. — Népszabadság, 1972. 84. sz. 5. p.

Jakubovszkij, I[van] I[gnatevics]: Fegyverbarátság. (Boevoe szodruzsesztvo. Ford. Zalai Edvin.) Bp. Zrínyi K. 1972. 103 p.

Kende István: Helyi háborúk Ázsiában, Afrikában és Latin-Amerikában. 1945—1969. Bp. [MTA KESZ soksz.] 1972. 85. p.

/Tanulmányok a fejlődő országokról 60./

Lantódi József: A népirtás kísérleti hadszíntere. Az indokínai háború katonai mérlege. — Magyar Hírlap, 1972. 312. sz. Hét vége II. p.

Pál Lénárd: Brutális környezetpusztítás. Sötét folt az Egyesült Államok történetén. — Magyar Hírlap, 1972. 312. sz. Hét vége I. p.

Patkó Imre: Vietnam: a győzelmes offenzíva tanulságai. — Társadalmi Szemle, 1972. 6. sz. 50—56. p.

Sík. Endre: Genftől Párizsig. — Magyar Nemzet, 1972. 169. sz. 1. p.
Szabó Imre: Az amerikai hadviselés népiertő jellege és a nemzetközi jog. (Tudósok Vietnamból. Budapest, 1972. november 2. A Magyar Tudományos Akadémia és az Országos Béketa-

nács Tudományos Bizottságának az indokínai háborúval foglalkozó tudományos konferenciája. Bp. 1972.)
Szabó Imre: A béke és az emberiség elleni háborús bűntettek. — Magyar Hírlap, 1972. 312. sz. Hét vége III. p.

A szocialista államok fegyveres erőinek évfordulói

Alekszeev, Vladimir: A világoceánok flottája. Ma van a szovjet hadiflotta napja. — Magyar Nemzet, 1972. 178. sz. 3. p.
Baktai Ferenc: Csillagosok, katonák. (Ma 54 éves a Szovjet Hadsereg.) — Népszava, 1972. 45. sz. 3. p.
A béke fenntartásának eszköze volt és marad. Ünnepi megemlékezések a Szovjet Hadseregről. — Magyar Nemzet, 1972. 45. sz. 3. p.
Bojcsuk [Vladimir] József: A világbéke erős öre. [A Szovjet Hadsereg megalapításának 54. évfordulójára.] — Népszabadság, 1972. 45. sz. 4. p.
Csujkov, Vaszilij: Interjú — — marsallal a Szovjet Fegyveres Erőkről, a szovjet hadtudományról, a katonai memoáirodalomról. — Ország Világ, 1972. 19. sz. 4—5. p.
Gál András: A béke védelemezője. [A Varsói Szerződés megkötésének évfordulója.] — Ország Világ, 1972. 21. sz. 7—9. p.
Jakubovszkij marsall nyilatkozata a Varsói Szerződés 17. évfordulóján. — Népszabadság, 1972. 113. sz. 3. p.
Kárpáti Ferenc: A béke hadserege. [A szovjet hadseregről.] — Ország Világ, 1972. 8. sz. 14—15. p.
A koreai forradalmi hadsereg születés-

napja. — Magyar Nemzet, 1972. 91. sz. 3. p.
Meginthatatlan szövetség. A Mongol Néphadsereg harci útja. — N, 1972. 12. sz. 5. p.
Negyvenesztendő a Koreai Néphadsereg. — Népszava, 1972. 91. sz. 5. p.
Az NDK Nemzeti Néphadserege 16 éves. — Magyar Hírlap, 1972. 60. sz. 3. p.
Nyuli János: Nem meteorológiai mércével. (1921: a Mongol Néphadsereg születése.) — ISz, 1972. 6. sz. 28—29. p.
Ötvennégy éves a Szovjet Hadsereg és Hadiflotta. Koszorúzások a szovjet hősök emlékművénél. — Magyar Hírlap, 1972. 55. sz. 3. p.
Sajtótájékoztató a budapesti nagykövetségen. Az NDK Nemzeti Néphadserege 16 éves. — Magyar Hírlap, 1972. 60. sz. 3. p.
Szorokin, Alekszej: A szovjet hadiflotta. (A szovjet haditengerészet napja.) — Népszava, 1972. 177. sz. 5. p.
Ünnepi nagygyűlés Csepelen a Szovjet Hadsereg és Hadiflotta születésének 54. évfordulóján. — Magyar Hírlap, 1972. 54. sz. 3. p.
A Varsói Szerződés megalakulásának évfordulója. — Magyar Nemzet, 1972. 112. sz. 1. p.

Életrajzok, emlékezések

Értünk áldozták életüket. (Sallai Imre, Fürst Sándor, Kilián György, Ságvári Endre.) — ISz, 1972. 14. sz. 24—25. p.
Káldor György — Varga László: Dicsőség a hősöknek. Bp. Zrínyi ny. 1972. 102, (35) p.
Nevezetes emberek Bács-Kiskunban. Életrajzi helytörténeti lexikon. (Szerk. Fenyvessiné Góhér Anna.) Kecskemét, Petőfi ny. 1971. 130 p.
Nincs élőbb holtjainknál. Életrajzok a Nógrád megyei munkásmozgalom harcosairól. (Szerk. Havas Péter.) (Kiad.) MSZMP Nógrád megyei Bi-

zottság, Salgótarjáni Munkásmozgalmi Múzeum. Salgótarján. 1971. 174 p.
Radványi Ervin: Hősök városai, városok hősei. [Kiad. a] Magyar—Szovjet Baráti Társaság. Bp. 1971. 216 p. 12 térk.
Asztalos János. 1918—1956. — Mór, 1972. 1. sz. 21. p.
Bokányi Dezső. 1871—1940. — Mór, 1972. 1. sz. 29. p.
Koszorúzás Cséby József és Cséby László sírjánál. — Magyar Hírlap, 1972. 146. sz. 2. p.

- Kékesdi Gyula:** Optimista vallomás. (*Deák Lívia*) [életútja.] 1—5. r. — Népszabadság, 1972. 75—79. sz. 6. p.
- Magyar László:** A kilencvenegyedik tavasz. (*Dédes Gyula* veterán.) — Népszava, 1972. 92. sz. 6. p.
- Antoniewicz, Roland Józef:** A lengyel nép hú fia a szovjet forradalom kiemelkedő vezetői között. *Feliks Dzierzynski*. — ÉT, 1972. 44. sz. 2067—2071. p.
- Zubov, (Nikolaj Ivanovics):** *Feliks Dzerzsinszkij*. [Életrajz.] (Ford. Gerő Ernő.) Bp. Kossuth K. 1972. 299 p. 1 t.
- Garasin Rudolf.** 1895—1969. — Mór, 1972. 1. sz. 23. p.
- Vadász Ferenc:** A brjanszki erdő hős orvosa. (*Gellén István*.) — Népszabadság, 1972. 90. sz. 4. p.
- A. A. Grecsko** marsall. A Szovjetunió honvédelmi minisztere. — Radar, 1972. 2. sz. 8—9. p.
- Csaba Imre:** Egy magyar tüzérparancsnok a Párizsi Kommünben. Emlékezés *Győrök Leó Györgyre*. — Életünk, 1971. 2. sz. 144—155. p.
- Nádasdy Lajos:** Győrök Leó György a kommunár. — Életünk, 1971. 3. sz. 234—241. p.
- Hailé Szelasszié:** Etiópia császára 80 éves. — Népszabadság, 1972. 190. sz. Vasárnapi mell. 4. p.
- Hámán Kató** 1884—1936. — Mór, 1972. 1. sz. 31. p.
- Elhunyt (Nikolaj) Jakovlev** marsall. — Magyar Hírlap, 1972. 130. sz. 8. p.
- Fehér Pál, E.:** Egy forradalmár gazdag élete. *Jász Dezső* hetvenöt esztendő. — Népszabadság, 1972. 294. sz. 8—9. p.
- Kilián György.** 1907—1943. — Mór, 1972. 1. sz. 27. p.
- Lenin-renddel** kitüntetett veterán köszöntése Egerben. (*Kiss Lajos*.) — Magyar Hírlap, 1972. 223. sz. 9. p.
- Kulich Gyula.** 1914—1944. — Mór, 1972. 1. sz. 19. p.
- Kávássy Sándor:** *Latinca* Sándor fogása és halála. Eger, Borsod m. ny. Miskolc, 1972. 257—273. p.
/Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola füzetei 567./
Klny.: (Acta Academiae Pedagogicae Agriensis. N. S. Tom. 10.)
- Nyéki Károly:** A Bakonytól a Jeniszzejig. Adatok *Ludvig* Kálmán életrajzához. (A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei. 9. 1971.) 183—196. p.
- Münnich Ferenc.** 1886—1967. — Mór, 1972. 1. sz. 22. p.
- Mikor kell a puska? (Nagy Jenő)** [találkozása Leninnel.] — Mór, 1972. 1. sz. 14. p.
- Otta István** vezérőrnagy. 1909—1972. [Nekrológ.] — HK, 1972. 3. sz. 407—409. p.
- Otta István (1909—1972.)** [Nekrológ.] — Népszabadság, 1972. 173. sz. 6. p.
- Nagy részvétellel** búcsúztatták *Otta* Istvánt. — Népszabadság, 1972. 176. sz. 4. p.
- II. Rákóczi Ferenc.** 1676—1735. — Mór, 1972. 1. sz. 28. p.
- Ságvári Endre.** 1913—1944. — Mór, 1972. 1. sz. 17. p.
- Sándor Pál.** 1901—1972. [Nekrológ.] — Népszava, 1972. 45. sz. 2. p. — Magyar Hírlap, 1972. 54. sz. 3. p.
- Sós György.** 1909—1972. [Nekrológ.] — Népszava, 1972. 23. sz. 4. p.
- Stromfeld Aurél.** 1878—1927. — Mór, 1972. 1. sz. 18. p.
- Telman—Rabicskin:** Egy népbiztos Budapestről. [*Szamuely* Tibor.] — Népszabadság, 1972. 79. sz. 14. p.
- Szántó Kovács János.** 1852—1908. — Mór, 1972. 1. sz. 30. p.
- Sziklai Sándor.** 1895—1956. — Mór, 1972. 1. sz. 32. p.
- Guzmán Campos, Germán:** *Camilo Torres*, a forradalmár pap. (El padre Camilo Torres.) [Életrajz.] (Ford. és jegyz. Szil Péter.) Bp. Kossuth K. 1972. 243 p. 4 t.
- Kardos György:** *Tömpe* András. [Nekrológ.] — Élet és Irodalom, 1972. 1. sz. 2. p.
- Tutarinov (Ivan Vaszil'evics)** vezérezredes kitüntetése. — Magyar Nemzet, 1972. 121. sz. 3. p.
- Kömüves Imre:** Vészben, viharban... *Vági* István élete. (Bp.) Kossuth K. 1972. 335 p.
- Zalka Máté.** 1896—1937. — Mór, 1972. 1. sz. 24—25. p.
- Jász Dezső:** *Zalka* Máté. — Élet és Irodalom, 1971. 17. sz. 4. p.
- A szabadságért** haltak meg. [*Zalka* Máté, *Rózsa* Ferenc.] — ISz, 1972. 11. sz. 12—13. p.

Összeállították:

Molnár Éva
Viniczai István
Windisch Aladárné

TARTALOM

LIPTAI ERVIN	Néphadseregünk születésének 30. évfordulója előtt — — — — —	583
--------------	---	-----

TANULMÁNYOK

DOMBRÁDY LÓRÁND	A magyar páncélos magasabbegységek kiépítésére tett erőfeszítések a háború időszakában (1941—1944) — — — — —	591
-----------------	--	-----

KÖZLEMÉNYEK

TURÓCZI KÁROLY	Adalékok a magyar ellenforradalmi rendszer háborús készülődéséhez (1937—1938) — — — —	647
----------------	---	-----

VISSZAEMLEKEZÉSEK

SZENTKIRÁLYI FRIGYES SZÉNI IMRE	Fordulópont életemben — — — — — Jászberénytől Winzendorfig — — — — —	667 684
------------------------------------	---	------------

OKMÁNYTÁR

GAZSI JÓZSEF	Münnich Ferenc hírmagyarázatai a moszkvai rádióban (1944. augusztus 23.—1945. április 4.) —	697
KUN JÓZSEF	A Magyarországon állomásozó és az ország területén átvonuló német csapatok és szervek el látásának szabályozása (1944. március 20.) — —	709

SZEMLE

GODÓ ÁGNES	<i>Turi András</i> : Rabszolgák ezredese — — —	716
SZTANA BÉLA	A hadművészet középkori és újkori klasszikusai	717
SZ. B.	<i>Ny. Ny. Molcsanov</i> : De Gaulle tábornok — —	719
BALLAGÓ LÁSZLÓ	<i>Pálfy—Novák</i> : Atlanti paktum 1949—1974 — —	726
MÉSZÁROS LÁSZLÓ	<i>Káldy—Nagy Gyula</i> : Szulejmán — — — —	728
* * *	Külföldi hadtörténelmi folyóiratok szemléje —	731

KRÓNIKA

FARKAS MÁRTON

Országos tanácskozás a hazafias-honvédelmi nevelés kérdéseiről (Mezőhegyes—Békéscsaba, 1974. szeptember 10—12.) — — — — —

740

BIBLIOGRÁFIA

MOLNÁR ÉVA
VINICZAI ISTVÁN
WINDISCH
ALADÁRNÉ

Az 1972. évi Magyarországon megjelent hadtörténelmi irodalom bibliográfiája. II. rész — —

746

СОДЕРЖАНИЕ

ЭРВИН ЛИПТАИ	Перед тридцатой годовщиной рождения нашей народной армии — — — — —	583
--------------	--	-----

СТАТЬИ

ЛОРАНД ДОМБРАДИ	Усилия по строительству венгерских бронетанковых соединений в период войны (1941—1944 гг.)	591
--------------------	--	-----

СООБЩЕНИЯ

КАРОЙ ТУРОЦИ	Материалы о подготовке венгерского контрреволюционного режима к войне (1937—1938 гг.) —	647
--------------	---	-----

ВОСПОМИНАНИЯ

ФРИДЬЕШ СЕНТКИРАЙИ ИМРЕ СЕНИ	Поворот в моей жизни — — — — — От Ясбереня до Винцендорфа — — — — —	667 684
------------------------------------	--	------------

АРХИВ

ИОЖЕФ ГАЖИ ИОЖЕФ КУН	Комментарии Ференца Мюнниха в московском радио 23 августа 1944 года — 4 апреля 1945 года Регулирование снабжения немецких войск и органов, дислоцирующихся на территории Венгрии и проходящих по территории страны (20 марта 1944 г.) — — — — —	697 709
-------------------------	--	------------

ОБЗОР

АГНЕСИ ГОДО БЕЛА СТАНА	Андраш Тури: Полковник рабов — — — — — Классики военного искусства средних веков и нового времени — — — — —	716 717
Б. С. ЛАСЛО БАЛЛАГО	Н. Н. Молчанов: Генерал де Голль — — — — — Палфи—Новак: Атлантический пакт 1949—1974 гг. — — — — —	719 726
ЛАСЛО МЕСАРОШ * * *	Дьюла Калди—Надь: Сулейман — — — — — Обзор зарубежных военно-исторических журналов	728 731

ХРОНИКА

МАРТОН
ФАРКАШ

Всеенгерское совещание по вопросам военно-патриотического воспитания (Мезёхедьеш—Бекешчаба, 10—12 сентября 1974 г.) — — — — 740

БИБЛИОГРАФИЯ

ЕВА МОЛЬНАР
ИШТВАН
ВИНИЦАИ
ЭЛЕОНОРА
ВИНДИШ

Библиография военно-исторической литературы, опубликованной в Венгрии в 1972 году. Часть II. 746

INHALT

ERVIN LIPTAI	Vor dem 30-sten Jahrestag der Geburt unserer Volksarmee — — — — —	583
--------------	---	-----

STUDIEN

LORÁND DOMBRÁDY	Anstrengungen zum Ausbau der höheren ungarischen Panzereinheiten zur Zeit des Krieges (1941—1944) — — — — —	591
--------------------	---	-----

MITTEILUNGEN

KÁROLY TURÓCZI	Beiträge zu den Kriegsvorbereitungen des ungarischen gegenrevolutionären Regimes (1937—1938)	647
----------------	--	-----

ERINNERUNGEN

FRIGYES SZENTKIRÁLYI IMRE SZÉNI	Wendepunkt in meinem Leben — — — — — Von Jászberény bis Winzendorf — — — — —	667 684
---------------------------------------	---	------------

URKUNDENSAMMLUNG

JÓZSEF GAZSI	Nachrichtenkommentare von Ferenc Münnich im Moskauer Rundfunk (23. August 1944—4. April 1945) — — — — —	697
JÓZSEF KUN	Regelung der Versorgung der in Ungarn stationierten und durchziehenden deutschen Truppen und Organe (20. März 1944) — — — — —	709

RUNDSCHAU

ÁGNES GODÓ BÉLA SZTANA	<i>András Turi</i> : Oberst der Sklaven — — — — — Mittelalterliche und neuzeitliche Klassiker der Kriegskunst — — — — —	716 717
B. SZ. LÁSZLÓ BALLAGÓ LÁSZLÓ MÉSZÁROS ***	<i>N. N. Moltschanow</i> : General de Gaulle — — — — — <i>Pálfy—Novák</i> : Atlantikpakt 1949—1974 — — — — — <i>Gyula Káldy—Nagy</i> : Sulejman — — — — — Übersicht ausländischer kriegsgeschichtlicher Zeitschriften — — — — —	719 726 728 731

CHRONIK

MÁRTON FARKAS

Landesdiskussion über Fragen der patriotischen
und Landwehrerziehung (Mezőhegyes—Békés-
csaba, 10—12. September 1974) — — — —

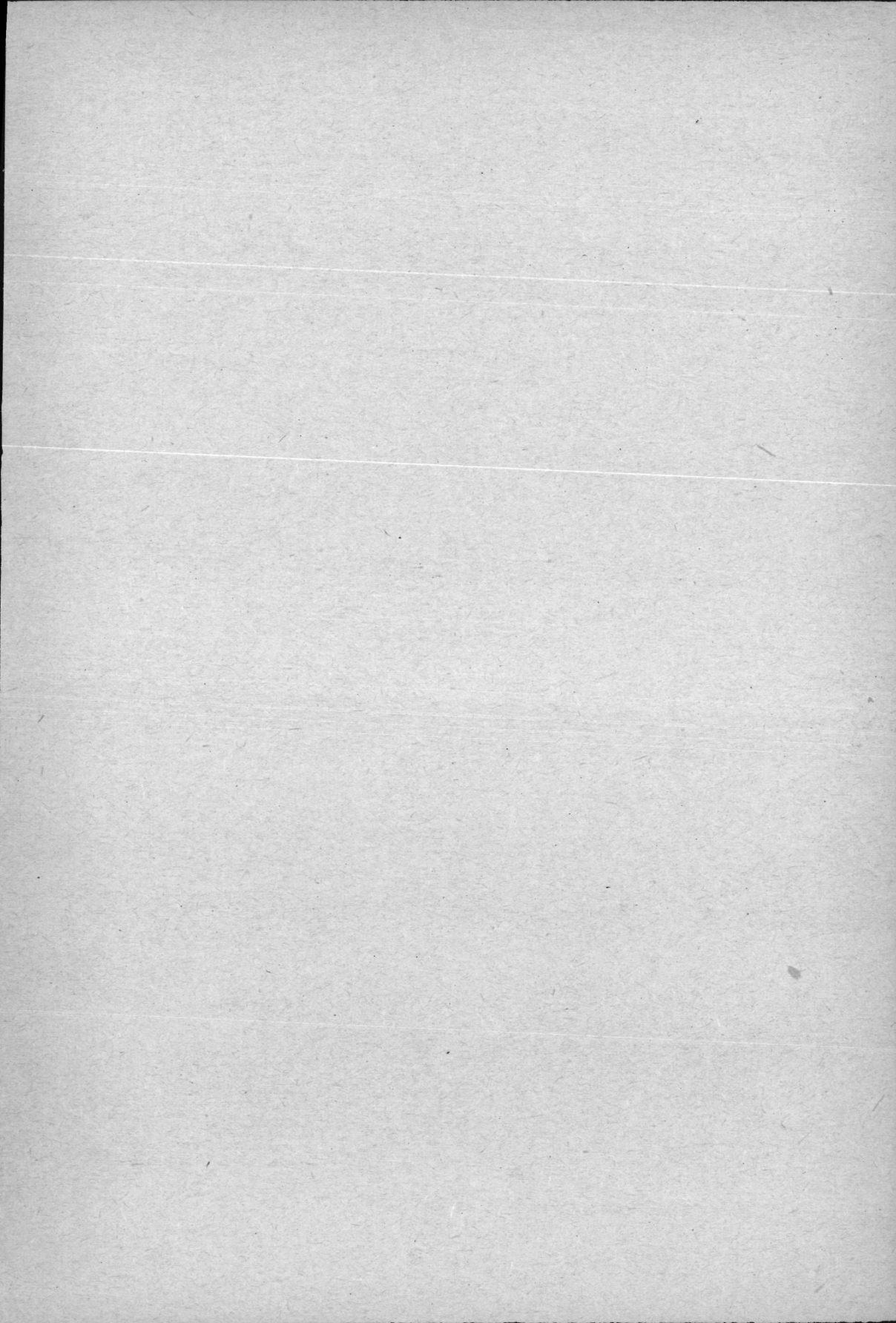
740

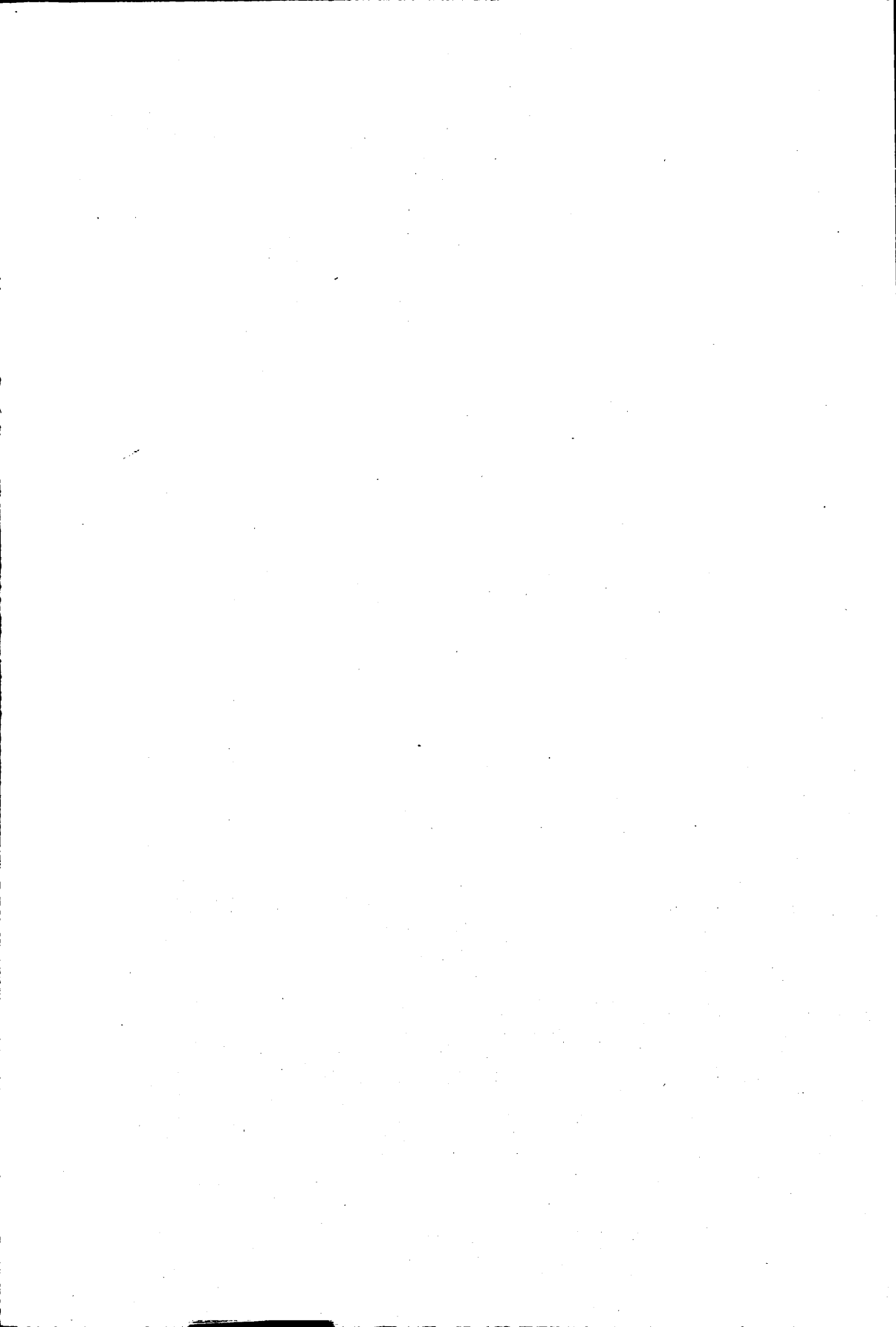
BIBLIOGRAPHIE

ÉVA MOLNÁR
ISTVÁN VINICZAI
ELEONÓRA
WINDISCH

Bibliographie der in Ungarn erschienenen kriegs-
geschichtlichen Literatur. 1972 II. Teil — — —

746

Ára: 8,— Ft

A Zrínyi Katonai Kiadó legújabb kiadványaiból

	Ára
J. Bogusz KATONAI DIDAKTIKA	20,— Ft
VADGESZTENYÉK (antológia)	26,— Ft
Bognár Károly ORSZÁGVEDELEM – KORSZERŰ HONVÉDELEM	45,— Ft
Szentesi György KISRAKÉTÁK – ŐRIASRAKÉTÁK	5,— Ft